Coperta: *Dumitru Verdeș*

EMIL ISAC

PROZĂ • TEATRU

II

Antologie de Mircea Tomuș și Mircea Popa
Prefață, tabel cronologic, text stabilit, note
de Mircea Popa

10.266

EDITURA MINERVA
București, 1896

128

PREFAȚĂ

Și în literatura noastră, ca și în alte literaturi europene, poemul în proză echivalează cu o descoperire simbolistă. Romanticii l-au întrebuințat, dar nu i-au acordat nici pe departe importanța și ponderea pe care i-au rezervat-o simboliștii în procesul de înnoire a mijloacelor artistice și de reformulare a principiilor estetice ale artei literare, în „strategia" retorică a noii convenții simboliste (moderniste). Genul, cu diversele lui înfățișări, a fost cultivat nu numai de inițiatorii lui în literatura franceză, ca Maurice de Guérin și Aloysius Bertrand, dar și de cei mai mulți dintre poeții care le-au urmat, între care îi numărăm pe Baudelaire și Rimbaud, Jules Laforgue și Lautréamont, Gustave Kahn și Mallarmé, la care putem adăuga pe străinii Oscar Wilde și Maurice Maeterlinck. Succesul genului vine însă de la popularitatea *Micilor poeme în proză* (1862) ale lui Baudelaire, traduse și la noi cu stăruință în chiar paginile *Noii reviste române*, tocmai în perioada în care colabora acolo și Isac. Proza lui suculentă, spectaculoasă, cu o ornamentație și ritmică bogată, plină de fulgurații simbolice și poetice, atractivă în sens poematic, dar și cafabulație, prin cazurile de anormalitate, exotism și reverie satanică prezentate, a impus definitiv specia ca o izbîndă a literaturii moderne.

La noi, genul a cîștigat în interes începînd mai ales cu Ștefan Petică și Dimitrie Anghel, iar în Transilvania fără doar și poate cu Emil Isac, care i se consacră cu o devoțiune nemaiîntîlnită pînă la el. Încă din copilărie poetul făcuse lecturi susținute din Jehan Rictus, Baudelaire, Oscar Wilde, Poe și Mallarmé, printre primele sale preferințe numărîndu-se scriitori ca Jack London și Conan Doyle. În special autorul *Salomeii* îl atrage prin rafinamentul expresiei, exotismul și viziunile halu-

cinante ale unora dintre lucrări. Traduce pentru *Familia* piesa acestuia *Evantaiul doamnei Windermere*, iar apoi cîteva bucăți în proză ca *Privighetoarea și trandafirul* (nr. 8/1905), apoi *Artistul* și *Mijlocitorul* (nr. 1/1906). Tot acum tînărul scriitor își încearcă puterile și pe terenul poemului în proză, publicînd cîteva „croquis-uri simbolice" în *Familia*. Cel dîntîi apare în nr. 19 din 1904 al revistei orădene și este intitulat *Intîiul vers*. Simbolistica lui e vagă, limba neevoluată, „strategia" poematică destul de stîngace. Eroul este un tînăr despre care se spune că e poet și care suferea de „dor infinit", de *„ceva"* care „îi plăsmuia nouă ideale, nouă lupte în piept, nouă priveliști înaintea ochilor". Astfel, într-o seară de iarnă friguroasă și viscolită, el scrie primul său vers și îl dă publicității. Unii îl laudă, alții îl critică, dar poetul își apără creația cu sentimentul unei mame, căci versul i s-a născut în aceleași dureri, ca și copilul.

Tot de problema creației și a artistului, într-o lume opacă și refractară la cultură, se arată preocupat și în următoarele lui poeme în proză din *Familia*. Unul dintre ele, intitulat *Trei grații* (nr. 11/1905) trimite într-o oarecare măsură la poemul baudelairian *Ispitele sau Eros, Plutos și Gloria*, dar aici cele trei ispite sînt *Dorul, Iubirea* și *Uitarea*. Rînd pe rînd poetul primește vizita a trei femei, care îl ispitesc cu darurile lor. Cea dintîi se oferă să arate eroului „neagra lume (...) în zări d-aur"; a doua că-l va legăna cu povești și-l va alinta „din ele"; a treia îl prinde cu voluptate în brațe „și într-un sărut îi sorbi sufletul..." Respingînd Iubirea, pe care o alungă, poetul va fi fără îndoială o victimă a Uitării, cea mai persuasivă dintre ele.

Metafora nu este rea și ideea că în fața Uitării devenim neputincioși are suficientă forță și concretețe. Doar că dozarea elementelor nu este întotdeauna inspirată, iar accentul pus pe neverosimil și misterios, pare prea căutată. Sînt vizibile aici reminiscențe din Wilde și Poe, despre *Clopotele* acestuia din urmă poetul publicînd tocmai în acest timp (1905) un material în ziarul *Drapelul* de la Lugoj. Alte poeme în proză vin să ne confirme această impresie. E vorba de cele grupate sub titlul generic *Din carnetul unui pesimist*, ca *Singurătatea* și *Invidia* din *Familia* sau *Iubirea* din *Drapelul*. Dintre toate acestea *Singurătatea* poartă cel mai vizibil amprenta lecturilor din Poe. Atmosfera satanică e creată aici cu destulă artă, ca și cadrul straniu, mormid, în care se desfășoară acțiunea:

„Noaptea se așeza repede, ca un somn pe lume. Amorțise zarea soarelui și se stinse aripile negre ale umbrei, abia licăreau stelele pe cer, ca lumînări ofilite de lacrămi. Lumina nu fuse albă, ci gălbuie, ca oul. Cununa ei strălucind părea un gros inel de aur, din care scapără scîntei."

În această atmosferă tainică, de crepuscul, își face apariția din „cușca lui strîmtă" poetul, care cutreieră pe străzi cețoase, cu lumină roșietică, unde îl ajung hămăituri jalnice, ca strigăte ascuțite după ajutor. La un moment dat el se oprește și halucinează. Are impresia că este la cimitir unde o fată seducător de dulce veghează sicriul unui „tînăr frumos cu păr negru ca păcatul, cu obrajii palizi ca zorile, cu buze roșii ca zmeura, cu grumaz de lebădă", adică un alter-ego al său. Moartea îi dă să înțeleagă că nu a murit, ci de fapt ea este aceea care i-a acordat „viața eternă", iar sufletul tînărului s-a ridicat în înalt prefăcut în porumbel. Cenușa ființei rămîne însă jos, trasformată în pulbere.

Rezultă de aici că aspirația spre înălțime și puritate nu se face fără sacrificiu, fără un anumit tribut plătit vieții sau morții. Așa se întîmplă și în *Invidia*, avîndu-l ca erou pe Scyton, cobzarul vestit al Romei, care cîntă și binecuvîntează Soarele pentru căldura și binefacerile pe care el le aduce pămîntului. Îndrăgostit de Soare, el aspiră la „farmecul divin" pe care acesta îl răspîndește în juru-i, la „purificarea" pe care el ar putea-o oferi celui îmbătat de „spiritul pămîntului":

„O, să pot să mă apropiu de tine, curățime cerească, Soare, mi-aș spăla sîngele de putregaie. Mi s-ar potoli setea buzelor și în cap ar adormi pasărea gîndului! O, să pot să mă ridic către tine, ființă minunată, mi s-ar îngropa în piept pe vecie mirosul pămîntului. M-aș scutura de humă și aș fi numai suflet alb, ca tine!"

Iată însă că dacă Soarele rămîne nepăsător la ruga lui pămînteană, Luna este cea care se arată sensibilă la glasul iubirii lui. Să fie aici o reminiscență din *Luceafărul* eminescian? Se pare că da. Căci Scyton se roagă asemeni fetei de împărat:

„Vino, vino, ființă frumoasă și încălzește gheața inimei mele. Vino și aprinde lumina sfintei iubiri în neagra biserică a sufletului. Vino și mă du cu tine, în locașu-ți senin și lipsit de umbră. Vino!"

La ruga sa Luna se desprinde de pe cer și, asemeni lui Hyperion, își lasă locul ei statornicit de veșnicie, spre a se lăsa

dezmierdată de brațele poetului. Atîta doar că acea clipă divină stîrni mînia Soarelui, singurul care putuse beneficia pînă atunci de mîngîierea ei. Clipa de logodnă divină dintre „iubirea pămîntească legată cu a cerului iubire" e ruptă de sosirea a trei bărbați-vineți, călăii iubirii lor, care o pedepsesc pe Lună pentru necredința ei. Sînt „Zorile" care lovesc în trupul femeii „împroșcîndu-i sîngele pe cer".

Parabola e frumoasă, cu transparențe de legendă. Dispune și de o simbolistică gravă și de o tratare poetică corespunzătoare. În plus, ea dă mitului popular al legendei *Soarele și luna* (chiar dacă nu neapărat legendei eminesciene a *Luceafărului*) o nouă înfățișare, înscriindu-se, chiar și prin acest element, între ecourile lui cele mai interesante, cu toate că apropierea a scăpat pînă acum criticilor și istoricilor literari.

Și „povestea simbolică" *Iubirea*, din *Drapelul* vorbește de suferința și chinurile creatorului. Eroul ei este un poet sărac, a cărui singură bogăție este instrumentul său de cîntat, lira. El este concurat în cîntecele sale de ciocîrlie, căreia se gîndește să-i fure glasul. Dar apoi se convinge că micuța pasăre nu-i este concurentă, ci inspiratoare, căci glasul ei nu este crud, ci balsam pentru inima sa rănită.

Note misterioase sau grave, de atmosferă decrepită și bolnavă, tipic simboliste, se pot depista și în alte poeme în proză adăpostite de ziare și reviste din Ardeal, ca *Lupta*, *Familia română*, *Tribuna*. Oferim cîteva titluri sugestive prin ele însele: *Visul*, *Ruina*, *Amurguri de toamnă*, *În biserică*, *În spital*, *Copilul*, *Moșul*, *În cimitir*, *Colțurile vorbesc*, adunate sub genericul *Foi risipite* sau *Poezii în proză*. Cele mai multe dintre ele se bazează pe opoziția ireductibilă dintre termenii de contrast ai parabolei: *tinerețe-bătrînețe*, *viață-moarte*, *amăgire-realitate*, *vis-trezie* etc.

Pe astfel de elemente paradoxale sau contrastante sînt construite și alte cîteva „parabole" ale poetului publicate în acești ani (1904—1906) în *Tribuna* de la Arad, dintre care ne reținem în mod deosebit atenția cele intitulate *La Paști*, *Rîndunica*, *Aurul* și *Femeia*. Cea dintîi evocă cîteva „secvențe" din viața unui tînăr nefericit ajuns la călugărie din pricina unei iubiri neîmpărtășite. Imaginea iubitei îl însoțește însă ca un păcat și în chilia lui, iar chemarea ei îl torturează pînă la sinucidere, căci sfîrșește prin a se îneca în apele mării. Necredința femeii e biciuită și în cele două instantanee, *Aurul* și *Femeia*. Eroina primului e o frumoasă regină a unei țări de basm pe care nici doctorii, nici

poeții, nici filozofii n-o pot scoate din starea ei de melancolie, în zadar se întrec s-o cucerească. Dar iată că apare un străin, schilav, chior și șchiop și darurile lui nu sînt de natură sufletească, ci materială: el oferă reginei un bulgăre de aur și aceasta îl urmează imediat. Înrudită ca tematică cu prima e și cea de-a doua bucată, *Femeia*, în care eroul, un poet visător, oferă iubitei sale toate „bogățiile sufletului său (...) clădirile minunate ale închipuirii", pe cînd aceasta îi răspunde scurt: „Voi fi a ta, de-mi dai o *piatră scumpă*".

În *Rîndunica* problematica credinței în dragoste, pe care am văzut-o comentată și mai sus, își găsește o punere în pagină puțin diferită. Rămasă singură pe lume, căci soțul i-a pierit, rîndunica îi poartă însă o amintire neștearsă, și, în ciuda insistenței corbului, care o prigonește și care vrea să o determine să-l slujească, rîndunica își urmează neabătută drumul, plătind cu prețul vieții ei fidelitatea și statornicia sentimentelor.

Aceste prime poeme în proză ale lui Isac au toate o trăsătură comună: o „fabulă" sau o „acțiune", care le apropie mai mult de „nuvelă" decît de poemul propriu-zis. Accentul cade pe fabulație și nu pe impresia personală, ceea ce ne trimite la tipul de „parabolă" sau „legendă" practicat de Oscar Wilde, în care firescul faptelor, motivarea și înlănțuirea lor n-au nici un fel de însemnătate. Fantezia, reveria și visul sînt aici suverane, amănuntele senzaționale avînd prioritate. Legătura dintre real și ireal este silnică și adeseori stereotipă, prin brusca trezire la realitate a eroului — din care cauză majoritatea finalurilor par lipite, neverosimile. Totuși, o anumită mișcare epică există, iar propensiunea poeticului e mereu resimțită ca o țintă ultimă a scrieturii, ceea ce ne face să acordăm încredere stăruinței poetului în această direcție.

După această etapă de tatonări și experimente, înregistrăm un oarecare proces de limpezire a concepției sale despre poemul în proză, odată cu începutul colaborării lui la o serie de reviste de peste munți ca *Viața nouă*, *Noua revistă română*, *Facla*, *Rampa*, *Flacăra*, *Simbolul*, *Versuri și proză*, *Absolutio*, *Adevărul literar și artistic* etc. Acum acțiunea este detronată în favoarea discursului poematic propriu-zis, organizat în jurul unor simboluri sau a unor elemente compoziționale dinainte stabilite, cu valoare de laitmotiv. Clișeele și reminiscențele oscarwildiene, precum și preferința pentru paradox, grandilocvență sau egolatrie, poza dandy-istă sau obsesia parabolei sînt mai puțin stridente, va-

loarea poematicului în sine fiind în continuă creștere. Frecventarea scriitorilor simboliști și a temelor lor predilecte a scos la lumină alte sugestii și motive poetice, între care la loc de cinste se află cultivarea eului, psihologismul isterizat, atracția macabrului și erotismului estetizant, a peisajului stilizat și a corespondențelor poetice. Muzica și vagul simbolist se întîlnesc aici cu vaporizarea imaginii, cu estomparea liniilor de contrast, cu conceptualismul și ideea de spontaneitate creatoare. Poezia este decretată suverană și fiorul poematic pătrunde peste tot. Poemul în proză devine tot mai mult *o poemă*, o „poezie în proză", așa cum însuși poetul își intitulase unele bucăți din *Tribuna*. Simburele epic se reduce la un simplu pretext, la o aluzie sau la o convenție, trăirea poetului fiind suverană, așa cum se observă în suita de poeme pe care scriitorul le publică în revista *Viața nouă* a teoreticianului simbolismului românesc, Ovid Densusianu: *Asmodeu, Sufletul, Oglinda, Cadavrul, Hervé Riel, Florile, Visurile, Rugăciune către Satan, Lacul morții.*

Iată de pildă *Asmodeu*, construit sub formă de versete, fiecare dintre ele punînd în lumină o trăsătură de caracter, o fișă caracterizantă. Epitetul ornant e fundamental:

„Sînt feciorul lui Asmodeu. Spun alții că am suflet ca un cavou, spun alții că fața mea e oglinda palidă a vieții — sînt bătrîni ochii mei, ca blestemele.

N-am castele albastre la faruri de mare, n-am cadîne care să mă aștepte la gratii de aur, n-am fîntîni cu găleată de argint. Și la porțile mele nu așteaptă căleștile de mătase.

Odaia mea e odaia iubirii. Pereții odăii mele sînt umbre de sărutări și parfumul îmbrățișărilor e în văzduh, fiecare colț are urma diafană a unei iubite...

Și n-am cărți de rugăciune în scrin. Cărțile sufletului și sîngelui meu sînt ale lui Baudelaire, Verlaine, Wilde."

În acest punct, în care s-au consumat frazele introductive, de caracterizare a personajului, scriitorul reintroduce laitmotivul poemului „Sînt feciorul lui Asmodeu", ca apoi să treacă la elementul evenimențial, acel care asigură structura de contrast a discursului: întîlnirea dintre păcat și candoare, dintre întuneric și lumină, dintre seninătatea sufletului și patima adîncurilor:

„Sînt feciorul lui Asmodeu.

Și cînd am ajuns la porțile Romei, în grădina cardinalului roșu, am văzut o maică tînără, cu fața aplecată la pămînt, ca gîndul.

Era frumoasă, ca o faptă bună, și eu, feciorul lui Asmodeu, simții că nu mă pot apropia deloc de ea. Era așa de aproape de mine și, totuși, atît de departe.

Ea era albă și înflorită de rugăciuni, în mine vestejea un blestem uitat de păginii mei strămoși: eram feciorul lui Asmodeu și ea era fata lui Hrist."

Atît de puternică a fost impresia întîlnirii, încît ea îl apasă ca o lespede și-l urmărește peste tot. Iar patima resimțită de erou se exteriorizează: ea nu devine patima lui, ci a *ei*. În acest mic element de simțire, aparent fără însemnătate, stă paradoxul situației și finalul poemului:

„Și simțeam că și ea era o întrupare din țărîna patimilor".

Am stăruit mai mult asupra acestui poem, în primul rînd pentru că el este definitoriu pentru arta poetului din această etapă și, în al doilea rînd, pentru conexiunile care îl leagă de subiectul dramoletei sale neoromantice *Maica cea tînără*, care se hrănește tocmai dintr-o atare „întîlnire la antipozi".

Demonismul și satanismul poetului sînt resimțite și în *Rugăciune către Satan*, în care eroul preferă să devină un credincios slujitor „al îngerului durerii negre", numai să-l izbăvească de durerea ce-o simte pentru Maria, a cărei imagine dorește s-o alunge din suflet. Întruchipări satanice ale suferinței, femeile din poemele sale sînt simboluri ale perdiției și ale coșmarului sufletesc *(Tiger, Două femei, Cadavrul, Ars amandi, În cavou, Către Annie, Sonatină de Crăciun)*. Cele mai multe sînt aidoma unor „flori roșii", chemări ale ispitei și ale tulburării lăuntrice *(Florile)*. În preajma lor poetul se simte robit de pofte atavice și adeseori iubirile sale se consumă într-un cadru nocturn, claustrant (odaia, cîrciuma), sau deprimant (cimitirul, cavoul, cadavrul), la care se adaugă *orașul, parcul, grădina* ș.a. Poetul își dă întîlnire cu iubita în cimitir, intră în cavouri, unde frigul și putrefacția le aduc aminte de moarte și de zădărnicie. Alteori, asemenea întîlniri provoacă pofte satanice: „Ah, vino să ne ducem la morgă, căci mortul acesta mă chemă în el!" Chiar și oglinda, simbolul preferat al romanticilor, capătă aici iluminări bizare. Făptura lui fuge în oglindă după chipul iubitei, pierzîndu-se în apele ei insolite, „Căci oglinda este veșnicia în care toți privim în zadar".

Lumea reală e redusă adeseori la artificii tehnice și figuri de stil, imaginarul ocult și viziunea halucinantă fiind reflexe ale unui eu hipertrofiat și hipersensibilizat, bîntuit de proiecții himerice și de terifiante atingeri olfactive, senzoriale sau muzicale. Se simte și la el, ca la ceilalți colegi de generație, un fel de morbidețe de „fin de siècle", iar fraza muzicală colorată, punctează eșecul diurn cu o persuasiune exasperantă:

„Ochiul meu roșu. Inima mă doare. Vîntul cîntă. Dumnezeu a murit. Simt că în inima mea privește un ochi batjocoritor și roșu, simt că în vînt cîntă rugăciuni moarte.

Și afară plouă plictisitor, rece, monoton, cad picurii de ploaie ca mărunte mărturii ale unei furtuni trecute...

Plouă... Plouă. Tot plouă..." *(Plouă)*

Desprins parcă din irealitatea unei alte lumi este și *Lacul morții,* cel care tulbură cu prezența lui malefică gîndurile și simțămintele oamenilor, amintindu-le de dureroasa clipă a trecerii. Poema e scurtă, dar concludentă, încărcată pînă la refuz de o latentă capacitate explozivă, reverberantă.

Influența simbolistă se simte în capacitatea de a crea atmosferă, de a cizela expresia, de a folosi epitetul colorat, jocul contrastelor, al culorilor. Iată aici un singur exemplu luat, din poemul *Într-o seară frumoasă:*

„Veneam acasă cîntînd. Veneam de la iubita mea, din grădina ei *albastră,* din grădina cu trandafiri *roșii* și aduceam cu mine cîntecele ei, zîmbetul ei și visele ei *ca aurul* strălucitoare. Veneam de la iubită, și pașii mei erau ușori, căci duceau greutatea fericirii.

Și strada era moartă, dormeau casele *negre* și nu mai sunau roțile *negre* ale trăsurii și mirosul *verde* al codrului întindea văl de taină pe orașul adormit în farmecul primăverii. Felinarele ardeau, ca suflete aprinse, cu răsuflări *roșii;* rătăcitor un cîine *alb,* cu perii zbîrliți, se strecura pe lîngă zidurile *negre,* gonit de singurătate și toate se întunecară cu încetul, ca întunericul pe care nu-l poți frînge nici cu vesel cîntec, nici cu glas de durere, nici cu șoapte."

Noutatea constă în folosirea unor procedee tipice de armonie și culoare, într-o euforie specifică a cuvîntului obținută prin calcul ritmic, prin comparații sugestive („visele ei ca aurul", „felinarele ardeau, ca suflete aprinse"), prin surprinderea melodiei interioare a sufletului care presimte cu antene sensibile orice

mișcare diurnă, înregistrînd-o automat pe retină, cu întreg efluviul ei de vibrații neliniștite:

„Veneam cîntînd și văzui în fundul străzii o casă cu ferestre luminate. Zarea se scurgea palidă din geamuri, erau parcă razele unui soare mort de oboseală, și casa cu pereți triști și zidită în tăcere se ridică sihastră."

Reflexul psihologic intervine instantaneu, căci casa nu e pregătită pentru bucurie, ci pentru tristețe: în ea a murit un om.

Faptul divers este încorporat cu dezinvoltură embrionului narativ. Așa se întîmplă și în *Pastel de iarnă,* unde o sanie domnească întîlnește în cale o mogîldeață, pe care vizitiul o biciuie să se dea în lături. Nu este un bețiv, ci un mort, pe care domnul din sanie îl lasă să-l mănînce lupii.

Acest poem în proză publicat în *Luceafărul* din 1907 anunță o altă dimensiune a prozei lui Emil Isac, cea socială. Ca și în poezie, lumea citadină e explorată în aspectele ei sumbre, dezolante, generatoare de mizerie și umilință. Muncitori vlăguiți, proletari scheletici, domnișoare palide sau fete tinere gălbejite și întristate, stoarse de muncă apar adeseori în poemele sale jinduind la un zîmbet, un cuvînt bun, la o zare de lumină. Una dintre ele e „Domnișoara palidă", o „vagabondă" a străzilor unde o mînă foamea; alteori e schițată silueta unui copil, a unui mosneag, a unui prizonier sau a unui actor bătrîn jinduind după viață.

Interesul poetului pentru dezmoșteniții soartei este constant. Poemele sale sînt populate de văduve, orfani, suferinzi, mutilați, cerșetori, vagabonzi, prizonieri etc., în general de oameni cărora bucuria nu le-a surîs niciodată. Cu deosebire scriitorul pare un descifrator subtil al sufletului infantil pentru care găsește calde cuvinte de compasiune. Enumerăm printre acestea *Povestea inimii de aur, Copilul, Unui nou-născut, Mamă și copil, De ce nu dormi?, E bolnav Bubi, Păpușa doarme, Poemă de Crăciun, Poemă în proză, Harpa de argint* etc. Sugestivă ni se pare *Poema în proză,* unde copiii unei văduve caută lacrimile pe care mama lor le-ar fi pierdut în nisip, în timp ce în altă parte o copilă bolnavă este vindecată prin bunătatea unui bătrîn cerșetor care îi aduce porumbeii, pe care îi hrănea, cu ajutorul ei, în jurul patului.

Într-o altă poemă asistăm la o scenă la fel de impresionantă. Un copil mic, flămînd, bolnav și părăsit, este ridicat la cer unde se simte foarte fericit, dar rămîne îngrijorat de soarta celor chi-

nuiți, ca și el, rugîndu-i pe cei din juru-i să-i ajute *(Poemă de Crăciun)*.

Mai realistă ca imaginație și punere în scenă este *Copilul*, în care copilul zdrențăros al unui țăran muribund, pătrunzînd în palatul somptuos al boierului, la oferta acestuia de-a se servi cu ceea ce dorește, ochii lui se opresc asupra unei coji de pîine, pe care o sărută lacom, cu lacrimi de bucurie în ochi.

Poemele cu această tematică dispun de o imaginație grațioasă și de o anumită doză de sentimentalism și duioșie care le fac viabile și astăzi.

Odată cu intrarea României în războiul prim mondial, pentru desăvîrșirea unității naționale, poemele în proză ale lui Emil Isac se îmbogățesc cu încă două motive: cel al elogiului țării și al pămîntului natal și cel al condamnării războiului, aducător de tristețe și de moarte. Tematica aceasta o întîlnim mai ales în primul său volum de proză intitulat atît de sugestiv *Ardealule, Ardealule bătrîn*, din 1916. Între poemele în proză adunate aici se numără și acela intitulat *Clacă*, surprinzînd, la modul folcloric, ceva din specificitatea spiritualității românești, în permanenta ei confruntare cu istoria.

„Șapte fete torc din fuior, șapte fete plîng.

Bătrînul scripcar își zdrăngănește strunele, căci vîntul urlă la ferești.

Și șapte fete torc din fuior și firul îl deapănă din suflet. Și firul este tot mai negru și lacrămile se leagă în salbă."

Sau această viguroasă personificare a Ardealului, ținutul atîta vreme robit și despărțit din trunchiul neamului său:

„Era un flăcău frumos, cu obrajii albi, cu ochi negri, cu buzele roșii.

Și brațele lui erau tari, ucidea ursul cu îmbrățișarea, dar în mîna nimănuia nu odihnea atît de bine porumbelul ca în a lui...

Frate cu soarele, îi era soră luna și stelele îi erau visele, frunzele fagilor erau dorul lui și cîntarea lui era izvorul, pădurea și depărtarea.

Și l-au legat în lanțuri și l-au bătut și l-au chinuit. Și prin geamul închisorii privea stolul cocorilor și vîntul îi aducea mirosul fragilor și plînsul tălăngilor și el suferea tăcut, căci deasupra lui era cerul, și stelele îi erau visele, și soră îi era luna, și cîntarea lui era pădurea și izvorul și depărtarea."

Ieșit din închisoarea nopții la lumină, Ardealul își cîntă biruința și-și cere dreptul de fiu activ în concernul familiei poporului său:

„Scăpat de urgie, dați-mi ogorul și plugul, și odihna nopții, și lăsați să fie dimineața și lumina a mea!"

Din majoritatea acestor poeme răzbate un cald suflu umanist și constructiv. Iubitor frenetic al vieții, poetul condamnă de fiecare dată cînd are ocazia forțele ostile vieții și libertății popoarelor, nedreptățile și împilările, ura fratricidă și războaiele dintre popoare, abaterile de la normele de justiție umană, transformarea zîmbetului mamelor și copiilor în lacrimi și blesteme. Aducînd pe cei vinovați în fața tribunalului popoarelor, el propovăduiește în același timp religia reînvierii morale a libertății și a dreptății pe pămînt, clipa înfrățirii universale.

Altădată, poetul evocă tristul și sfîșietorul spectru al războiului, care a alungat bucuria din case și a condamnat la tăcere uneltele muncii. Fraza capătă aici o vibrație cu totul aparte, iar repetițiile, deloc supărătoare, întăresc ideea de bază a poemului:

„Și stă tăcut și obosit plugul în bătătură, corbii coboară pe el și rugina îl roade. Roțile-i nu se învîrtesc, fieru-i nu se aprinde, doina nu-l trezește. Și nu sună pocnet de bici și nu hăulește flăcăul... O, plugule, al cui ai fost?

Cine te-a dus, cine te-a muncit, cine s-a bucurat de brazda ta?

Și noaptea, cînd lumea doarme și colibele tac, din negură, din mormînt vine cineva acasă și apucă fierul și înjugă boii și ară, tot ară... Și toată noaptea ară și scînteiază plugul și brazda se lungește, tot se lungește. Și brazda duce în cimitir.

Un plug ruginit..."

Multe din aceste poeme se așează la jumătatea drumului dintre poemul în proză tradițional și nuvela lirică fantezistă. Instrumentul descriptiv s-a rafinat, ritmica frazei e mai bine strunită și organizată contrapunctic, cu reveniri succesive și intensități variabile. Elementele fabulei nu mai apar juxtapuse, ci fuzionează într-o masă omogenă în care digresiunile poematice ies în relief cu eleganță elaborată și nu mai stînjenesc desfășurarea discursului. Atmosfera melancolică, de amintire, se insinuează tot mai adeseori în magma de elemente concrete, nelipsind exacerbările senzoriale, încercarea de a creiona siluete, de-a sonda viața interioară într-o infinitate de nuanțe și

surprinderi discrete. Nu e mai puțin adevărat că uneltele simbolice sau metaforice ale poetului se tocesc pe alocuri, căci ele se repetă în doze supărătoare, ceea ce indică și o sleire a capacității de fantazare. Reținem însă o bună funcționare a forței de sugestie venită din întreteserea subtilă și discretă dintre real și fantastic, ca în *Plugul, Mamă și copil, Întîlnire, Hristos și soldatul* ș.a.

O tehnică asemănătoare utilizează poetul în poemul *De ce nu dormi?* dar aici rolul declanșator al impresiilor e luat de amintire. Poetul evocă momentul duios al copilăriei cînd mama intra în odaie să-i alunge gîndurile negre și să-l adoarmă.

„Și alunecă mama din odaie ca o umbră caldă, parfumul iubirii ei îmi leagă cunună de amintiri pe frunte. O, cînd eram copil, somnul zbura ca un vultur măiestru prin slavă la ceruri.

Și deodată simt că se face întuneric și strig încremenit:

— Mamă, de ce-ai stins lumînarea?

Și nu-mi răspunde nimenea.

Toate sînt întunecate.

Departe, departe, foarte departe plutește o flacără albă. E din lumînarea mamei mele."

Amintirea, în jurul căreia se structurează multe dintre poemele în proză ale lui Emil Isac, impune și un regim stilistic adecvat. Poemul debutează de obicei la imperfect care este timpul evocărilor concrete. Apoi, cînd acțiunea se precipită regimul verbal se schimbă, apelîndu-se la prezent. Iată un caz:

„Orbul *zăcea* între florile primăverii și *se juca* nepăsător cu un fir de iarbă.

Zîmbetul lui era parcă zîmbetul ceresc micșorat.

Și m-am apropiat de orb și l-am întrebat sfios:

— De ce *zîmbești? Vezi* frumusețî?

— *Văd* multe flori... și în locul iubirii se *scaldă* lebăda vieții... din celelalte tărîmuri *își trimite* parfumul lumina și sună fluierul lui Pan și îndrăgostiții *înșală* clipele cu îmbrățișarea lor" *(Orbul).*

Regimul verbelor este folosit cu abilitate de scriitor și în alte poeme în proză, uneori alternanța *imperfect-prezent*, fiind înlocuită cu aceea de *prezent-viitor*. Lor li se adaugă repetițiile bogate, dispuse simetric într-o orchestrație savantă, ce reverberează polifonic:

„Vîntule, oh, vîntule, tu ai văzut atîtea nopți și dimineți, tu ai intrat pe atîtea porți, ca să nu mori nicicînd pe prag, tu ai

stins atîtea lumînări în mănăstiri, căci ai aprins atîtea focuri în păduri — tu vii din ceața trecutului și suflarea ta e aceeași, sub tine pier rugăciunile și blestemele, sub tine se dărîmă atîtea altare și se clădesc cavouri, și tu ești același, tu plîngi în fluierul de păstor, căci tu duci balaurul copilăriei noastre..." etc., etc.

Repetițiile au însă un rol poematic evident. Îi dăm dreptate astfel lui Lucian Blaga care observa privitor la arta poematică a lui Emil Isac: „Vor supăra poate pe unii acele repetiții ritmice ce vin ca niște ecouri din peșteri îndepărtate întrerupînd curgerea cuvîntului spus. Dar asta ar însemna să supere monotonia de linii într-un tablou bizantin, monotonie care în cele din urmă își dă totuși contribuția la impresia neștirbită a ansamblului" *(Patria,* nr. 200/1923).

Este de observat aici, în cazul particular al lui Emil Isac, și o predispoziție specială față de exprimarea poematică a unor stări sufletești, în care reveria și liberul zbor al imaginației nu sînt nici tulburate, nici amenințate, poetul avînd toată liniștea unei creații preocupate de a monta un cadru de frumuseți stilistice cît mai fin cizelate în jurul unor adevăruri morale trainice. După începerea războiului, generosul umanism al poetului nu poate, cum este și explicabil, să mai țină echilibrul cu talentul de artizan al artistului și poemul în proză alunecă vizibil în teritoriul altor genuri sau specii, între care atracția cea mai puternică o exercită publicistica umanitară. Este modul în care această literatură a lui Emil Isac se pierde treptat-treptat în albia mai largă a unei activități ziaristice angajate, care răspunde nu numai nevoii sale de confesiune, ci și unei reacții sentimentale sau de atitudine, la faptul diurn imediat. Dacă etapa fantezistă o prozei sale se mai menține întrucîtva dominantă și în volumul de *Poeme în proză* apărut la Oradea în 1923, odată cu *Cartea unui om* (1925) și mai ales cu *Notițele mele* (1925), aceasta intră tot mai vizibil sub unghiul de incidență al jurnalisticii. Vechile teme predilecte ale poemelor sale: problema artistului, confruntarea cu timpul, învăluirile melancolice și întoarcerile în trecut, dezamăgirile de ordin erotic, contrastul dintre realitate și reverie, amintirile duioase ale unor vremi trecute, îmbătrînirea sufletului etc. sînt legate acum de situații evenimențiale concrete, în care stilul reporteric, de relatare, devine cel operant. *Cartea unui om* poartă ca subtitlu indicația *Articole de ziar, 1918—1925,* ceea ce dovedește coeficientul lor ridicat de legătură cu frămîntările timpului. O

10.266

simplă enumerare a unor titluri edifică repede cu privire la stilul lor: *Spre un nou Ardeal, Clujul, Ardealul nou, Octavian Bobtelec, Contesă, Satele cu ferești cernite* etc. Același lucru și despre *Notițele mele* unde ne întîmpină titluri ca: *Pe peronul gării, Ouchy..., Moții, Mitru, Țăranii în automobil, Georges Booys, Domnul Jules, Ore de seară, Moartea unui doctor bun, Țărani la telegraf, O fetiță, Lăsați copiii să doarmă..., În zorii dimineții, Iosif*, etc., în care faptul divers furnizează scriitorului pretextul unor comentarii și impresii mai încărcate de anecdotică decît altădată. Faptul nu trece neobservat de critici și „aceste bucăți ale unei oglinzi sufletești", care conțin și „multe bucăți bine șlefuite", stîrnesc consternarea altora pentru aerul de „efemeride" pe care-l aduc. Astfel, neînduplecat și exigent, Camil Petrescu observa: „De peste cincisprezece ani, d-sa se risipește în mici articolașe, note, necrologuri, apostrofe lirice, fără să caute să preia marile însușiri de expresivitate pe care le are, în slujba unei concepții mai adînci și mai cuprinzătoare. Toate aceste mărunțișuri l-au făcut deopotrivă de cunoscut în literatura ungurească și în cea românească. Publicarea lor mai departe și mai ales adunarea lor în volum e riscată, în orice caz nefolositoare" (*Poeme în proză de Emil Isac*, în *Revista vremii*, nr. 26/1923).

Unele reținere vin chiar din paginile unor reviste la care poetul colabora, semn că „prozaismul" său vădit întîmpină și obiecții. Nota generală este însă favorabilă, căci în ansamblul lor poemele sale nu pot fi trecute cu vederea. Iată care este poziția *Rampei* în legătură cu *Cartea unui om*: „Are această carte ceva din grația și pudoarea cu care copiii-poeți își ascund de vederea fraților primele poezii, are coloratura foițelor multicolore care înfășoară obiectele fragile și miezul cărnos și răcoritor al mandarinei proaspete. E-o carte originală — unică aproape în literatura noastră și prin întocmirea naivă a fondului și prin substanță. Găsim în paginile ei, alături de articolul-revistă al vreunui mare cotidian de artă, necrologul plin de farmec și de duioșie, săgeata polemică înfiptă veninos într-o coastă străină. Un amestec de poezie lirică, de pamflet, de descriere epică, avîntată și pînă în cea din urmă pagină neistovită.

D-l Emil Isac e mai puțin decît un romantic, e un romantios. Tumultul vibrației interne îl stăpînește, îl supune și nu mai scrie el, scriu toate simțirile, toate pasiunile, toată sensibilitatea sa de poet se împrăștie pe pagină ca o panică într-un

mușuroi de furnici. Și fiindcă e sincer cu sine însuși, cu un curaj rar în a depăna gîndul-concept, nu arareori proza aceasta sentimentală atinge tangențial banalitatea, întocmai ca lăstunul care cade ca o piatră din cer ca să-și înmoaie vîrful aripei în oglinda lacului" (Romulus Dianu, în *Rampa*, nr. 2.272/1925).

Între zgura înghețată a unora și căldura evocatoare sau „accelerarea de suflet" (Perpessicius) a altora, observatorii literari n-au ezitat să facă cuvenita disociere, trăgînd liniile demarcaționale de rigoare. Graba, superficialitatea, prolixitatea sînt alte cusururi luate în considerație de ei și care au împiedecat, evident, o situare valorică a poetului-probator între experimentele de calitate, validate de timp. Desigur, există în poemele sale numeroase puncte de atracție, elemente forte, dar adeseori ele se învecinează cu ratări spectaculoase și „ieșiri din mînă". Caracterul lor de noutate și de experiment însă rămîne, și criticul N. Davidescu știa să surprindă nota personală pe care poemele în proză ale lui Isac o aduceau în cîmpul vieții noastre literare:

„Aceste mici notule, cu caracter polemic uneori, avînd aerul, alteori, că sînt simple înregistrări personale ale unor sentimente fugitive, încadrau totuși, pretutindeni, prețioase imagini, comparații rare, cuvinte prinse cu prețiozitatea unui gînd unic în vitrina unui entomologist: cu cîteva trăsături sublinia o caracteristică, marca o atitudine, închega o situație sau contura un tablou (...) D-l Emil Isac (...) este poate cel mai de seamă cîntăreț al Ardealului, al Ardealului nostru" (*Flacăra*, nr. 40/1922).

Într-adevăr sub raportul „ardelenismului", Emil Isac a știut să-și aducă o contribuție proprie la definirea profilului spiritual al acestei provincii, atît prin poezia cît și prin „proza" sa. Structural cele două compartimente nu se deosebesc esențial între ele, aceiași curenți freatici circulînd cu frenezie de la un compartiment la altul și contribuind în egală măsură la împrospătarea climatului artistic al provinciei. Și chiar dacă el a fost socotit multă vreme un izolat și un răzlețit față de curentul general dominant în epocă și față de literatura tradițională practicată de principalii săi reprezentanți, nu se poate spune că scrisul lui Emil Isac nu prezintă aceleași caracteristici tipic ardelenești, care se regăsesc și în scrisul lui Goga, Cotruș, Agârbiceanu sau Rebreanu, acea vînă contestatară și militantă care-i singularizează în spațiul cultural românesc.

Or, credem că poemul în proză a jucat, în ultimă instanță, la Emil Isac, un rol de integrare între ai săi și nu de diferențiere și singularizare, deoarece în mare măsură motivele abordate de el pot fi întîlnite, chiar dacă nu în integralitatea lor, cel puțin într-o măsură relevantă și la ceilalți colegi de generație ardeleni. E drept, că mai ales după 1925, cînd îi apărea cel de al treilea volum de publicistică poetică al său, *Notițele mele*, se poate înregistra la el o oarecare ezitare, dacă nu chiar „neîncredere" în capacitățile și eficacitatea „poemului în proză", căci orientarea sa spre jurnalism devine tot mai pronunțată. O singură dată, în 1936, poetul mai reîncearcă reintroducerea speciei în circuitul literar de actualitate, printr-o insolită dar succintă culegere de *Poeme*, dar efectul detonator al genului dispăruse odată cu atmosfera convulsionată de început de secol. „Poemul în proză" pare să-și fi încheiat rolul istoric și să-și fi lichidat demult conturile, dovadă și slabul ecou pe care l-a avut volumul în critica timpului. Iar dacă vom dori să-l caracterizăm pe Emil Isac, autorul de poeme în proză, prin critica timpului va trebui să ne reîntoarcem tot la momentul 1923—1925, cînd genul cultivat de poet reprezenta ceva în literatura românească. Spre edificare vom oferi în cele ce urmează cîteva mici eșantioane din opiniile confraților săi, reținînd, bineînțeles, pe cele mai concludente. Așa de pildă într-un articol al lui Ion Pas găsim exprimată această apreciere: „culegerea de *Poeme în proză* e lămuritoare pentru cunoașterea personalității complexe a scriitorului. Ele vădesc de asemenea mijloace de exteriorizare a celor mai delicate și mai contrarii probleme ale sufletului. Poemele sînt șlefuite ca niște pietre scumpe. Strălucirea lor e, însă, caldă, prietenoasă."

La rîndul său un alt observator avizat al fenomenului literar interbelic, l-am numit pe Camil Petrescu, chiar dacă avea unele rezerve față de arta de prozator a lui Isac, nu ezita să-i recunoască energia combativă și stăruitoare depusă în scopul asanării relelor sociale și morale ale societății timpului, scriind: „I-am prețuit întotdeauna suculența și plasticitatea expresiei, accentul de sinceritate emotivă și mai ales o calitate absolut personală, un fel de invenție verbală care rămîne totuși pregnantă". O caracterizare asemănătoare găsim și la Perpessicius, care își formula aprecierea cu eleganță dar și cu superioară intuiție: „În scrisul d-sale trăiesc dureri din vechea robie, mîndrii proaspăt crescute și mai ales multă poezie... Peste întîmplări diverse, neînsemnate

în aparență, de un curent cotidian, d-l Emil Isac presară un praf de diamant stelar, o accelerare de suflet care emoționează" (*Mișcarea literară*, nr. 36—37/1925).

Acest „praf de diamant stelar" nu este altceva decît talentul, pe care, de vrem, de nu vrem, sîntem datori să i-l recunoaștem în mare măsură. E un merit care scoate creația lui Emil Isac din ceturile negre ale uitării, obligînd-o să participe activ la impunerea și consolidarea unei literaturi, la trasarea destinului ei în posteritate.

*

Ca și *poemul în proză*, *teatrul* lui Emil Isac constituie o altă formă ideală de exprimare a concepțiilor sale moderniste, novatoare, despre arta secolului. Să ne gîndim doar că pe acest teren el se întîlnește cu mai toți simboliștii români: Macedonski *(Iadeș, Unchiașul Sărăcie, Moartea lui Dante Alighieri)*, Ștefan Petică *(Solii păcii, Frații)*, M. Săulescu *(Săptămîna luminată)*, Ion Minulescu *(Pleacă berzele, Manechinul sentimental)*, Ovid Densusianu *(Între două lumi, Brazde de lumină, Fîntîna blestemată)*, N. Davidescu *(Sfinxul, Panorissa)*, Adrian Maniu *(Salomeea)*, F. Aderca *(Antractul, Zorile)* etc., multe dintre ele publicate chiar de *Noua revistă română* la care Emil Isac era un asiduu colaborator. Atras de timpuriu spre teatru (în 1905 traducea în coloanele *Familiei*, *Evantaiul doamnei Windermere* de Oscar Wilde), și ca o predispoziție temperamentală și de natură militantă (vezi articolul *Lipsa unui teatru românesc în Transilvania* publicat în *Noua revistă română* din 1911), Emil Isac descoperă în dramaturgie un alt domeniu predilect în care se putea acționa optim în vederea propășirii reale a vieții literare din Transilvania, a desprinderii ei din canoanele înguste ale unui regionalism rău-înțeles. Hrănit cu lecturi din Oscar Wilde și Maeterlinck, Ibsen sau Shaw, la care se adaugă în număr ridicat simboliștii francezi, Emil Isac găsește și el insuficient și nereprezentativ teatrul sentimental și moralist practicat anterior, încercînd o depășire a condiției lui prin apelul la simbol sau parabolă, la descifrarea mișcărilor celor mai ascunse ale sufleului. De la drama absolută wagneriană, care folosea principiul „corespondențelor" și propunea o subordonare totală a artelor în slujba principiului dramatic (orchestrarea verbului, culoarea, parfumul, muzica, sugestiile simbolice etc.), pînă la formula de „poem dramatic", tot mai des adoptată de căutătorii teatrului de la sfîrșitul se-

colului al XIX-lea, noul teatru promovat în epocă aducea ca tendință generală ideea de dezbatere spirituală în planul interiorității, o părăsire tot mai vizibilă a respectării canoanelor clasice de construcție și de expresie teatrală. Propensiunea spre viziunea mitică, poetică și simbolistă era la modă, alături de intelectualizarea expresiei, exaltarea individualului, cufundarea în vis și în misterul existențial, dislocarea coerenței acțiunii și a previzibilului situațiilor. Contaminat cu astfel de teorii și nutrind o gestică spectaculară insolită, Emil Isac își încearcă norocul pentru prima oară în teatru în 1911, cînd, cunoscîndu-l pe Caragiale la serbările „Astrei" de la Blaj, îi mărturisise că are gata o piesă de teatru pe care intenționase s-o supună atenției publicului, dar care zăcea, din păcate, necitită în arhiva Teatrului Național din București. Caragiale se oferă să-l ajute și, plecînd la București „a luat — după expresia lui Isac — din cartoanele prăfuite ale Teatrului Național piesa cu nume romanțios *Maica cea tînără* și după ce (...) i-a scris raportul (...) a fost jucată cu mare fast (...) în 23 ianuarie 1912, deodată cu piesa lui Iacob Negruzzi, președintele Academiei Române. Nu vă pot spune ce emoții m-au cuprins, văzînd în fața mea Capitala țării, în cadrul unei reprezentații de teatru. Era toată elita de atunci. Miniștri, dame de curte, înalți demnitari. Și am fost fluierat zdravăn de unii titani colegi, ca să fiu aplaudat de un public enorm" (*Literatura pură*, conferință rostită în 1923 la Baia Mare, păstrată în manuscris).

Această piesă, *Maica cea tînără*, a avut în epocă unul dintre destinele cele mai controversate, iar reprezentarea ei s-a transformat într-o adevărată bătălie între moderniști și tradiționaliști, într-o adevărată „querelle des anciens et des modernes". Evident piesa n-a plăcut publicului spectator, căci avea un coeficient redus de spectaculozitate, accentul fiind pus nu pe faptele în desfășurare, ci pe drama trăirilor interioare ale eroinei. Acțiunea, cîtă era, era prinsă apoi în faldurile largi ale poematicului și ale exprimărilor aluzive și simbolice, introduse, după cum se va vedea, într-o rețea de determinări foarte puțin concrete cărora le-a dat o turnură de ritm sincopat, discontinuu. Unele scene erau prea lungi, altele monotone și inconsistente, de o expresivitate redusă, stagnantă. Acest mod de caracterizare a personajului ni se pare nu numai simplist, ci și supărător, mai ales că teatru nu e *relatare*, ci prezentare sau mai bine-zis re-prezentare.

Dar să revenim și să vedem ce fel de dezbatere își propune

să ne ofere Emil Isac în piesa sa. Poetul atacă aici o problemă veche și insolubilă de cînd lumea: aceea a luptei dintre datorie și pasiune, dintre credință și patimă. El lansează cu alte cuvinte ideea vinovăției sufletelor pure, neîntinate, care, în anumite condiții, pot deveni periculoase; a unor așa-zișI îngeri cu inima de demon, în străfundul sufletelor cărora clocotesc patimi ancestrale puternice, în ciuda aparenței lor de cucernicie. Eroina piesei este o tînără maică, ajunsă la călugărie datorită interdicției părinților de a se căsători cu un tînăr flăcău sărac, Situ. Fata se adaptează însă greu colectivității din mînăstire, căci ființa sa robustă și sănătoasă palpită la chemările firii din afară și la poruncile sîngelui său cald și plin de neastîmpăr. Nopțile îi par grele și șterse, o tulbură florile roșii și preferă dormitul în fîn decît în chilia apăsătoare. Stareța îi spune din această cauză că e „păgînă", căci „vorbește cu luna", „doarme în fîn și miroase a flori roșii" (= simbolul păcatului). Maica cea tînără se străduie însă din răsputeri să devină la fel ca celelalte, o ființă în care „a murit lumea" și „sîngele și sînul ei să nu mai aibă pofte fierbinți". În parte și reușește, dacă într-o zi n-ar turbura-o, cu prezența ei, o femeie din sat, Mărioara, venită să ducă „apă, sfîntă" de la mînăstire pentru o nuntă din sat. În timp ce de departe pătrunde cîntare zglobie de petrecere, sunet de lăute și chiote de nuntași, Marioara încearcă să-i redeștepte ființa adormită și interesul pentru lumea din afară, vorbindu-i de nunta bogată și costisitoare care se desfășoară jos, în sat, unde cîntă zece lăutari și petrec optzeci de nuntași. O nuntă frumoasă dar nelalocul ei, sfidînd spiritul secularei tradiții țărănești, căci mirele e cumpărat cu arginți mulți de o fată bătrînă și urîtă. Prima reacție a maicii este să fugă, să n-o asculte, dar Marioara insistă, ademenind-o insinuant: „Vino mai aproape... Destul de departe e viața ta de viața noastră. Nu-ți fie teamă... E slobod să privești și tu măcar la lumina nunții noastre..." Îi povestește cu lux de amănunte întîmplări de la nuntă, evenimente din sat, ca apoi să-i descopere mai în trecere, mai intenționat, frumusețea care îi e dată: „Maică, o, ce frumoasă ești tu! Ochii tăi sînt calzi de suflet. În fața ta e mai multă viață și primăvară decît într-o floare. Și veștejești aici. Vino la nuntă! La nuntă! Păcat de tine! Te veștejești făr' să-ți fi sărutat cineva urma..." Apoi chemările devin tot mai insistente, tot mai ademenitoare, într-un ritm și cu o insistență, cu o artă căreia cu greu te poți sustrage Sînt poate unele din cele mai bune pagini ale piesei:

„*Marioara:* Și frumusețea trece. *(Lăutele iarăși cîntă.)* Și cînd vei fi bătrîn, vei plînge de atîtea ori că ai fost frumoasă cînd ai fost tînără. Vino la nuntă! Auzi lăutare?"

Nici acum maica nu e convinsă că drumul său ar fi cel al întoarcerii la lume. Doar în momentul în care află că mirele e chiar iubitul ei Sîtu, acela pentru care ea a fost izgonită la mînăstire, se deșteaptă în ea toate chemările unei iubiri neîmplinite, neconsumată încă. E o amintire care o tulbură, cu sufe-rința ei arzătoare, de patimă neistovită:

„*Maica (după o pauză lungă, izbucnind):* Nu pot uita... Nu pot uita... Ah, femeie, femeie, de ce m-ai trezit? Am adormit... Și m-ai trezit. M-au trezit, poate, lăutele păgîne... Căci nu sînt maică în felul celorlalte maici... Și în lumînări și în tămîie doarme trecutul meu. În rugăciuni îl văd pe *dînsul.* Cristos seamănă cu el... Și pernele patului meu sînt ude de lacrămi..."

Suferința tinerei fete e vizibilă și reală. O adîncă prăpastie o desparte de lumea monahală în care a fost împinsă cu de-a sila. Rădăcinile adînci ale iubirii o mai leagă de lumea din afară și în ea se trezesc încă vii, necicatrizate, rănile dorului. În asemenea momente ea devine cu totul alta, dornică de viață, gata să-și asculte chemările trupului („Atunci vine în mine putere de viață: aș gîtui..."). Această spovedanie o și determină pe stăreancă să-și continuie încercarea ei de-a o smulge pe tînără din lanțul captivității. În acest scop ea apasă, cu abilitate și cu o bună știință a sufletului feminin, pe felul în care fostul ei iubit se poartă cu fata cămătarului, spunîndu-i mereu vorbe frumoase: „Turturica mea îi zice și o tot sărută", frază care revine ca un laitmotiv pe tot parcursul monologului Mărioarei. Tentativa e pe cale să-i reușească, cînd, dîndu-și seama de dezlănțuirea de patimă pe care a stîrnit-o în sufletul fetei, femeia începe să dea înapoi. Îi spune că a fost o șagă rea și o trimite înapoi la rugăciune, dar e prea tîrziu. Echilibrul sufletesc al Maicii a fost rupt, furtuna se declanșase: „Vreau să-l văd pe Sîntu... Vreau să-l văd cum joacă, cum rîde, cum sărută... Vreau să-i văd ochii, în care zac rugăciunile mele visate... Vreau să văd mireasa cea bătrînă care l-a cumpărat, pe arginți l-a cumpărat. «Turturica mea» îi zice și o tot sărută?"

Cele două femei pleacă și piesa ne oferă acum o mică diversiune: un interludiu compus dintr-un monolog lung și cam dezlînat al chelăresei, care reia dintr-un alt unghi discuția purtată

de cele două femei, cam pe aceleași trasee, punctînd-o doar, ici-colo, cu alte elemente ale „nesupunerii" fetei. Interludiul este necesar pentru a se face legătura cu sentința finală: anunțarea uciderii miresei bătrîne, veste adusă de Mărioara. Apoi cortina cade.

După cum se poate vedea mica „dramoletă neoromantică într-un act", cum este subintitulată piesa lui Emil Isac, are o tensiune dramatică concentrată, dar limitată. Punctul culminant al piesei este plasat undeva în exterior, și finalul pare din cauza aceasta lipit și lipsit de fiorul tragic necesar. Ca „poem dramatic" el are o anumită doză de lirism ușor sesizabilă, dar sub raport scenic e lipsit de teatralitate. Lucrul a fost observat de majoritatea comentatorilor teatrului lui Isac, inclusiv de amicii săi de la *Noua revistă română*, revistă care i-a publicat, alături de *Rampa*, piesa imediat după reprezentare. Așa de pildă cronicarul revistei scria:

„*Maica cea tînără* iese din cadrul lucrărilor de teatru obicinuite. Iese în primul rînd prin interpretarea lirică pe care d. Isac o dă situațiilor. De aci se leagă faptul că limba în care e scrisă piesa e o limbă de poem în proză.

Particularitatea aceasta a limbajului însă fixează și mai bine caracterul de irealitate al dramei, neîngrijirea pentru reprezentarea dramatică a ideii, care singură interesează și trăiește cu adevărat" *(Interim, Maica cea tînără,* în *Noua revistă română,* nr. 14/1912).

Observațiile sînt toate exacte. La ele am mai putea adăuga și altele privind subțirimea filonului conflictual, lipsa preocupării pentru individualizarea personajelor, absența confruntărilor de mare anvergură. Marele act al înfruntării dintre protagoniști întîmplîndu-se *in absentia,* ocultează precumpănitor valențele dramatice, introducînd reducția personajelor la niște principii. Acest lucru apropie teatrul lui Isac, mai mult decît de teatrul simbolist, de cel expresionist, lucru pe care-l sugerase la timpul potrivit G. Călinescu, atunci cînd afirma că dramoleta e „un simplu prilej de a executa fresce hieratice, violent cromatice și panice, pregătind încă de pe acum iconografia stilizată a lui Lucian Blaga" (G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent,* București, Editura Fundațiilor, 1941, p. 624).

Insuccesul avut cu reprezentarea *Maicii tinere* nu l-a descurajat pe autor de la ambiția de a-și încerca norocul în arta

dramatică, ci, dimpotrivă, l-a stimulat chiar să persevereze în această direcție. Un nou proiect dramatic este deconspirat la puțină vreme după reprezentația avută la Naționalul bucureștean. Subiectul care-i reține atenția este unul cu mari rezonanțe naționale, fiind legat de eroul revoluției transilvănene de la 1848, Avram Iancu. Pus la curent cu evenimentul, Caragiale îi scria de la Berlin prietenului său clujean: „Am aflat că lucrezi la o nouă piesă *Iancu* — fi-va și aceasta un minunat prilej, pentru prietenii și dușmanii dumitale, de-a te discuta? Cînd o ai terminată mi-o trimite să o citesc, eu vreau să fiu întîiul care să o cunosc" (I. L. Caragiale, *Opere*, VII, București, Editura Fundațiilor, 1942, p. 279).

Încurajarea lui Caragiale trebuie să-i fi prins deosebit de bine, căci peste puțin timp el avea să dea cîteva detalii în presă despre starea proiectului său. Astfel *Rampa* avea să-i găzduiască următoarea confesiune: „După o indispoziție de cîteva luni, iată-mă iarăși reluînd piesa mea, începută cu fanatism și încredere, cu entuziasm și rîvnă juvenilă.

Iancu. Nu cred să existe în istoria noastră, a românilor transilvăneni, un erou de mai mare însemnătate, ca acest prigonit al vieții (...) Spui, am început fanatic piesa mea despre *Iancu*. M-a atras viața acestuia, ca un magnet — căci am aflat caracter dramatic în viața lui Iancu, pe care n-aș voi să-l scap din condei" (*Iancu, Rampa*, I, 1912, nr. 216, 12 iulie, p. 1). Ce s-a ales din piesa despre Iancu a lui Emil Isac nu putem ști, deoarece nu ni s-a păstrat nimic care să ne poată confirma valoarea sau modul de tratare al subiectului. Totuși putem observa că el l-a obsedat puternic prin ani, dovadă numeroasele articole și evocări pe care le-a închinat eroului nostru național, în reviste și ziare ca *Adevărul* sau ca *Societatea de mîine*, în ultima afirmînd că „viața și opera lui Iancu este baza sigură a unei grandioase tragedii" („*Avram Iancu" piesă de teatru, Societatea de mîine*, I, 1924, nr. 19—20, p. 392). În orice caz, realizarea de către Lucian Blaga a piesei sale cu acest subiect a dus la ruperea unei prietenii îndelungate și statornice, Emil Isac reacționînd și în acest caz pripit și subiectiv.

O dată cu anunțarea proiectului său dramatic cu *Iancu*, în *Rampa*, poetul mai vorbea și de o comedie într-un act *Anafrim*, „o satiră modernă". Piesa a fost descoperită ulterior printre manuscrisele poetului de cercetătorul Ieronim Precup care o semnalează într-un articol (*Cîteva date și precizări despre teatrul lui Emil Isac*, în *Transilvania*, III, 1974, nr. 3, p. 47—48). Chiar dacă fragmentară (lipsește începutul și sfîrșitul), ne putem face totuși o idee despre piesă, care, terminată într-o primă versiune în 1912, e refăcută de scriitor în 1916. E vorba despre o farsă cu limbaj suculent și savuros, cu numeroase întîmplări neprevăzute, exploatînd comicul de situație. Doi vestiți șarlatani ai medicinei, doctorul Ion Ulcior și călugărul Iosif, sînt la rîndu-le trași pe sfoară de două femei șirete care fac pe bolnavele. Prefăcîndu-se suferinde, ele își joacă rolul cu atîta dibăcie, încît cei doi șarlatani se lasă prinși cu ușurință în mrejele lor, făcîndu-se de rușine și devenind ridicoli.

Utilizînd un limbaj colorat și plin de prospețime, scriitorul reușește să contureze cîteva personaje verosimile, chiar simpatice, care se dau în spectacol cu dezinvoltură. Astfel cititorul urmărește cu zîmbetul pe buze pretinsele consultații pe care le oferă cei doi tămăduitori, recomandările făcute, contrastînd în mod evident cu alura serioasă și gravă a protagoniștilor. Morga lor profesională, ca și savantlîcul pe care îl afișează sînt dezise în mod izbitor de derizoriul pretinselor indicații terapeutice: „Eu te sfătuiesc — recomandă doctorul Ulcior — să te culci devreme și să te scoli la zece ore. Atunci să-ți iei cafeaua. Să mănînci lapte cu cozonac, șuncă de Praga și să bei un pahar de vermut. Pe urmă, să te duci la plimbare, dar numai cu trăsură cu cel puțin doi cai negri, să iai prînzul în livadă, cînd cîntă muzica și cînd senatorul Blănar își răsucește mustețile, apoi să te culci, dar să nu citești poezii, de pildă din *Convorbiri literare*, căci atunci n-ai putea adormi... La 4, după-prînz, să-ți faci vizitele, să discuți la Capșa despre Henry Bataille, să asculți vorbe de spirit de Herz, la 6 ore să te duci la teatru, la Pathé, iar la 8 ore să te culci, dar să nu dormi în pat decît cu două perne... Și, dacă urmezi acest program, doamnă, ai să te vindeci!..."

Tot atît de extravagant este programul de tratament al călugărului Iosif, la care doctorul Ulcior apelează în cazurile mai „dificile". Acesta tratează bolnavele cu „apa sfîntului Ionahim de Verugia", le pune să îngenuncheze, să facă rugăciuni și să jure. Jurămîntul constă într-un talmeș-balmeș culinaro-behaviorist, o mixtură comică de interdicții „păcătoase".

Notabilă este și scena în care cele două femei își dezvăluie reciproc trucurile pe care le folosesc spre a-și bate joc de doctorii pe care îi frecventează, tertipurile la care apelează spre a le stoarce bani. Astfel, cea dintîi profită de ambiția carieristă

a lui Ulcior spre a-l amăgi cu o posibilă recomandare la regină și o viitoare carieră europeană la curtea țarului... din Ierusalim. Cea de a doua îl îmbrobodește cu ambasada Chinei, cu prințul Lai-Ta-Pe și marele cordon al Cocostîrgului Albastru. Dîndu-se drept femei din lumea bună, frecventatoare ale saloanelor aristocratice ale familiilor celor mai distinse și a mediilor celor mai cosmopolite, cele două doamne obțin neașteptate succese în fața celor doi doctori improvizați, puși pe căpătuială în fața unei clientele de strînsură. Hazul provine tocmai din această situație insolită: celebrii escroci sînt escrocați la rîndu-le de două escroace, mai dibace decît ei, cărora se oferă ei înșiși spre jecmăneală, prin banii pe care li-i „împrumută" cu atîta ușurință. Comicul e întreținut și de un limbaj pe măsură, plin de poante simpatice și jocuri de cuvinte spirituale, precum: „D-ta ești femeia bolnavă care ți-ai ucis onoarea familială în cizmele unui locotenent"; sau: „Am fost în toate sanatoarele lumii. Am fost la Brün, La Maria Grün, la Șuțu, la Mărcuța, dar tot nevindecată am venit acasă. În sfîrșit, la recomandația doamnei Odănești eanu, soția deputatului din Turnu-Văcărești, am venit la d-ta..."

După opinia noastră textul acesta, în ciuda lipsei unei rigori exemplare și a unei mai stricte supravegheri a expresiei, ni se pare cel mai izbutit din tot teatrul lui Emil Isac, posedînd virtuale calități de reprezentare, căci suferă mai puțin de sentimentalism și de fantazare lirică, tarele principale ale teatrului său.

Deficiențele de care vorbeam reapar sub diverse forme și în următoarea sa piesă, botezată mai întîi *Poetul* apoi ***Femeia,*** piesă scrisă prin anii 1923—1924. Ea e anunțată pentru întîia dată într-un interviu din *Lupta* cu specificația că și-ar propune „persiflajul așa-numitului poet care ahtiază gloria nemuririi, ca aceasta să nu-i aducă fericirea" (*D-l Emil Isac despre piesa sa „Poetul"*, în *Lupta,* III, 1924, nr. 773, 11 iulie, p. 2). Pe celălalt versant s-ar afla burtă-vezimea, întruchipată de două personaje: tatăl femeii iubite, un burghez obtuz și un tată satrapic, supraveghindu-și fiica cu strictețe prin servitori credincioși, și proprietara casei în care locuiește poetul, care-l ademenește cu o viață ușoară și bani. Refuzînd să se vîndă, poetul trăiește în sărăcia lui venerabilă, consolîndu-se cu iubirea sinceră pentru pura și tandra Anișoară, fiica băcanului. Tînărul se revoltă uneori împotriva acestei opresiuni paterne, ironizînd modul mărginit de existență al tatălui fetei, care nu înțelege nici pasiunea fiicei sale, nici preocupările înalte ale poetului: „Și se întoarce de la dugheană

burtă-verde și cere pîine și carne. Te întreabă și te dojenește și parcă îi aud glasul: «Unde-ai fost, Anișoară? Ferește-te de poetul vagabond, cu ochii încercuiți de cearcăne. Să nu te mai văd cu pierde-vară, căci îți voi frînge oasele, Anișoară. Te-oi mărita cu un avocat, să te scap»". De partea sa și a iubirii sale pare să fie și bătrînul servitor Dominic, trimis de tatăl fetei să-i despartă pe tineri, deși nu e de acord nici el cu încăpățînarea brutală a patronului: „Copii... copii... Și stăpînul nu înțelege. Nu înțelege *(Înduioșat.)* Domnule poet, așa este primăvara. Așa este viața. Caldă și dulce ca zahărul. Și citi nu o înțeleg și nu prețuiesc glasul ce sună din acest loc blestemat. *(C-un gest comic își arată locul inimii...)*".

Prinsă între două forțe contrare, Anișoara, ființă fragilă și delicată, moare. Evenimentul îi oferă scriitorului posibilitatea să-și transfere acțiunea în reverie și vis. Agățat de o rază de lună și condus de un porumbel, purtînd în mînă o floare albă, care „e cheia nopții", poetul se desprinde de pe pămînt ridicîndu-se în eter în lumea curată a sufletelor caste. Îndrumat de Păzitorul stelelor, își spală ochii în „roua florilor ce nu vestejesc" niciodată și ajunge în „lumea veșniciei" în fața Celui ce împarte rosturile. Versurile luate cu el sînt acum abia niște pietroaie, într-o lume în care ambițiile și patimile deșarte au rămas undeva, departe, în urmă. Poetului i se găsește pînă la urmă un rost pe măsura posibilităților lui: el va deveni păzitorul „zăpezii munților", trăind în „veșnicia stelei albastre". În această lume își va întîlni și mama, metamorfozată într-o gingașă floare albă. Descifrăm astfel, în simboluri de pregnantă și sugestivă semnificație, sensul nobil al existenței umane și al aspirației ei spre bunătate și fericire. Spectatorul este invitat la o lecție de etică socială, servită cu mijloace elevate, de aleasă calitate.

În ultimă instanță piesa de față urma să fie feerie, un joc suav și expresiv de sugestii și transparențe simbolice și regretăm faptul că partea finală a piesei nu ni s-a păstrat spre a putea urmări modul în care autorul știa să utilizeze motivele lirice și să le încadreze în țesătura piesei. Lirismul pare aici tot atît de bine filtrat și de bună calitate ca în *Maica cea tînără,* iar fantezia de-a dreptul debordantă, așa cum o justifică indicația de decor de la scena a II-a: „Scena reprezintă un imens platou, luminat puțin de razele lunii. Se aude și chiar se vede un izvor care curge zgomotos. Este izvorul veșniciei. În jurul

lui se văd flori albe, sînt sufletele. Se aude o muzică nedefinită, amestec de flaut și ghitară. O potecă albastră, plină de flori roșii, încercuie întreaga scenă și, din fundul ei, se apropie poetul. Poetul va avea înfățișarea unei figuri albe, cu mîinile ridicate în sus, și se apropie cu sfială."

Preocuparea de a realiza o feerie credem că nu i-a putut fi străină lui Emil Isac, deoarece corespundea în cel mai înalt grad posibilităților sale de expresie, structural lirice. Afirmația noastră e slujită și de faptul că între cartoanele cu încercări dramatice ale sale s-a păstrat și un mic fragment în care printre personaje figurează numele de *Tyltyl* și *Zina*, ceea ce ni se pare concludent. O altă piesă ar fi purtat numele de *Kepler*, o alta ar fi urmat să fie consacrată lui *Columb* („Ce-ar fi să scriu o piesă despre Columb", notează poetul într-unul din caietele sale de însemnări manuscrise), o alta conține cîteva fragmente scrise (sau traduse) în limba franceză, dar cu indicații de regie în românește. Cele mai multe dintre acestea, presupunem, fac parte din proiectele abandonate ale scriitorului, ulterior pierdute. Singura piesă care ni s-a mai păstrat poartă numele *Domnul Milion* și a fost publicată postum în revista *Steaua*, din 1957. Scrisă în anii de refugiu la Turda, de după Dictatul de la Viena, piesa are un conținut social pregnant, fiind o satiră la adresa totalitarismului. Critica sa vizează aici regimurile despotice de tip fascist, în care un dictator cu puteri nelimitate și discreționare putea arunca masele în cea mai crudă și neagră mizerie, la simpla lui voință de distrugere. Eroul este un maniac, un obsedat al puterii, ce nu admite nici măcar sugestii sau păreri din partea colaboratorilor săi, darmite contraziceri. Proprietar al mai multor fabrici și uzine, președinte de consorții și mare financiar, Domnul Milion e mai mult întruchiparea ideii de forță și dictatură, decît aceea a omului de afaceri. Întrucît „uzinele din sud nu vor să primească propunerile", adică noile contracte colective propuse de director, Milion ordonă să fie pedepsiți muncitorii prin închiderea fabricilor. În favoarea muncitorilor intervine atît *Secretarul* cît și *Deputatul* și chiar prietenul său, financiarul Bancocrat. Dar Milion, e de neclintit și voința sa triumfă: „Eu nu mă gîndesc decît la ceea ce vreau eu. Și vreau ca turma să asculte de păstor." El dorește cu alte cuvinte să servească o lecție mulțimii, pe care n-o poate suferi, arătîndu-și cu orice prilej disprețul pentru omul simplu și pentru munca lui modestă. Servitorul bătrîn e întîmpinat cu apelativul „bătrîne scaun";

purtîndu-se în tot ceea ce face ca un autocrat și un tiran:

„Servitorul bătrîn: Domnule Milion, dacă de astă dată treceți peste voință, ajutați pe cei mulți, mii și mii. Mulțimea...

Milion: Ce-mi pasă de mulțime? Dar ei i-ar păsa de mine? Pînă ce o stăpînesc, pînă ce o am în mînă, pînă ce este a mea, are teamă de mine. Mă urăște, dar mă știe. Îndată ce o las să crească deasupra mea, mă fac și eu ca ea, turmă."

Concluzia lui este că „viața nu este făcută pentru cei mulți, lași și proști, ci numai pentru unii care știu stăpîni". Ca atare, își menține decizia în ciuda tuturor sfaturilor primite, tranzacționează cu *Conducătorul mulțimii*, pe care-l cumpără ca să-i facă jocul, apoi așteaptă cu calm desfășurarea evenimentelor. Înțelegerea cu acesta e o diversiune, făcută să ducă mulțimea pe baricade ca apoi s-o poată anihila cu armata. E în această încăpățînare și o dorință mistică de popularitate, o exaltare cinică.

În viziunea autorului, Milion e un fel de conducător de imperiu financiar, un fel de rechin al concernelor și trusturilor, lovindu-și concurenții cu arme secrete. Singura care îl urmează fără ezitare în politica sa, susținîndu-l din umbră, este soția sa Milly, care, trăiește, încă și mai plenar decît Milion, fascinația puterii, a grandorii. Stăpînită de o ambiție nemăsurată, ea vede în Milion întruchiparea orgoliului ei de a domina, de a conduce. Încercînd s-o abată de la dragostea ei bolnăvicioasă pentru Milion, doctorul Fiola, care se îndrăgostise de ea, este izbit de sinceritatea ei fanată.

Milly nutrește, la fel ca Milion, același dispreț pentru masele producătoare de bunuri materiale („Suferințele mulțimii? Ce sînt acestea? Fraze. Mulțimea suferă și atunci cînd mistuie greu. Mulțimea este bună să asculte, să tacă, să rabde, în sfîrșit să facă orice vrea, dar nu mi-o aminti ca pe-un ideal de viață"), iubind forța și fiind vrăjită de ea. Așa cum a spus-o, ea îl iubește pe Milion pentru intransigența și încăpățînarea sa, pentru iluzia ce i-o creează de a nu ceda în fața nimănui. Orice mică slăbiciune i-ar fi fatală, căci între „sufletele tari" ea nu concepe alt joc decît al forței (o sugestie camilpetresciană?) orice ezitare ar obliga-o să-l judece și s-o socoată în defavoarea lui: „În acel moment l-aș disprețui. Nu vreau să văd numai o bucată din ceva, căci gheara leului, ea singură, nu este nimic. Cine s-ar teme de furtună, dacă aceasta ar mișca numai o frunză și nu ar doborî stejarii seculari?"

Iată însă că tocmai acest imprevizibil se petrece. Purtat, într-o scenă simbolică, de vis, să dea ochi cu Îngerul Morții și cu Corul copiilor morți, (care-i aruncă în față cuvinte ca acestea: „Totuși ai fost ciine / Și nu ne-ai dat pîine"), tulburat de moartea bătrînului său servitor, Iosif, Milion are un moment de ezitare. El ar vrea să revină asupra deciziei și să redeschidă uzinele. Aceasta zgîndărește ambiția lui Milly, aversiunea ei funciară pentru înfrîngere („Ce vorbe sînt astea? Milion, Milion, dragul meu, ce-i cu tine? Te simți bolnav, ori slăbit, n-ai vechea tărie sufletească. Vrei să fii ridicol în fața mea?"), fiind gata să-i ia locul, dar neînțelegînd să cedeze. Cu o lipsă de scrupule nemaipomenită, cu o ferocitate pe care nu i-o bănuiam încă, Milly se dezlănțuie și-și dă pe față toată urîciunea interioară. Vrînd să-i facă pe plac, Milion redevine „diavol", rezistînd în fața tuturor presiunilor și amenințărilor. Un grup de femei intră în scenă spre a-l preveni că uzinelor li se va da foc, dacă muncitorii nu vor primi de lucru, dar în dimineața următoare Bancocrat îl informează că muncitorii care au vrut să ocupe o uzină au fost respinși și că forța publică și-a făcut datoria. Și totuși înfrîngerea de care se temea atît de mult bate la ușă. Ea vine mai întîi pe plan sentimental, unde Milly, dezamăgită de ezitările lui și de asalturile insistente ale lui Fiola, cedează pasiunii acestuia. Prăbușirii morale îi urmează și prăbușirea fizică, căci mulțimea se arată la uși atacînd amenințătoare palatul, foarte hotărîtă să nu mai amîne ceasul răfuielilor. În timp ce vacarmul se amplifică, puterea unită a muncitorimii făcîndu-și simțită tot mai vizibil prezența, Domnul Milion nu mai are altă scăpare decît în băutură, în care încearcă să-și ascundă gustul amar al prăbușirii. Puterea și orgoliul lui nu mai au nici o eficacitate, căci noua clasă care intră în scenă va mătura acest putregai de pe arena istoriei. Cu un ultim gest de împotrivire, Milion se agață neputincios de lumea lui, de prerogativele ei, dar este limpede pentru toată lumea că accesul său de furie este inutil și făcut să-i dea mai mult iluzia unei grandori a prăbușirii.

Piesa este o demonstrație destul de bine condusă și exprimată scenic a ideilor social-politice ale autorului ei, care aștepta în acel moment o reală schimbare de perspectivă la nivelul sistemului politic din țară. Din punct de vedere dramatic, textul se prezintă destul de bine lucrat și condus, cu o acuratețe scenică demnă de luat în seamă. De data aceasta personajele sînt mult mai bine conturate (cel puțin trei dintre ele: Milion, Milly și doctorul Fiola se reține cu precădere), situațiile conflictuale au robustețea și concretețea necesară spre a stîrni interesul spectatorului, mesajul artistic e mai limpede exprimat. Nu știam de ce autorul nu și-a supus piesa atenției unui teatru imediat după Eliberare, căci, cu toate că puterea de luptă a mulțimii e abia sugerată, ea este resimțită din capul locului ca forță care va învinge. Prin personaje și mod de a concepe acțiunea, prin dinamismul dialogului, psihologizarea confruntărilor, dar și prin scenele de evadare din real, *Domnul Milion* ni se prezintă ca o construcție dramatică interesantă, cu numeroase trimiteri la teatrul expresionist al epocii, către care ne duce nu numai tematica și structura derutantă a personajelor, dar și conceperea lor ca niște „idei în mișcare" ca niște entități categoriale în devenire, îmbogățind astfel, chiar și la modul experimental, moștenirea dramatică a teatrului interbelic.

După cum se poate vedea, evoluția dramaturgiei lui Emil Isac este sugestivă și concludentă: de la teatrul liric, la comedia burlească cu unele accente de absurd, și de aici — la drama socială, cu puternice elemente realiste. În ciuda tendinței sale vădite de obiectivare, teatrul său nu reușește însă să se emancipeze pe deplin de sub tutela lirismului care-și pune amprenta pe întreaga sa viziune scenică, anemiindu-i forța dramatică, dar legîndu-l în același timp foarte puternic de celelalte sectoare ale scrisului său: poezia și proza.

MIRCEA POPA

TABEL CRONOLOGIC

1803 Se naşte la Gherô-Oşorhei, respectiv Dumbrava Gilăului, de lîngă Cluj, Ioan Vereş-Roşescu, (tatăl lui Vasile Roşescu), stră-străbunicul poetului.

1814 Se naşte, la Sebeş-Alba, Eliza Balomiri, fiica deputatului Simion Balomiri (1808—1882), străbunica poetului (m. 1892), căsătorită cu Nicolae Isac.

1816 Se naşte la Sebeş-Alba Nicolae Isac, străbunicul poetului, trecut apoi în Muntenia ca administrator al moşiei boierului Kretzulescu, apoi funcţionar-arhivar la Buda (m. 1880).

1827, 25 dec. Se naşte la Dumbrava Gilăului (jud. Cluj) Vasile Roşescu (m. 1888), preot şi protopop al Clujului, bunicul dinspre mamă al scriitorului.

1829, 8 dec. Se naşte la Cluj Ana Tăuţan (m. 1911), bunica dinspre mamă a scriitorului.

1845, 2 aug. Se naşte la Tîrgovişte Aurel Isac (m. 1932), tatăl poetului.

1853 Se naşte la Sebeş Pompiliu Isac, fratele lui Aurel Isac, unchi al scriitorului.

1854, 29 iul. Se naşte la Cluj Elisabeta-Eliza Roşescu (m. 1922), fiica protopopului Vasile Roşescu, mama poetului, mai tîrziu învăţătoare la Şoncuta, Gherla şi Cluj.

1868—1869 Aurel Isac, îşi face studiile universitare (Facultatea de Drept) la Viena, pe timpul cînd studia acolo Eminescu, participînd la activitatea societăţii studenţilor români „România" („România Jună"). La 5 dec. 1868 ţinea în cadrul ei conferinţa *Statuturile regnicolare şi iobăgimea din Transilvania.*

1877, 9 oct. Are loc la Cluj căsătoria avocatului dr. Aurel Isac cu Eliza Roşescu.

1873 Aurel Isac devine preşedinte al Asociaţiei sodalilor (meseriaşilor) români din Cluj şi membru fondator al societăţii studenţeşti „Iulia".

1881 Avocatul Aurel Isac este notarul Conferinţei Naţionale a Partidului Naţional Român de la Sibiu.

1882 Se naşte primul, copil al familiei Isac, viitorul doctor în drept Aurel Isac-junior (m. 1924).

1884, 28 febr. Se naşte sora mai mare a poetului, Valeria (m. 1949), pianistă, compozitoare, concertistă.

1886, 17 mai Se naşte la Cluj, *Emiliu Pompiliu-Virgiliu Isac,* în strada Deák Ferencz, nr. 31 (astăzi Dr. Petru Groza). Naşi îi vor fi Pompiliu Pipoş (1857—1893), redactor la *Tribuna* şi la *Gazeta Bucovinei,* şi pe soţia sa, Aurelia Roşescu.

1888 Se naşte Lucia Isac (m. 1958), sora mai mică a poetului, căsătorită cu dr. Ion Tripa.

1892—1894 Avocatul Aurel Isac apare ca apărător al fruntaşilor naţionali români în procesul Memorandului.

1892—1896 Emil Isac urmează cursurile şcolii primare evanghelice din Cluj cu învăţămînt în limba germană şi maghiară.

1896—1901 Poetul urmează primele cinci clase de liceu la vestitul colegiu al piariştilor din Cluj. În ultima clasă, pe cînd avea 15 ani, aflăm că scrisese primele poezii „cînd latineşte, cînd franţuzeşte", învăţînd de asemenea franţuzeşte cu o bonă, Marceline, din Savoia, şi făcînd lecturi clasice din Horaţiu, Racine, Shakespeare etc. Tot acum, la 15 ani, mărturiseşte că a tradus *The Raven* al lui Poe şi l-a fascinat Wilde.

1901—1904 În ultimele trei clase (VI—VII), poetul este transferat la Liceul grăniceresc din Năsăud, poate şi la sugestia lui Coşbuc, cu care tatăl său era prieten.

1902 La 17 ani, E. Isac publică primul său articol în publicaţia clujeană maghiară *Ellenzék,* avînd titlul *A legnagyobb román költő élete és munkái* („Vasile Alecsandri — viaţa şi operele celui mai mare poet român"), unde scria: „Noi am vrut să fie pace între popoare, iubire între fraţii străini de limbă şi de neam".

1903 Publică două *Cîntece* în ziarul *Kolozsvári Friss Ujság,* semnate *Emisac,* şi două articole, dintre care unul relata despre demonstraţiile împotriva legii de recrutare *(Aktuális apróságok).*

nov. Debutează cu poezia *La umbra plopilor* în vechea revistă a lui Iosiv Vulcan, *Familia*, (nr. 42,2/15 nov.), urmată de poeziile *Moartă* (nr. 3/1904), *Despărțire*, *Noaptea*.

1904, mai. Absolvă ultima clasă a Liceului din Năsăud, obținînd testimoniul scolastic la 15 mai 1904, ca, în vară, să-și ia bacalaureatul la Liceul regal (maghiar) din Sibiu obținînd certificatul nr. 840.

Publică întîiul său poem în proză în revista *Familia*, intitulat *Întîiul vers* (nr. 19,9/22 mai, p. 217—218).

Continuă să publice poezii în *Familia*, dar și în *Gazeta Transilvaniei* (ciclul *Din cartea dorului)* și *Sămănătorul (La nuntă . . .)*.

iul. Participă la București ca delegat-reporter al *Familiei* și al *Gazetei Transilvaniei* la serbările prilejuite de împlinirea a 450 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, publicînd în *Familia* impresiile de la această festivitate (*Voivodul Ștefan*, XI, 1904, nr. 29, 18/31 iul., p. 344).

toamna. Se înscrie ca student la Universitatea din Cluj unde urmează timp de 5 ani (pînă în 1909) cursurile Facultății de Drept și de Științe de Stat (sociologie). Din indexul de student al poetului, aflat la Muzeul memorial „Emil Isac" din Cluj-Napoca, reiese că a audiat cursurile de drept roman, de drept european, de filosofie și sociologie etc., avînd ca profesori pe Farkas Lájos, Ovári Kelemen, Kiss Mór, Nagy Ernő, Somlyó Bodog, Böhm Károly, Navratil Ákos, Kolozsváry Sándor etc.

1905, martie. Poetul își extinde colaborarea la *Tribuna, Gazeta Trasilvaniei, Gazeta de duminecă* (sub pseudonimul *I. Casu), Drapelul* și e refuzat de *Luceafărul* care îi răspunde la „Poșta redacției".

Publică în *Familia* traduceri din proza și teatrul lui Oscar Wilde.

1907 Își manifestă în mod deschis simpatia pentru țăranii răsculați, scriind cîteva poezii ca *Boierul român, Așteptare, Arde*.

1908 Apare la Cluj, în Tipografia „Carmen" a lui Petru P. Barițiu, primul volum de poezii al poetului *Poezii. Impresii și senzații moderne*. Încă din titlu, poetul se declară adept al curentului modern în poezie, lucru ce va stîrni un puternic ecou, urmat de numeroase discuții și polemici în presa vremii, la care participă critici ca Ilarie Chendi,

Dionisie Stoica, Ioan de Lemeny, iar mai tîrziu și Goga, Oct. C. Tăslăuanu și alții, antrenînd mai toate revistele și ziarele provinciei: *Lupta* de la Budapesta, *Gazeta de duminecă* de la Șimleul Silvaniei, *Tribuna* de la Arad, *Luceafărul* de la Sibiu etc.

1909 Poetul publică în *Noua revistă română* a lui Rădulescu-Motru articolul *Aniversarea lui Oscar Wilde*, articol care îl impune în rîndul colaboratorilor fideli ai revistei, cerc cu care va întreține, mai ales prin secretarul de redacție, C. Beldie, foarte strînse legături, ce vor dura timp de aproape un deceniu. Mai ales din anii 1910—1914, E. Isac va deveni una dintre prezențele familiare ale revistei, somnînd mai ales poeme în proză.

1909, vara La cafeneaua „New York" din Cluj, face cunoștință cu poetul maghiar Ady (n. 1877), de care-l va lega o caldă prietenie.

1910 Este un an important pentru poet, căci îi aduce intrarea în rîndul colaboratorilor *Vieții noi* a lui Ovid Densușianu, grupare către care îl mînau atît scrisul cît și ideile artistice profesate pînă acum. Aici va publica o serie de frumoase poeme în proză, între care amintim: *Sufletul, Asmodeu, Șoapte de codru, Oglinda, Lacul morții, Cadavrul, Hervé Riel* etc.

1910, iun. Absolvă Facultatea de Drept a Universității din Cluj, obținînd *Absolutorium*-ul cu nr. 264/1909/1910, eliberat la 30 iunie 1910, purtînd semnătura rectorului L. Udvanszky și a decanului E. Ovári, prin care se confirma că studentul E. Isac „a fost înscris la Facultatea de Drept și Științe de Stat, ca student, din anul 1904/1905 sem. I și pînă la 1909/1910 sem. III, terminînd aceste sesiuni și corespunzînd întocmai regulamentelor".

aug. Își expune pentru întîia oară crezul modernist în articolul polemic, *Chestia modernismului*, din *Lupta*, IV, 1910, nr. 134 (1/14 aug.), p. 1—2.

1911, ian. Încă de la apariția ziarului *Românul*, de la Arad, condus de Vasile Goldiș, Emil Isac se numără printre colaboratorii lui cei mai activi, publicînd o serie de poeme în proză *(Primăvara, Un copilaș ședea, Copilul, Felinarul, Maria, Madame Kohen, Caii Fierul, aurul și piatra, Cad frunzele)* sau articole, pe teme literare sau de actualitate.

mai. Participă la sărbătorirea semicentenarului „Astrei" de

la Blaj, unde-l cunoaște pe Caragiale, față de care nutrește o vie admirație și cu care va întreține relații epistolare, de prietenie, în anii următori.

vara. Poetul lucrează cu febrilitate la definitivarea piesei sale *Maica cea tînără* (scrisă în 1910), mărturisind ulterior, în conferința *Literatura pură*, ținută în 1933, la Baia Mare, că ar fi scris-o în 1911, pe cînd se afla în Italia.

nov. Se află la București pentru a lua contact cu artiștii și cu direcția Teatrului Național, care acceptaseră să-i joace piesa la recomandarea lui Caragiale. Cercul *Noii reviste române* îl primește cu entuziasm, salutîndu-l public prin articolul lui Dem. I. Theodorescu, *Un luptător al culturei noua în Ardeal — Emil Isac.* (nr. 3/13 nov., p. 37—38).

1912, 23 ian. Are loc premiera piesei *Maica cea tînără*, „dramoletă romantică într-un act", pe scena Naționalului bucureștean, într-o distribuție strălucită, cu Getta Chernbach *(Maica)*, Aristizza Romanescu *(Mărioara)* și Orsia Brăneanu-Achaune, dar succesul nu e cel scontat. Piesa se mai reprezintă o singură dată, la sfîrșitul lunii, ca apoi să fie scoasă de pe afiș. Regia aparținuse lui Paul Gusti, iar muzica lui A. Bena.

6 mai. Scrisoare de la Caragiale din care aflăm că poetul lucra la alt proiect dramatic, piesa *Iancu*, inspirată din viața eroului revoluției ardelene de la 1848.

mai. Tot dintr-o scrisoare a lui Caragiale aflăm de străduaniile depuse de poet împreună cu Ady de a se reprezenta la Magyar Szinhaz din Budapesta, un spectacol cuprinzînd piesele *Năpasta* a lui Caragiale, *Maica cea tînără* a lui Isac și o piesă a lui Ady.

Își extinde colaborarea la *Facla, Rampa, Flacăra, Versuri și proză, Simbolul, Insula* și alte reviste de orientare simbolistă.

1913, 13 mart. Se menține la aceeași cotă ridicată a colaborărilor, iar ca o profesiune de credință publică, în nr. 20 al *Noii reviste române*, articolul-program *Modernismul, pe toate liniile*, în care își exprima credința că „modernismul este pentru noi românii singura forță conducătoare la izbîndă".

1914, apr. Îi apare în ziarul lui Frimu *România muncitoare* articolul *Voi, muncitori români*, patetic manifest de solidarizare cu suferințele lor, exprimîndu-și încrederea în muncitorii români, și afirmînd necesitatea revoluției proletare.

Colaborează la revistele maghiare *Huszadik Század* și *Világ* cu articole referitoare la literatura română.

iun. Întreține relații cu Ady, căruia îi scrie la Mesentea în Sălaj.

1915 De notat apariția în *Viața nouă* a lui Ovid Densușianu a unui *Dialog* între Opincă și Gheata de Lac, adică între „sămănătorism" și „modernism", cu cîștig de cauză acordat tot acestuia din urmă.

1916 Apare în Arad în „Biblioteca Sămănătorul" volumul de articole și poeme în proză *Ardealule, Ardealule bătrîn*, care evoca chiar prin titlul său lupta de rezistență a poporului român din Transilvania împotriva oprimării sociale și naționale, pentru desăvîrșirea unității naționale. Volumul apare însoțit de o scurtă dedicație adresată lui Caragiale.

1917, oct.-nov. În ziarele *Világ, Adevărul* și *Foaia poporului român*, E. Isac participă la discuția provocată de cunoscutul om politic și publicist maghiar Oszkár Jászi privitoare la soarta românilor transilvăneni pe viitor, refuzînd argumentele acestuia ca Transilvania să rămînă pe mai departe în cadrele statului austro-ungar.

1917—1918 Poetul militează pentru drepturile sociale și naționale ale poporului român din Transilvania în coloanele ziarului social-democrat *Adevărul*, de la Budapesta—Sibiu, unde publică articole de mare răsunet ca *Europa cea nouă* (15 oct. 1917) sau *Alba-Iulia socialiștilor români* (23 dec. 1918). Cu 10 zile înaintea Marii Revoluții din Rusia declara: „Oricît de dîrz ar fi diavolul, oricît ar vrea să ne umilească, trîmbițele unei noi lumi vor suna în curînd. Se vor prăbuși altarele vechi, idolii mucegăiți vor pieri și un stîrv bătrîn, morala naționalismului barbar, va fi pus pe gunoi."

1917, 3 dec. Publică în ziarul *Adevărul* articolul *Partidul Național Român să intre în acțiune.*

1918, 5 mai Are loc al IX-lea Congres social-democrat român, căruia poetul îi adresează, în calitate de membru al Partidului Socialist, o vibrantă scrisoare ce urma să fie citită în fața participanților.

Colaborează, militînd pentru idealul socialist, la publicații diverse ca: *Népszava, Arbeiter Zeitung, Frankfurter Zeitung, Berliner Tageblatt, Freie Presse, Nyugat* și altele.

20 iun. Semnează în ziarul *Népszava* un vibrant articol-

necrolog închinat lui Coșbuc, intitulat: *A román parasztok kőltője* („Poetul țăranilor români").

iun.-iul. E numit director al „Bibliotecii Ardealului", colecție care urma să reunească pe scriitorii reprezentantivi ai Ardealului, dar colecția n-a luat ființă.

15 sept. Scrie articolul *Cu gîndul de a face literatură românească*, apărut în ziarul *Adevărul*, în care punea o serie de probleme de valorificare literară a trecutului.

2 nov. E ales în biroul de presă al Senatului Național Român.

dec. Prin articolul său *Alba-Iulia socialiștilor români* salută cu entuziasm și căldură spiritul democratic care a stat la baza înfăptuirii Marii Uniri.

1919, 12 mart. Trimitea ziarului *Adevărul* o *Scrisoare din Berna* în care evoca nostalgic Ardealul. De acolo va pleca în Franța, unde, din însărcinarea Consiliului dirigent, va depune o susținută activitate de propagandă în favoarea României.

31 aug. Este primul scriitor român care-și dă adeziunea la cunoscutul apel antirăzboinic lansat de scriitorii H. Barbusse și R. Rolland din cadrul grupului „Clarté". La data de mai sus ziarul francez *Le populaire* publica scrisoarea lui Emil Isac *À Henri Barbusse*, în care saluta programul grupului.

1919—1924 Continuă colaborarea la ziare și reviste mai vechi sau începe altele la *Cuvîntul liber*, *Avîntul*, *Izbînda*, *Adevărul literar și artistic*, *Adevărul*, *Dimineața*, *Universul*, *Lumea copiilor*, *Evoluția*, *Hyperion*, *Analele Banatului*, *Ritmuri* etc.

1920 Ziarul *Adevărul* (25 mart.) anunță că scriitorul a pregătit pentru tipar volumul de publicistică *În urma lui Marte*, care n-a mai apărut.

Este numit director general al teatrelor din Transilvania și Banat, funcție pe care o va deține fără întrerupere pînă în 1940. În această calitate va acționa pentru dezvoltarea activității teatrale din Transilvania și Banat, coordonînd munca teatrelor, sprijinind turneele și schimbul de spectacole, contribuind la înnoirea repertoriului și la promovarea dramaturgiei originale. A avut un rol covîrșitor în montarea la teatrul maghiar din Cluj a unor piese românești de succes (Blaga, Eftimiu, Sorbul etc.).

Are loc căsătoria poetului cu Gabriela Negro, născută în Austria (12 iulie 1899) la St. Ruprecht, lîngă Graz, care-l însoțea în Transilvania pe tatăl său, Carol Negro, inginer la fabrica de sodă de la Turda și Ocna Mureșului.

dec. În același an va fi numit și comisar al guvernului pentru Opera Română și pentru Teatrul Național din Cluj, fiind însărcinat cu întocmirea unui proiect de lege pentru teatrele românești (*Viața*, 17 dec. 1920).

1921, febr. Publică în *Adevărul* articolul *Apropierea culturală dintre noi și minorități* în care pledează pentru o mai bună cunoaștere reciprocă, întreținînd relații epistolare și de prietenie cu foarte mulți dintre intelectualii maghiari, fie din Ungaria, fie din Transilvania, între care se numără Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Bartók Béla, Heltai Jenő, Laczkó Géza, Berde Mária, Kuncz Aladár, Bárd Oszkár, Kós Károly, Thorma János, Janovics Jenő, Kovács József, Varró, Dezső, Dsida Jenő, Szentimrei Jenő, Marton Lili, Gáal Gábor etc.

12 iulie. Se naște la Cluj, unicul fiu al poetului, Gheorghe (Bubi).

Figurează în antologia *Poezia toamnei* de Ion Pillat cu poezia *Cîntec de toamnă*.

Evocă într-o serie de articole din *Adevărul* (*O statuie lui Avram Iancu la Cluj*, *Memoriile lui Avram Iancu*) rolul marelui erou în redeșteptarea noastră națională și socială afirmînd că „Avram Iancu este pentru noi ardelenii simbolul renașterii sociale, căci eroul martir al ideii a fost cel dintîi stabilizator al evoluțiunii sociale în Ardeal, cel dintîi care a înțeles că drepturile omenești nu se contrazic cu drepturile naționale...".

1922 Este prezent cu poezii în limba maghiară în antologia lui Keresztúri Sándor, *Új román költők* („Antologia noilor poeți români"), apărută la Oradea în editura Franklin, alături de O. Goga, I. Minulescu, A. Maniu, T. Murășanu, D. Botez, N. Crainic, Iustin Ilieșiu etc.

Apar într-o publicație japoneză mai multe traduceri din lirica lui Emil Isac, realizate de dr. Fujisawa, emisar al Ligii Națiunilor la Cluj.

30 dec. Este decorat cu Coroana României, în rang de cavaler, prin decretul regal nr. 58 123.

1923 Ia naștere la Cluj un „Club al artiștilor", avîndu-l ca președinte pe Alexandru Popp, din care fac parte artiști plastici români și maghiari, printre care se numără Marius Bunescu, Szolnai, Litecki, Dominic Pop etc.

Apare la Oradea volumul de *Poeme în proză* al scriitorului, cu ecouri favorabile în unele publicații, precum *Cosînzeana, Lupta, Revista vremii, Rampa* etc.

1924 Este prezent cu antologia *Szerelmes kert. Modern költök antólogiája* („Grădina iubirilor. Antologia poeților români moderni"), alcătuită de Fekete Tivadar, în care mai figurează Arghezi, Anghel, Bacovia, Blaga, Mihai Codreanu, N. Davidescu, V. Eftimiu, O. Goga etc.

O privire critică asupra poeziei lui Emil Isac ne oferă N. Davidescu în volumul *Aspecte și diercții literare*, vol. II, apărut la Cultura Națională.

1925 Iese de sub tipar volumul de publicistică *Cartea unui om* în „Biblioteca Semănătorul" de la Arad, întrunind sufragiile critice a mai multor comentatori printre care și Perpessicius.

În același an, la aceeași editură și în aceeași colecție, apare volumul de publicistică al poetului intitulat *Notițele mele*, cu ecou favorabil în presă.

Este numit profesor de estetică la Școala de bele-arte din Cluj, al cărei director a fost renumitul pictor Alexandru Popp. Rămîne în această funcție pînă în 1931, desfășurînd o bogată activitate pedagogică.

1927 Este invitat de Comitetul activ al Uniunii Intelectuale Române pentru a înființa o sucursală a Uniunii la Cluj, în directă legătură cu Federația Uniunilor Intelectuale din străinătate. Din Comitetul de patronaj al acesteia făceau parte personalități de prestigiu ale vieții intelectuale de la noi, ca Gr. Antipa, Elena Văcărescu, G. Enescu, Ov. Densusianu, O. Goga, O. Gusti, N. Iorga, V. Pârvan, P. P. Negulescu, I. Petrovici, S. Pușcariu N. Titulescu etc.

Figurează în *Irodalmi Lexicon de la Budapesta.*

1928 Acordă lui I. Valerian un interesant interviu pentru *Viața literară*, care va apărea ulterior în volumul acestuia *Cu scriitorii prin veac.*

Este inclus de către Bitay Árpád în antologia *Müforditások, 1928*, apărută la Cluj, în care mai figurează Eminescu, Coșbuc, Iosif, Goga, Blaga, Macedonski, Arghezi, Șt. Petică.

Perpessicius îi dedică un articol critic în volumul *Mențiuni critice.*

Figurează cu poezii în limba rusă în antologia lui Vasili Lașkov *Antologia românească*, apărută în editura Cartea Românească.

1930 Apare la Köln, în Germania, o versiune în esperanto a unora dintre poemele lui Isac reunite sub titlul *Sonorilo kaj kanono. Poemaro en prozo*, traduse de Tiberiu Moraru.

1931 Apare în Editura revistei „Societatea de mîine" piesa lui Emil Isac *Maica cea tînără.*

ian. Piesa *Maica cea tînără* este transmisă la 10 ian., la Radio — București, în regia lui D. Acterian.

Este tradus de Emil Zegadłowicz în limba polonă, în antologia *Tematy rumunskie*, alături de L. Blaga și Aron Cotruș.

1935 *Maica cea tînără* apare în versiunea maghiară a lui Kádár Imre în revista *Erdelyi Helikon* (p. 439—448), dar și în broșură separată sub titlul *A fiatal apáca — Dramolett egy félvonásban.*

1936 Editura Cartea Românească din București tipărește volumul de *Poeme* al lui Emil Isac.

Apare la București, în Editura „Adevărul", un volum din *Poeziile* poetului. Volumul a fost comentat de Teofil Bugnariu în *Patria*, V. Damaschin în *Viața literară*, Romulus Demetrescu în *Pagini literare*, Gh. Elefterescu în *Dimineața*, Al. Philippide în *Adevărul.*

1938 Este tradus din nou în limba maghiară de către Salamon Ernő în volumul *Szegények küszöbén. Új versek* („Pe pragul săracilor. Versuri noi").

1940 După odiosul Dictat de la Viena E. Isac petrece patru ani de refugiu la Turda și Sibiu, perioadă din care datează „Caietul de la Turda", cuprinzînd însemnări și luări de poziție împotriva acestui act de piraterie politică.

1941 G. Călinescu dă în *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent* o primă sinteză critică asupra activității poetului, remarcînd „aspectul pictoric" al poeziei sale și valoarea „poemului social".

1942 Miron Radu Paraschivescu semnează în *Timpul* un articol cu aprecieri globale asupra activității și scrisului lui Isac.

1944—1948 După Eliberare se reîntoarce la Cluj și își reia munca de scriitor și de publicist, punîndu-și condeiul în slujba

slujirii democrației și poporului, colaborînd la *România liberă* și *Scînteia*, *Contemporanul*, *Flacăra*, *Almanahul literar* etc. cu poezii și articole.

1946 Apare ediția definitivă de *Opere* îngrijită de Miron Radu Paraschivescu. Ediția este comentată de Paul Cornea în *Revista literară* și de Ov. S. Crohmălniceanu în *Contemporanul*.

1947, 17 mai. I se acordă Meritul Cultural clasa I, cu decretul nr. 8343, eveniment consemnat de M. R. Paraschivescu în *Revista literară*, nr. 211 147.
Împlinind 60 de ani, este sărbătorit de obștea scriitoricească din Cluj și din țară.
E antologat în volumul *Mai román lira* („Lirica românească de azi"), de Kéki Béla, apărut la Budapesta.

1948, 5 nov. Este ales membru corespondent al noii Academii a R.P.R.

1949 Este antologat de Kiss Jenő în volumul *Válogatott versek* („Versuri alese și traduceri"), apărut la București.

1952, 24 dec. Prezidiul Marii Adunări Naționale îi conferă Medalia a 5-a a R.P.R. (decretul 508).

1953, 1 oct. I s-a acordat medalia jubiliară „10 ani de la înființarea primelor unități ale armatei populare".

1954, 23 ian. Prezidiul Marii Adunări Naționale îi acordă Ordinul Muncii cl. I, cu decretul nr. 160/23.
Apare la E.S.P.L.A. volumul *Poezii alese*, volum îngrijit și prefațat de Veronica Porumbacu.
25 mart. Se stinge din viață la Cluj, în clinica de balneologie, după o spitalizare mai îndelungată, fiind suferind de inimă (coronită).

1955, 17 dec. Ia naștere, prin grija partidului și statului, Muzeul memorial Emil Isac, în casa poetului din str. 1 mai, nr. 5, din Cluj.

1956 Apare un nou volum de *Poezii alese*, la Editura Tineretului, cu o prefață de Ion Brad, în colecția „Biblioteca școlarului".

1957 Este antologat în volumul *Dunának, Oltnak* („Dunărea și Oltul au același glas"), apărut la Budapesta, alături de M. Beniuc, V. Porumbacu, E. Jebeleanu, I. Brad.
O caldă evocare a poetului întreprinde A. E. Baconsky în volumul *Colocviu critic* apărut la E.S.P.L.A.

1958 Figurează în *Antologija rumunskoi poezii*, apărută la Moscova.

1959 Este antologat de Szémler Ferenc în volumul *Ötsarku* 1959 („Steaua în cinci colțuri").

1960 Apare ediția *Scrieri alese*, îngrijită de Ion Brad și prefațată de Mircea Zaciu, cu o primă încercare de valorificare a bogatei sale publicistici.
Este antologat de Franyó Zoltán în volumul *Évezredek húrján* („Pe strunele mileniilor").
Îi apare volumul *Őszi ének* („Cîntec de toamnă. Versuri alese"), în traducerea lui Majtényi Erik.

1961 Figurează în *Anthologhia rumanikos piiseos* a lui Iannis Ritsos de la Atena și în aceea a lui Salvatore Quasimodo de la Firenze.
Apare în *Limbă și literatură* articolul lui Leontin Ghergariu, consacrat începuturilor activității sale literare.

1962 Figurează în antologia *Tezaur* (30 de ani de poezie nouă) 1947—1962 la E.P.L.

1963 Apar la Editura Tineretului, în colecția „Cele mai frumoase poezii", versurile lui Emil Isac cu un cuvînt înainte de Ion Brad.
Figurează în antologia *A román irodalom kis tűkre*, vol. III („Antologia literaturii române"), apărută la București.

1964 Apare cu traduceri în *Le journal des poetès*, Bruxelles, nr. 4/1964.
Profesorul Jancsó Elemer publică un interesant studiu asupra relațiilor poetului cu viața literară și scriitorii maghiari, reluat ulterior în volumul său de eseuri.
Figurează în *Rumynskaja lira* („Lira română"), antologie armeană apărută la Erevan cu o prefață de G. Borjan.

1965 Figurează în *Cîntarea României*, antologie de Victor Tulbure și N. Stoian.

1966 Figurează în *Antologia da poesia romena*, apărută în Brazilia și în aceea de limbă flamandă apărută la Bruxelles *(Werk mit Poemenië, Poëzie)*,
Apare *Simbolismul românesc* de Lidia Bote în care autoarea întreprinde utile considerații retrospective și de situare critică.
În *Albina*, Sașa Pană semnează calda evocare *Emil Isac — 80 de ani de la naștere*.

1967 Figurează în antologia argentineană, *44 poetas rumanos*, a lui Pablo Neruda.

1968 În volumul lui Leon Baconsky *Marginalii critice* apare un valoros studiu consacrat lui *Emil Isac în critica vremii.*

Apare antologia *Poeții de la „Viața nouă"*, în care figurează și Emil Isac.

1968 Îl evocă poetul Aurel Rău în volumul *Elogii.*

Figurează în *Anthologie de la poésie roumaine* apărută la Paris „Sous la direction d' Alain Bosquet", în prestigioasa editură Seuil.

Figurează în *Antologia poeziei simboliste românești*, ediție alcătuită de Lidia Bote.

1969 Figurează în *Anthology of contemporary Romanian poetry*, apărută la Londra în traducerea lui Roy Mac Gregor Hastie.

1970 După ce se ocupase de poet în *Istoria literaturii române* (1964) și în *Literatura română la începutul secolului al XX-lea*, D. Micu oferă un nou portret al poetului, în noul său volum, *Început de secol.*

Veronica Porumbacu semnează calda evocare *La Cluj, lîngă Emil Isac*, apărută în *Steaua.*

Scurt portret critic la C. Ciopraga în *Literatura română între 1900 și 1918.*

1972 Apare la Editura Dacia primul studiu critic de tip monografic închinat vieții și activității lui Emil Isac, cel al lui Ion Brad intitulat *Emil Isac, un tribun al ideilor noi.* Mircea Zaciu publică în *Colaje*, un frumos portret evocativ al poetului intitulat *Clipe.*

1974 Ieronim Precup își susține la Cluj teza de doctorat, cu titlul *Emil Isac — studiu critic.*

1975 Apare volumul lui Ion Brad, *Emil Isac-Új eszmek szószólója.* la Editura Dacia, reprezentînd versiunea maghiară a lucrării sale din 1972.

1976 Apare la Editura Minerva volumul antologic *Poezii*, îngrijit de Mircea Tomuș și Ieronim Precup, cea mai valoroasă încercare de pînă acum de a restitui critic opera literară a lui Emil Isac.

1983 Figurează în antologia alcătuită de Zina Molcuț, *Simbolismul european.*

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

După volumul de *Poezii*, apărut în 1976 la editura Minerva, prin grija lui Mircea Tomuș și Ieronim Precup, continuăm ediția scrierilor lui Emil Isac cu un nou volum, care își propune să ofere publicului cititor o selecție destul de largă din proza literară și teatrul scriitorului. Deși în cazul său poemul în proză se amestecă foarte adeseori cu evocarea lirică, cu relatarea reportericească sau cu articolul jurnalistic, am socotit totuși necesar să facem o disociere între poemul în proză practicat de el și jurnalistica pe teme literare sau cu pronunțat caracter social-politic. Am selectat deci, cu precădere, în acest volum, intitulat poate puțin impropriu *Proză. Teatru*, doar acele bucăți ce pot fi, cu unele mici amendamente, subsumate genului. Ca atare am reținut din principalele volume originale ale poetului: *Ardealule, Ardealule bătrîn* (1916), *Poeme în proză* (1923), *Cartea unui om* (1925), *Notițele mele* (1925) și *Poeme* (1936), acele piese care ni s-au părut reprezentative pentru creația poetului, întregindu-le cu un grupaj din ediția definitivă de *Opere* (1946), realizată de Miron Radu Paraschivescu, imediat după Eliberare, și cu o secțiune *Din periodice*, unde am selectat materiale din numeroasele ziare și reviste la care a colaborat. Articolele și polemicile literare, evocările și siluetele, ca și publicistica social-politică, urmează să constituie materia unui volum viitor al ediției.

Spre deosebire de poemele în proză, reeditate destul de des pe parcurs, și deci, într-un fel sau altul, cunoscute publicului cititor, teatrul scriitorului reprezintă un domeniu în mare parte inedit, deoarece, cu excepția dramoletei neoromantice *Maica cea tînără*, el n-a fost nici jucat, nici publicat. Numeroase comentarii și note apărute în presa vremii, ca și descoperirea unor

manuscrise ale poetului, atestă preocupări mai bogate și mai constante în acest domeniu decît se credea pînă acum, lucru care ne-a decis să-l restituim în întregime. Piesa *Domnul Milion*, ca și fragmentele *Anafrim* și *Femeia*, ce se publică acum după manuscris, vin să întregească o creație interesantă, și nu în puține puncte demnă de a fi cunoscută.

Reproducerea textelor s-a făcut după volumele originale și periodice, cu încercarea, acolo unde ne-a fost cu putință, să oferim cititorului, în note, informații utile cu privire la circulația textelor. În toate cazurile am respectat normele ortografiei actuale, păstrînd însă unele forme regionale folosite de autor, cum ar fi: *buhne, fereastă, întuneric, jele, lacrămi, nime, păseri, păhar, sîmțăsc, strein, tinereță, tristeță* (alături de dubletele lor literare *tinerețe, tristețe* etc.), *dughenar, sfîrnar* etc., ca să nu mai vorbim de articolele sale din tinerețe, unde regăsim forme ca: *aburos, cenușe, datorință, dintîie, duruit, galbin, îmbrățoșa, îndestulit, înruginise, înrușinată, mucegăios, mumă, paingen, pătimos, prav, prietini, putregaie, sîmbur, spăzi, șerpe, zeche, zgîrciuri* etc. alături de unele adaptări ad-hoc, de tipul: *inventios, neexistabil, nevizibilă* etc. Restul neologismelor le-am transcris conform ortografiei actuale și nu: *aether, foyer, onyx, satyr, vermouth* — păstrînd totuși unele grafii acceptate, precum: *lady, café chantant* etc. Proverbele și expresiile scrise în limbi străine, de tipul: *procul negotiis, time is money, Tempora mutantur*, ca și titlurile de reviste și cărți au fost subliniate; o serie de substantive comune scrise cu majusculă *(Ocean, Expresul* etc.) au fost redate cu inițială mică.

Greșelile de tipar sau chiar unele de ortografie, prezente mai ales în primele poeme, au fost corectate tacit.

Anumite poeme au fost confruntate cu textul original de prof. *Ioan Popescu*, căruia îi aducem aici mulțumirile noastre.

EDITORII

POEME ÎN PROZĂ

Din volumul
ARDEALULE, ARDEALULE BĂTRÎN
(1916)

CLACA

Lui Coşbuc

Şapte fete torc din fuior, şapte fete pling.

Bătrînul scripcar îşi zdrăngăneşte strunele, căci vîntul urlă la ferești.

Şi şapte fete torc din fuior şi firul îl deapănă din suflet. Şi firul este tot mai negru şi lacrămile se leagă în salbă.

Bătrînul scripcar cîntă din strune, căci vîntul urlă la ferești.

Au fost şapte flăcăi rumeni, inima lor curată, ochii frumoşi, părul ca pana corbului, dinţii ca mărgelele.

Şi plugul fugea sub mîna lor, şi doina le-o goneau ciocîrlii, şi brazda, pe care-au arat-o, încercuia o lume.

Au fost şapte flăcăi şi şapte leşuri s-au făcut, şi nimeni nu i-a sărutat, căci corbii sătui au zăcut pe inima lor şi ciocul corbilor i-a îndrăgit.

Şi şapte fuioare zbîrnîie, şi şapte fete plîng.

Şi bătrînul scripcar aruncă lemnul sunător şi-şi îngroapă faţa hohotind în mîini . . .

Firul se ţese din suflete, şapte fete torc, toată noaptea torc.

Şi palide le află zorile, căci firul nu se mai sfîrşeşte.

ORBII

De cîte ori văd înaintea mea un orb, totdeauna îmi aduc aminte că el nu mă vede. Orice i-aș face ar rămînea rece: să-l mustru ori să-i zîmbesc cu zîmbet disprețuitor, lui nu i s-ar schimba privirea.

El nu mai vede nici fața, nici lumea, nici soarele; nu se mai sperie de privirea sfîrșită a mortului, căci întîia mirare a noului-născut nu-l înveselește.

*

Soldații orbi.

Îi văd înaintea mea și aș vrea să împrumut fiecăruia privirea mea: du-te și caută-ți fericirea, du-te acasă la mama ta albă și o sărută, du-te la logodnica ta în poiana sunătoare și numără-ți sărutările tale pe stelele cerului...

Și-i văd înaintea mea neputincioși. Li se dilată nările, căci simt fiorii primăverii, puterile adormite își trimet solii lor: vînturile sînt parfumate și flori și cîntece și soare făgăduiește primăvara; și soldații orbi, cu fața îmbujorată și înlăcrămată, își ridică la soare brațele: oh, veșnică lumină, dă-ne înapoi prisosul tău, aruncă-ne o rază din veșnicia ta, cu care să reaflăm lumea, pe care ne-a închis-o cu cheia tăcerii taina! Lumea pentru noi este o grădină neagră, în care auzim bucuria altora — simțim că alții se iubesc — și pentru noi toate sînt întunecate, pentru totdeauna...

*

Un soldat orb.

Îi prind mîna și simt, din cinstea căldurii ei, că este român.

— Frate, și tu ești român?

Își ridică ochii morți la mine și întreabă cu glas stins:

— Și tu ești orb?

Îi mint căci nu vreau să lăcrămeze:

— Da, orb și eu.

Și atunci se aruncă în brațele mele; îmi caută pieptul cu pieptul lui, îmi pipăie mîna, brațele, fruntea și zice plîngind:

— Noi niciodată nu vom mai vedea!

Și-i spui încet, ca să nu ne audă nimeni:

— Mai bine că nu vedem lumea. Nu vom vedea păcatele ei, nici durerile, nici mormintele. Nici fețe de dușman, nici tun, nici pușcărie, nici sînge. Nu vom avea nici dimineață, nici noapte — viața noastră va fi neagră dar numai una... Vom vedea numai o lume care nu va avea bucurii roșii, nici înțelesuri, nici viclenii, vom simți viața și cu sufletul vom trăi-o.

Nu plînge dragă!

Nu plînge!

Am pierdut lumea, dar ne-am regăsit sufletul. Nu vom mai vedea viața, dar vom simți-o. Îi vom simți adîncile-i povețe și frumoasele-i înțelepciuni.

Și ne îmbrățișem, căci suntem români.

Și văd că orbul nu mă vede. Îi văd durerea și neputința. Doamne, să-l apuce flăcările ori potopul, ar rămînea tot atît de rece, ca și atunci cînd i-aș aprinde un chibrit. Și soldatul orb își ascunde în mîini fața și plînge cu hohot.

Plînge.

Îl las să plîngă. Sfînt este izvorul ce răsare din adîncul sufletului.

Înserează.

Un opaiț se aprinde în ungherul spitalului ca o credință într-un suflet.

ORBII

De cîte ori văd înaintea mea un orb, totdeauna îmi aduc aminte că el nu mă vede. Orice i-aș face ar rămînea rece: să-l mustru ori să-i zîmbesc cu zîmbet dispreţuitor, lui nu i s-ar schimba privirea.

El nu mai vede nici faţa, nici lumea, nici soarele; nu se mai sperie de privirea sfîrșită a mortului, căci întîia mirare a noului-născut nu-l înveselește.

*

Soldaţii orbi.

Îi văd înaintea mea și aș vrea să împrumut fiecăruia privirea mea: du-te și caută-ţi fericirea, du-te acasă la mama ta albă și o sărută, du-te la logodnica ta în poiana sunătoare și numără-ţi sărutările tale pe stelele cerului...

Și-i văd înaintea mea neputincioși. Li se dilată nările, căci simt fiorii primăverii, puterile adormite își trimet solii lor: vînturile sînt parfumate și flori și cîntece și soare făgăduiește primăvara; și soldaţii orbi, cu faţa îmbujorată și înlăcrămată, își ridică la soare braţele: oh, veșnică lumină, dă-ne înapoi prisosul tău, aruncă-ne o rază din veșnicia ta, cu care să reaflăm lumea, pe care ne-a închis-o cu cheia tăcerii taina! Lumea pentru noi este o grădină neagră, în care auzim bucuria altora — simţim că alţii se iubesc — și pentru noi toate sînt întunecate, pentru totdeauna...

*

Un soldat orb.

Îi prind mîna și simt, din cinstea căldurii ei, că este român.

— Frate, și tu ești român?

Își ridică ochii morţi la mine și întreabă cu glas stins:

— Și tu ești orb?

Îl mint căci nu vreau să lăcrămeze:

— Da, orb și eu.

Și atunci se aruncă în braţele mele; îmi caută pieptul cu pieptul lui, îmi pipăie mîna, braţele, fruntea și zice plîngînd:

— Noi niciodată nu vom mai vedea!

Și-i spui încet, ca să nu ne audă nimeni:

— Mai bine că nu vedem lumea. Nu vom vedea păcatele ei, nici durerile, nici mormintele. Nici feţe de duşman, nici tun, nici puşcărie, nici sînge. Nu vom avea nici dimineaţă, nici noapte — viaţa noastră va fi neagră dar numai una... Vom vedea numai o lume care nu va avea bucurii roșii, nici înţelesuri, nici violenii, vom simţi viaţa și cu sufletul vom trăi-o.

Nu plînge dragă!

Nu plînge!

Am pierdut lumea, dar ne-am regăsit sufletul. Nu vom mai vedea viaţa, dar vom simţi-o. Îi vom simţi adîncile-i poveţe și frumoasele-i înţelepciuni.

Și ne îmbrăţișem, căci suntem români.

Și văd că orbul nu mă vede. Îi văd durerea și neputinţa. Doamne, să-l apuce flăcările ori potopul, ar rămînea tot atît de rece, ca și atunci cînd i-aș aprinde un chibrit. Și soldatul orb își ascunde în mîini faţa și plînge cu hohot.

Plînge.

Îl las să plîngă. Sfînt este izvorul ce răsare din adîncul sufletului.

Înserează.

Un opaiţ se aprinde în ungherul spitalului ca o credinţă într-un suflet.

Soldatul orb privește tăcut în amurg, de parcă ar căuta pe cineva.

Buzele lui se mișcă ritmic și ca o rugăciune ies cuvintele:

— Numai o dată, numai o dată să-mi văd copilul, apoi nu mi-ar păsa viața întreagă să fie noapte!

Și ochii lui morți privesc ca două diamante negre. Și razele mor roșii pe ferestrele spitalului.

FÎNTÎNA

Holdele ruginite — cerul albastru — vîntul rece.

Compania pășește obosită.

Trîmbița nu sună, căci ar răspunde tunurile...

Tram... Tram... Tram... Se aude, ca un bîlci al sîngelui, pasul nostru.

În fruntea companiei, se duce ofițerul purtînd în mînă stindardul.

Panglica tricoloră filfîie, ca un semn al biruinței.

În ochii flăcăilor, zarea oboselii; ah, cunoașteți veți vreodată voi, pe care vă umbrește palmierul și care jucați zi și noapte pocher, cuvîntul acesta: oboseală?

Îți ard tîmplele, te mustră sîngele, ți se usucă buzele. Ai vrea să-ți ridici în slavă mînile ca să blestemi ceva bun ori rău, ai vrea să scrîșnești din dinți, căci duci parcă toți morții în trup — și nu poți.

Nu poți.

Oboseala te face neputincios — numai în ochii tăi arde puterea, ochii. Ochii în care arde oboseala, sunt jeratec aprins cu ură, căldura lor amenință...

Veneam obosiți pe cîmpie.

Și din toate părțile se auzeau fluierînd gloanțele fi... i...i...fau...fau...fau... Și parcă nu purtau frică.

*

Pentru noi gloanțele n-ar fi însemnat mai mult decît o moarte — și moartea o cunoșteam din fața rece a camarazilor tăcuți... Cînd vedeam soldați morți, niciodată nu-mi aduceam altceva aminte decît că în ochii stinși, în fruntea rece, în părul pieptănat de veșnicie, sînt eu.

Și eu, și tu, și toți cîți ne ducem și venim putem zăcea tăcuți, somnul nostru nu l-ar tulbura nici grenadele, nici fluierul trenului, comanda militărească; și știind toate acestea, ploaia gloanțelor nu ne înfricoșa.

Cădeți, cădeți, căci sînteți trimise, și dacă n-ați avea țintă, să loviți în noi, poate nici n-ar fi război!

Tram . . . Tram . . . Tram . . .

— Iosif, n-ai apă?

— Petre, n-ai nici tu?

— Dar, tu, Ioane?

Nici eu, nici tu, nici ceilalți.

Un nor ar putea pluti din gîndurile noastre pe cer.

Pe buze ne fuge dorul: oh, apă! De cîte ori te-am văzut măruntă, în ochii mamei noastre, de cîte ori te-am văzut mare; oh, apă, apă.

Tu sfînt izvor care izvorăști din taină și care ai menirea de-a te întoarce în soare, ca să cazi iarăși la pămînt . . .

. . . . . .

— Iosif, n-ai apă? Numai un picur. Parcă ne simțeam flăcări, pe care le-ar putea stinge picuri de apă.

Și în pașii noștri se duceau parcă toți morții.

Oh, apă, apă, de ce nu poți răsări în drumul nostru, cu valuri vesele să speli din noi durerea — să ne jucăm cu sunetul tău, să ni se înmoaie părul, fața și inima în tine, să ne stingi blestemul războiului: setea.

Tram . . . Tram . . . Tram . . .

Noi sîntem turma morții și ne cîrmuiește blestemul. Din codru va ieși poate stafia mormintelor și ne va rîde în față:

„Apă, vreți apă, soldați? Beți lacrămile mamelor voastre!"

Și albastră se ducea compania pe cîmpia ruginită.

*

Și cum ne ducem încet pe drum, încet, să nu ne audă dușmanul, din gura unui soldat a zburat un strigăt ca o ciocîrlie din colivie:

— Fîntînă!

— Fîntînă! strigă Iosif.

— Fîntînă! strigă Petre.

— Fîntînă! Fîntînă! strigau feciorii. Și ochii se făcură moi de apă; oh, lacrămile sînt apa sufletului.

Fîntîna stătea înaintea noastră, ca o fecioară înaintea altarului.

Zăplazul roșu, cu margini verzi, și în fundul lui: apă.

Găleata începu să umble.

Și din mînă în mînă trecea cofița. Și băuse, de parcă și-ar bea soarta într-o dușcă, Iosif și Petre și ceilalți, pe care îi cheamă: soldat.

Holdele ruginite, cerul albastru, vîntul rece.

Compania pare mai veselă.

Trîmbița nu sună.

Tram . . . Tram . . .

Unui soldat îi vine în minte să-și ia rămas bun de la fîntînă. Oh, doar apa ei sfîntă, ne-a dat viață nouă!

Și se duce înapoi la fîntînă românul și îngenunchează. Privește în fundul fîntînii, la apă, dar se gîndește în sus, la Dumnezeu.

Își face cruce.

Și ochii tuturora sînt uzi . . .

FOCUL, PÎINEA, SOMNUL

Cînd nu bubuie tunurile și gura puștii amuțește, flăcăii se adună în jurul focului — pîinea caldă, pîinea dulce de suferință este scoasă din straiță și începe:

„A fost odată ...“

— A fost odată o lume bună, cu orașe albastre, cu primăvară frumoasă și cu oameni fericiți, a fost odată viață, care curgea în vad de aur, a fost odată un vis: lume bună.

Și cînd soldații își aduc aminte de lumea trecută, în ochii lor lacrămile lor sînt tot mai dese, pîinea le pare amară și în foc privind caută somnul: oh, aduceți înapoi lumea moartă, cu dragostile și durerile ei!

A fost odată ...

*

Focul. Altfel pîlpîie decît în soba logodnicei noastre, afară, pe cîmpul de luptă. Flăcările focului par limbi de rugină, care spun cu graiul lor trecător: soldați, pentru voi acuma eu sînt viața, eu fac din voi morți tăcuți ori visători, cuvintele mele intră în sînul vostru rebegit ca reginele în biserică, voi mă ascultați cu evlavie ...

Și ardea focul, pocneau crengile uscate ... Flăcările zugrăveau pe fețe suferința: soldații ședeau împrejurul focului blagoslovindu-i căldura. Oh, Doamne, de ce nu-i lumea întreagă un cămin, în jurul căruia să-și încălzească trupul obosit omenirea?

*

Pîinea ... Înțeles-ai vreodată fiorul pîinii? Gemut-ai în nopți flămînd și căutat-ai, cu degetele amorțite o bucată de pîine? Oh, nu ... Voi care cunoașteți pîinea din vitrinele brutăriilor și pentru care pîinea înseamnă un leu dat servitorului ca să vi-o aducă, voi, care pîinea o dați cailor și cățeilor voștri, puteți înțelege că pentru o bucată de pîine se jertfește mai mult decît pentru cîștigarea unui premiu la concursul Academiei? ...

Puteți voi înțelege, care cunoașteți pîinea din versuri banale, ce înseamnă a da în război pîine caldă și dulce soldatului, care nu poate avea nici inimă, nici ochi, nici creier, care este numai o baionetă cugetătoare? O, să vedeți cum am văzut eu bucuria soldaților, cînd li se aducea pe front pîinea! Fețele se înmuiau de lacrămi, în pîine era dospită dragostea de casă, în mirosul grîului vorbea vatra părăsită, dumbrăvile sunătoare, de poezie, izvoarele, plaiurile, în pîine era dulcea viață de acasă. Și poate de aceea, nici o fărîmitură de pîine nu cădea din mîna soldaților; aci, pe cîmpul de luptă, nu sînt porumbei care să ciugulească din palmă miezurile, aci păsările sînt ale călăului: corbii, corbii pîndesc.

O, pîine! Să pot, aș dospi în pîinea soldaților sufletul meu. O, Hristos, acuma te înțeleg cît de sfînt și Dumnezeu ai fost, jertfindu-ți viața pentru plămădeala pîinii. O, pîine! Tu ești viața, fii dulce, tot mai dulce, celor ce te doresc.

*

Veneam dintr-o luptă crîncenă, pe care nu voi uita-o niciodată.

Ah, omul!

Nu, fiara.

Răcnetele și sîngele! Ochii care mor! Și zăpada. Fețele negre de praf de pușcă. Morții obosiți.

Și ne ducem sub pămînt, căci viața noastră este de sobol.

Sub pămînt nu este bal, nici audiții muzicale, nici inamici literari.

Sub pămînt nu este nici foaier de teatru, nici amantă prețioasă, nici prieteni galanți.

Sub pămînt, nu ne așteaptă decît somnul. Oh, somnule! Tu ești prințul din poveste, care ne duci cu tine din durere în uitare, tu ne deschizi poarta parfumată a fanteziei, rădăcina soarelui în pămînt, să vedem îngeri și trîmbița lor de argint să sune, să îngenunchem în fața tronului de aur, din care mîna Înțelepciunii și a Veșniciei împarte răul și bunul...

Și în somn am regăsit tot ce războiul mi-a dus.

Eram iarăși în brațele tale, tu, fată pe care te-a smuls din brațele mele porunca și chemarea împăratului. Am regăsit, în somn, tot ce-am lăsat acasă: mamă dragă, de ce ești atît de palidă și de ce mă cauți în nopți tîrzii, cu lumînarea în mînă? Tată, tu ai îmbătrînit de cînd nu te-am văzut, și toate, toate le-am regăsit poleite cu albastrul visului: în cerdac aceleași flori care se miră de luna albă, aceeași apă în rîu, în care-și scaldă tinerețea un flăcău; războiul, războiul în visul meu a încetat să clocotească, în vis nu mai eram soldat, ci eram visătorul de odinioară.

...Somnule, crai drag, cînd vii pe la soldații noștri, du-i pe bieții cu călească ta de catifea acasă, du-i acasă la mamă, la soție, la copil... fiecăruia, somnule, crai bogat, împarte-i din darurile tale bogate: amintirea, trecutul, iubirea... Fă-i să simtă, în vis, soldații, bieții soldați, că o jumătate din viața lor este aceeași ca mai înainte: nu sînt tunuri, nici morți, nici grivițe, nici răcnete, nici rane ce dor — numai horă și plai albastru și casă fericită și cîntec și primăvară și grîu înalt în care cîntă pitpalacul.

Foc... pîine... somn...

LĂUTA LUI ȘTEFAN

Preotul aprinse lumînarea și începu să citească din viața sfinților. În sobă mocnea focul și flăcările albăstrui vopseau cercuri de tristețe în unghere. Preoteasa adormise și răsuflarea ei cu abur cald se auzea tot mai liniștită, ceaslovul strălucea părăsit și opaițul de sub icoana Maicii Preciste pîlpîia ca o credință aprinsă într-un suflet de ateu... Noaptea colinda la ferești și în horn fluiera viforniță, arborii șuierau afară biciuiți de vînt și se scuturau ferestrele...

„Ce viforniță..." își gîndea preotul, și în sufletul lui vedea lumea de afară... Zăpada troienea drumurile, o, și atîția își proptesc suferința pe pușcă, sună tunuri și se ucid oamenii, sulițele nu iartă și plouă plumbul, sînge, tot sînge...

Lumînările pe masă picurau lacrămi de său pe sfeșnic și preotul ațîța fitilul cu unghia, cartea sfîntă era umedă de lacrămile moșneagului și în ele se micșora parcă suferința lumii întregi. Preotul stinse o lumînare și apucă sfeșnicul celălalt și se duse la patul preotesei.

Se duse încet, cu pașii mărunți, la un scrin verde de mucegaiul vremii, deschise un sertar și scoase din fund lăuta lui Ștefan.

Ștefan a murit și lăuta i-a rămas, mută ca gura lui, strunele erau amorțite și arcușul zăcea mort lîngă lăută; degetele au rebegit, doina s-a urcat în cer, și niciodată, niciodată nu va mai cînta Ștefan din lăută.

— Niciodată nu va mai cînta.

Și, șoptind cuvintele, preotul simțise că în suflet i se trezește un mort și-l îmbrățișează: „tată dragă!"

O, Ștefan. Era frumos, și în ochii lui ardea bunătate, și în părul lui era pieptănat rostul vieții, o, serile de mai, în care plîngea la lună lăuta și ascultau doina, el și preoteasa... O, în nopți de iarnă, pe vremea asta, Ștefan le cînta din doină și vîntul asculta afară la fereastră doina vrăjită și o ducea în codrii bătrîni...

Lăuta. Lăuta...

Acum a rămas orfană și niciodată n-o să mai plîngă, n-o să mai rîdă... Căci lăuta știa plînge și știa cînta, căci pe strune fugea sufletul lui Ștefan...

Apucă bătrînul preot lăuta, o șterse de colb și o sărută. Săruta pe strune fața lui Ștefan, în lemnul tăcut simțise căldura degetelor albe, care zac înghețate de rictusul morții...

*

Preoteasa dormea și, în vis, zîmbea.

Și preotul luă în brațe, ca pe un copil blînd lăuta și se duse în odaia de alături...

Noaptea, cînd adormea preoteasa, scotea din sertar lăuta și o ducea cu sine, o mîngîia, îi vorbea, o întreba, îi săruta strunele de parcă ar fi vrut să cheme înapoi glasul rătăcit între stele, o așeza lîngă dînsul în pat, și adormea cu lăuta în brațe...

Preotul duse lăuta în odaia lui. Își făcu rugăciunea și se culcă. Lăuta o așezase în pat, ca pe un bolnav obosit, își făcu cruce și adormi...

...Și Ștefan coborî din stele și apucă lăuta în mîini și unse cu rășină arcușul și începeau să plîngă strunele:

— Tată dragă, m-a ucis cineva, căruia niciodată nu i-am greșit.

— Tată dragă, în zori a sunat goarna și au început să bubuie tunurile și mii de glasuri au răgușit.

— Și ochii au început să ardă de ură și brațele au început să gîtuie, și pumnii se încleștau pe suliți și în fața mea a venit un străin, căruia niciodată nu i-am făcut rău, și pumnul lui tare m-a izbit la pămînt. Și mi-a zbierat în urechi cuvîntul morții și am înțeles că nu vrea să mă ierte, căci nu i-am greșit niciodată, și sulița lui a fugit prin pieptul meu. Și mi-a țîșnit sîngele și fața mi s-a făcut roșie de sînge și curgea din mine căldura...

Și simțeam că mă duc tot mai departe de satul meu, îmi murea de-a-rîndul mama, Maria, nu mai auzeam glasul tău, tată, și nu mai suna clopotul bisericii albastre. Ardealule, Ardealule!... Și cel ce m-a ucis privea la mine și rînjea sătul că m-a învins și sîngele meu curgea mereu, oh, curgi, curgi, sînge, căci mă doare, oh, tot mai tare curgi sînge — și... m-a ucis...

— Tată dragă, m-a ucis...

Și Ștefan aruncă arcușul, strunele nu mai gemeau, lemnul era mort. Și, ca o șoaptă, se urca sufletul lui Ștefan către stele și dispărea în argintul nopții.

Preotul se trezi tremurînd.

*

Noaptea era albă, și răsuflarea preotesei o auzea din odaia de alături. În sobă, tăciunii, ca ochii roșii ai suferinței, își închideau pleoapele.

Ornicul de pe perete ticănea somnoros, zăpada lumina afară ca o cîmpie de cimitir.

Se ridică din pat preotul și apucă lăuta cu grai blestemat, îi frînse fruntea și-i pocni lemnul. Rupse arcușul și aruncă lăuta în foc.

Flăcările adormite se trezeau din tăciuni și trosnea vioi lemnul pe jăratec, se luminau ungherele, și rășina topită avea mirosul priveghiului, preotul privea în focul sobei cum arde lăuta și-și ascundea fața în mîini și hohotea de plîns...

Pe preoteasă o trezi din somn plînsul și se duse la preot, îl sărută pe față și-i mîngîie părul nins de vreme; lacrămile ei porniră cu ale moșneagului...

Blîndă întrebă preoteasa:

— De ce plîngi?

Și preotul îngîna sughițînd de plîns:

— Lăuta... Lăuta lui Ștefan... Am aruncat-o în foc... Căci mi-au spus strunele ei cum l-a ucis... Sîngele lui... L-au ucis...

Și în sobă se mistui focul, de pe perete numai icoana Maicii Preciste palide mai lumina și o stea singuratică ardea pe cer parcă mai luminoasă decît celelalte...

HAI LA MURE... HAI LA MURE...

Pe vremea aceasta, pe străzile Clujului, răsunau chemările moților noștri: „Hai la mure, hai la mure!...“ Aduceau în corfe de tipanduș roadele bogate ale codrilor parfumați și copitele căluțelului mocănesc aruncau scîntei pe pardoseală.

„Hai la mure, hai la mure...“

Moții erau înalți, ca brăduii, fața lor arămie strălucea de bunătate, cu dinții lor albi n-au mușcat niciodată din mărul păcatului și în părul lor era pieptănată liniștea munților. O, de chemarea lor se cutremurau palatele baronilor și se deschideau porțile și norodul cumpăra cu arginți grei povara căluțeilor. „Hai la mure, hai la mure!“.

Și vă aștept în zadar să veniți pe străzi.

Moților, brădui de munte, pe voi v-a culcat cineva. Murele au rămas neculese în codri și în vizuini își doarme, sătul, somnul, ursul. Moților, ciubărari, pescari, cireșari, mămulari, curelari, strugari, voi, cei mai înțelepți și cei mai buni români, voi care vă întoarceți din America bogată ca să muriți în sărăcia colibei voastre, o, voi, pe-a căror plute mi-a fugit tinerețea (Sebeșule, ce mai faci?...), o, voi, pe care vă așteptam de-atîtea ori în zilele tinereții ca să aduceți vișine, cireșe și mure și fluier și păstrăv și floare de lipan și cîntece de lotri și tămîie de brad, o, voi, care ați fost pentru mine fantezia și eroismul, făgăduiala bărbăției și energia admirată, o, unde sînteți?

„Hai la mure... hai la mure...“ Nu se mai aude pe străzi. Poezia codrului e îmbrăcată în uniformă, moțul este soldat, și unde-i copilăria noastră?...

O, moților dragi!

DE VEȚI VENI ACASĂ...

Lui Agârbiceanu

De veți veni acasă fraților, românașilor, vă vom aștepta cu flori. Și în brațele noastre vă vom strînge la sîn și nu vă mirați dacă vor curge lacrămi de bucurie.

De veți veni acasă, poate nici nu vă vom recunoaște, căci am uitat fața voastră de cînd nu v-am văzut, și am uitat privirea voastră și zîmbetul vostru, căci v-ați dus de mult... De cînd v-ați dus, în curte a crescut bălăria, și neghina bîntuie în grîu și plugurile au ruginit și în unghere sînt aruncate lăutele și securile, cîntecile și împlinirile. De cînd v-ați dus, soarele e parcă mai rece, și lacrămile sînt tot mai fierbinți, și vîntul e parcă blestemul cuiva, scutură plopii deznădăjduiți.

Măi frate, de cînd te-ai dus, Mărioara poartă năframă neagră pe cap și nu mai sărută flori roșii și a uitat hora și stă ziua și noaptea la portiță și plînge și așteaptă. Măi frate, de-ai ști cum te așteaptă și cît plînge, ai chema toate ciocîrliile lumii și le-ai trimite să o mîngîie, ori poate ți-ai pleca capul pe pușcă și ai plînge, ai tot plînge. Măi frate, de cînd te-ai dus, ți-a murit tatăl și mama ta duce cununi nu numai pentru dînsul, ci și pentru tine, la mormînt, și toate, toate s-au schimbat de cînd te-ai dus.

În cîrciumă nu-și zdrăngănește scripca țiganul și nu zboară cupa peste masă, nu-s viclenii de flăcău și uneltiri de fecioară. În biserică poporul de copii privește prin lacrămi la poporul de văduve și cît de trist este Hristos! De la fîntîni fetele duc apă și scapă lacrămi în găleată și nu mai ține isonul viața. Și palide-s toate fetele și supărați foarte moșnegii și în zadar știe răvășì dascălul, nu mai vine nici o carte de la cel multașteptat.

Măi frate, s-a schimbat lumea ca mustul rău și nu-i dulce viața. În pîine se dospește durerea și, vai, cobește toată noaptea buhna. Măi frate, de cînd te-ai dus fecioarele nu mai adună fragi, căci cui li-ar aduna?... Și-n crîng nu mai sună cîntarea dragostei din gura lor.

Măi frate, de cînd te-ai dus, viața e blestem și clipele ei sînt grele ca ciocanul și nu mai trec, căci tot lovesc. Măi frate, de cînd ești cătană și te-ai dus în război, inimile s-au închis ca porțile bătrîne încuiate de moarte și poate gurile au uitat să cînte, ochii să rîdă, sufletul să creadă.

...De vei veni acasă, ostaș obosit, ostaș însîngerat, ostaș chinuit, să nu te miri că nu te vor întîmpina zîmbete. De vei veni acasă, vei afla atîtea schimbări. Și vei afla străine flori, ce nu mîinile tale le-au sădit, și plugul amorțit, bătătura năpădită de cucută, șopronul gol și ochii plini de lacrămi.

Dar vino totuși acasă, căci fețele se vor însenina ca soarele după ploi, și mîinile vor învăța să îmbrățișeze, gurile să sărute, ochii să zîmbească, peste plîns. Vino acasă cît de curînd ostaș obosit, ostaș însîngerat, ostaș chinuit, și veniți cu toții acasă, blînd și bun popor român!

Și dacă nu vor putea mulți să revină, dacă pe mulți i-a prins mreaja mormîntului, să nu credeți că dînșii nu se vor întoarce. Cu toții revin în Ardeal să-și doarmă somnul veșnic. Vor veni pe aripi de ciocîrlie; în picuri de ploaie se vor strecura din cerul unde au urcat; vor veni pe valurile Murășului, căci nu e mort cel ce-a murit. Doar nu numai o viață i s-a dat celui ce s-a stins, românul are șapte vieți și dacă pierde una, îl așteaptă alta mai bogată, mai mare, mai fericită.

... De veți veni acasă fraților, românașilor, vă vom aștepta cu flori. Și vă vom strînge la sîn și vă vom recunoaște, din zîmbet prin suflet. Și va țîșni un nou izvor din inima mamelor: bucuria că v-am regăsit. Și noi cîntece vor suna și nou dangăt de clopot vă va mîngîia și se va înșira o horă lungă și din voi, care vă întoarceți și din cei ce-au rămas pentru totdeauna în pămînt străin.

De veți veni acasă...

UN PLUG RUGINIT AM VĂZUT

Un plug ruginit am văzut în bătătură. Stătea tăcut și obosit. Roțile-i încinse în noroi, fierul tocit și plugul pleoștit: unde-i cel ce l-a cîrmuit, cel ce și-a arat brazda credinței în scîrțîitul lui, unde-i doina care l-a purtat și unde-s mîinile ce l-au dus? Plugul stătea tăcut și obosit.

Avut-a ochii albaștri și plete bălaie, frunte de zăpadă și buze ca fraga cel ce te ducea, plugule? O, cîtă rugăciune s-a pus pentru truda și izbînda roților tale, o, cîte lacrămi și zîmbete au zvîcnit în brazda ta neagră, o, plugule, plugule al cui ai fost?

Și stă tăcut și obosit plugul în bătătură, corbii coboară pe el și rugina îl roade. Roțile-i nu se învîrtesc, fieru-i nu se aprinde, doina nu-l trezește. Și nu sună pocnet de bici și nu hăulește flăcăul... O, plugule, al cui ai fost?

Cine te-a dus, cine te-a muncit, cine s-a bucurat de brazda ta?

Și, noaptea, cînd lumea doarme și colibele tac, din negură, din mormînt, vine cineva acasă și apucă fierul și înjugă boii și ară, tot ară... Și toată noaptea ară și scînteiază plugul și brazda se lungește, tot se lungește. Și brazda duce în cimitir.

Un plug ruginit...

DOAMNA MATILDA

Am un prieten, cum poate niciodată n-am avut. Nu este ministru și nu-i profesor universitar. Dar parcă are legătură mai intimă cu moartea și veșnicia: este cioclu.

L-am cunoscut cînd mi-am înmormîntat iubirea, într-o fată palidă, care cîntă în nopți tîrzii cîntarea lunii...

Și de-atunci cioclul mi s-a făcut prieten. L-am rugat frumos cînd a săpat groapa iubitei mele, să-i sape groapa adîncă și după înmormîntare, l-am rugat să-i facă mormînt curat, să sădească flori și să ude florile, cînd lacrimile mele ar uita să le ude.

Cioclule, tu m-ai înțeles și mi-ai înțeles durerea. Tu te miri că în cimitirul tău caut musafirii albi — în tăcerea pămîntului virgin regăsesc ceea ce am pierdut: sufletul.

O, cimitirul. Cînd îl vezi de departe cu crucile albe, cu mormintele ninse de flori, cu tăcerea mistică și fluentă, te cutremuri de taina neființei. Este cu putință că aci, mormînt lîngă mormînt, zace împărat și cerșetor, ca să banalizeze versul caustic; în morminte zace liniștită și stinsă seva revoltei, nu sînt nici gesturi, nici patimi, nici pasiuni, luna păzește singurătatea și privighetoarea cîntă cu dureroasele-i triluri primăvara, și acei ce dorm, cu zîmbetul ori cu lacrima din urmă în ochi, nu se mai urcă pînă la cărările vieții; în cimitir sînt numai musafiri tăcuți, care nu pretind, nu aiurează, nu cugetă, nu se iubesc, căci nu se pot urî.

O, cioclule, tu păzești fericirea eternei înfrățiri...

*

Și, într-un amurg, m-am dus în cimitir.

Soarele își vopsea aerul pe cruci, în cavouri străluceau stropi de lumină.

Cioclul mă așteaptă la poarta cimitirului și-mi spune cu ochii închiși:

— O doamnă! O doamnă! În fiecare zi vine din oraș și duce flori multe, multe flori și caută mormintele părăsite ale soldaților morți și le împodobește.

Și cu cît este mai părăsit un mormînt, cu atît îl împodobește mai frumos.

O, să o vezi, e o femeie tînără și frumoasă, ochii ei sunt albaștri și părul negru.

Ce obicei, să împodobească morminte...

Și cioclul începu să ude mormintele. Din cană curgea belșug de apă, florile își scuturau capul proaspete.

Deodată cioclul îmi șopti încet, arătîndu-mi o femeie:

— Doamna Matilda!

Venea dinspre poarta cimitirului, era jerpelită în haină neagră, și-mi părea mai frumoasă ca o regină îmbrăcată în beteală de aur. În ochii ei lumina albastrul tinereții și în mîinile firave aducea un buchet de flori.

Pe mormîntul cui?

Pe cine nu poate uita și pentru cine vrea să-și aducă aminte de cei uitați? I-a murit logodnicul ori tatăl în luptă și de atunci caută mormintele sihastre? Împodobește mormintele cu flori, pentru că pe ea niciodată n-a dăruit-o viața cu florile roșii ale bucuriei?

Și cînd s-a apropiat de mine i-am făcut temenele:

— Doamnă, am auzit că iubești morții și le aduci flori...

Femeia își ascunse în buchet fața, și mîinile-i tremurau.

Dintr-odată, ca dintr-un șipot, îi izbucni plînsul și strîngîndu-mi mîinile îmi spuse:

— Flori, flori! Ce să le aduc? Numai flori le pot aduce. Le-aș aduce viața, să pot, căci s-au dus nevinovați, s-au dus uciși. Au fost buni și au trebuit să piară. Atîtea... mii... tineri.

*

Doamna Matilda aduce flori în fiecare zi și caută mormintele părăsite ale soldaților. Cu cît este mai părăsit un mormînt, cu atît se face mai bogat de flori...

Cimitirul întreg este plin de flori albe, flori roșii, flori albastre. Crini, trandafiri, liliaci, tuberoze, garoafe, catifelute... Și tot mai multe flori, căci tot mai multe morminte părăsite, și trenul negru aduce mereu morți albi.

Doamna Matilda nu obosește.

O, dragostea cui, ori blestemul cui vrea să-l uite? De cine vrea să-și aducă aminte, aducîndu-și aminte de moarte? Poate și logodnicul ei zace uitat într-un cimitir și poate o inimă de femeie îi poartă și lui flori pe pămînt; inimile se cunosc și-și trimit șoapta pe aripi de vultur, în freamăt de codru, pe valurile rîului...

*

Și cioclul — prietenul meu — într-o seară săpa o groapă adîncă, lacrămile lui zvîcneau pe sapă.

Cînd l-am întrebat cui sapă groapa adîncă, îmi răspunse oftînd:

— Doamna Matilda! O, morții ei, morții ei, o să fie uitați. N-o să le mai poarte flori nimenea.

Și, aiurit, îl întrebai pe cioclu:

— Nu știi de ce-a murit?

Bătrînul cioclu îmi privea în ochi cu privirea care spune rostul vieții:

— Sireaca! A vrut să-și aducă aminte de cei uitați și o s-o uite și pe ea!

. . . . . .

Cînd nu mă vede nimenea, duc flori în cimitir...

Doamnă Matilda, ți-am adus flori. Flori albe, flori roșii, flori albastre...

Trandafiri, garoafe, tuberoze, catifelute. Și ți le aștern pe mormînt și mă gîndesc la viață: ai fost o enigmă, și în mormîntul tău zace o poveste pe care a povestit-o soarta.

Doamnă Matilda.

CIOCÎRLIA ȘI CORBUL

Ție, Getta

În faptul dimineții, ciocîrlia începu să cînte. Cîntarea ei tremura în azurul luminos și viețuitoarele ascultau fermecate melodiile vrăjite. Ciocîrlia lăuda pe Dumnezeu în cîntarea ei și sfîntă era înduioșarea paserei măiestre, și razele de soare legau cunună pe ciocul ciocîrliei.

Pe-un arbore asculta ironic corbul cîntarea ciocîrliei și-și spunea:

„Cîntă, cîntă nebuno, dar să nu crezi că oamenii prețuiesc cîntarea ta. Puțin îi interesează pe dînșii trilurile tale și te-ar goni cu pietre fecioarele, dacă le-ai cînta."

Și bătrînul corb își scărpina ochiul, căci îl irita un picur de sînge.

— O, croncănea vesel corbul, niciodată n-am fost atît de sătul ca acum. Altădată trebuia să zbor zile și nopți, pînă ce găseam vreo bucățică de carne, și acum, mațele îmi plesnesc de mistuirea bună.

Ciocîrlia sfîrși cîntecul și zbură pe arbore. Corbul o apostrofă zicînd:

— Ei, cîntăreață neobosită, tu nu vrei să înțelegi că împărăția ta s-a sfîrșit? Nu știi că oamenii nu mai iubesc glasul tău, căci eu le cînt zile și nopți întregi?

Ciocîrlia răspunse tremurînd:

— Adevărat că oamenii se ucid și nu-i mai înduioșează plînsul meu, dar numai războinicii nu pot suferi glasul meu...

— Războinicii? se înecă de rîs corbul. Dar ceilalți oameni ascultă evlavioși cîntarea ta? Te înșeli, cîntăreață regină, glasul tău nu mai are preț...

Întristata ciocîrlie își scutură aripile, pe care nu se mai uscau lacrămile văduvelor.

Deodată, din depărtare, corbul observă venind pe drum un soldat. Venea din luptă și hainele-i erau sfîșiate, mondirul îi era pătat de sînge și în ochi îi ardea focul durerii.

Corbul zise agitat:

— Vreai să ne prindem că oamenii nu te mai iubesc? Vreai să te convingi că glasul meu îi interesează mai mult decît al tău? Cîntă-i soldatului întîi tu, și lasă-mă în urmă să-i cînt eu și vei observa deosebirea între glasul nostru! . . .

Și corbul rîdea îndestulat, căci soldatul venea din luptă crîncenă. Apropiindu-se soldatul de arbore, ciocîrlia începu să cînte. Niciodată poate n-a cîntat atît de frumos, căci din ea cînta durerea primăverii, duioșia primăverii, duioșia florilor și duioșia suferinței.

Soldatul se opri sub arbore și ascultă fericit cîntarea, care-i picura mîngîiere în suflet, ochii i se umplură de lacrimi și-și ridică evlavios privirea în cer:

— Ciocîrlie, pasăre măiastră.

Ciocîrlie, dragă ciocîrlie! . . . îngînă în extaz soldatul. Ciocîrlia conteni cu cîntarea. Soldatul o rugă blînd:

Mai cîntă, mai cîntă, cîntă din mine spaima și durerea!

Ironic spuse corbul:

— Las-acum să-i cînt eu! Să vezi cum o să se bucure de glasul meu.

Și corbul începu să croncănească . . . Ciocîrlia își zbîrli aripile de teamă și se uită la soldat.

Soldatul apucă o piatră și aruncă în ramurile arborelui:

— Încetează, pasăre a morții, blestem pe ciocul tău!

Și corbul zbură rușinat!

Iar ciocîrlia începu să cînte din nou: cînta primăvara în glasul ei și soldatul căzu în genunchi și hohoti de plîns, căci în cîntarea ciocîrliei i se ridica sufletul în cer . . .

DOCTORUL SANDRU

Într-o colibă, lîngă un pîrîiaș de munte, zăceau patru răniți.

Doctorul Sandru m-a rugat să stau lîngă ei și să-i încurajez.

— Curaj, curaj, camarazi, a muri nu este lucru mare; mai mare lucru e să trăiești!

Răspunde cu clipirea ochilor un greu rănit:

— E foarte greu să trăiești.

Răsuflă neputincios un altul:

— E foarte greu să mori . . .

Și am răspunde cu toții, într-un cor ca să se scuture munții și să se audă glasul nostru în cer:

— Vrem să trăim, vrem să trăim. Vrem flori, cîntare, dragoste, căci sîntem tineri! Vrem viață, nu mormînt!

Și intră doctorul Sandru și se face pace în colibă.

Pe-o laviță zace un soldat și plînge. Plînge cu hohot, repede, de parcă s-ar teme că nu-i va rămînea timp ca să-și plîngă viața, și lacrămile lui zvîcnesc în umbră ca boabe de lumină.

— Nu plînge, frate, îl mîngîie doctorul Sandru și glasul lui curat pornește din suflet. Soldatul îl recunoaște pe doctor, îi strînge mîinile parcă ar vrea să culeagă căldura din ele, dinții lui clănțănesc și aiurează pe jumătate:

— Domnule . . . Doctor . . . Irina . . . cu doi copii. Doi copii . . .

Și două plînsuri plîng din el, plîng o sută de plînsuri în el.

Părul vîlvătăi, ochii tulburi, fața albă ca creta.
Doctorul Sandru îmi șoptește în urechi:
— Va muri.

*

Pe colibă a coborît din mister îngerul morții și trîmbița lui sună.

— Vino înapoi, caporal Iosif Sglinbea, în cer, vei ședea pe canapea de aur, vei avea lulea de argint în gură, vei mînca pîine coaptă cu soare și vopsită cu sînge, cu sîngele tău. Iosif Sglinbea, vino înapoi, în împărăția măritului împărat al lumii și al cerului, și sună trîmbița îngerului morții și soldatul zîmbește peste lacrimi:

— Lulea de argint... Viu, viu... Dumnezeu... Dumnezeu.

Și doctorul îmi șoptește tot mai cald în urechi:

— Aiurează.

Ceilalți trei soldați privesc speriați la camaradul lor, căci le pare atît de străin, un soldat al morții face exercițiul, și trîmbița morții sună mereu.

Ca un fulg se stinge viața.

Ochii se închid și răsuflarea înceată, pe fruntea asudată, e ștampila morții.

*

Este atît de frumos Iosif Sglinbea, încît doctorul îl împodobește cu crengi de brad, îl spală, îl rade, îl îmbracă, petele de sînge i le șterge de pe față, și toate acestea le face noaptea, la lumina lunii și a unui gogoloi de său.

Și cade în genunchi doctorul Sandru.

Și se roagă pentru cel ce s-a dus.

Și-i pune cruce pe sîn.

Și stă noaptea pază și nu doarme nici un moment și nu se mișcă de lîngă mort, iar ceilalți trei soldați dorm liniștiți.

Și departe sună tunurile.

Și doctorul Sandru zice încet:

— O, nu cumva să cadă un obuz pe bietul mort...

Doctorul Sandru îl temea pe mort de obuz, viața lui nu era atît de prețioasă ca liniștea unui mort.

Și cînd au sosit surorile albastre ale dimineții, ca să vopsească pe ferești lumină, doctorul Sandru ședea neclintit pe un scaun.

Cu un ochi pîndea pe cel mort, cu celălalt ochi privea la soldații adormiți și tunurile bubuiau ca uriașe lovituri de inimă.

Iar cînd s-a făcut dimineață, doctorul Sandru a luat în brațe pe soldatul mort, gingaș ca pe un copil, i-a săpat o groapă și l-a înmormîntat.

Pe mormînt i-a pus o creangă de brad, și pe creanga de brad și-a sărutat amintirea, poate, cînd nu l-am văzut, a vărsat cîteva lacrămi pe pămîntul tăcut.

*

Și astfel, face de șapte luni în fiecare zi și noapte doctorul Sandru.

Căci este doctor și este român.

PĂDURILE

Pădurea . . .

Ah, de cîte ori oftarăm plimbîndu-ne cu iubita pe cărările ei. În pîrîiașul de munte se scălda infinitul, în foșnetul frunzelor se mișca parcă taina. În plînsul ramurilor de fagi, plîngea trecutul întreg, și luna poleind argintul ei pe fața palidă a femeii, într-o privire a ei citeai rostul vieții. O, pădurile cu lacurile tăcute, cu văzduhul cu flori fantastice roșii, în care roșeața era mai roșie decît buzele îndrăgostitei fete, ah, pădurea cu colibele bătrîne, din care în nopți de septembrie se auzea fluierul de păstor.

Ah, pădurile, pădurile, cu cerbii blînzi, speriați de viață, cu freamătul foilor și cu plînsul curat al izvoarelor.

Ah, pădurile.

*

Pădurile sînt jertfele războiului: fagii, oamenii tăcuți, au căzut sub lovituri de securi. Brazii, care înălțau cununa lor verde în tăcere, cad morți, ca buchetele pieirii la pămînt, izvoarele cîntă altfel ca odinioară și sfînta tăcere bisericească, pe care am furat-o și am închis-o în suflet, s-a spart ca un borcan, de bubuitul tunului.

În fapt de seară, soldați răniți fug printre copaci și-și caută trecuta sănătate în liniștea de mormînt, zăpada este vopsită cu pete de sînge, urme, urme, tot urme de luptă — tot sînge, tot sînge — pădurile au murit ca și patriarhala lor poezie, cerbii sînt surghiuniți din ele, pădurile sînt moarte.

*

Cîte păduri, în care n-a intrat încă păcatul, ca într-un sîn de fată dorul, zac violate, virginitatea lor jertfită pe altarul lui Marte. Cine va readuce apele curate curse cu sînge, molipsite de rănile morților, cine va readuce fagii căzuți, ca ostașii trecutului?

În Carpați, pe a căror coaste n-a urcat niciodată suflarea omenească, pădurile sînt arse și pe cărările ninse fuge hohotind moartea, pădurile străbune, pe care le-a botezat cu roua eternei poezii vremea, ascund în sînul lor sîmburele focului: pădurile nu mai sînt păduri, pădurile sînt moarte . . .

LA CÎRCIUMA LUI MOȘ PETRU

Pe vremea asta, cînd înfloresc merii și cerul se scaldă în lac, mă duceam la cîrciuma lui Moș Petru și mă așezam tăcut la o masă. Și lăutele sunau și juca fecioară și flăcău, prinzîndu-se de mînă, și în ochii lor se micșora cerul, și în fața lor înflorea primăvara. O, duminici liniștite, o, cîntece de lăută, o, fete și flăcăi, unde sînteți?

Și Moș Petru mă așteaptă în poarta cîrciumii și mă așez la o masă. În loc de lăutari, în ungher cîntă greierii, și în loc de fată joacă pe două labe un cățel, și Moș Petru îmi pune vin amar pe masă și mi-l îndulcește cu zîmbetul:

— S-au dus! S-au dus! Și hori, și lăutari, și fete, și flăcăi! Am rămas singuri, singuri.

Și Moș Petru se așează lîngă mine.

Și numai acum văd cît de bătrînă-i fața lui: în fața lui a-mbătrînit viața și în pletele lui albii noaptea durerilor tăcute... În ochii lui lacrămile strălucesc curate și glasul lui e înmuiat de plîns:

— S-au dus. Cu toții s-au dus...

— Și spune, moș Petre, nu mai rătăcesc oameni în cîrciuma ta? Nu vin musafiri veseli, lovind cu pumnul masa ca să le-aduci vin?

— Nu vine nimeni, ziua și noaptea, nu vine nimeni. Și în zadar stau în poartă, nu mai vine nimeni... Înainte, cu cîteva zile, am stat lîngă dugheană și inima a-nceput să-mi bată repede... Auzeam fluierînd un om. Și fluieratul lui ștrengăresc suna a chef: „O, intră și cere vin!“ mi-am gîndit. Și cînd l-am văzut, inima mi s-a făcut parcă de gheață: era un cioclu bătrîn și venea din

cimitir. Și, voios, căci munca lui este cu deasă răsplată, îmi ceru o ocauă de vin. Și a băut pînă dimineață. Și de atunci, în fiecare seară se adună în cîrciuma mea cioclii și cîntă și beau și chefuiesc. Și munca lor e cu deasă răsplată și fluieră plugarii morții; o, cum aș vrea să vie flăcăii bătăuși, să-i apuce de ceafă și să-i zboare afară! O, cum aș vrea, în loc de cîntecul lor de mormînt, să sune iar doina proaspătă și să văd cuțite în loc de sape în unghere aruncate.

Moș Petru contenește.

În vale a pornit tăcerea și samănă sămînța măruntă a păcii. Ferestile cîrciumii sînt vopsite de sîngele soarelui, și-și leagănă merii ramurile înflorite. Toaca a-nceput să sune și gîgîie gîștele în rîu, roțile morii fredonează plînsul apelor moșnege.

Moș Petru începe să tremure și-mi strînge mîna:

— Iată-i, vin cioclii la chef!

Și intră cioclii la cîrciumă și se așează la masă. Sapele lor, lutoase, aburesc de îngropare...

Și Moș Petru aduce cupele pline de vin. Și închină groparii.

Și mă strecor din cîrciumă, în amurgul obosit.

Unde sînteți, flăcăi și fete, veți mai veni?

Din volumul

POEME ÎN PROZĂ

(1923)

DE CE NU DORMI?

Mama mea intră cu lumînarea în mînă, arde sufletul ei cald în lumînarea ieftină și se face bogată lumina cînd intră biata femeie și mă întreabă sfioasă:

— De ce nu dormi?

— Mamă, ai vrea să doarmă băiatul tău un somn alb ca atunci cînd dormea în brațele tale și cînd nu gonea nopți întregi somnul ca pe-un fluture de aur, care nu mai vine.

Mama mea, femeie cu inima frîntă, intră în odaie cu lumînarea în mînă și spune încet:

— De ce nu dormi?

Afară, călători albaștri rătăcesc pe poteca grădinii noastre, cîinele latră răgușit; poate acum se desfac morminte și ies tăcuți, să ne vadă pe noi, cei vii. Vînturile zbiară. Din păduri adînci, vin dureri mari, și mama ține în mînă lumînarea, și iar intră și iar mă întreabă:

— De ce nu dormi? Ce vijelie!

Și alunecă mama din odaie ca o umbră caldă, parfumul iubirii ei îmi leagă cunună de amintiri pe frunte. O, cînd eram copil, somnul meu zbura ca un vultur măiestru prin slavă la ceruri.

Și deodată simt că se face întuneric și strig încremenit:

— Mamă, de ce-ai stins lumînarea?

Și nu-mi răspunde nimenea.

Toate sînt întunecate.

Departe, departe, foarte departe plutește o flacără albă. E din lumînarea mamei mele.

VÎNTUL

Ghitara cîntă și ascultă cîntecul ei femeia mea albă:

Sub balconul tău stătea în vremuri un arbore și avea ramuri verzi și frunze mii și mii.

Și arborele s-a încovoiat, i-a crăpat spinarea și frunzele i le-a risipit vîntul.

Căci vîntul risipește frunzele, sufletele micșorate, și vîntul a mîngîiat fruntea lui Adam.

Și vîntul a fluturat părul blond al Cosînzenei și vîntul a fluturat drapelul negru al celor învinși. Același vînt pe fruntea lui Adam, pe fața rumenă a Cosînzenei.

Vîntul, același vînt.

Și-am apucat ghitara și am frînt-o.

Zăngăniră lung, cu țipăt, strunele.

Și vîntul duse țipătul ghitarei ucise și duse plînsul femeii pe care nu o mai iubesc.

Vîntul duce în veșnicie plînsul și poate îl va opri zîmbetul de pe buzele copilului meu, pe care îl va trezi sunînd la fereastra lui, c-un clopoțel de argint.

INTR-O SEARĂ FRUMOASĂ

Veneam acasă cîntînd. Veneam de la iubita mea, din grădina ei albastră, din grădina cu trandafiri roșii și aduceam cu mine cîntecele ei, zîmbetul ei și visele ei ca aurul strălucitoare. Veneam de la iubită, și pașii mei erau ușori, căci duceau greutatea fericirii.

Și strada era moartă, dormeau casele negre și nu mai sunau roțile negre ale trăsurii și mirosul verde al codrului întindea văl de taină pe orașul adormit în farmecul primăverii. Felinarele ardeau, ca suflete aprinse, cu răsuflări roșii; rătăcitor, un cîine alb, cu perii zbîrliți, se strecura pe lîngă zidurile negre gonit de singurătate și toate se întunecară cu încetul, ca întunericul pe care nu-l poți frînge nici cu vesel cîntec, nici cu glas de durere, nici cu șoapte.

Veneam citînd și văzui în fundul străzii o casă cu ferestre luminate. Zarea se scurgea palidă din geamuri, erau parcă razele unui soare mort de oboseală, și casa cu pereți triști și zidită în tăcere se ridică sihastră. Și lumina ferestrelor luneca pe stradă ca sclipirile din urmă ale unuia care nu se mai întoarce în viață, și cum mă apropiam de casa cu ferestre luminate, mă gîndeam că în casa cu ferestre luminate cîntă lăută ... botez ... nuntă ... ori joc zglobiu ... fericire ... se sărută îndrăgostiții.

Și conteni cîntecul pe buzele mele, căci am vrut să aud cîntecul din casa cu ferestre luminate ... și lumina geamurilor se apropia de mine.

Și ajungînd în fața casei, m-am oprit la geamul luminos și am privit înlăuntru.

Era o odaie tristă. Și un sicriu era în mijloc. Și cînd privii înăuntru văzui doi dricari care puneau pe-un mort bătrîn în sicriu. Un dricar își șterse fruntea ... un altul aprinse două lumînări la căpătîi și sfîșietor se auzea că în odăile de alături plîng mulți.

Și tremurînd am sărutat trandafirii ce mi i-a dat iubita și am început să fug.

Într-o seară frumoasă.

SINGUR ÎN CODRU

— Bătrînule fag, am venit la tine. Trăiești de mult și ai uitat să vorbești cu mine ieri-noapte. Acum am venit la tine, ca să-ți vorbesc: moșneagule, dojenește, paserile, căci prea mare larmă fac! Spune-i izvorului să tacă, să nu se certe mereu cu frunzele, și, dacă poți, amenință cu brațele tale uriașe orașul!

Fagule, fagule, orașul pe care-l vezi în depărtare te urăște. Mereu se gîdește să trimeată securi împotriva ta. Căci lemnul tău îi trebuiește pentru spînzurătoare și sicriu.

Fagule bătrîn, cuminte și frumos, tu, tată al pădurii, pe care te-a sădit furtuna, fagule cuminte și frumos, am venit astă-noapte să-mi vorbești. Spune, unde este Dumnezeu?

Tu-l cunoști, căci în tine este seva veșniciei, în tine este creșterea și puterea, în tine stă vremea și rădăcinile tale sînt morții cu șoaptele lor.

Fagule bătrîn, de ce nu-mi răspunzi? Doar și eu sînt din neamul tău, cresc și eu ca tine tăcut, iubesc, cînt, pătimesc... Nu mă cunoști? Sînt cel ce culeg flori, și zîmbetul copiilor îl închid în cutia inimii mele, sînt jurător pe stele și pe vise, fagule bătrîn, nu mă cunoști? Am venit la tine să vorbești cu mine. Liniștește-mă! Spune-mi poveștile tale: tu știi multe!

Și ramurile tale încep să tremure, un fior dulce te-a cuprins pe tine și-l simt și eu, ne unește durerea și iubirea, sufletul tău moșneag cheamă sufletul meu, viața ta și viața mea s-au recunoscut. Pe ochii mei, sărută noaptea vis dulce. Am adormit în poala ta. Și tu păzești somnul meu. Dojenești vîntul ca să nu-mi tulbure odihna, florilor le spui să-mi reverse miresme, stai ca un tată bun și veghezi la căpătîiul meu. Și dimineața mă trezesc îmbrățișînd ramurile tale.

Fagule, fagule, de voi mai veni la tine, fi-vei cum ai fost astă-noapte?

Și cînd am mai venit odată, zăceai învins. Securile te-au mistuit.

Orașul blestemat! orașul...

PĂPUȘA DOARME...

— Încet... tiptil... să nu o trezești! Doarme păpușa. Și se strecoară lîngă mine fetița, cu degetele puse pe buze, cu obrajii îmbujorați de grijă de mamă, și în ochii ei arde veșnicia focului de femeie, care iubește, adăpostește și apără...

Moartă, în viața jucăriei, doarme în micul ei pătușor, în hăinuță de mătase, cu horbotă de dantelă la gît, cu mînuțele puse laolaltă: doarme păpușa.

Și parcă și ceasornicul ticăie tăcut, parcă și perdelele de la fereastră au uitat să legene miresmele de seară, parcă și pasărea moartă de pe soclu închide în ciocul ei tăcerea... doarme păpușa... tiptil, să nu se trezească.

Și apuc în brațe fetița și număr clipele cu sărutări dese — răsuflarea mi se leagă de răsuflarea ei, privim cu iubire și teamă păpușa care doarme... doarme dusă.

— O, dacă s-ar trezi... ar începe să plîngă, căci n-are mamă ca noi, căci i-ar fi sete și foame, căci ar neliniști-o dureri, căci ar cere și ea cum cerem noi: pîine, zahăr, flori, căldură, argint... poate ar scutura-o furtuna și ar cădea lacrămile ei ca picuri de durere pe măsuța albă.

— Încet... tiptil... Doarme păpușa.

Și alungăm musca, să nu trezească bîzîitul aripilor păpușa.

Doarme păpușa.

FEREȘTILE SATULUI

Ce tăcută-i tăcerea! În lacul de alături arareori cade cîte-o frunză de salcie. Stelele au pătat cu aur luciul apei, sălciile sînt parcă țesutul negru al unei mîini măiestre, drumul țării ridică praful ca un fum alb. Vîntul lunecă prin firele de iarbă, periind țarina.

Ce tăcută-i tăcerea!

Și ferestile caselor sînt toate, toate cernite. Dorm obosiții îmbrățișînd visele frumoase pe pernele lor.

Și trec pe uliți, cu umbra mea care mă urmărește șăgalnică. Ferestile licăresc negre, iar razele de lună, lumina lumească le-a uitat.

Ferestile cernite.

Și, deodată, din fundul satului, pornește un drumeț. Toiagul lui este de argint. Barba de spumă, cunună de zmeură pe frunte, în urma lui ciripesc păsările, apele încep să sune, florile își desfac petalele, albine zumzăiesc și drumețul bate cu degetul la fiecare fereastră.

Și ferestile se deschid, fețele zîmbitoare apar la geam, se luminează ulițele, cîinii latră, cocoșii bat din aripi.

— Drumețule, bate și la fereastra sufletului meu și trezește cu dimineață somnul meu!

Și drumețul este în vîrful muntelui, apucă o rază de soare și se urcă în slavă, în urma lui rămîne mirosul de zmeură și vîntul care neliniștește codrul.

ORBUL

Orbul zăcea între florile primăverii și se juca nepăsător cu un fir de iarbă.

Zîmbetul lui era parcă zîmbetul ceresc micșorat.

Și m-am apropiat de orb și l-am întrebat sfios:

— De ce zîmbești? Vezi frumusețí?

— Văd multe flori... și în locul iubirii se scaldă lebăda vieții... din celelalte țărmuri își trimite parfumul lumina și sună fluierul lui Pan și îndrăgostiții înșală clipele cu îmbrățișarea lor. Cîntă păsări albastre deasupra unui soclu de marmură albă și sclavi și sclave joacă împrejurul mesei încărcate cu vin, fructe, și în cupele de argint, stropii de nectar strălucesc ca diamante rare, ca lacrămile dimineții între ramurile pădurii. Și strălucirea soarelui înconjoară fețele tinerei perechi, căci a sosit mireasa din țara apelor bătrîne pe sptele elefantului și heruvimi o însoțesc.

O, cît de frumoasă-i viața!... păduri de portocale... flori de vis... case fericite... primăvară și viață.

Și orbul zîmbea și mă întreba:

— Și tu, ce vezi tu?

Și nu i-am răspuns orbului nimic.

N-am vrut să-i spun că am văzut un copilaș, care dormea părăsit pe piatra străzii și că alături de dînsul dormea un cîine flămînd, care cu-n ochi deschis păzea pe orfan.

MOȘNEAGUL

L-au întrebat pe rege: ce să-i dea.

— Dați-mi împărăția celuilalt rege!

L-au întrebat pe savant:

— Dați-mi rostul vieții și cheia morții.

Pe poet:

— Toate ciocîrliile lumii și toate florile.

Pe erou:

— Cunună de dafin după biruință.

Și l-au întrebat pe artist:

— Dați-mi zîmbetul copilului care vede pe mama sa.

Iar cînd l-au întrebat pe moșneag, acesta răspunde trist:

— Nu-mi dați nimic.

FEMEIA

Se plictisea.

Nici bal, nici cavaler, nici flori, nici danțuri, nici lăute. Și plînsul o podidi.

Stai singură ca o idee, ești părăsită ca un om bun, ești caldă ca pîinea.

Nici iubire, nici îmbrățișări . . .

Pe pernă, observă două muște. Și se jucau și băiiau a dragoste.

— Se iubesc! Se iubesc!

Și degetele ei se deschiseră. O muscă este sclava femeii. A prins-o. Îi smulge aripile, îi smulge picioarele și musca-i moartă.

Și femeia rîde, i se înroșesc obrajii de bucurie și murmură îndestulată femeia:

— Să nu vă mai iubiți! . . .

POETUL

Gulerul paltonului ridicat. Fluieră vîntul, fluieră și poetul, fluieră sărăcia.

Se duce palid acasă în zorii zilei.

Acum, o odaie caldă ca o femeie primitoare, cu sobă fierbinte, cu masa încărcată . . . Un somn lung aducător de ochi curați, de inimă ușoară.

Și cînd se gîndește că se întoarce acasă, poetului i se face și mai rece. Odaia mucedă, patul obosit, flăcările din sobă au fugit.

Și se duce poetul pe stradă, singur palidul felinar de gaz, din colț, îl salută.

Într-o trăsură cîntă cei ce se întorc de la nuntă.

Și poetul ajunge acasă. În fața porții îl așteaptă un cîine. Cine l-a trimis să-l aștepte în poartă? Cîinele se gudură în fața lui, poetul îl mîngîie.

Intră în odaie. Cîinele îl urmărește. Cîine și poet se așează în pat. Cîinele își lipi botul fierbinte de mîinile reci ale poetului..

Aceeași trăsură cu aceiași nuntași se întoarce și fuge cîntecul de lăută în urma lor. Glasul de femeie se aude de departe pe stradă. Cine i-o duce pentru totdeauna?

— Femeie bună, femeie frumoasă, femeie, femeie.

Și lacrămile curg din ochii poetului. Și spune încet, lunecîndu-și degetele pe capul cîinelui: „Dormi, cîine, dormi! . . .“

ZIMBETUL

L-au legat în lanțuri și l-au dus în fața tiranului.

— Care este vina lui? întrebă tiranul pe halebardieri.

— A ucis o femeie!

— A ucis o femeie, strigă îngrozit tiranul, căci și dînsul avuse o femeie. Și de ce a ucis-o?

Halebardierii n-au știut să răspundă.

Atunci tiranul întrebă pe ucigaș:

— De ce ai ucis-o? Era bogată și i-ai dorit arginții?

— Nu, stăpîne, răspunse ucigașul. Arginții ei nu mi-au trebuit.

— Ai vrut să o umilești? A fost prădalnică și ușoară la minți? De ce ai ucis-o?

Ucigașul își ridică lanțurile, făcînd un gest cu mîna:

— Am ucis-o pentru că am vrut să-i fur zîmbetul.

— Să-i furi zîmbetul?

— Ultimul ei zîmbet am vrut să i-l fur.

— Și de ce ai vrut să-i furi ultimul zîmbet?

— Ca să nu-l prade pe trubadurul care-i cîntă nopți întregi.

— Și ce-ai făcut cu trubadurul? întrebă tiranul.

Ucigașul spuse încet:

— Am furat zîmbetul din urmă al femeii ca să răsară cea dintîi lacrimă curată în ochii trubadurului.

Și tiranul porunci halebardierilor să-l taie în bucăți pe ucigaș. Iar pe buzele ucigașului apăru zîmbetul furat de la femeie și tiranul se cutremură de pofta sălbatică a furtului...

ȘOAPTE DE CODRU

...Și a fost seară grea, seară care plînge și oftează, cînd luna aruncă raze tari, suliți de argint...

Norii erau de fier negru, îmi era teamă să nu cadă pe noi — ah, și te țineam atît de sfios în brațele mele, parcă aș fi ținut în brațe aur.

Și-n iarbă răsufla parfumul fragilor... Fragi dulci, fragi roșii, fragi mari, ca sîmburii de rodii uriașe.

În ele vorbea dragostea coaptă, mirosul lor adînc ne chema, ne fura sufletul și ne cînta în urechi imnurile vieții: „Veniți, veniți și sărutați dulceața fragilor coapte, sărutați roșeața lor, căci vin anii albitori, vin anii aducători de alte pofte și dureri... Veniți veniți“ — șopteau în iarbă fragile.

Draga mea, ți-ai așezat capul pe pieptul meu dospit de suferințe și priveai cu ochii tăi flămînzi în fața mea palidă și șopteai:

— Fragile, fragile... simți parfumul lor?

Și, așezîndu-ți mîna rece pe fruntea mea fierbinte, ai fi vrut să-ți răspund plîngînd:

— Mi-e teamă de chemarea lor... Ah, ele ne cheamă la înțelepciunea fierbinte a miezului de noapte, ele ne lămuresc razele de lună și bătaia zvăpăiată a inimii. Ele ne amenință cu dulceața lor, ne amenință cu trecerea eternelor treceri — ele spun că vine rostul vremii: vine trecerea trecerilor...

Și ți-am îngropat în mîini fața ta fecioară și am zis încet, tremurînd de sîngele înfierbîntat:

— Înger... înger... Vino să ne ducem de-aici, la plopii cei cuminți, la ramurile lor bătrîne, peste care a

trecut de atîtea ori filfiitoarea moarte... Vino să ne ducem la pîinsul de izvoare, pe care-l veghează teii cu miros mort — răsuflarea lor e potolită — răsuflarea lor nu cheamă la păcat... Nu ne cheamă la viață...

Și cum ți-am prins mîna mică, vedeam că-n ochii tăi ard boabe de lacrimi — de departe însă, vuia atît de cuminte codrul...

Și în zadar vorbeau fragile, ademenitoarea lor căldură o simțeam tot mai departe...

Și prinzîndu-ne de mînă, am ajuns cîntînd în cimitirul cu taine bătrîne... Atîtea cruci și morminte...

ÎNTÎLNIRE

Glontele l-a pironit. În nările nasului pătrundea mirosul adînc al pămîntului deasupra căruia plutește veșnicul albastru.

În piept începu să-i plîngă inima, căci simțise și ea că se desparte cineva.

Pușca zăcea moartă, cu gura tăcută, scînteietoare de tăcere. Și se împleteau cununi de raze de soare, sunau toate apele și toți arborii și toate păreau învăluite în roșu.

Ochii soldatului se ațînteau în praf.

O floare... Un trandafir veșted, aruncat de vînt ori de mîini necredincioase. Un trandafir alb, ca o mireasă. Degetele răcite își adună cea din urmă putere și ridică floarea pînă la gură.

Buzele soldatului rănit sărută pătimașe și frîng cuvîntul:

— Trandafir... frate...

Și mor alături, floare și soldat.

Parfumul florii învăluie trupul chinuit de om.

Dormiți...

UMBRA

În soare se ducea omul, și florile îi rîdeau în cale, îl atacau trilurile privighetorilor, și omul își tîra în urmă, ca pe o neînfăptuită ființă, umbra.

Și umbra îl urmărea și-l petrecea cu credință, cum cu credință urmărește visul noaptea și căldura tinerețea. Și nedespărțiți, om și umbră, ca o conștiință neagră a unui suflet alb, se petreceau om și umbră.

Omul și umbra lui, cînd unul înainte, cînd altul în urmă — numai noaptea, cînd luna era gîtuită de noapte, nu s-au urmărit. Omul și umbra lui, prieteni și dușmani, fugind și gonindu-se cînd umbra mai mică, cînd omul mai mare — și soarele lumina deasupra lor.

Și cînd au uruit lanțuri în curte, și au pornit țipete să semene pămîntul, soarele aprins de sînge a văzut îngrozit că umbra fugea singură, căutînd omul, care i-a dat ființă și nu-l găsise nicăierea. Și, părăsită, zbura căutîndu-și omul.

Și omul se cufunda tot mai adînc. Și umbra se ridica tot mai tare în ceață . . .

Din volumul

CARTEA UNUI OM

(1925)

SPRE UN NOU ARDEAL . . .

Tu, care ai stat răzimat pe braț și priveai în stele și te întrebai: fi-va, împărate Thoth, tu frate cu Soarele, Lumina și Iubirea altcum odată și aci? . . . Și vedeai pe stradă convoiuri de popi români legați în lanț, se duceau regimentele române la moarte pentru gloria unui habzburg cretin, pe străzi te scuipa plebea dacă vorbeai în limba dulce și tare ca metalul a lui Gheorghe Barițiu, cel dintîi european al presei românești . . . Și-ți aduceai aminte de zîmbetul Giocondei, de scuarurile și bulevardele albe ale Londrei și ale Parisului, în suflet aveai închis în dulce înfrățire pe Budha cu Li-Tai-Pe, pe buze-ți flutura versul diabolic al lui Jehan Rictus, Baudelaire, Rimbaud și te gîndeai de atîtea ori: dacă va fi odată pe piața lui Mathia altă lume, dacă va coborî din cer un nou văzduh ca să alunge stafiile din străzile înguste, dacă va străluci un nou soare în soare și vor vorbi altcum oamenii; dacă va fi românescul înțeles și prețuit, forță și formă, viață și împlinire — fi-va altcum?

Nu vor fi ticăloșii și pușcării și suliți de călău, nu vor mai fi închizitori și persecutori, nu va mai fi bătut țăranul român și glasul lui nu va mai fi learfă, cultura română [. . .] va fi un nou Ardeal, cuminte, melodios ca o duminică în provincie, ca o cîntare de orgă în Vatican, fin ca un vers de Galiani, cald ca o menuetă de Boccherini, vor dispărea fețele odioase ale spionilor, ale trădătorilor, ale speculanților nefericirii omenești, vor muri blestemurile, chinurile, torturile și în loc de idealul lui Kimenes, vom moșteni din nou pe feciorul din Na-

zareth care rostea cu buze rebegite în rictusul morții: *eli, eli, lamma sabacthani* . . .

Yes, my dear, astfel ai visat, căci ai fost poet și n-ai învățat meșteșugul cinismului de la stăpînii zilelor de azi, de la samsarii și paraziții politicii și ai culturii. *oui, mon cher*, ție ți-a fost părinte Bossuet, Montaigne, și nu arareori ai rătăcit în codrul de simțăminte al lui Saint-Simon, ai culeș ciuperci cu Dordentor Clovis, dar ai înjurat cu Shelley cînd, *si, mio caro*, nu-ți părea destul de dulce apa, ori poate îți păreau prea sărate lacrămile . . .

Tempora mutantur, ar spune fericitul meu profesor de latină, dacă n-ar fi ori „pulbere" ori asteroid undeva în jurul meteorului X. Vremurile de sclavie au trecut. Din iobagii ardeleni s-au făcut miniștri; cei cu merite minuscule, microscopice, au crescut ca semizeii, Ardealul s-a unit la Alba-Iulia cu mama lui duioasă și Ardealul . . .

Ardealule, drăguțule, tu, strengar chinuit, tu, fecior vitreg, să fii cuminte! Învață, frate, de la Olanda, unde odată, înainte cu două sute de ani, a avut curajul un cardinal să ridice bîta împotriva celor ce necinsteau virgina din Amsterdam.

Ardealule, frumosule, nu lăsa să intre în brațele tale cu zîmbet fățarnic pe cei ce vor să te necinstească . . . Uite: nu auzi că în pușcării sînt mulți hoți, că se fură și se bea, — nu auzi că ar trebui să se lucreze mai mult. Și cei ce asudă sub povara muncii nu se pot lupta cu cei ce înșeală, vă invidiez și vă admir preoți ai luminii care în Ardeal semănați cultura! . . . Fie blagoslovit cel ce jură pe slovă, cel ce poartă penel, condei ori daltă în mînă, cel ce își arde degetele cu argint viu în laboratoare, ori cel ce tușește în praful bibliotecii. Ardealule, scumpule, pe acești ostași ai tăcerii, să-i încălzești cu sînul tău fraged. Dar lovește cu pumnul tău gingaș în fața și în ochii celor ce zboară ca niște cocote pe perne asudate de truda celor proști și flămînzi . . .

. . . Un șvarț înaintea mea, uleiul poetului român în candela sărăciei vieții de literat . . .

. . . Stele pe cer . . . Și veșnicia în ele.

. . . Speranță, numai tu mai ești floarea albastră a lui Hecadat, tu ești călăuza conștiinței mele.

. . . Și mi se înalță ruga ca un fir nevăzut tors din fuiorul fanatismului:

Ardealul botezat cu foc și sînge, Ardealul închisorilor și al spînzurătorilor, Ardealul barbariei seculare trebuie să fie Ardealul nou, copilul cel mai frumos al României.

Să nu-l învățați să arate două fețe, să lovească, să înșele, să se trufășească, ci învățați-l să fie cum a fost născut: bun, frumos, cuminte . . .

Ardealule! Ardealule!

CLUJUL

Stau pe terasa cafenelei New York, noaptea tîrziu, în mijlocul orașului... în inima Ardealului... Lumea a adormit. Se aud numai pașii gardiștilor români. Statuia lui Matia Corvinul strălucește în bătaia razelor de lună. Palatele albe, ca dinți uriași într-o gură neagră, se înalță ca o cunună de clădiri împrejurul meu. Clujul răsuflă în mocneala somnului nervos. Este al meu, este al nostru, viitorul lui este în mîinile noastre. Trecutul îl dăm acelor ce niciodată n-au înțeles graiul vremii.

*

Frumos și liniștit oraș. Se ridică pe lîngă malurile Someșului care se scurge ca o durere bătrînă din munții Gilăului. În mijlocul orașului: catedrala gotică, romantioasă, predestinată parcă pentru piese jefuite. Din piață, radiază patru străzi largi, cu contur american, cu larmă asurzitoare și cu vitrine luxoase. La stînga, ascunsă de lume, biserica românească, cu sfinți albaștri și cu cîntecele duioase ale inimilor bune. Rătăcind pe străzi arareori ai găsit vreo inscripție românească. Doar la cîrciuma bătrînului Aciu se mai ciocnea paharul de veselie. Savanții spun că orașul acesta era „al lui Claudiu", pe care burghezii coloniști germani l-au reclădit ca burg. Și numit a fost întîi *Claudiopolis* iar mai tîrziu *Klausenburg*, ca azi să fie *Cluj*.

Cînd eram copil, mă plimbam totdeauna cu tata în livada lui Bánffy... Odinioară, familia asta feudală avea în stăpînire o mare parte a orașului. Clujul, locuit de conți și baroni, are parcă și azi caracterul unui cuib al

aristocrației. Palatul baronilor Bánffy, cea mai arhaică și cea mai frumoasă clădire a Clujului, c-un șir de colonade, a devenit azi lăcașul generalilor români. Și, în fața lui, azi e cofetărie de lux, în care se țes amoruri între feciorii cu păr negru și între unguroaicele cu ochii de foc. Evoluție...

Universitate... cazărmi... școli... parcuri... automobile... magazii... cabareturi... două teatre. Și-n teatrul de azi se joacă *Năpasta*. De ce nu s-a jucat niciodată?... Întreabă-i? Eu în zadar i-am întrebat... Vedeți, ce rea politică a fost pumnul și lanțul și pușcăria?... A noastră politică va fi condeiul, dalta, penelul, retorta... Și inima iertătoare...

*

Mai de mult, cînd chefuiau la Biasini baronii, înaintea porții așteptau calești cu șase aripi. Și, pe capră, vizitiul îmbracă în laibăr cu nasturi de argint și cu cizme de lac. Și trei zile și trei nopți au zbierat lăutele și zburau cupele peste ferești. Și, vai, dacă trecea vreun biet plugar „valah"! N-ar fi scăpat cu capul întreg. Baronii își petrec — era atunci povestea Clujului — și de dragul beției și clopotele călugărilor ar fi sunat...

S-au schimbat vremurile. Baronii fuduli și-au băut moșiile, și-au pierdut averile. Au venit negustorii, iscusiți cu tiparul, cu hîrtia, cu argintul lor, și Clujul vechi a dispărut. Au năpustit asupra orașului speculanții politici: renegații lui Bach, Schmerling, șovinii din Pesta, imperialiștii, fantaștii, nebunii, aventurierii. Și, în loc de glăsuitorul Kemény Zsigmond, a sosit, cu glas de pițigoi, persecutorul. Burete peste tăblița vremii. A fost, a trecut. În cimitirul din Cluj dorm somn adînc și netulburat cadavrele. Și cît o vrea, pe ruinele din Cartago!... să hohotească Marius. Preotul luminii va boteza Clujul cu apa culturii. Pace tuturora...

*

Azi, am văzut plimbîndu-se pe străzile Clujului un japonez. Dar ce cauți tu, fiu al lui Dai-Nipon, cu sufletul tău de taifun la noi? Automobiliști americani... cîte un ofițer francez, cu șapcă grațioasă și cu șold de vies-

pe... Se strecoară pe uliță mucalitul dascăl, venind la cursuri... Trupe vesele de actori români, copiii lui Millo. Iată-l și pe pictorul Atanasescu. Poeți simboliști ne-au vizitat... Furios și activ, iată-l și pe Bogdan-Duică... Și, ciudat, polițaiul feudalismului unguresc nu-i mai gonește. *Tempora mutantur*. În Cluj azi sînt multe cîrciumi: „La Mărășești" și „La România Mare". Și, pe străzi, țigănușii strigă cu voce de argint: „*Glasul libertății, Solia satelor*..." Clujule, te-ai trezit.

*

Stau pe terasa cafenelei, și noaptea mă acoperă cu vălul ei obosit și vrăjit. Vîntul senzual flutură prin ramurii de oliv. Luna, ca un ochi de opal al veșniciei, își aruncă privirea în ochii mei... O prind... Voi, care luminați în stele, voi care sînteți vîntul, norii, florile, noaptea, sufletele strămoșilor mei. Vă trimit acest glas emoționat din Clujul nou: noapte bună!

ARDEALUL NOU

„Bade Toader, tu, subiectul banal al banalului poet ardelean, tu, al cărui sînge l-au băut de atîtea ori la banchet «fruntașii» tăi, tu, blînd și bun bade Toader, ascultă vorba mea. În toate plaiurile și dealurile lumii a trecut un nou zvon pe aripa șoimilor și în strălucirea stelelor, pe undele de apă și în șoaptele vînturilor se duce noul zvon. Și clincănește în calicea florilor un nou clopoțel și răsună în codrii un nou și frumos plînș: bade Toader, noul zvon este al sufletului omenesc... Acest suflet nu are nici păcat, nici întindere, nici trecut: este viața. Și, bade Toader, te chem pe tine mărturie, că tu cinstești viața. Tu împerechezi doina ta cu creșterea spicului de grîu, tu legi cunună de flori din cîntece... tu niciodată n-ai greșit împotriva razelor de soare... bade Toader, de asta te admir pe tine, te iubesc pentru ochii tăi frumoși, în care arde focul iubirii. Iubesc tăcerea ta și te-aș îndemna să arunci sacul de bolovani de pe spate, cu care te-au încărcat fariseii și vameșii Ardealului."

*

Am rupt aceste file dintr-un carnet al meu, scris cînd era încă stăpînire ungurească, și viața noastră românească se scurgea în albia monotonă a vieții de provincie... Pulsul uriaș al vremii era strîns în brațul românesc, se pregătea trăsnetul să se descarce. Norii negri porneau pe firmamentul Habsburgilor și simțea buna inimă românească sfîrșitul și începutul unui cuminte „raison" de stat.

Acum, nu mai e lipsă de argumente. Sfîrșitul unui proces istoric care a slăvit elementul latin și începutul lui Horia, Cloșca și Crișan. Și nu mai e necesar ca intelectualul român din Transilvania să joace jocul hibrid și rușinos al oportunismului. Sub măștile căzute, recunoști fața înlăcrămată a lui badea Toader, devenit în forța împrejurărilor un Teodor! Sclavul de odinioară își trîntește furios opinca și apucă ghetele de lac, fără să i se potrivească poate, și imitînd pe celebrul negru din Camerun al cărui joben acoperă întregile lui lipsuri de îmbrăcăminte. Și, tot astfel, din letargia intelectuală în care l-au îmbîcsit procurorii și zbirii unguri, deodată intră în *claire-voyence*-ul unei culturi care nu-i aparține, căci imită pe Potemkin și pe Schmerling...

După eliberarea Ardealului de sub robia politică, trebuie să urmeze eliberarea lui de tradițiile romanțioase și, mai ales, trezirea unei conștiințe culturale în viața acestui bogat corp al țării. Dar dacă „trezirea lui" nu va însemna decît o transplantare a vechilor concepții de cultură, dacă în Ardealul eliberat politicește se va înjuga iar ideea progresului — numai firmele străzilor și numai etichetele sufletești se vor schimba, sufletele creatoare de-o nouă societate vor rămîne aceleași cuiburi de odihnă ale întunecimii. Nu doresc să-l văd caraghios pe badea Toader, cu joben în cap și cu nimic altceva, în genul lui Cook..., dar vreau ca ardeleanul să fie român, deplin contopit culturalicește cu toți frații lui, o forță considerabilă pentru progresul omenirii, căreia numai popoarele compacte și unite pot să-i folosească.

*

Trezirea unei noi conștiințe în sufletul ardelenesc o poate face ușor de tot arta. Cît de adevărat, cuvîntul lui Byron: frumosul îl poate citi oricine.

Dați-i acestui Ardeal căldura culturii!

Dați-i avîntul de aur al poetului, viziunea colorată a pictorului, marmura gînditoare a sculptorului, tăcerea divină a operei savantului. Dar feriți-l de-a fi California „disperaților"; feriți-vă a face amanet din dragostea de pămînt a țăranului și a clădi castele în Spania în loc de case de cultură. Experimente nu se fac cu o provincie

cum este Ardealul, acestuia nu i se poate da decît ceea ce cere: o nouă viață românească. Viața românească pe care însă, nu o poți izola de celelalte vieți ale popoarelor. Și, poate de aceea, îl feresc pe badea Toader de... joben. Căci i se potrivește de minune jobenul de Leon, dar numai după ce l-a tuns. Dar să nu-l tunzi ca pe-o oaie.

Și, dacă în Ardealul frumos se vor revărsa valurile luminii culturii moderne... dacă în colibele de lîngă Criș nu va mai fi musafir statornic pelagra și diavolul, dacă vor urui rotative în orașe..., vor clincăni trenurile de curent..., vor spumega rîurile la irugă, ca să frîngă voința naturii și să prindă în jug forța, ca să lumineze, să încălzească, să răzlețească graiul, să micșoreze depărtarea, dacă se vor aduna într-un uriaș mormînt pletele de anahoreți și se vor arde clenodiile unei lumi de robie și fantezie, atunci vom putea vorbi de-un nou Ardeal!...

Dar pîn-atunci, drum greu, drum lung.

Cucuta a crescut pe altarul lui Toth. Se învîrtesc în „templul muzelor" discipolii lui Cagliostro. În oficinile unde se prepară nurețul sufletesc, salahorii cîntă isonul minciunilor. Unde ai crede că se naște, în Bethleemul său, Hristosul nostru ardelenesc, e poate un embrion de satir diform, cu capul pleoștit și cu ochii mucoși.

Din depărtare pornește însă vîntul liberator care va mătura panoramele și mîinile viitorului vor clădi mărețul templu al culturii românești.

*

„Bade Toader, pînă ce va sosi vremea asta, să tragi brazdă cu plugul de lemn, să-ți încîrligi spinarea ca să asculți graiul pămîntului, să lauzi, în bisericuța din răzoare sub icoanele albastre ale sfinților, milostiva vreme și înțelepciunea ei care te-a ferit să pieri, să fii tu coeficientul răbdării în marele logaritm al vieții omenești, să fii tu subiectul banal al banalului poet ardelean care își prepară deja «harakiri»-ul. Căci Teodor te vei numi și Ardealul va fi inima românească, care va încălzi trupul României."

Numai vampirul — reacțiunea — să nu-i amenințe sîngele!

ÎN FAȚA VITRINEI

Am privit într-un colț de stradă, cum trecea lumea. În fața vitrinelor se opreau pașii grăbiți. Femeia se uita la briliante, un bătrîn cu barbă lungă se uita la fotografiile soldaților tineri. Un cavaler sclivisit, parfumat, privea cu interes la șerpii de mătase ce se legănau deasupra jobenelor strălucitoare. Samsonului i se făceau ochii rotunzi, văzînd bancnote albastre-roșii-verzi și monede de aur și argint. Fetița ofta, căci văzuse atîtea pălării, atîtea horbote și pufuri și stofe multe-multe, închizînd în taina lor atîta bal, atîtea plimbări, atîta frumos. Poetul de primăvară îngălbenise ca ceara de ură, văzînd romanele altuia în vitrină, și copilașii scoteau un lung oftat din sînul lor, căci soldați minusculi se înșirau cu puști mici și cu coifuri ca un degetar.

Și văzui un soldat olog, proptit pe cîrje. Și se opri în fața unei vitrine. O, cîte cizme! Cîte cizme! Și bocanci!

Soldatul olog se uită la bocancii pe care îi vor purta alții.

Unde ți-ai lăsat picioarele, camarade? Tîrăște-te mai departe! Și suna, cop-cop, cîrja.

Primăvară . . . primăvară . . .

DOMNULE PROCUROR . . .

Domnule procuror,

Pe vremea ungurească, măria sa procurorul — kyrie eleyson — trecea pe străzi ca un rege. Îl salutau sergenții, birjarii, notabilii, și bietului popor îi jingăneau oasele de spaimă, cînd îl vedea pe procuror. Căci măria sa era sluga lui Habsburg, și degetul lui cel mic făcea semn călăului, ca visul cel mai frumos să se înăbușe-n streang. Măria sa procurorul închidea în beciuri primăvara tinerească și citea liturghia morții valahului puturos — măria sa.

Îl revăd acum; de multă, multă vreme nu l-am văzut. Nu-l mai salută nimeni și cine l-a cunoscut îl ocolește ori își apleacă privirea să nu-l vadă. Bătrîn ca un corb, cu ochii stinși, cu obrajii uscați, zdrențăros și stîngaci, mi-e milă parcă de tragedia vieții, care-l face străin și umilit. Și se furișează într-o prăvălie, își cumpără o portocală, o belește de coajă și începe să sugă feliile. Dar parcă și Italia se răzbună, i-a dat portocală cu carne seacă, amară ca otrava. Și măria sa aruncă portocala. Și se duce gîfîind. O țigancă îi oferă ghiocei. Domnul procuror se sperie parcă de florile albe. Își grăbește pașii. Se furișează pe lîngă case.

Îl gonește blestemul celor morți pe spînzurători.

— Domnule procuror, n-ai teamă de soare!

SATELE CU FEREȘTI CERNITE...

Zbura automobilul... O, ce noapte înnoptată, n-a mai rămas nici un colț lumesc pe care să nu-l fi acoperit întunericul. Cerul nu-și mai deschide ochii de aur, luna vagabondează ca să inspire pe un poet al slavei, norii sînt deși pe boltă ca o alianță de suflete negre și ipocrite care și-au jurat să nu lase să treacă nici o rază de lumină.

Automobilul zbura... Mirosul proaspăt al pămîntului ne scutura părul și în suflet ni se ascunse teama de viață căreia nu-i dă înțeles ființa. O, noapte, cîtă frumusețe este în tăcerea și veșnicia ta și cîtă putere în consolarea ta. Tu cunoști balsamul tainei și dai adînc înțeles șoaptelor. Tu ești poate singura înțelepciune, căci sărutării îi dai dulceață și îmbrățișării rost...

Dar nu fugi, fantezie, căci ai face concurență automobilului. Trecem prin holde semănate cu tăcere, prin cărări prăfuite de urmele morții, prin satele lungi și mari românești, ca durerile. Și multe-multe sate am străbătut, degetele mi s-au obosit numărîndu-le: unu, două, zece, douăzeci... Și nicăieri nici o lumină în ferești. Nu e încă noapte, e numai seară: au murit, ori se iubesc și n-au lipsă de lumînări. Dar ochiul meu caută lumină, aș vrea să văd citind, vorbind la ferești oameni, să văd în sufletul lor prin ferestile tăcute, să le văd dorul de seară, să-i văd... Și automobilul fuge... Prin sate cu ferești cernite... Au murit satele noastre? Ori au jurat credință întunecimii? Ori nu vor să trăiască decît ziua? Noaptea le-a cucerit?

Și, trecînd printr-un sat am văzut totuși ferești luminoase.

În momentul cînd am privit prin geam, văzui că un cuțit se cufundă în pieptul unui om.

Mai bine să nu fi privit înăuntru...

Zburați roți, purtate de motor, și duceți-mă tot mai adînc în noapte! Dimineața ne va găsi.

DUMNEZEU

Eram în Italia, aproape de moarte. În ochii mei, negri, strălucea firul morții. Dimineața voi fi alb, îmi vor spăla trupul cu burete, îmi vor lega fălcile cu batista, îmi vor încrucișa mîinile și vor telegrafia acasă: a murit. Ziarele vor scrie două-trei cuvinte, în fața sicriului meu se va închina jobenul cutărui impresar literar, vor spune că m-am dus tînăr din lumea asta îngustă.

Și eu mă voi ridica din sicriu, voi da la o parte capacul și, căutîndu-l pe Voltaire, ne vom duce înaintea cortinei negre.

„Unde ești, meștere?“ — voi întreba, căci în dosul cortinei negre voi auzi fluierînd pe un servitor ceresc care curăță stelele de privirile omenești, ce le-au molipsit strălucirea.

Meșterul, pe tronu-i de briliante, va face semn cu „Degetul destinului“ celor ce vin și celor ce se duc, sufletele vii și moarte.

Trăgeam de moarte pe Riviera. O lady ședea la patul meu și în ochii ei se micșora albastrul imperiului britanic, și medicul lăsa perdelele sure pe ferești. Afară răsuna carnavalul, suna ceata celor beți, ploua cu flori și confeti, și eu simțeam că inima mea o strînge mîna osoasă a morții. Îmi amorțise sîngele, îmi căzuse din cap tîlcul gîndirii, ca limba unui ceasornic, îmbătrînise și se făcu neputincioasă iubirea mea, și sufletul meu simțea că își țese în soare aripile.

Și, prin lacrimile mele cețoase, am văzut că în fața spitalului se oprește un camion moșneag. Din camion se coborî un domn cu bundă albă și la subsioară... ah, coasă de argint. Și fugi parcă peste spinarea mea spaima din urmă, pînă ce auzii pașii lui pe scară... Un cîine negru lătra în urma lui și șuierau afară plopii ca biciuiți de blestemul cimitirului, și străinul intră în camera mea și-mi zîmbi cu un zîmbet pe care l-am mai văzut odată pe buzele mamei, cînd a murit.

— Domnule, spuse grav, iartă-mă că te tulbur, dar stăpînul, Dumnezeu, m-a trimis. Să vii cu mine!

Și-mi prinse mîinile.

Își desfăcu bunda. Acum văzui că este schelet și moarte. În ochii lui ardea pucioasă verde... oftatul lui părea răsuflarea de guzgan... coasa îi era însîngerată. Mă scutură din pat. Mă îmbrăcă în haina durerii, îmi dădu o floare cu miros dulce, cum are părul de copil, și-mi rînji:

— Poți aduce cu tine tot ce este în viață în sufletu-ți. Poți să-ți aduci dragostea, cuvintele virgine și lăuta de aur a cîntecului, pe a cărui strună ți-a plîns versul, poți să-ți aduci revolta ta lumească, visele de curcubeu ale copilăriei și durerea ta ce o să vie.

Și m-a izbit cu pumnul și căzui pe scară... și m-a apucat furios și m-a smucit în trăsură. A zbierat vizitiului:

— Mînă pînă-n soare... peste stelele albe ale lui Elmo să treci și în fața purgatorului să oprești. Și simții că arapii pornesc în zbor. Trecurăm peste văi, munți, ape sălbatice și lacuri liniștite, și caii zburau ușori și pluteau toate împrejurul nostru. Și moartea spuse cu ironia învingătorului:

— Uite, acolo ai fost?

Și privii la pămînt și numai pe mama mea o văzui cum mă căuta cu lumînarea în noapte și numai plînsul ei se urcă pînă la mine.

Trăsura se opri. Nările cailor abureau de sînge. Ajunserăm în împărăția stelelor albe.

— Acum te voi preda duhurilor, spuse moartea, căci eu numai pînă la stele mă pot urca. Aci nu mai moare

Din volumul

NOTIȚELE MELE

(1925)

OUCHY...

În Ouchy, lîngă lacul Léman, mi-am adus aminte de lacul din Sfînta Ana...

Aci, lac de lume elegantă, iahturi, fete de bronz, ciorapi „fil d'Ecosse", americani romanțioși, dineuri galante, mătase, iubiri în șoapte, parfum „Houbigant" și țigarete „Gianaclis"... La noi acasă, la lacul Sîntei Ana, țărani bătrîni, copii palizi, cai sălbatici, flori de munte, apusuri de sînge, sărăcie, sărăcie, sărăcie...

Plimbîndu-mă în Ouchy, pe țărmul lacului, cu o engleză blondă — Miss Ethel ori Miss Florence o chema —, și tatăl ei are holde de postavuri în Glasgow, Miss Ethel săruta cîinele ei favorit și-i dădea zahăr și clincănea automobilul și suna sirena navei ce pleca spre Franța... Și Miss Ethel mă întreba:

— Străinule cu ochi triști, de ce ești trist aci, unde sună gavota și fetele sînt frumoase și calde și iubitoare; de ce ești trist, aci, unde plouă aurul și spumegă pretutindeni șampania?...

— Sînt trist, Miss, pentru că acasă, la țărmul lacului Sfintei Ana, este o cîrciumă cu ferești albastre și acolo, toată noaptea, țipă lăute sălbatice. Și, vai, cîntecul lor, cîntecul lor este imnul celor flămînzi, celor proști, celor săraci și cîntecul lăutelor acestora mi-a pecetluit cu amar inima... La noi, acasă, pe vremea asta, Moș Vasile se uită în soare, căci ceasornicul uriaș al celor săraci este soarele, și lelea Irina citește din foaia de mură sorocul Irinuței...

Miss Ethel face ochi rotunzi ca două safire și sînii ei se umflă și glasul ei oftează.

— La noi, Miss Ethel, nu sînt dineuri galante și corăbii trufașe și nu-s brățări de argint, căci pluta a fost corabia noastră și pîinea uscată înmuiată cu lacrămi ne-a fost dineul și brățări ne-au fost lanțuri, lanțuri.

Și Miss Ethel picură o lacrimă pe mîna mea. O, cît de grea a fost și cît de bună a fost o lume de compătimire micșorată într-un picur de suflet de femeie.

— Dar, Miss Ethel, odată... de vei veni la lacul Sfintei Ana să vezi că vor pluti pe valuri corăbii de bronz, vor suna fanfare, vor lumina felinare roșii, verzi, albastre, galbene, pe țărm se vor plimba sătui și fericiți feciorii și fetele, și moșnegii vor privi îndestulați primăvara, căci și noi vrem lacuri magice, aur, fericire, bogăție, lumină, văzduh... și Muma-Pădurii se va spînzura atunci de un brad, disperată că au părăsit-o pe veci românașii...

Plîmbîndu-mă în Ouchy, lîngă lacul Léman, a înnoptat. Și simțeam că mîinile firave ale Miss-ei Ethel trec în mîinile mele și ni sau legat degetele.

— Uite stelele, stelele, stelele...

Și-n sufletul meu a început să cînte pasărea nemuritoare a înduioșării...

MOȚII

Ați ajuns și voi la modă, urmași ai lui Avram Iancu. Pînă azi nu prea mult s-a știut despre voi. Ați fost coeficientul național, des folosit în matematicile naționaliste — dar puțini, foarte puțini s-au interesat de voi.

Puțini știu că ați fost eroi la Fîntînele. Palide amintiri sînt Dumbrăvenii. Moțoaicele de la Abrud sînt uitate, și fluierul amorțit în mîinile celui dintîi luptător social al Ardealului, Avram Iancu, a ajuns în muzeu.

Acum, în urma meritului că trimiteți cîțiva deputați în Cameră..., *Cook*-ul român vă cercetează și pe voi; păcat că lipsește *Baedekerul* român, care să constate că voi, moții, sînteți urmașii legendarilor legionari, că formați în sînul românimii din Ardeal măduva, că sînteți tari la brat și spinare și vă duceți în America, ca să vă întoarceți cu dinte de aur... Și conștienți, iscusiți și inteligenți din fire, uitați de obicei de toate regimurile. Să sperăm că regimurile oropsitoare ale Ungariei moarte nu vor fi profesate de români. Moții sînt poate elementul cel mai prețios al țărănismului ardelean. Acești anahoreți, ajunși la oraș, produc uimitoare progrese ale culturii românești, căci motul este născut genial, dar firea lui suverană, temperamentul deschis și nobil nu-l face bun orășean; și revoluționar, purtînd în sine graiul pămîntului, această ramură sfîntă a românismului, niciodată nu se supune unui regim de nedreptate. Ungurii niciodată nu l-au putut înfricoșa; s-a retras de amenințări în munții săi. Motul: ciubărar, pescar, hoinar, miner și păstor, nomad latin a fost și este însuși românismul ardelenesc: se ascunde, se izolează, se emancipează de orășenismul trivial, dar trăiește o viață plină de poezie, armonioasă. Ascultați-l pe motul din Dumbravă cum își îngroapă mortul, obiceiurile lui sînt ale fraților arvali *(fratres arvales)*. Ascultați doinele moțoaicei din Cîmpeni, interesați-vă de pescarul din Iara, duceți-vă în munții Gilăului și vedeți vînător pe motul Ilie care gîtuiește lupul și prinde păstrăvul cu mîna, pătrundeți munții ca să cunoașteți această familie onestă ținută în izolare splendidă... Și veți înțelege teoria lui Rousseau: numai popoarele neobosite pot produce progres...

Acești moți, pe care îi vom chema din munți ca să ne reîmprospăteze energiile intelectuale, au fost de multe ori amenințați de spectrul foametei. Numai singură foamea este dușmanca motului, moartea îi este

prietenă și soră.
Motu-o joacă-n horă.

În munți nu cresc frunzele, cum cred unii — și pîinea spune mult cînd lipsește.

Să fie o datorie românească prin excelență ca acestui popor visător, care ne-a dat cele mai mari suflete și cei mai curați idealiști — să-i sărim în ajutor.

Trenul, care duce de la Turda la Abrud puțin, foarte puțin grîu și multe promisiuni — să ducă din cîmpiile binecuvîntate ale malurilor dunărene prinosul vechiului regat. Acum, moților nu le trimiteți nici sfaturi, nici vorbe frumoase, ci pîine, căci o cer. Iar dacă s-au săturat, veți vedea ce vor promite copiii lor. Să priviți în ochii moților și veți vedea uriașa sete a luminii — și te vei bucura, Verhaeren român, de atîta promisiune intelectuală, ce ți se vestește.

Dar acum, dați-le pîine!

MITRU

În apropierea Clujului este un sat, curat ca un cîntec de fată mare și nespus de armonios. Răsună acolo apele, văile, codrul, e mai dulce fraga ce se ascunde ca un dor în iarbă, e mai strălucitor parcă și soarele, ce trezește dimineața, ca în alte părți. Intelect muncit de praful bibliotecilor, obosit de truda învîrtirii foliantelor și a volumelor, închină-te în fața altarului naturii și uită pe Kepler, pe Thomas Morus, pe Galileu și pe toți cei ce ți-au muncit cu grelele lor mosteniri tînărul tău creier!... Și fugi după șoaptele vîntului, lasă să ți se îmbujoreze fața de sărutarea rumenă a zorilor, ascultă în claia de fîn adîncindu-ți capul adîncul și bunul grai al pămîntului, care te cheamă înapoi ca să crească în amintirea ta un mac roșu cum ți-a fost avîntul și curajul tineresc.

De cîte ori mă întristează orașul, refugiul meu e la Apahida. Aci mi-au trăit strămoșii, albii purtători ai hrisoavelor, botezați cu apa culturii. Și parcă mă petrece în tainica mea plimbare umbra lui Avram, care fusese atît de iubit de Mihai Viteazul, încît i-a dăruit doi cai albi.

O, tu, copilărie de aur, ai zburat pe aripi de fluturi, te-ai veștejit în foi de mesteacăn și din întreaga curte domnească n-a mai rămas decît un cîrd de corbi care croncănesc îngrozitor.

... Și Mitru.

Bătrîn servitor, moștenit ca o boală, cu bătrînețea lui, este amintirea tinereții mele. Slujitorul moșiei românești, în marea urgiei și a împilării ungurești, el ne-a învățat la cîntece, el ne-a tăiat fluier din soc, el ne-a fost dascălul deochiului, al descîntecului, al tuturor mostenirilor sufletești. Și trist totdeauna, că parcă ar fi păzit munți de durere ori că parcă ar fi fost însuși un vameș al suferinței, dînsul mi-a spus povestea bunicii mele și a tatălui, pe care niciodată nu l-am cunoscut, dînsul mi-a istorisit din lumea trecută.

— Mitrule, Mitrule!

Și l-am îmbrățișat... O, cît de bătrîn este! Și păzește sărăcia. Moșioara noastră a curs pe valurile Someșului, nu mă mai cunosc flăcăii și fetele satului, cîinii mă latră din portițe, se miră copiii din jocul lor de nisip cînd trec pe lîngă dînșii, numai Mitru, bătrîna slugă, credincioasă ca umbra și moartea, mă petrece prin ulițele satului.

— Mitrule, Mitrule, s-a întors soarele și altă lume s-a desfăcut din pămînt, s-a ridicat tulpina răutății și pier, pier florile cîntecului.

— Mitrule, Mitrule, vezi toți au murit dintre stăpînii tăi și pe mine botezul străinătății m-a botezat, căci pipăi în pulsul tău pelagra care te istovește, mă doare sclavia ta pe care nu ți-ai putut-o lepăda, aș vrea să fi venit și tu cu mine prin țările albastre să auzi fluierînd motor, să-ți înmoaie ochii melodia capitalelor, să te sui în electric, să fii părtaș cu evlavia și oboseala Europei...

— Tu, Mitrule, ai rămas slugă, slugă, slugă...

În apropierea Clujului este un sat. Acolo nu mai are moșie bunica mea și acolo mi-a murit tinerețea.

ȚĂRANII ÎN AUTOMOBIL

Automobilul era pînă acum termometrul buneistări sociale. Puțin gînd i-a făcut pînă azi țăranului român, poate doar în gîștele și în puii lui a băgat groază... „Tempora mutantur". Am trecut în epoca sentimentală, cînd demagogii și guralivii își pot cîștiga reputația fără de a fi îndrumați la ordine de critică.

Totuși, dacă nu este manoperă electorală, trecătoare ca un fulg de zăpadă, dacă nu este decît un balon de încercare — și tot m-a bucurat scena pe care o văzui zilele trecute. Un automobil trecea în goană pe străzile Clujului, și pe pernele de piele se tăvăleau patru moți bătrîni. Privirea lor spunea mulțumirea ce ți-o dă perfecțiunea tehnicii: badea Gheorghe s-o fi gîndit că, vezi Doamne, cu cît mai repede fugi pe drum cu o astfel de mașină isteață decît în picioarele goale... Vezi, bade Gheorghe, senzația ce ai simțit-o atunci, cu cei trei ortaci ai tăi, este fiorul culturii.

Acel fior pentru care sute și mii de capete frumoase au fost zdrobite cu pietre și măciuci. Acest fior sfînt care a născut atîtea cîntece și imagini, atîta îndestulare, micșorînd depărtarea, ucigînd noaptea, prinzînd în jug izvorul, este fiorul care te va străbate și pe tine, popor român, care azi îți trimiți solia cu frunzele rîurilor, răvășești pe coajă de mesteacăn, și te va face mare și fericit.

Cîte perspective într-un drum de automobil, făcut de patru țărani bătrîni!...

GEORGES BOOYS

Îmi scrie un prieten din Paris că Georges Booys a murit de gripă spaniolă. O boală spaniolă l-a dus pe Georges Booys, olandezul altoit în mlădița franceză. O, vremuri frumoase, cînd ne plimbam fluierînd cei douăzeci de ani pe bulevardele Parisului, o, feciorească și sfîntă pubertate, pe care nu te mai regăsim niciodată. Copiii fericiți s-au făcut bărbați serioși, odinioară se luau la trîntă cu motanii zburdalnici, azi se luptă cu brațele vieții. Odinioară purtau de braț cusătorese, printr-un pai subțire sugeau clipa trecătoare din apa gazoasă — azi, i-a răsfirat vîntul sorții, cum spun nemuritorii poeți ai banalității.

Georges Booys!

Parcă te văd și azi înaintea Cafenelei Păcii, picior peste picior, ghete de lac, ciorapi fil d'Écosse, haină șantung, ochi de căprioară nevinovată, buze dulci de nevinovăție, și un zîmbet în care se închidea iubirea. Și glasul tău copilăresc, ca argintul sunător al bucuriei, cîntecul tău de gamin, vorbele tale mușcătoare, glumele tale de matroz din tablourile lui Van Dyk... Și masa noastră rondă, la care ședea înfrățită China cu Spania și România cu Rusia și Hans cu Marianne!... Și chelnerul bătrîn, pe care îl sărutam și-l îmbrînceam ca berbecii, Monsieur Jean, care ne împrumuta cîte un franc să ne putem duce la cinema... Și Madame Bovary, cum o numeam pe văduva căpitanului, și profesorul de astrologie, chiromanție, spiritism și criptografie... Și Afendakis grecoteiul, care ne cinstea cu șampanie și cu rahat și cu cachou, și a cărui gură părea un rictus de rinocer... Și discuțiile noastre

de zori, cu hamalii, sergenții de stradă, birjarii: tinerețea noastră, care curgea în Sena... A curs Parisul strengăresc. Parisul de chef și dispreț. Parisul juneței noastre ilustre. Parisul primelor noastre oftări după oceanul plăcerilor, Parisul celor dintîi emoții și înfrigurări în muzee și teatre, Parisul celui dintîi amor tragic, cu așteptări la gări și cu adio spus cu sughiț de plîns în geamul de vagon. Parisul nostru a murit. Acum, alții sînt în locul nostru, alții se ceartă în zori cu birjarii, alții amăgesc fetele cu castane și bomboane, alții dorm pînă îi trezește furioasa proprietăreasă, alții poartă trandafirii sfintei tinereți în obrajii lor rumeni — noi, am îmbătrînit puțin. Cleanthys este consul în Elveția... Iosif este inginer și are copii... Mircette s-a măritat cu un fabricant de ciocolată... Veuve Albertine este profesoară... Pierre este orb, și-a pierdut ochii în Louvain... Emile este slujbaș al țării românești. Și Georges a murit... A murit tinerețea și a murit omul. Am murit cu toții poate pentru viața noastră de atunci...

Georges Booys.

Noaptea de azi este a amintirii tale. Recitesc carnetul prăfuit și sărut filele îngălbenite. Biblia trecutei, neuitatei, nemuritoarei tinereți, care mi s-a făcut necredincioasă...

O, Georges Booys!

Numai o dată, numai o dată să mai pot cînta ca atunci, cînd — îți mai aduci aminte? — ne-am întors acasă de la balul mascat, doi flăcăi și două fete, și în camera noastră rece ne-a încălzit sărutarea!...

DOMNUL JULES

Cu ochii verzi, cu fracul verde, cu zîmbetul lui mucalit, îl văd parcă și acum înaintea mea. Veșnic vesel, afectuos, subțire, uns parcă cu toate alifiile vieții, nespus de bătrîn, cu nervii sleiți, mulțumit și în nemulțumire, visător al cafenelei clujene. Și sta noaptea întreagă cu capul proptit pe braț, suflicînd un păhărel de Cointreau și murmurînd între dinții gălbui versuri de Jehan Rictus. Și gesturile lui furate parcă din galantarul unei curtezane, înduioșările lui de abate care-și vede măritată amanta, cuvintele elegante, lustruite cu peria bunelor maniere, vicleniile lui de moșneag fecioresc! Domnul Jules. Nu știu cine l-a adus la Cluj. Poate l-a trimis un cîntec ori un blestem în orașul meu, în orașul vechi, cu „conții flămînzi" pe uliți... Și, prea bătrîn pentru a da lecții de scrimă, era poștașul celor amorezați: scria, pentru un franc, în limbajul lui Racine, răvașuri de dragoste. Neîntrecut în fraze, îți asemuia pe ființa adorată cu stelele și marea și nu arareori cu moartea, făgăduia cerul și pămîntul, cucerea parapetul inimilor gingașe, în aforisme culese din hrisoave, cu pilde din Biblie și cu lozinci din Coran... Cunoștea toate amorurile mari și era intimul madamei Récamier, căci pe evantaiul oricărei zeițe scria citate din de Staël. O, poate dacă ar fi trăit înainte cu cinci sute de ani ar fi murit sub geamul unei castelane cu mirosul din urmă al unui crin și a fost un simplu postilon de amor, o strună pe lăuta dragostei lumești.

Domnul Jules. De cîte ori, de cîte ori, îl văzui beat în zori, cu ochii aprinși de focul spirtului, cu mustățile zbîrlite, ca ale unui cotoi furios și plîngea cu lacrimi

amare „la France, la France!“ Și bocea cu sughițuri și afară, pe terasă, se certau vizitii secui.

Domnule Jules... de cîte ori mă gîndeam la soarta ta: vagabond pe țărmul sălbăticiei sufletești, tu, care nu puteai ucide nici un țînțar...

...Cu ochii verzi, cu fracul verde, cu zîmbet mucalit, nu-l voi mai vedea niciodată aiurînd, pe străzile Clujului, pe domul Jules. L-a șters de pe tăblița vremii buretele uitării. Și fracul lui verde îl va purta vreun cerșetor.

Monsieur Jules, adieu.

ORE DE SEARĂ
(FERIKE)

Acolo unde mă găsesc eu acum este un orășel creștinesc, cu puține case și cu mulți copii. Copiii sînt podoaba acestui oraș, ca florile cîmpului, sînt ai nimănui. Bone engleze cu maniere bune nu urmăresc pasul acestor nevinovați, nu-i dojană binecrescută dacă azvîrlu cu pietre copiii după păsări, fetițele aci nu îmbrățișează păpuși cu păr de aur... Aci copiii sînt ai părăsirii și ai nopții. Dacă piere oricare dintre ei, sicriul lui nu-l petrec mulți, mulți oameni, doar patru ochi se umplu de lacrimi cînd se duce cîte un suflet. Sînt copiii de mineri. Tatăl lor coboară în mină ca să aducă aur, mama lor se ofilește și tușește acasă, petrecerea lor este vara care aduce căldura și privesc cu groază cînd se îngroașă norii, aducînd iarnă.

Și prietenul meu este Ferike, orfanul de trei primăveri botezat, palid ca minerul care se ridică din gura ocnei, firav ca trestia prin care fluieră viforniță — nici n-ai crede că are numai trei ani, căci zîmbetul lui e bătrîn ca lumea. Ochi mari, aprinși de focul frumos al celor părăsiți, mînuțe albe și slabe ca fusul, picioare vinete ca ale unui cocostîrc moșneag, prietenul meu este filozofia zilelor mele de odihnă, prietenul meu este argumentul de a fi nemulțumit, prietenul meu este: minciuna umanitară care plutește deasupra noastră.

— Ferike! Spune ce-ai mîncat astă-seară?
— Pîine!
— Și dimineața?
— Pîine!
— La prînz?
— ...

— Nimic?
— Nu.
— Dar de ce?
— Tata... mama... nu este.

Tata, mama, nu este tata, mama; dar sînt orfelinate și doamne ilustre, care își citesc discursul peste lornion și-și dau la gazetă sufletul bun ce-l au, există sociologi, teologi, tradiționaliști, pacifiști... care laudă progresul și-și vîntură cravata și părul la congrese, există orînduire socială, legi etc., notabili etc., miniștri etc... care, toți la un loc, constată că orfanii sînt părăsiți, iar dînșii constată, și tu, de trei ani, suferi și taci, fiecare zi te îmbătrînește și te face mai palid, și tot nu se frige puiul pentru tine, laptele nu-ți miroase plăcut, cozonacul nu te veselește, nu, nu, nimic nu te fericește, căci ești orfanul ochelor, ochele ți-au furat părinții, aurul ți-a furat zîmbetul și să știi, Ferike, că în fiecare inel și ceasornic și brățară este zîmbetul tău, în fiecare ban de aur s-a ascuns copilăria ta care niciodată nu este copilărie, totdeauna este durere.

— Ferike! Eu nu sînt milionar și n-am fost ministru. N-am palate și automobil și amantă cu blănuri și incultură pe spate. N-am nici mulți prieteni, căci nu mă împrietenesc cu ceata de sălbatici și proști care alcătuiesc așa-numita societate.

Ferike! Ție niciodată nu ți-a spus cuvinte dulci trecătorul, nu te-a îmbrățișat căldură, nu te-a vegheat iubire. Dar pentru că ești părăsit, primește-mă ca prieten. Tu vei crește încet ca floarea sădită cu greu, te vor stropi multe chinuri și mirosul sufletului tău: parfumul cavoului în care doarme vremea învinsă. Primește-mă ca prieten.

Și-mi dai mînuța, o, ce bărbat ești — simt din mîna dată... Ferike, noi sîntem prieteni.

Și, cînd vei fi tare și mare, adu-ți aminte că tu niciodată n-ai alergat după fluturi, n-ai adunat mărci poștale, n-ai avut soldați de plumb, n-ai jucat de bucurie că ai ghete noi și haină de matroz... cum fac copiii lor, ai acelor ce trimit pe tatăl tău în ocnă, ca să ducă bucuria ta pe veci în întuneric.

— Ferike, nu mai plînge!...

...

UN VARDIST ROMÂN

Primăvară. O, scrieți imnuri către viață ca Verhaeren, lăudați ca Hafiz sărutarea, femeia, vinul și florile, căci scurtă-i viața și lung este drumul ce duce prin Patalam la Nirvana.

Toate-ți par mai frumoase, poate pentru că toate sînt frumoase, ori pentru că avîntul tinerese îți împinge fantezia spre „culmile albastre" și intelectul, muncit de parafrazele filozofiei de catedră, se închină în fața buchetului de viorele și lăcrămioare... O, azi ochelarii și lupa și bisturiul îți par unelte antipatice, căci afară cîntă corul de copii și se joacă în soare fetele cu flăcăii, niciodată n-a fost atît de puternic ecoul reîntoarcerii la natură ca acum, cînd primăvara își arată sînii goi și brațele parfumate de taină...

...Și strada parcă a înnebunit, mulțimea, electrizată de uriașul ritm al senzualismului, parcă se grăbește la saturnalii. Rîsetele petrec umbrele oamenilor și un fum albastru de lumină și de parfum de păr de fată se ridică deasupra capetelor tinerii studenți, asemeni unor cerbi neastîmpărați, aleargă după foșnetul rochiei de fetișcană.

...Cui i-ar veni în minte că, în colțul străzii, pîndește după milă o bătrînă țigancă? Ochii ei stinși, ca două case părăsite de melc, părul pieptănat cu argintul foamei, brazdele feței mai multe ca desele ei clipiri de gene.

...Un vardist român. Nu l-a văzut nimeni...

O, și ce gest frumos! Cumpără poate pentru copilul lui o portocală. Și-o oferă bătrînei țigance. Rușinat, căci l-am observat:

— De ce i-ai dat portocala?

Și i se deschide calicea sufletului frumos:

— Pentru că este bătrînă și bătrînele se bucură de astfel de nimicuri!

(Nimic, o portocală, sărman vardist român? Tu, care ai dat poate truda unei zile, ca să faci să se bucure cîteva minute o femeie bătrînă?...)

Primăvară... Vezi că totuși n-au murit toate inimile? Păzește inimile noastre, tu, bun și curat vardist român!...

ARDEALUL

Era un flăcău frumos, cu obrajii albi, cu ochii negri, cu buzele roșii.

Și brațele lui erau tari, ucidea ursul cu îmbrățișarea, dar în mîna nimănui nu odihnea atît de bine porumbelul ca în a lui...

Frate cu soarele, îi era soră luna, și stelele îi erau visele, frunzele fagilor erau dorul lui și cîntarea lui era izvorul, pădurea și depărtarea.

Și l-au legat în lanțuri și l-au bătut și l-au chinuit. Și prin geamul închisorii privea stolul cocorilor și vîntul îi aducea mirosul fragilor și plînsul tălăngilor și el suferea tăcut, căci deasupra lui era cerul, și stelele îi erau visele, și sora îi era luna, și cîntarea lui era pădurea și izvorul și depărtarea.

Și odată... porțile ruginite ale închisorii s-au prăbușit. A năvălit lumina cu potopul ei de beteală, mii de guri cîntau osanale și toate ciocîrliile lumii înălțau imnul lor. Trîmbițele sunau a glorie, pornea cu prapori norodul scăpat de urgie și clopote de bucurie dăngăneau fericirea lor.

Și flăcăul își săruta lanțurile care i-au dat putere, lacrămile lui porniră, gura lui se deschise ca o scoică în fundul mării și pătrunseseră cuvintele fierbinți:

— Scăpat de urgie, dați-mi ogorul și plugul, și odihna nopții, și lăsați să fie dimineața și lumina a mea!

E BOLNAV BUBI...

Elefantul mic stă trist în colțul odăii și nu-i mai uruie vesele rotișoarele. Caii mici, căprioarele de hîrtie, trenul care pleacă în țara fragilor uriașe și are locomotiva ca o nucă, păpușile cu ochii mirați de cîntecul lui Bubi... toate lebedele albe, puișorii, cameele, soldații de alamă, pe care v-a adunat dragostea de tată și v-a dăruit prietenia prietenilor buni, jucării strălucitoare și sărutate de mii de ori, îmbrățișate și iubite de Bubi... Bubi este bolnav și vă respinge... Ochii lui sînt plini de lacrimi, obrajii plînși și roșii ca piersicile după arșița de soare, pieptul hîrîie ca o harmonică. Bubi nu mai adună pietre și scoici și nu mai rupe timbre de pe scrisori. Bubi nu mai privește mult, lung, în flori, văzînd acolo o lume minusculă roșie-parfumată și țesînd cu imaginile lui pînza fantastică a viselor de copii... Lui Bubi nu-i trebuie paharul de argint, pe care mama a gravat plăcuta amintire a Bavariei... lui Bubi nu i se face sete după zeamă de cireșe și sifon șuierător în pahar... Bubi nu mai cere stăruitor zahărul din scrin, ascuns de Elly... Bubi este bolnav. Asemeni unui puișor beteag, își lasă jos mînuțele-aripi deznădăjduite, refugiat în pernele canapelei albastre, își numără pe degete cîntecele pierdute, se uită trist cu tristețea ochilor de căprioară, care cer iertare... și Bubi este bolnav.

Îl apuc în brațe:

— Ce te doare?

— Doare...

În cuvîntul acesta a spus totul.

În durerea lui s-a cufundat lumea, s-au năruit turnurile, au dispărut mările și s-au stins toate focurile, în durerea lui s-a topit durerea lumii întregi.

„Bubi este bolnav."

Spune canarul în colivie perdelei, perdeaua spune razei de soare, raza de soare se ridică în slavă și spune, în cer, mamei.

Și mama aruncă din cer multe, multe diamante: lacrimi pe case, pe arbori, pe fereastra lui Bubi, pe genele lui Bubi, și lacrima pe genele lui Bubi apare ca să lămurească toate.

Bubi e bolnav...

MOARTEA UNUI DOCTOR BUN...

Sună clopotele afară, se ceartă sfinții cu oamenii, vîntul scutură perucile matroanelor și pe galoanele domnului maior a căzut din cer un picur de viață; în vecini sînt scoase în curte buțile albe și scări negre, și mătase, și candelabre..., îndată sosesc și dricarii care vor pune în sicriu pe doctorul bun, după ce l-au spălat cu burete și și-au luat rămas bun de la țigările lui orientale. Servitoarea intră plîngînd, soția mea plînge, copiii doctorului plîng; a murit irevocabil și frumos, ca un erou de teatru: cu fălcile îngălbenite, legate cu cîrpă, de pe perină; în văzduh miros de iodoform și trandafiri roșii, parfumurile distanțelor, a morții și a vieții. Clavirul negru, cu sfeșnice de argint, închis pentru totdeauna, căci degetele firave care apăsau clapele s-au legat de firul nevăzut al morții; statuia lui Apollo, pe care se depuneau atîtea bancnote după vizite scurte și discrete, acoperită cu un șal de persă neagră, și cutia cu scrisori, pentru totdeauna uitată.

A murit doctorul bun. Încă un prieten mai puțin și mai mult cu o amintire arzătoare, ca rana de foc, și ca fățărnicia omenească. În lumea clădită din păcate și susținută cu minciuni, cu străluciri ieftine, cu blesteme și cu răcnete de animal, în lumea aceasta mare în care nu găsești nimic la loc, numai oglinzi de magică minciună, cu reflexe grozave ale urii, dispare un om curat, cu ochii de onix, în care nu s-au adunat privirile dușmăniei, cu mîinile care coseau totdeauna stofa sufletească sfîrtecată de bestia omenească, omul care stătea alături de mine ca om, ca floarea lîngă floare, ca noaptea lîngă noapte, omul de care mi se proptea omenia mea, sufletul care era

deschis sufletului meu, minunatul salon în care nu intră păcat, nici întuneric, nici ură, numai șuvoiul de soare și imensa căldură a primăverii, acum tăvălit ca un brad de codru, pironit la pămînt ca un mare copil; îmi zice un ultim adio cu ochii închiși, cu părul vîlvoi și cu mustățile zbîrlite ca ale unui pisoi urmărit de dulăi.

Îl privesc mort și-mi aduc aminte de viața lui: cîtă răutate a trebuit să aibă lumea ca să fie atît de bun! Cîte nopți nedormite ale lui se plimbă în carnea tînără a femeilor, care au uitat să-l deplîngă! De cîte ori a trebuit să-i bată inima mai tare ca să ajungă în urma durerilor, și cîte mîini reci au spus adio vieții prin mîinile lui calde!... Cîte dureri a putut zdrobi cu taina cunoștinței și cîtă lumină a pornit alături de dînsul, ca în cavouri să scîrțîie porțile de rugină și să aștepte în zadar plugarii nopții veșnice!...

Îl privesc mort: Tu ai fost, care mi-ai cusut rana cînd sabia brutală mi-a fugit prin coaste..., tu mi-ai cusut sufletul cu acul de aur al iubirii, cînd soarta mi-a năruit turnul viselor deasupra mea...; tu mi-ai dat odihnă pe pernele asudate și plînse cu lacrămi grele...; tu mi-ai fost poate unul dintre acei „prieteni" pe care îi voi numi cu hotărîre totdeauna: prieteni... Ce liniștit și frumos dormi, așa dorm morții care nu se grăbesc să se trezească, care se cufundă în somnul dulce al eternității în care stele dorm alături de javre moarte și doarme apa, vîntul, dragostea..., floare de sînge..., sîn de fată pe pulpă de șobolan..., într-un amestec de vîltoare, deasupra tuturor înțelesurilor și dedesuptul tuturor împlinirilor.

Și ard lumînări în juru-ți și ard ochii copiilor care te-au pierdut... miros de oleandru și granulă să prind de luptă... un Watteau rîde din ungherul opalos cu ramele inteligent negre, scîrțîie afară poarta și se aud pași grei. Vin jeluitorii, bocitoarele... pălării cu tuberoze și jobene... fețe înduioșate... jachete impecabile... cîte o față de Mona Lisa... ochii ascunși în pleoape... dese sughițuri...

Și dacă tu ai sări din sicriu și ai ridica deodată capacul clavirului și ai începe să cînți un cîntec zglobiu italian... căci a fost o glumă... moartea ta!...

Doctorule bun, nu toate sînt glume aici... unde toate au înțelesul ca să-ți piardă înțelesul!...

ȚĂRANI LA TELEGRAF

Poșta este, pentru mine, casa vieții.

Dacă omul are o inimă, civilizația are un suflet: poșta. Acolo se îngrămădesc și se descarcă durerile și bucuriile tăcute ale omului modern.

O, fir zbîrnîitor de telegraf, cîte suferinți și idei se însubțiază în tine ca să le redai întocmai. Tu, fir mort, legi lumi și popoare, apropii gînduri și voințe, împerechezi în minunata ta taină accentele lumii. Duci vestea, duci îmbărbătarea, aduci răspunsul celui învins ori mustrarea logodnicei, aduci știrea învingerii, decepția și încurajarea...

Și cum se îmbulzesc oamenii împrejurul cuștilor de oțel. Domnișoara care pune ștampila și lipește timbrul pe plic este însuși destinul căruia îi încredințăm secretul nostru, ea este însăși teama noastră de viitor, poate de asta este atît de frumoasă și atît de tristă cînd scrie, scrie... Și zbîrnîie firul telegrafului. O, să pot, aș trimite glasul tăcut al inimii mele pretutindeni, pe firul telegrafului eternei iubiri: dați-vă mîna, popoare, oameni, și ascultați cum se apropie primăvara, aducătoare de flori trecătoare, de viață trecătoare. Dar proza zilei își zăngănește teaca și cade iluzia, privighetoare rănită. Simbolul se cufundă în larma asurzitoare a celor ce trăiesc și-și înfig unghiile în inimi și-și mușcă ura în fața celui învins.

Te trezește din visul aromat al umanității și vei vedea că lumea e un bîlci cu multe panorame, cu mulți tigri și cu foarte puțini crini și trandafiri.

În casa vieții, la poștă, își arată aurul și lacrămile lumea, și pe văduva cu orfanul ei la sîn o îmbrîncește samsarul lihnit de beția banului.

O, cum se luptă, cum se grăbesc, cum se alungă!

Și cum aș dori să-l întreb pe fiecare: student sfios, cu ghiozdanul subsuoară, cui îi trimiți solie? Cui îi lipești taina iubirii tale în plicul albastru, gingașă și blondă necunoscută? Cui îi trimiți salutul ori amenințarea ta, împovărat de gînduri, savant, poet, artist, militar și, cămătarule, pe cine vreai să tragi pe sfoară cu răvașul roșu?

O FETIȚĂ

În parc rătăcesc arareori. Doici grase, sergenți ahotnici de dragoste gratuită, îmbogățiți de război, purtînd pe degete briliante și în inimă un gol. Parcul este parcă ceva din adaosul unei lumi de trîndăvie și lux, făcut anume să prostească lebedele în lac și să cucerească jobenul seladonului, care niciodată n-a învîrtit atuurile culturii, ci numai afaceri și femei.

Parcul este gustul artificial și de obicei gustul prost al celor ce n-au înțeles niciodată codrul și poiana. Și dumnecile! Parveniții năpădesc căile, în trăsuri doamne și domni care niciodată n-au fost flămînzi, larma asurzitoare a flașnetelor, strigătele de panoramă, mirosul înghețatei, al fripturii arse, al iilor, al cizmelor...

În parc rătăcesc arareori. Iubesc, ador, mă închin în fața culturii. Iubesc, ador, mă închin în fața naturii. Tu, codrule, ori tu, Hyde-Park... Ori Bois de Boulogne! Dar nu tu, artificiu natural, tu, bazar al naturii, tu panoramă a lipsei de estetică...

Și totuși m-au dus odată pașii prin parc. Era aproape de seară, fetele de fabrică ocoleau cărările domnești. Pe dînsele, bietele, nu le reține banca și complimentul cavalerului sclivisit. Acasă le așteaptă sărăcia, logodnic credincios.

Și, grăbit, pe bănci, dragostea cunoscută din romane, luxul celor sătui, mătase, dantele, parfum.

Și privirea mi se pironi pe-o bancă uitată în parc, ca o faptă bună în bîlci. Dar cine ești tu, fetițo? Ochii tăi serioși ca două înțelepciuni luminoase, în poală caiete, în mînă creion și multe, multe cărți.

Și mă opresc în fața ta... tu nu mă observi, căci ești în gînduri amorțită, creionul tău ară rînduri-rînduri într-un caiet. Ești slabă și frumoasă, părul tău negru, sînii tăi fragezi ca piersicile de toamnă, piciorușele tale strînse în ghete mici și ieftine... și scrii și scrii... și citesc titlul cărților: Bossuet... Montaigne... Kant, Voltaire, Bentham, tu nu citești pe Sherlock Holmes, nici pe Paul de Kock, nici măcar aventurile lui Nick Carter ori pe Maupassant, ca fetele de pension și comisvoiajorii, ca lumea ușoară, tu scrii și scrii și culegi ca o albină din calicea sfintelor și nemuritoarelor suflete ale clasicilor, mierea narcotică a culturii...

Fetițo!

Scumpă, tînără, frumoasă ardeleancă. Tu ai reabilitat parcul... Căci, cu siguranță, tu te trezești în zori și vii în parc, în buzunări cu o coajă de pîine, tu nu asculți fanfara și nu te plimbi de braț cu Faublas, ci consulți pe Shakespeare, și vei fi cuminte și tare, și vei răzleți cu mîinile tale albe sămînța culturii în ogorul Ardealului.

Văzîndu-te pe tine în parc — cu caietele și cărțile și creionul tău, cu tăcerea ta, cu murmurul buzelor, cu ochii tăi înduioșați de vedenia științei — văzui parcă o statuie a Palas Atenei în parcul nostalgiei și al lenei...

Fetițo!

LĂSAȚI COPIII SĂ DOARMĂ...

Am fost ieri-seară la teatru. Arareori mă duc să văd teatru, căci nu iubesc fățărnicia, și teatrul este școala clasică a minciunii.

Spectacolul începu cu o piesă fantastică și duioasă, cum sînt piesele de teatru moderne: prinț amorezat, croitoreasă obișnuită, ministrul grav care se opune dragostei, eticheta spaniolă degradată la mascaradă etc., etc. După primul act, cînd noaptea își îmbrățișa pămîntul cu „sete și voluptate", apărură pe scenă copiii. Era noaptea tîrziu, pe la orele 12. Pe vremea aceasta, termometrul beției sare peste grade. Jazz-band-ul amețitor, bestial și anticultural al varieteurilor silește musafirii la comenzi și nebunii pe care le regretă a doua zi. Chelnerii fug isterici cu tăvile umplute de narcotice, femeile se oferă, burghezii își prepară nevasta și portofelul de plecare, iar afară, lumea cinstită doarme în adîncul elan al întunecimii.

Și pe scenă apar copiii. Sînt vreo șapte. Asemeni fluierelor din orgă. Și ce duios este cîntecul lor! Fețele palide, ochii mirați de noaptea tîrzie, buzele vinete ca mura de somnul nedormit. Mînuțele albe, slabe ca luminările, și publicul din sală, bestia flămîndă cu mii de guri, soarbe tinerețea învinsă. Nu se găsește nimeni, nici unul măcar, care să zbiere, răgușit și indignat: „Lăsați copiii să doarmă!"... Lăsați, că se vor trezi odată, și grozavă va fi trezirea. Lăsați-i să viseze la baluri, grădini, fîntîni, nuci uriași, păsări de aur cu cioc de argint, zîne și diavoli mici, drăguți, gonind mierla fantastică și cocostîrcul meșter... Nu, nu s-a găsit nimeni care să observe o nouă plagă a omenirii: nimicirea copilăriei, reducerea ei

la brutal și inepuizabil actualism. Curentul antiidealist ce a cuprins omenirea alungă copiii în noapte și-i vezi în cafenele oferind somnul lor în garoafa veselă, îi vezi în colțuri de stradă plîngînd titlul unei gazete și imbecilele ei știri politice, îi vezi pretutindeni unde se plimbă nemiloasă și sălbatică viața de noapte, dușmana Ilenei Cosînzene și a lui Barbă-Cot.

Dar nu se va găsi vreun ministru care să imprime cu litere de foc în conștiința înnoptată a societății noastre: *lăsați copiii să doarmă?*...

„EXCELENȚA SA DOARME..."

Deunăzi am căutat acasă pe-un fost ministru. Soneria tresări ca un țipăt isteric de femeie, în anticameră m-a primit o față speriată, cu degetele puse la buze:

— Pst... Pst... Excelența sa doarme!

— A sosit cineva străin la voi, tu, fată? Poate vreun general neamț, cu multe galoane pe umăr, ori un popă mare de la Roma, cu ciorapi de mătase și cu obrajii stinși? Vă temeți să nu-l treziți?...

Fata mi-a răspuns cu accentul ce-l au fecioarele și maicile sfinte (în icoanele lui Tintoreto):

— Nu, n-a sosit nimeri, dar Excelența „noastră" doarme, stăpînul meu!

— Așa! Am înghițit una, cum a putut înghiți anahoretul sfîntul Antoniu în viziune, cînd își adusese aminte de puii fripți de Asmodeus.

— Așa! Bine, foarte bine! Excelența sa, marele nostru democrat, jurător pe opincă, descendent al familiei lui Horia, progresistul „sui generis"... etc., etc., după ce a terminat-o de a fi ministru, s-a făcut: „Excelența sa". O, halal de tine democrație, care ești apărată de Excelențiile lor, de astfel de snobi și parveniți care îmbracă hainele oligarhiei prusace, se închid în casele lor mucegăite cu sfinții morți și se intitulează „Excelență", căci sîntem în epoca democrației etc., etc., a egalității... etc., frați români, votați pe opincă... etc., cum l-am auzit țipînd roșu de democrație pe ilustrul „fost ministru — Excelența sa".

Fata mă privea cu interes și poate în sufletul ei se trezi ecoul drăciei românești, sfîntul instinct de dispreț al conștimii, căci m-a întrebat cu zîmbet isteț:

— Să trezesc pe „Excelența sa"?

(Să fi auzit, Excelență, cum ți-a exprimat porecla romîncuța asta... te-ai cufunda de rușine...)

— Nu, mersi! Excelența sa las' să doarmă! Din partea mea poate dormi și cinci sute de ani! Pe astfel de oameni nici nu-i poți trezi...

ÎN ZORII DIMINEȚII

În zorii dimineții mă trezesc. Cîteva minute de fricțiune, de fum de țigaretă... Ne povestim visurile (case de aur, grădini de mătase, rîuri de parfum etc...). Și, iată-mă pe stradă. Iubesc dimineața și zîmbetul virgin ce apare pe buzele oamenilor ce se trezesc dintr-o lume curată. Iubesc munca tînără ce pornește uruind și mîinile ce duc înainte scînteietorul plug al progresului!... Și, dimineața, în adierea vîntului de primăvară, aducător de șoapte de codru și de răsuflarea cîmpiilor, simt parcă toată durerea trecerii în beteala de aur a razelor de soare. Sînt un trecător nu numai pe lîngă case, ci și pe lîngă toate frumusețile lumești: toate, toate rămîn aci!

Dar filozofia se oprește cu cea dintîi impresie. Viața nu mai iartă romanțele trecute. Uzinele învăluite de mantaua de scrum și ceață, cu ochii de foc ai infernalului cazan, își sună sirenele. Poporul palid, cu visurile neisprăvite în ochi, cu sufletul rămas în bucuria divină a somnului, se adună pe lîngă poartă. Copii cu buzele vinete de rahitism, femei cu botezul vieții în sîn, bărbați trudiți, moșnegi istoviți ca un decor de teatru uzat, se înșiruie așteptînd să se deschidă gura molohului: fabrica. Fumul hornului se amestecă cu praful drumului, durerea ochilor întunecă parcă văzduhul, razele de soare nu îndrăznesc să se așeze pe hainele zdrențăroase ale muncitorilor, ferindu-se parcă și primăvara de dînșii, și în cartea sufletului meu, scriu, tot scriu, observațiile mele.

...Un automobil trece în goană pe lîngă poarta fabricii. Cavaleri beți, cu jobenul turtit, cu graiul răgușit de cîntece — un buchet uriaș de trandafiri la sînul unui cavaler. Și parfumul trandafirilor roșii săgetează o linie de miresme dulci pe fețele de la poartă, privirile se ridică pentru un moment, poporul intră în gura fabricii ce gîlgîie parcă de trupurile înghițite...

Apuc un trandafir roșu ce a căzut rănit din automobil. Îl întind unei muncitoare. Îl respinge.

. . . . . .

Ce lumină-i pretutindeni!...

BĂTRÎNUL CABOTIN

Vin mult, vin, vin! Și bea și-și cufundă sufletul.

Odinioară pe vremea asta, tunau aplauzele, tremurau pereții de uralele entuziaștilor... plouau flori pe scena... și apărea la rampă chemat de multe-multe ori.

Acum? Alături rîd soldații, ținînd în brațe femei... fumul de țigară se urcă-n tavan. Ceața beției toarce văl deasupra meselor, pe perete icoana unui amorezat cufundat în uitare... paharele zăngănesc... se ciocnește iubire și spaimă. Al zecelea pahar de vin...

Și iese bătrînul cabotin din cîrciumă. Strada luminată ca un bal rece din care-au dispărut nuntașii.

Trăsuri, în blănuri trupuri calde de femei. Ies bătute, cu plete desfăcute parcă din han, cîntecele de lăută.

— Dumnezeule, Dumnezeule! Bătrînul cabotin își ridică ochii la cer. Și nu se deschide cerul să i se arate Dumnezeu cu fața lui bună și veșnică.

Și se tîrăște pe străzi gîfîind și tușind. Picioarele îi sînt grele. Și fluieră vîntul prin zdrențele lui.

Și bătrînul cabotin se oprește. Un afiș de teatru. Ca un tigru rănit, i se înroșesc ochii. Încearcă să înțeleagă afișul: *Romeo și Julieta.*

— Romeo. Dar altul! Romeo... Shakespeare mort, mort și dînsul, toți și toate. Numai afișul trăiește.

Și rupe, cu mîinile întărite de slăbiciunea suferințelor, afișul. Scîrțîie hîrtia sfîrtecată, ca un suflet înjunghiat. Ninge.

Dimineața l-au găsit mort în fața afișului pe bătrînul cabotin, strîngînd în mînă, ca pe o biblie, o bucată de afiș: „Romeo..."

IOSIF

Iosif este servitor. A coborît din munți cînd cu „insurecția românească" din 1918. Atunci l-a atins și pe dînsul vîntul culturii care face din unii martiri, iar din alții șarlatani. A venit la Cluj, căci auzise ori simțise, cum aude și simte sufletul celui chinuit, că se prepară, în inima Ardealului, nouă nuntă care va lega deolaltă două vieți înstrăinate.

Și a luptat, alături de ceilalți anonimi, în clădirea „Consiliului național", a privegheat noaptea, a pîndit ziua, a alergat cu pușca în mînă și a crescut în sufletul lui floarea iubirii de frate.

„Voluntar."

A fost și Iosif un soldat al vremurilor tulburi, n-a rîvnit la glorie și la galoane, la mondir strălucitor de nasturi și fireturi de mătase, n-a cerut nici aur, nici argint, nici răsplată cu ocaua de vin, ori cu pogoane de pămînt, cînd sta și păzea viața românilor din Cluj. Îndrăgit de soare, stele, floare și sîn de fată, prieten cu balauri și culegător de izmă mirositoare, Iosif a fost prea Iosif ca să poată fi mai mult decît un român cu sufletul de crin.

...După ce s-a potolit furtuna și cei mărunți au crescut mari, și cei mai mulți s-au așezat împrejurul clondirului cu vin, și și-au înfulecat cozonacul nemeritat, după ce s-au liniștit apele, codrii, vetrele și viețile, ca după grindină florile de mac, după ce s-a sfîrșit urletul tunului și țicăitul de pițigoi al mitralierei, pe Iosif l-am re-

văzut la „Resort“... „Resort“ se făcea treaba statului în palate improvizate, cu audiențele șefilor, și la porți se plimba nervoasa santinelă, iar automobilul aștepta pe agerii „șefi de cabinet“, ca să pornească razna la Hughes... ori la Ocna Sibiului. Iosif, adăpostit la un astfel de „Resort“, slugă domnească, purta plicuri mari cu ștampile roșii, ducînd multele și grelele „secrete oficiale“. Uniformă nu avea nici acum, poate numai uriașa geantă de piele de porc l-a deosebit de ceilalți ciobani. Ochii lui luminoși de albastrul zilelor de vară duceau blîndețea caldă a celui chinuit, așa cum zîmbeau în icoanele lor cufundați sfinții italieni.

*

Multă vreme nu ne-am mai văzut. Poate sînt cinci ani de atunci, de cînd nu l-am mai întîlnit.

Acum, după cinci ani, în toamna ruginei și a ceții, îl revăd din nou. Este tot numai servitor la o bancă. Și poartă și azi plicuri, poate și mai mari, ca atunci, la Sibiu, cînd slujea Consiliul Dirigent.

Și, ce credeți, cu ce se ocupă Iosif, cînd greaua lui sarcină nu-l apasă pe umeri? Ați crede că se duce la cîrciumă, ori joacă la popice, ori s-a burghezit cu totul, mestecînd în paharul de vin pîinea țăranului vîndut? Iosif este cel mai sincer prieten al teatrului românesc. Iosif este zilnic la teartu, admiră, aplaudă, rîde, plînge. Dînsul, care a văzut atîta glumă și atîta tristețe și care a figurat în teatrul facerii statului român, determinat de soartă ca să fie numai un figurant...

Iosif este *habitué*... Nu are bani grei ca să se ducă la teatru cu limuzină și să ceară la bufet icre și Cointreau, nu se trudește, cum o fac alții, ca să laude ori să distrugă pe artiști. Este un simplu spectator, ca atunci (îți mai aduci aminte?...) cînd, într-o noapte de decembrie, în Clujul tulburat, a privit proptit pe pușcă Someșul înghețat, liniștit, ca luna care se privea în oglinda apei de gheață... Este un simplu spectator Iosif, dar îmi umple și azi inima de căldură ființa lui... Se duce la teatru...

Și nu se numește nici ministru, nici șef de partid, nici mare, nici mic savant, nu scrie la ziare cronici dramatice, nu este nici azi mai mult ca atunci cînd a coborît din munte. Dar sufletul lui Iosif de la galerie este mai veritabil diamant ca al parvenitului din fotoliu care bate tactul la sunetul orchestrei și degetul lui gras se ridică în întuneric ca un semn de întrebare, antipatic mie și ție, care iubim sufletul anonim...

Din volumul

POEME

(1936)

POVESTE DE IANUARIE

Zăpadă albă, multă, frig albastru, lună de argint. Cărarea neagră se scaldă în razele de lună. Din depărtare se aud clincănind săniile care duc la nuntă ori la durere pe cineva.

Stelele, ca briliante presărate pe firmamentul de catifea neagră a veșniciei.

Arborii șuieră ca scheleturi mari, uscate, și mîngîierea verde a brazilor miroase a taină.

Acum ne vom întîlni, frumoasă doamnă, după cum ai dorit, în pădure.

Vrei să auzi din gura poetului vorba caldă a vieții?

I-ai adus toată bogăția de tinerețe, focul greu al privirii tale, perlele zîmbetului tău, care va aluneca pe marmura nopții.

Părul tău ca o cunună împletită din șerpi, pielea ta ca petala trandafirilor, pasul tău un ritm de picioare de gazelă.

Poetul te slăvește. E ianuarie. E iarnă.

Și tu ai venit, femeie, în pădure să-i aduci în corfă de aur merele clipelor dulci. Poetul te slăvește și tu te miri de căldura cuvintelor care s-au născut pentru tine.

Zăpadă multă... frig albastru... lună de argint.

Iar după ce ai ascultat oda și te-ai săturat de mierea graiului, ai spus cu rîsetul tău nevinovat, ca al tuturor femeilor:

„E frig... și altădată nu o să viu pînă ce nu va fi înflorită pădurea, căci iubesc mai mult gura roșie a sobei, decît gheața drumurilor...“

Iar poetul a însemnat în cartea inimii, cu slovă de sînge, amintirea serii de ianuarie:

„Femeia iubește mai mult soba decît sufletul de poet“.

Și poetul auzea cum în depărtare clincănea o sanie, care ducea sufletul lui chinuit.

FIERUL, AURUL ȘI PIATRA

Fierul și piatra erau vecini.

Și-și spuneau odată:

— Eu, zise fierul, sînt cel mai tare prieten al oamenilor. Din mine fac oamenii unelte și chei, cu care închid casele lor.

Aurul nu se putu stăpîni:

— Fără mine viața ta de fier nu este viață. Eu sînt cel mai sincer prieten al oamenilor și oamenii sînt cei mai sinceri față de mine. Glasul meu este cel ce face să se închine trupul omenesc.

Piatra rece răspunse cu glas stins:

— Tu fier, tu aur, voi sînteți viață căci în voi se topesc numai voințele oamenilor. Oamenii topesc în voi patimile lor și ființa voastră se transformă după porunca și placul omenesc. Azi cheie, lanț, unealtă ... azi inel de logodnă și mîine ban de aur ce plătești păcatul. Eu, însă, piatra moartă, sînt veșnicia în care au murit toate visurile și chinurile, și chiar dacă sînt tăiată în bucăți, rămîn totdeauna numai piatră.

Și inima veșniciei tresări în ritmul fericirii în munte.

Iar aurul șopti fierului:

— Numai prostia este veșnică. Poate de-aceasta se numește piatră și ori în cîte bucăți e tăiată, rămîne aceeași.

CASTANII DIN PARC

Castani ruginiți, triști, bătrîni — anii mei.

Frunzele voastre au înnegrit în aur, ca inimi mici: durerile mele.

Le scutură vîntul și cad castane sălbatice.

Așa mi-au căzut din ochi privirile dulci și de pe buze mărgăritarele de cîntece.

— Castanilor, anilor, unde vă duceți? Castanilor, voi stați și totuși vă duceți, ca anii care stau și totuși se duc.

În jurul vostru răsună cîntare de păsări întîrziate, rîset de copii, cerul e încă albastru și soarele vesel — numai voi, castani și ani, ruginiți, îmbătrîniți.

Poate v-a semănat durerea strămoșească, ori v-a uitat primăvara, ca să întristați tristețea noastră, a mea, a ta, a tuturor.

Castani ruginiți, triști, bătrîni, soldați cărunți, cine vă va înflori din nou? Să fiți ușori ca fulgii, să vă ridicați în slavă și să vă topiți în soare ca o amintire trecută a înrădăcinatei voastre bătrîneți, umedă și galbenă?

Castanilor, nu m-aș mira dacă de crengile voastre s-ar lega sufletul unui trecător obosit.

Căci frunzele voastre cad, ca sărutările pe care nu le-am înțeles, și crengile voastre trosnesc ca oasele morților într-un sicriu prăbușit.

Castanilor, anilor trecuți.

MAMĂ ȘI COPIL

Mama și copilul dormeau îmbrățișîndu-se, așa cum erau, doi îngeri, unul mare, altul mic.

Ce frumos este copilul ce doarme la sînul mamei. Visul ce răsare este floare care nu are nume și care înflorește numai atunci cînd un suflet se cufundă în pămînt.

Și dormeau, mamă și copil, uitînd vîntul, frigul, foamea care îi va trezi.

Și vîntul rece, de primăvară bolnavă, i-a trezit. Copilul începu să plîngă și spuse tremurînd de greutatea lacrămilor:

— Mi-e foame.

Și din înălțime nu coborî tavă de argint încărcată cu bunătăți, nu se așternu masă, mama și copilul simțiră că numai în vis erau fericiți, acolo pomii erau plini de floare, cîntecul păsărilor alerga cu valurile apelor și spuma mărilor, iar pe pămîntul bătrîn, copilul era bolnav și mama istovită, și amîndoi părăsiți.

LACUL MORȚII

...Și oamenii arătau în depărtare: „Acolo e lacul morții, acolo este lacul morții, care tace cu apa lui neagră".

Și spuneau oamenii fiecărui călător: „Acolo e lacul morții, să nu te apropii de el, căci acolo se scaldă pasărea întunecimii. Acolo e apa de sînge negru și luna ce rîde deasupra este gheață, căci niciodată nu s-a apropiat de ea privirea caldă a omului."

Și cînd întrebau călătorii unde este lacul morții, oamenii ziceau tremurînd: „Acolo, acolo, departe, ne cheamă pe toți. Și cu toții vom ajunge la malurile lui."

Și cînd a întrebat un călător pe unde să se ducă pentru ca să vadă lacul morții, un moșneag cu plete albe i-a răspuns:

„Învață să iubești și privește la pletele mele albe. Cînd vei fi alb ca mine, vei încerca să te întorci de pe calea care duce la lacul morții și nu vei putea."

Și călătorul tînăr simțea că duce în pletele lui negre greutatea anilor albi, simțea că în sîngele lui roșu ducea viața întunecată și se înfioră, căci simțea în privirea lui, îndepărtata lumină a lacului morții ...

POEMĂ DE CRĂCIUN

Îngerii se adună împrejurul unui copil mic care a venit de pe pămînt flămînd, bolnav, părăsit.

Și plîngea cu plîns subțire copilul ajuns în cer și-i întreba cu sfială pe îngeri:

— De ce este așa de frumos aici? Toate sînt de aur, argint, mătase... O, nu aș putea aduce aici și pe frățiorii mei?

Îngerii, cu lacrămi în ochi, priviră la sufletul pruncului venit și răspunseră în cor:

— Vor veni și frățiorii tăi aici, căci tuturor acelor care sînt flămînzi, bolnavi și părăsiți și copii, și mor cu suferințe pe pămînt, li se deschide poarta de lumină să vadă pe cel înțelept.

Și îngerii l-au mîngîiat pe copil, i-au șters lacrămile, și din zîmbetul copilului căzu pe pămînt o rază de stea, pe care frățiorii lui au simțit-o, căci plînsul lor se opri. În ochii lor începu să ardă focul îndepărtat al stelelor, pe care copilul ajuns în cer le văzu de aproape, și din lacrămile celor părăsiți, flămînzi și bolnavi copii de pe pămînt, se făcură multe stele pe cer.

Din ediția

OPERE

(1946)

VÎNTUL

Vîntul este început și nu-i sfîrșit. Vîntul vine ca să nu se ducă, vîntul bate peste cîmpii ca să se urce la stele, și este nepătruns. El vine din înălțimi aducînd șoaptele lui Dumnezeu și îl coboară pe pămînt ca să ducă plînsul celor chinuiți. Vîntul niciodată nu se oprește — căci mișcarea lui este veșnică —, el a suflat în fața lui Adam cînd s-a dus răcnind din paradis și el îmi mîngîie fața mea palidă, căci el va mîngîia fața tuturor ce vin după mine.

Vîntule, oh, vîntule, tu ai văzut atîtea nopți și dimineți, tu ai intrat pe atîtea porți, ca să nu mori nicicînd pe prag, tu ai stins atîtea lumînări în mănăstiri, căci ai aprins atîtea focuri în păduri — tu vii din ceața trecutului și suflarea ta e aceeași, sub tine pier rugăciunile și blestemele, sub tine se dărîmă atîtea altare și se clădesc cavouri, și tu ești același, tu plîngi în fluierul de păstor căci tu duci balaurul copilăriei noastre; tu niciodată nu aștepți, nu cazi, nu stai, tu ești totdeauna nou, căci ești același vechi, tu scuturi codrii și tu cazi în peșteri ca să trezești din somn sălbătăciunile — și tu te înalți totdeauna căci nu te sfîrșești, nu ești trimis căci veșnic te duci; oh, vîntule albastru, oh, vîntule tare și încet, tu vînt frumos pentru catarguri și vînt năprasnic pentru flori, tu duci ploi căci aduci primăveri și tu duci fulgi de zăpadă căci duci raze de soare, tu duci cîntări de fecioară, căci duci oftarea din urmă a bătrînilor — și tu ești veșnic același, care nu ai seară și vreme! Tu treci peste fiorduri

ca să te duci în deșerturile arse ale Africii, tu duci aripile corbilor, căci frîngi aripi de ciocîrlii; tu toate le-ai văzut și totuși ești mort, căci viața ta e veșnicia! — Oh, vîntule, vîntule numai tu ești frate cu sufletul meu, numai pe tine te înțeleg și numai în tine cred, căci numai tu mă înțelegi, cînd vii la mine în nopți triste și-mi fluieri în urechi visurile unei fecioare moartă sub piramida lui Osiris — căci tu îmi fluieri în urechi *Traviata* și *Deșteaptă-te, române*, auzit de atîtea ori la banchete...

Oh, vîntule, vîntule, cînd fluieri la vitrina cafenelei, vezi, musafirii nu se gîndesc că în tine fluieră veșnicia... Ei se gîndesc că ești un drumeț urît care scuturi pălării și plete...

Dar eu tremur și mă bucur ascultîndu-te, căci în tine ascult sufletul meu, care s-a născut ca să nu moară și care trăiește în trupul meu ca odată, cînd eu voi cădea frînt, cu ochii fierți — el să zboare mai departe, din praf la stele. Oh, vîntule, vîntule...

UN CÎINE

Un cîine cu ochii bolnavi, un cîine cu părul zbîrlit. Bate cu botul în ușă, în zorii reci ai zilei — plînge să-i dau drumul — și, cînd îl las să intre, se așează modest lîngă sobă, privește la mine cu privirea mută a celui ce suferă:

— Stăpîne dragă, iartă că sînt bolnav, iartă că sînt neputincios — zece ani am lătrat ca să poți dormi liniștit, zece ani am păzit curtea ta, zece ani am gonit oamenii răi din grădina ta.

Zece ani am fost frumos, isteț, drăgălaș... Zece ani am fugit după prepelițe cînd mi-ai poruncit și am jucat în labe ca să rîdă prietenii tăi — am dus corsetul iubitei tale în dinți și m-am gudurat, cînd mi-ai arătat pîine — dar acuma nu mai pot, acuma nu mai pot lătra, rîde, juca la comandă, oh, căci mă omoară bruma și mă dor oasele... Oh, lasă-mă lîngă sobă, să sorb căldura din ea, să-mi încălzesc spinarea la focul ei... Stăpîne dragă.

Și... mîngîi cîinele acesta bolnav, bătrîn, îi dau zahăr și doarme pe canapea — soția lui a murit astă-vară, și de atunci nu mai iubește viața — îi vorbesc din inimă, cum n-aș vorbi cu nici o femeie, îi dau cea mai bună parte a cinei mele, căci, bietul... a dus de atîtea ori corsetul de mătase al drăguței mele în dinți și niciodată n-a fost indiscret, cum ar fi un bun prieten care să ducă un corset...

Îl mîngîi, îi vorbesc frumos, parcă ar fi un moș albit în vijelia vieții, îl acopăr cu lînă de Olanda, i-aș da țigări bune, Cointreau, femeie, i-aș comanda lăutari să-i cînte, i-aș da păstrăvi să mănînce, să bea șampanie, i-aș

da tot ce am mai scump, numai să-l văd teafăr, cu ochii sclipitori, cu falca de fier, cu lătratul vesel, acest glas de clopot adevărat...

O, și în zadar îl chem pe nume, în zadar îi fluier sănătate în urechi, în zadar îi ar cu degetele mele iubire în peri, în zadar îi întind carnea cea mai moale și pîinea cea mai dulce, cîinele meu gîfîie neputincios, se zgribulește înaintea sobei — poate că aude fluierînd moartea după el. Din codrii adînci, din înălțimi luminoase îl cheamă glasul tainei, și ziua întreagă, noaptea întreagă, geme, plînge, se zbate fără odihnă — în ochii lui vorbesc focuri blestemate, în trupul lui curge durerea...

Adesea, în dimineață intră asudînd, cu nările umflate, sîngeroase, și privește la mine cu privirea frîntă a celui obosit...

Un cîine bolnav...

Bate cu botul în ușă, în zori brumate, cere căldura mea și i-o dau întreagă.

Pentru mine, cîinele acesta este mai mult decît un om, căci un om nu m-ar sluji zece ani, nu mi-ar păzi zece ani somnul, nu m-ar iubi zece ani. Un om m-ar înșela după fiecare clipă, m-ar mușca după ce mă mîngîie, mi-ar fura comorile și ar rîde de suferința mea, iar cîinele acesta zece ani a dat din viața lui, ca să sară la porunca mea, noaptea tîrziu și-n dimineața albă, să nu cunoască altceva decît chemarea mea, să fie fericit dacă mă vede și să plîngă, dacă nu m-a văzut o zi, o, cîine, cîine, în zadar spun oamenii că ești animal și n-ai suflet, în tine sufletul a fost adevărata credință față cu slăbiciunea mea omenească...

Gîfîie. Este mort pe jumătate. Pe ochii lui joacă ceața albă a atotliniștitoarei morți... Măselele lui clănțănesc de călduri, perii lui zbîrliți, labele slăbite, ghearele neputincioase...

Și... În momentul acesta intră un străin... un străin în odaie... un străin care poate să-mi facă rău... Și cîinele bolnav... uită că moare peste cîteva minute, cîinele bolnav își aduce aminte că eu trebuie să trăiesc... uită că îl cheamă fluierătura eternei întunecimi... el vede înaintea lui un străin pe care nu l-a mai văzut niciodată... I se aprind ochii... Își ascute urechile...

Latră... Latră pe străin... Latră... Latră încet, ca dintr-o adîncime mare. Glasul lui iese din depărtare lungă și se oprește pe figura străinului care stă înaintea mea...

Și moare cîinele... Cade mort înaintea mea. Străinul a adus corsetul iubitei mele...

Un cîine. Numai un cîine.

O BATISTĂ

O batistă am găsit pe stradă. Dantelele-i parfumate spuneau că este a unei femei.

A cui ai fost și cine te-a purtat? Cîte lacrimi ai uscat și ale cui sudori le-ai șters?

De ce nu poți vorbi?

Batista parfumată am pus-o în buzunar.

Am închis în buzunar o iluzie.

Și a fost cu mine.

Oare n-a fost a unui ucigaș, care și-a ucis logodnica?

Ori n-a fost a unui copil, care-și plînge mama?

Ori n-a fost a unui cămătar, care-și mîngîia fața cu ea?

A cui ai fost, a cui ai fost?

Iluzie. Batistă enigmă. Cine te-a purtat, cine te-a avut, a cui ai fost?

... A fost a unei prințese căreia i-a murit cățelul.

Și am dat-o unui soldat, ca să-și șteargă sîngele de pe rană.

PASTEL

E noapte... Și nu pot dormi. Stelele vorbesc cu ochii mei, sufletul este gura lor. Ochii mei spun: durere — stelele răspund: veșnicie. Din mine plînge viața, din ele rîde moartea de aur. Pe perdelele roșii, joacă o muscă. Aripile ei albastre zbîrnîie. O, ce viață subțire!

În sobă arde focul, deasupra ei, samovarul.

În foc ard lemnele din pădurile lui Iancu, în samovar fierb foile de crizanteme ale Dai Niponului Verde.

Din unghere răsuflă întunecimea. Și tigrul de pe canapea vorbește de valurile Gangelui. Tigrul din odaie vorbește cu trandafirii aduși de la iubită. Tigrul spune de Sahara — trandafirii, de paradis.

Și pe scaun, punîndu-mi capul în mîini, șed obosit. O, nici eu nu sînt de-aici. Simt că am un frate departe, foarte departe. Vîslaș alb pe mări negre, se duce tot mai departe ca să-l simt tot mai aproape, și în somn, adesea, ne regăsim. Atunci vorbim de pămînturile în care trăiește el, și spune că am o iubită în depărtarea depărtării, care toarce o cunună de lacrimi de o mie de ani. Mi-a sădit un piersic cu flori de argint. Și mi-a făcut un pat din părul ei blond, țesut din raze de soare...

E noapte.

Și singur în odaie. Annie s-a dus. Annie m-a părăsit. Trupul ei lumesc a lăsat o amintire: un veșmînt. Apuc veșmîntul, acest magnet al fericirii și-l sărut. În fiecare sărutare sărut o veșnicie din mine.

Să fie aici Annie acuma, i-aș săruta ochii și i-aș povesti.

„A fost odată un rege și avea un palat de ametist. Porțile de bronz, lacurile de parfum, grădinile de catifea. Și avea regele o fată, albă ca un crin, tînără ca o iluzie, caldă ca o dorință. Și iubea fata un păstor, cu bucle negre. Ochii lui erau albaștri, ca marea cerului în luna mai. Și regele, auzind că fata lui iubește un păstor, porunci poterei ca să-l spînzure în codru pe păstor. Și potera l-a spînzurat. Și păstorul mort, spînzurat pe bradul cel mai înalt, și-a răsuflat viața în păduri. Și pădurile au început să vuiască. Și au vuit trei nopți și trei zile. Regele porunci să întrebe cărturarii soarele, de ce vuiesc codrii? Și cărturarii au răspuns că în inima fetei de rege este răspunsul plînsului de codru . . .“

O, parcă văd, cum ar fi lăcrimat Annie ascultînd povestea, cum m-ar fi sărutat, că ar fi înțeles că eu sînt păstorul și ea fata de rege, m-ar fi sărutat de multe ori, numărînd stelele pe gura mea . . .

Să fie aici Annie acuma — în noaptea aceasta rece — mi-ar mîngîia fruntea asudată, mi-ar cînta iubirea ei în suflet, și aș amorți în brațele ei, beat de vinul dulce al buzelor ei roșii . . .

E noapte. Și nu pot dormi. În zadar mă tolănesc pe pat, în zadar îmi aduc aminte de toți morții cei mai iubiți . . . sînt tot mai treaz, tot mai treaz. În sobă clocotește samovarul, și ceaiul este gata, îl torn în pahar și încep să-l sorb pătimaș.

Musca de pe perdele observă ceaiul meu și simte mirosul zahărului — tovarăș de veghe, se așează lîngă ceașca mea de ceai. Aș putea-o strivi, cu un gest, cu un deget i-aș putea curma firul vieții . . . Și n-o ucid. O, atunci noaptea întreagă aș fi și mai singur.

Atunci n-aș simți că ceaiul ne-a legat laolaltă pe noi: eu suflet, ea muscă, și căldura ne-a adus aproape. Cît de departe era musca zbîrnîind pe perdele, și cît de aproape de viața mea, acuma, cînd privește și ea, atentă, ca mine, aburul parfumat al ceaiului.

Și tigrul de pe canapea vorbește cu ungherele negre și le spune de lacurile sfinte de lîngă Himalaia.

OMUL CARE-ȘI ÎNTINDEA MÎINILE

Cînd zăcea în fîșii, în poala mamei, își întindea mîinile după soare, vrînd să smulgă strălucirea lui rotundă de pe cer. Și zarea nu i-a răspuns niciodată.

Cînd a făcut întîii pași, văzu pîine în mîinile unui copil. Și-a întins mîinile după pîine. Dar nu i-au dat-o.

Cînd a început să simtă chemarea florilor și adîncul rost al cîntecului binefăcător, și-a întins mîinile după floare. Dar spinii florii l-au respins și a simțit săgeata durerii dintîi în inimă: era durerea leului alungat din vizuini.

Cînd îi crescu credința și dorul de luptă, își întinse mîinile după argintul răsplătirilor și după aurul biruinței. Și l-au alungat, l-au bătut, l-au chinuit.

Omul care-și întindea mîinile și niciodată n-a cules decît lacrimi și blesteme și niciodată n-a putut rîde fericit.

Și, trist și obosit, bătrîn și chinuit, și-a întins mîinile plîngînd după soare . . . și soarele s-a desprins de pe cer, a căzut în brațele-i, micșorat de cădere, ca un măr, și omul care-și întindea totdeauna mîinile în zadar . . . simți că i se deschide noaptea, ca să se cufunde în ea, ținînd strîns la sînu-i soarele-măr.

POEMĂ ÎN PROZĂ

Copiii au căutat lacrămi în nisip.

— De ce căutați voi lacrămi în nisip? i-a întrebat femeia bătrînă.

— Căutăm în nisip lacrămile pe care le-a pierdut mama noastră și nu le mai găsim.

— Și pentru ce căutați lacrămile mamei voastre?

— Pentru că un cămătar vrea să le cumpere, spunînd că sînt mărgăritare.

Și au plîns copiii, căci n-au regăsit lacrămile mamei lor, lacrămi care erau mărgăritare.

Iar după ce s-au dus copiii, femeia a căutat în nisip lacrămile copiilor, căci lacrămile de copii sînt mărgăritare...

Și femeia a găsit, în loc de mărgăritare, numai lacrămi care erau mărunte și sărate și soarele începu să le usuce.

— Dar cînd se vor face, din lacrămile mamelor și ale copiilor mărgăritare? a întrebat femeia bătrînă pe zefirul care adia.

Și zefirul a răspuns adiind:

— Lacrămile mamelor și copiilor se fac mărgăritare numai în sufletul poeților, care nu vor să știe că lacrămile sînt numai apă, numai sare, numai mișcare din ochi și nisip și nu mai au atîta preț ca o frunză veștedă ce se spulberă în vînt.

Și femeia bătrînă începu să plîngă și ea, căci se văzu în luciul apei cît de bătrînă este și cît de tînăr răsuna cîntecul copiilor care se duceau botezați de razele de soare în nisip...

HARFA DE ARGINT

— Să nu vă apropiați de harfa de argint. Numai cînd vă simțiți moartea, să atingeți harfa de argint cu degetele voastre păcătoase, oamenilor, căci harfa de argint răsună în noapte și trezește viforul în codru, scutură vînturile din somn și cernește norii pe cer.

Să nu vă apropiați de harfa de argint, care este a veșniciei, căci vai, sunetul ei este semn de plecare de pe pămînt! Și dacă ați atins cu degetele voastre păcătoase, oamenilor, strunele harfei de argint, nu mai este scăpare pentru trupul vostru istovit, se stinge în inima voastră opaițul vieții și porniți pe drumul stelelor, care nu iartă întoarcere...

Și eu, totuși, într-o noapte de mai am atins harfa de argint. Cu degetele mele și revolta sufletului meu, nesupus voinței celor de deasupra mea, am atins strunele harfei de argint.

Și a început să sune harfa de argint a veșniciei, ca un plîns bătrîn, răsunau văile, se cutremurau munții de plînsul harfei de argint, o harfă măiastră a sunat în nemărginita lumină a dimineții, ca să-și aducă aminte de viață morții și oamenii să-și uite de moarte.

Harfa de argint am atins-o cu degetele mele, care au șters lacrămile copilului meu, și lacrămile copiilor pe care le șterg degetele noastre sînt veșnice în cîntarea harfei de argint...

GLOSE PENTRU FLOAREA DE LOTUS

Aproape de Oradea Mare se poate vedea o minune. Este floarea de lotus, răsărită din India, de pe malurile Gangelui, ajunsă în apele termice ale Băilor Episcopiei... Unii spun că ar fi numai o variație a florei, ori poate chiar un bastard al faunei asiatice. Iar alții susțin cu înverșunare că sînt cele mai autentice moșteniri înrudite cu pagoda, elefantul, crocodilul, trestia și... ciuma Indiei. Teoria mediului, cum spune Edgar Allan Poe... Dar și teoria infinitului, a tainicei și inefabilei naturi. De unde a răsărit floarea care nu-și găsește rubedenii între florile noastre: busuiocul, ochii de căprioară, liliacul, rosmarinul, izma dulce, floarea de căpșun?... Garofițele noastre, gingașe ca visurile, trandafirii somnoroși de parfum, minunatele flori de munte, toate-toate privesc la floarea de lotus și-o întreabă: „De unde ai venit?" Poate a fost un bramin surghiunit și a adus, în exilul lui dureros, floarea nufărului din Asia? Ori poate natura, care răstoarnă de atîtea ori teoriile, a creat anume izvoarele calde din Băile Episcopiei și a presărat acolo flori de lotus?...

Mîngîiere pentru morții care mor în străini, pentru străinii care mor la noi, un deget al destinului care face semn omului: tu spui Linné și teorii botanice; eu spun taină, ție, viață, și lume și tot ce trăiești tu, închinător la teoria maximalistă, eu arunc sîmburele necredinței în locul cunoștințelor voastre: și vei găsi acolo floarea de lotus, unde nu o așteptai și va trăi acolo, unde nu ar fi putut să trăiască.

Acum înțeleg de ce poate trăi adesea, în mijlocul celei mai dezolante inculturi, cîte-un luceafăr al gîndirii... Trăiește geniul — floarea de lotus surghiunită —, acolo unde nu ai crezut să-l vezi, natura dăruindu-ne problema inexactității, a infinitului, a imposibilității posibile.

... Floarea de lotus!

VAGOANE

Cîte bucurii au dus, cîte fețe fericite au privit din geamul lor, cîți călători au intrat și ieșit pe ușile lor! . . .

Și ce-a rămas din vagoanele pustii din gară?

Geamurile sparte, ușile rupte, roțile frînte.

Stau moarte, cadavre de oțel, lemn și piele arsă, vagoanele din gară.

Vor mai porni la bucurie zglobii, le va mai duce cineva să ajungă la destinul feeriei, ori vor rugini tot mai mult și se vor face tot mai negre?

Cine le-a răsturnat, cine le-a zdrobit, cine le-a făcut cadavre de oțel, lemn și piele arsă? De ce nu au putut rămîne întregi, să ducă la bun sfîrșit dorința călătorilor, ca acum să stea în ploaie și-n frig, părăsite, cu gurile știrbe?

Vagoanele moarte din gară.

Sicrie de oțel, lemn și piele arsă, fără morți în ele. Unde sînt călătorii? Au murit și dînșii?

Și, pe un vagon, se așează un fluture roșu. Dă din aripi, iar se urcă, iar coboară fluturele roșu.

Cu cît sînt mai tari aripile lui, decît vagoanele mari, răsturnate, ruginite, părăsite, din gară?

VIS

Am visat că am murit. Plîngeau la sicriul meu copilul, femeia și toți care m-au iubit ori m-au hulit. Lumînări și tămîie, dangăt de clopot auzeam; se mirase de fața mea galbenă, de ochii mei de sticlă, de degetele lungi, de ceară. Îmi era milă de mine însumi cum mă vedeam mort, singur în sicriu, aruncat nu peste mult în pămînt, ca pe vecii vecilor să nu mă scap din adîncime.

Și m-am trezit.

„A fost numai un vis că am murit. Trăiesc, trăiesc, trăiesc!“ mi-am spus cu fața îmbujorată și în inimă îmi bătea mai fierbinte sîngele.

Aș fi sărutat și pe diavol cu gura care nu-mi înghețase de răsuflarea veșniciei . . .

Și, cum stăteam la geam cu ochii strălucitori de lacrămile fericirii, văzui pe stradă ducînd un mort în sicriu.

Oare mortul nu visează că trăiește? Oare se va trezi și el, cum m-am trezit eu, ori visul lui este fără trezire?

ÎNTUNERIC ȘI LUMINĂ

Dacă ar fi numai noapte și nu s-ar mai trezi soarele? Ce-ar face oamenii?

Dacă ar fi numai lumină și n-ar mai fi întuneric, ce-ar face oamenii?

În întuneric ce-ar face soarele și ce-ar face întunericul dacă ar fi numai lumină?

Ce-ar face oamenii fără lumină și fără întuneric?

Între lumină și întuneric ar fi altceva, mai puțin decît lumină și mai mult decît întuneric și între oameni ar fi ceva mai mult decît viață și mai puțin decît moarte.

POTOP DE IARNĂ

...Ce glumeață-i natura! De multe ori mi-am spus că natura glumește cu noi. După ce ne-am trudit zeci de mii de ani să înregimentăm „poruncile" naturii în cărți grele de știință și după ce s-a făcut lumea așa cum și-o imaginează savanții: puternică și străbătută de fiorul civilizației, răsare, într-o bună zi de iarnă, cînd logica de fier a doctrinei meteorologice ne prescrie înghețul sub zero, răsare un vînt năprasnic și aduce 20°C, topește gheața, desfundă albia și pornește vuind apa fierecată în lanțurile iernii. Vioaie, sprintenă, sălbatică, glumeață, pătrunde peste văi și dealuri, înecă în nonsens intelectul, și dăruiește omenirii sărbători negre, în loc de Vifleemul dulce și cald. O, ce Crăciun! Și cîte lacrimi, cîte dureri, cîtă moarte! Jocul glumeț al naturii a răsturnat tronuri, altare, școli, case, a stîrpit liniștea șesului și a umplut de hîrîituri de moarte dumbrăvile! Îngrozitor.

Și toate acestea s-au petrecut iarna; potop de iarnă; parcă aș spune: zîmbet pe buze de mort, miros de floare în cavou, ori sare dulce, zahăr acru... Potop de iarnă! Rolul tragediei îl ia opereta naturii, care se distrează cu ruinarea nervilor noștri orășenești.

Și natura, despre care noi poeții cîntăm osanale că este exactă, că nu cunoaște decît reguli de bronz care nu se schimbă de pe o zi pe alta, natura, căreia i s-a făcut elogiul seriozității de către fiecare cap gînditor, s-a purtat ca un berbant care răstoarnă călimara pe măsuța de mahogoni a tatălui, a făcut glume în urma cărora rămîn orfani și văduve, vetre stinse, ziduri dărîmate, poduri rupte în două, și mii și mii de vieți de oameni și de do-

bitoace, pierdute în risipa unui moment de groază... Și toate acestea, cînd călindarul spune că este iarnă, apa moare și irugile se opresc, morarii își dorm somnul ca peștii în fundul apelor bătrîne... Potop de iarnă, potop în iarnă. Omenimii chinuite de atîtea blesteme, omenimii maltratate... i s-a dat iar o lovitură cu toporul suferințelor. Și nu au fost aleși cei ticăloși și cei răi să sufere, nu s-a făcut selecție de pedeapsă... au fost năpăstuiți poate iar cei săraci și cei curați. Cînd se vor sfîrși glumele naturii care a înfipt pe cer un mare semn de întrebare? De ce se întîmplă toate acestea, de ce?...

DIN PERIODICE

ÎNTÎIUL VERS

Ziceau că-i poet.

Rîdeau de el vecinii, prietenii îl ținuseră nebun, profesorii nepricepători de artă îi recomandau călduros să părăsească școala, „să apuce sapa și să ajute la munca de ogor".

Și el a disperat.

Aruncă hîrtiile, semănate cu lumina sa sufletească, aruncă versurile în colțul cel mai prăvos al odăii mucegăioase...

Și a plîns.

A plîns cu lacrămi fierbinți, precum plînge muma cînd își pierde copilul. A plîns, precum plîng cîntăreții naturii, cînd soarele palid se face, cînd adie vîntul aducînd melodiile toamnei, cînd haos etern se preface din dulcea fire a nălucirii.

Era tînăr.

Tînăr ca pomul sădit abia cu șaptesprezece primăveri înainte. Simțea sîmburul talentului în suflet. Coarde ne-nțelese de alții îi fredonau basme din trecut. Ochii lui văzură alte culori... alte idealuri, alte fapte neexistabile pentru ceilalți oameni.

Adesea tresărea strigat de-un glas duios; adesea își freca fruntea ce asuda, precum asudă dimineața florile.

Nu-ș putea da seama de ce vede, de ce aude; nu-ș putea da seama de nimic, de nimic.

Trăia mecanic, regulat, ca un ceasornic.

Aceleași funcțiuni le săvîrșeau organele sale toată ziua: respirarea, lăcomia după nutremînt, dor infinit după *ceva* și *ceva* acesta era ce-l diferea de animale. *Ceva*

acesta îi plăsmuia nouă ideale, nouă lupte în piept, nouă priveliști înaintea ochilor.

Ceva acesta îi crea iluzii din lutul rece: din trupul omenesc.

Și era poet.

Poet, căci visa ziua, și noaptea nu dormea. Poet a fost și poet e, căci altcum nu și-ar făuri din prostia mulțimii: sonata inteligenței. Poet e, căci altcum amar ar rîde de invidia colegilor, de nedumerirea profesorilor, a[l] căror ideal de viață e ca studentul să devie un fonograf perfect.

Poet e. Căci surîde, cînd alții îl hulesc; își apleacă capul făr' de vorbă, ca vita dusă la măcelar.

E trist chipul lui, un chip de Crist, a cărui zîmbitură lacrimi cere. E atît de tînăr, atît de nepătat, atît de plin de entuziasmul copilăriei și totuș... bătrînețâ respiră în juru-i...

Tremură buclele lui castanii, ca grîul legănat de vînt, marii lui ochi uzi sînt, ca palida ceață. Și filigran cum e, cioplit parcă de-un maistru-zeu, cu antica lui față de bronz, cu pașii lui elastici, cu mînile lui de marmoră... cîte inimi de fete n-a umplut cu vifor, cîte josnice ispite n-a aprins în femei!

Și totuș... atît de rumen e, sfînt marțir al curăției sufletești, profet ce promite înviere, lumină curată, aer sănătos!

*

Și la masa lui șade. O masă mică, îngustă și îngreunată cu cărți. Subt povara acestora picioarele ei se mișcă scîrțîind în podele, ce sună a cuie bătute în sicriu.

E tîrziu. Noapte.

Afară viscolește, iar vîntul urlă prin codru, ca un monstru flămînd. Geamurile se scutură bătute de brațele crivățului, se aude parcă gemetul grădinii biciuite de puteri nevăzute.

Abia pîlpîie focul în sobă. O lumină debilă își revarsă paloarea bolnăvicioasă.

... Și poetul scrie.

Zbuciumat și îmbătat de farmecul scrierii, de ecoul nepătruns al dorului, condeiul lui așterne lungi-lungi cîrduri negre, drăcușori săltînzi.

Sînt versurile.

Versurile ce prefac odaia mucegăioasă în aer albastru, urlarea crivățului, în dulci melodii; iarna, în sfînta primăvară, ce amăgește gîndirea, ce orbește rațiunea, ce tulbură gîndirea.

Și pe cînd se potolește viscolul, pe cînd covorul alb al iernii încetează de a se mai îngroșa... primul vers, primul născut în această seară zîmbește ca un nou-născut, din hîrtiile îngrămădite.

Și privirea poetului devine din ce în ce mai senină, din ce în ce dispare roșeața feții, din ce în ce stinge focu-n sîn și ostenită cade mîna creatoare între perini... o clipă.

Și galbin e, ca un mort.

Ca un mort, omorît de voluptate.

Și tremură, ca o păsărică alungată din cuibușorul cald și spasmotice zgîrciuri îi cuprind membrele.

Și închide-și ochii să nu mai vadă nimic, să nu mai observe umbrele gonitoare, și plînge, ca o mumă ce născutu-și-a între dureri copilul.

*

Aceeaș lume.

În revista ilustrată o poezioară iscălită de el. Mulți o citesc. Unora le place, altora li-e „mizerabilă".

Discul lumii se-nvîrte cu aceeaș ordine revoltătoare; aceeaș muncă neîntreruptă; aceeaș urlătură după esistință sfîșie văzduhul surîzător.

Aceeaș lume.

Și iarăș a plîns copilul.

TREI GRAȚII

SENILIE INEDITĂ

Către Maria Magdalena Lydis

Poetul citea din Byron, cînd deodat' nainte-i apărură trei ființe minunate. Fură grații tustrele. Una: bălaie și zveltă; a doua brunetă, cu ochii căprii și subțirică; a treia: durdulie și blondă, blondă, ca raza soarelui.

— Cine sînteți? întreabă poetul, nedumerit.

Răspunse cea dintîi:

— Eu sînt *Dorul*. Eu sînt unica mîngîiere a ta, poet obidit și singur. Eu sînt unica ta bucurie. Eu sînt aceea care-ți făuresc visuri de fericire. Eu te leagăn în vis și eu te dezmierd din vis, cu farmecul meu. Eu îți zugrăvesc neagra lume, s-o privești, în zări d-aur. Eu sînt *Dorul*.

Dornic își deschide brațele junele poet și-o strînse la sîn cu foc. Ființa întrupată a Dorului zîmbea, zîmbea, și zîmbetul ei fuse un basm vrăjit...

Sfioasă, s-apropie a doua grație, care fuse brunetă și cu ochi căprii. Era subțirică, și totuși sînul ei fuse ca un val al mării... Părul ei buclat cădea pe umere, ca un șuvoi de-abanos. Întreaga ei ființă părea o poezie strălucită.

— Cine ești tu? întrebă poetul, frecîndu-și ochii, ca orbit de soare...

— Eu sînt *Iubirea*, răspunse grația. Eu sînt rugăciunea ta de dimineață și eu sînt zbuciumul de noapte ce turbură pacea pieptului tău. Eu sînt acea zeiță înaintea căreia mintea ta încremenește și înaintea căreia sufletul tău s-aprinde pătimaș! Eu te leagăn în povești și eu te dezmierd din ele. Eu sînt *Iubirea*.

Poetul o privea cu ochi păgîni. Înmărmuri cînd văzu frumusețea grației; în inimă i se năpădiseră izvoarele durerilor fericite:

— Tu ești *Iubirea*? Fătarnica ființă care turburi viața mea? Tu ești acea zeiță care mi-ai răpit mințile? Fugi de-aci.

Cu ochi însîngerați, sări poetul, ș-o apucă de grumaz.

Îi strînse grumazii cu amîndouă mînile, sălbăticit de frumusețea ideală a ei...

Iubirea zîmbea de mînia și prihana poetului... Nu încerca să-și apere viața. Și zise surîzînd:

— Zadarnic mă omori, eu voi renaște în nouă viață, trezită de poftele tale nebune... Și cînd voi reînvia, voi fi mai frumoasă, mai strălucită ca acuma.

Și gemu... și căzu sugrumată de dușamele.

A treia grație s-apropie de poet. Ea fuse durdulie și blondă, blondă, ca razele soarelui. Ea fuse mai frumoasă ca celelalte două, ca fuse cuprinsă de-o frumusețe nemaipomenită. O privire de-a ei fuse mai dulce ca orice plăcere lumească...

Poetul cînd o zări, i se opri inima de-a bate și i se stinse sîngele. Simți, parcă, că se străformă în lut, simți că dispare, ca un fulg de zăpadă...

Nu putu să zică un cuvînt. Încremenise cu totul și, dacă nu i-ar fi curs lacrămile, credeai că e cioplit în piatră...

Grația păși naintea poetului. Îl cuprinse cu brațele ei gustoase și-ntr-un sărut îi sorbi sufletul...

— Cine ești? Numai atît putu să grăiască poetul și căzu ca mort...

— Eu sînt *Uitarea*.

. . . . . .

Se cernea liniște în odaia poetului, din văzduhul senin, și melancolic se lăsa cu aripile-i de fier peste el.

I. SINGURĂTATEA

CROQUIS SIMBOLIST ȘI PE CARE DORESC SĂ-L ÎNȚELEGI

Noaptea se așeza repede ca un somn pe lume. Amorțise zarea soarelui și se stinse în aripile negre ale umbrei — abia licăreau stelele pe cer, ca lumînări ofilite de lacrămi. Lumina nu fusese albă, ci gălbuie, ca oul. Cununa ei strălucindă părea un gros inel de aur, din care scapără schintei.

Cu părul zbîrlit, cu ochi aprinși de foame, poetul singurătății ieșise din cușca-i strîmtă, căreia spiritul inventios omenesc îi zice: „odaie studențească".

Sărmanul poet, el „care cîntă în versuri calde despre soare, fuse silit să se ascunză de razele pline de belșug ale lui — căci aceste raze luminează ochilor omenești, cărora o figură de poet sărăcăcioasă și murdară nu le este țintă plăcută . . .

Nu cuteza să se plimbe ziua. Nu-i fuse teamă de cîni și de măselele cinilor, ci îi fu frică de acele rîngituri, ce se ivesc pe fețe omenești, cînd aceste fețe observă fețe de proletari, cobzari-poeți, cu ochi vecinic duși în slavă . . .

Cutreiera străzile și drumul țării deci, în noaptea tîrzie, cînd inamicii lui în viață dormeau lipiți de perna patului.

. . . . . .

Un vîntuleț zglobiu răsări din văzduh și scutura plopii ce stăteau pază lîngă drum.

Hămăiau dulăii de departe, și hămăitul fusese jalnic, ca un strigăt ascuțit după ajutor.

Lămpile străzii, cu flacăra lor roșiatică, vegheau clipind. Poetul tresări.

Ațipise de visare, în mijlocul drumului.

Capul îi căzu pe piept, că pare că i-ar fi curs sîngele din nas.

. . . . . .

Tresări speriat, ca un parvenit ce zărește morminte.

— Unde sînt?

Cîni lătrau măcăind de-aproape. Fuse în mahala. În o stradă, la al cărei sfîrșit se-ntinde țarina.

Un cîne îi ieși în cale. Îl lătra. Îl mirosi . . . și îl părăsi apoi trăgîndu-și coada între labele dinapoi.

— Oh, ce departe ajunsei! zise și-și șterse fruntea asudată cu mîneca zechei.

Între șuvițele părului său des se ascunsese pravul țărnei, albind astfel culoarea lui neagră.

— Oh, unde ajunsei? Întreba tare, vorbind mai mult pentru sine, făr' să aștepte răspuns de la cineva. Și răspunsul nu întîrzia.

Un glas puternic, ca de clopot, săgeta aerul ca spuma:

— Ești la țintă!

Și mare lumină se făcu deodată.

Dispăruse strada, cu lămpile ei somnoroase; hămăitul cînilor se îngropa în tăcere.

Cînele, ce l-a mirosit mai înainte, îl înghiți parcă pămîntul . . .

Un sicriu strălucind stătea înaintea poetului și în sicriu dormea un tînăr frumos, cu păr negru ca păcatul, cu obrajii palizi ca zorile, cu buze roșii ca zmeura, cu grumaz de lebădă. Părul îi cădea în bucle subțiri pe piept, care fuse dezvălit ca un sîn de mumă ce lăptează.

Lîngă sicriu veghea *moartea*. Moartea, care fuse întrupată în o fată minunată ca o stea — și care zîmbea fioros ca un gîde ce zîmbește în ochii judecătului la moarte.

Fata stătea răzămată de cot și cotul ei fuse mai alb ca tortul lunei.

Și grăise fata:

— Poete, ești la țintă!

Se cutremura poetul. Un fior ascuțit ca un piron îi trecu prin sîn, în care clocotea viața-i tînără, vioaie și desfrînată. Ah, ființa, care-i stătu înainte, i-a legat bu-

zele deolaltă. Nu putu să grăiască. Izvorul cuvintelor îi curgea în vine, făr' să poată scăpa din vadul lor îngust. Ah, ființa tînără, răzămată de cot, i-a răpit pasărea închipuirei din minte. I-a strivit gîndurile creierilor.

Nu putu să grăiască; și iubea.

Ah, iubirea, sora durerii — acuma se muta în inima lui mică și în care fura lumii atîtea.

Prin sugestiunea cuvintelor tainice ale femeiei acesteia se ivi cea dintîie și cea mai sfîntă iubire în sufletul poetului.

Iubea.

Iubea. Dar nu-și putu da seama despre iubirea lui. Iubirea lui fuse a lumii. În iubirea lui se topiră mii de iubiri.

Iubea soarele, ce-și vărsa văpaia pe lumea mohorîtă. Iubea vîntul ce adie, aducînd răcoare în dogoreală. Iubea valurile rîului, ce frecau crăcile răchițelor fredonînd basme. Iubea fata ce torcea lîngă far, și care doinea. Iubea doina ce scăpa fericită din gura fecioarei. Iubea clopotul, ce răspunse doinei . . .

Curgeau mii de vedenii înaintea ochilor săi. Văzu leagănul în care se bătea cu sorioara . . . Văzu banca școlii, în care învăța pentru cea dintîie dată buchile — în colțul odăii sta dascălul cu nas roșu. Văzu iubita tinereții sale; pe Ana cu privire de Greta, cu păr lins bătrînește —, sfioasă și blîndă ca o căprioară . . . Își văzu muma murind, în patu-i strîmt; la căpătîi plîngea *el* și tatăl. Se văzu pe sine în toate fazele vieții sale. Palide umbre fură însă numai vedeniile. Apăreau repede, ca gonite de trăsnet. Una apuse, alta se ivise. Pe toate le văzu, le simți, dar nu le înțelese. Vedeniile fură adevărate, reîmprospătate din viața trecută în taina uitării. Caleidoscopește se desfășurau înainte-i vedeniile . . .

Și-și deschise pleoapele strînse deolaltă de înfricoșare și bucurie.

Fata minunată, moartea, stătu pe același loc.

Ochii ei mari, frumoși ca luna, ce picură mărgăritare — fură ațintiți în ochii poetului. Fu răzămată de cot — și în mîna stîngă avuse un clondir de-argint, în care fierbea sînge aburos. Și stropea din cînd în cînd, din clondir, spre mortul tînăr ce zăcea nemișcat în sicriul de aur . . .

Poetul căzuse în genunchi:

— O, moarte! tu scop al tuturor vieților, început și sfîrșit al gîndirii — tu, iluzie pe care n-o cunoaștem trăind; tu, care topești în tine atîtea vieți răzlețe — o, dezleagă-mi taina ce-o văz! Spune-mi cine este mortul frumos, tînărul care pare viu, frumos-frumos, cu păr negru ca păcatul cu buze roșii ca zmeura, cu grumaz de lebădă? Cine este mortul — și cine ești tu? De ce-l stropești cu sînge din clondirul tău de-argint? O, dezleagă-mi taina, tu, regină a frumuseții.

Se ridică fata.

Se scutura ca șerpele ce dormise în prav. Scînteia părul ei, și sînul i se umfla ca două mere ce se coc:

— Eu, tu, humă încorporată! sînt moartea. Acela (zise, arătînd spre mort) este viața. Este viața, care fără mine nu-și are scopul și nici începutul. Eu, sînt moartea! Și acela este viața. L-am omorît, dar *numai pe el*, care este ființă, dar nu este *totul*. El este numai *un* om, nu omenirea întreagă. L-am omorît, căci organismul i-a fost slab de-a putea purta în sine conștiința de sine, voința și sufletul. Carafa aceasta (urma, punîndu-și degetul pe clondir) este însuși omul și sîngele, care fierbe în ea, este nectarul divin al vieții eterne.

— Deci, o întrerupse poetul, tu, îl trezești în eterna viață?

— Da! răspunse *moartea*. Eu îl trezesc în eterna viață. Dar nu pe el, ci ființa nevizibilă a lui. Căci *el* este prav . . .

Un durduit aspru se auzi.

Poetul privi la sicriu. În sicriu fuse cenușe multă . . . Dar mortul tînăr frumos, dispăruse. Ardea parcă cenușa. Un foc vînăt-auriu, mic, ca o inimă de aur, se zbătea în ciomogul de cenușe. Aburea cenușa, și vărsa miresme plăcute:

— Faptele bune! Adăuga moartea . . .

Nu peste mult se umplu văzduhul de duhoare:

— Faptele rele ale mortului! Exclamă fata.

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

Și deodată se întunecă. Zarea soarelui dispăruse. Ceața grea, ca paingen de fier coborî pe sicriu, care înruginise... În cenușe se stinseră tăciunii inimii de aur.

— A murit pe vecie! S-a trezit în viața eternă, glăsui lăcrămînd minunata fată. Puterea mea s-a mistuit asupra lui. Este aproape de țintă... Și tu, poete, ești la țintă...

Glasul fetei fu sfînt ca rugăciunea preotului la prohod.

Fuse melodios pentru inimă și aspru pentru ureche.

Poetul căzu pe țărînă. Și nu avuse lacrăme să plîngă. Reveria, ce i se vărsa pe față, i băuse lacrămile inimei, ușurînd-o de povară. Ușurat de povara inimei, poetul se simți mai ușor ca un fulg de zăpadă, mai curat ca sîmburul unui măr și mai îndestulit ca unul ce este iubit.

Își întinse amîndouă brațele dornic spre cenușe, din care se ridica falnic un *porumb*.

— *Sufletul!* Viața vecinică i s-a dat acelui ce murise!

Aleluia îngerilor se auzea din cer, și moartea căzu nimicită pe sicriul ruginit...

Aleluia îngerilor se făcu din ce în ce mai puternică, cu cît ajunse mai aproape de cer sufletul întrupat în porumb. Nu cîntarea fuse aleluia îngerilor, fuse imn puternic cîntat de puternicie, preamărire a acelui, care împărțise tuturor vieților destinul; tuturor morților viața...

Și poetul gemea în prav, fără să lăcrămeze:

— Prav sînt, prav!

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

Servitorul redacției mă trezește rîzînd:

— De la tipografie veniră deja a treia dată după manuscris! Unde este nuvela, mă rog?

Fusei cu sufletul încă în vis:

— Ce prav sînt, o, Doamne!

— Ți-e somn, mă rog, cuteza să-și spună părerea servitorul și privi cu dispreț spre lașul său stăpîn, care doarme ziua toată.

II. INVIDIA

CROQUIS SIMBOLIC ȘI CARE ESTE SCRIS ÎN SEC. XX

Uriașul briliant al cerului: Soarele, își vărsa razele colorate pe pămîntul cuprins de negură — sfîșia giulgiul lung al umbrei, ce se întindea nesfîrșit pe lume. Lumea se făcuse aceeași veche: strălucindă, scuturată din somn și negru.

Se ridică din pat Scyton. Scyton, cobzarul vestit al Romei...

Ieșise în haina-i de noapte pe terasa casei și căzuse în genunchi:

— O, Soare! Binecuvîntate sînt razele tale. Căminul tău încălzește lumea noastră; fără tine gheață și moarte ar strivi dalba viață...

Spasmotic își ațintise ochii în Soare. Pare-că încremenise de frumusețea lui fierbinte. Își ridică brațele spre uriașul briliant al cerului și în lacrimi contenea:

— Revarsă totdeauna căldura ta pe oarba noastră lume, tu ochi al lui Joe. Revarsă belșug în raze, pe pămîntul istovit de umbră... Soare, o, Soare!

Scyton plîngea.

Plîngea cu lacrăme dulci, căci lacrămile plînsului său fură ale bucuriei. Se bucura de farmecul ce-l răsufla Soarele — farmec divin și care umplea inima lui goală, de sfinte pofte.

— O, să pot să mă apropiu de tine, curățime cerească, Soare, mi-aș spăla sîngele de putregaie. Mi s-ar potoli setea buzelor și în cap ar adormi pasărea gîndului! O, să pot să mă ridic către tine, ființă minunată, mi s-ar îngropa în piept pe vecie mirosul pămîntului. M-aș scutura de humă și aș fi numai suflet alb, ca tine!

Adormise Scyton. Căzuse pe podeaua de piatră a terasei și pe piatra tare fu învins de Morfeu.

Vîjîiau în jurul casei platanii.

— Iată, stăpînul nostru adormise adumbrit de Soare! Iubește, căci numai unul, care iubește este atît de pătimos. Iubește, căci nu-și cunoaște viața, care nu i s-a plăsmuit pentru iubire.

O broască, care orăcăia între trestii zise indignată.

— Stăpînul nostru este nebun. El iubește ființa cea mai ticăloasă, iubește *Soarele*, care este fățarnic. De ce nu mă iubește pe mine, care sînt mult mai credincioasă? Eu l-aș iubi cu patos!

Un motan, care asculta cu urechi agere în iarbă, cutează să o contrazică:

— Broasco, tu ești nebună. Poftești să te iubească stăpînul Scyton pe tine, ființă, care trăiești în umbră și în tină. Soarele — ținta iubirei omenești — este cel mai curat și cel mai măreț. El nu este silit să se apropie de pămînt; tu ai muri ca o dihanie spurcată, dacă te-ar scoate cineva din tină și apă, și te-ar ridica în văzduh. În văzduhul limpede ai muri de sete și de foame, căci zarea și parfumul văzduhului nu potolește nici foamea, nici setea! Broasco, datoria ta este să orăcăiești și să nu te agați de Soare!

Broasca tăcu înrușinată.

Platanii rîdeau scuturîndu-și ramurile.

Vrăbiile ce pîndeau pe acoperiș, ciripeau ironic, repetînd cuvintele motanului:

— Broasco, datoria ta este să orăcăiești și să nu te agați de Soare. Piha!

. . . . . .

Cînd se trezise Scyton din somnu-și adînc, fuse noapte tîrzie.

Lumea întreagă dormise.

Numai broaștele cîntau în helești și platanii își povesteau basmele . . .

Își șterse ochii înrourați de lacrăme și-și ridică palida față în Lună.

Luna albă surîse spre el și parcă i-ar fi zis:

— Apropie-te de mine, frumosule tînăr, cu ochii căprii și cu păr bălai. Lipește buzele tale roșii de alba mea frunte. Topește jalea ta în zarea mea curată . . .

Da. Luna vorbise.

Scyton îi auzea glasul, glas care fuse atît de duios ca cîntecul de leagăn al unei mume văduve.

Luna vorbise:

— Vino la mine, vino la mine, frumosule tînăr cu ochi căprii și cu păr bălai! Sărută fruntea mea de marmură rece cu gura-ți pe care fierbe-ți sufletul . . . O, vino și mîngăie jalea ființei vitrege, vino, frumosule tînăr!

Fură atît de dulci cuvintele lunei, ca sunetul aurului pentru urechea unui zgîrcit.

În ele se zbuciuma jalea unei ființe părăsite, fură cuvintele pătimașe ale unei vergine, setoasă de sărutul bărbătesc.

Ochii lui Scyton se făcură rotunzi de mirare. Flăcări vinete ardeau în ei și toată flacăra fuse plină de poftă.

Pieptul i se umplu de dor. Dorul i se mută în inima pustie și i-o umplu, ca o rugăciune frumoasă biserica de credincioși.

Și-și întinse brațele Scyton:

— Vino, vino, ființă frumoasă și încălzește gheața inimei mele. Vino și aprinde lumina sfintei iubiri în neagra biserică a sufletului. Vino și mă du cu tine, în locașu-ți senin și lipsit de umbră. Vino!

Cuvintele poetului fură plîngătoare. Vibrau ca picurii de ploaie, ce cad pe o tobă . . . Pătrunseră în inima lunei . . .

. . . . . .

Și căzuse de pe cer Luna . . .

. . . . . .

Evlavios îngenunchea Scyton, căci înaintea lui stătu ființa cea mai strălucită. Fuse femeie, dar îi lipsea calitatea esențială de femeie: nu fuse sfioasă.

O, cît de frumoasă fuse femeia!

Fuse îmbrăcată în zare de aur; pe șold îi atîrnau ciucuri de raze de soare . . . Și pieptul îi fuse gol. Pieptul îi fuse alb și mai imaculat ca zăpada munților. Și fuse

mai fraged, ca ruga vinovată a unei *rouée*. Și părul ei ca aurul luminos fu.

Și păși ființa înaintea poetului:

— M-ai poftit, sînt aice! Eu sînt fata luminei, eu sînt Luna. Eu sînt inamica Soarelui, eu sînt Luna. Eu picur argint pe ramuri în noapte. Eu îmi cernesc fața, cînd văz vreo pereche tînără în... dumbrăvi. Sînt orfana lumei. N-am logodnic, numai păzitori am. Mii de stele, cătanele Soarelui, mă păzesc și în somnul meu de ziuă mă petrec zorile. Zorile sînt gîzii Soarelui. Ele sînt vinete femei, dar sub trupul femeiesc zac aspri dușmani... Pe nimenea nu am. Sînt orfană ca lira ta. Nimenea nu mă iubește, ca pe tine... Iubiții mei sînt acei nefericiți, care poartă săgeata copilului dumnezeiesc în inimă... O, m-ai rechemat la viață. Mă întrupai, ca să-ți plac. Apleacă capul tău cu creieri aprinși de gînduri pe sînul meu fierbinte. Focul tău se va stinge în focul inimii mele. Soarbe căldura sînului meu fraged; pătimaș soarbe vergina căldură a pieptului meu!

...Și bocea ființa, Luna întrupată în femeie.

Și poetul se ridică de pe țărnă. Cuprinse în brațele lui tari ființa gingașă. Își lipi buzele de fruntea femeii și își săruta sufletul pe ea...

Atît de sfîntă fuse clipa asta, încît văzduhul începu să tremure; și platanii se aplecau să vadă mai bine... Întreaga fire părea o rugăciune, care preamărește iubirea pămîntească legată cu a cerului iubire. Cînta imne pare-că pacea...

Și îmbrățoșați stat-au poet și Lună întrupată în femeie...

Dar scurtă se făcu îmbrățoșarea, căci aspre mîni îi scuturară din letargie.

Tresărire.

Înaintea lor stăteau trei bărbați sălbatici, cu paloșe pe spate și cu spăzi în mîni. Bărbații fură vineți, ca oglinda helești, și numai ochii lor fură roșii. Păreau femei mai bine decît bărbați.

Femeia începu să tremure:

— Păzitorii Soarelui, *„zorile“*, sînt aice, și mă vor omorî... O, de ce am rămas atît timp în brațele tale! De ce nu mă ridicai la cer...

— Iertare, iertare!

Și firea întreagă, ca un ecou strigă:

— Iertare! Iertare!

Dar nu fuse iertare. Unul dintre bărbați își ridică paloșul:

— Pedeapsa Soarelui, pentru că te-ai drăgostit cu un nemernic pămîntesc! Și lovi din paloș în capul femeii.

Capul femeii căzuse în prav...

Scyton de frică își ridică ochii la cer. Și putu observa că din Luna întreagă mai înainte, lipsise o bucată...

Al doilea bărbat își ridică paloșul:

— Pedeapsa Soarelui pentru necredința cu care te porți față de el!

Și lovi din paloș în trupul femeii. Și trupul aceleia se despica în două.

Pe cer se revărsa roșu: sîngele Lunei ucise de „zori“...

Și se lumină deodat' cerul.

Stelele căzură în helești, ce visa departe spre apus...

Platanii își scuturau argintul de pe ramuri și frunze.

Se treziră paserile...

Imn puternic salută pe falnicul domnitor, care se trezise din somn... Soarele apăru...

. . . . . .

. . . . . .

— Mă rog, domnule Isac, trezește-te... trezește-te.

Cineva mă scutura aprig.

— Ce vrei?...

Ianoș, servitorul redacției, își lovise pălmile deolaltă:

— Zece ore și d-voastră dormiți încă. Sculați-vă repede, pînă nu vine redactorul...

Mă gîndii la somnul frumos:

— Mergi în umbra iadului... Dă-mi pace!

Și dormii mai departe...

Eventual și acuma dorm încă.

ASMODEU

Sînt feciorul lui Asmodeu. În urechile mele răsună cîntecele de la nunțile caldeenilor, nicicînd nu m-a înduioșat altarul și nu m-a știut îngenunchea sărăcia. Durerea a albit fața mea și ochii-mi sînt prea negri de nopțile vegheate.

Sînt feciorul lui Asmodeu. Spun alții că am suflet ca un cavou, spun alții că fața mea e oglinda palidă a vieții — sînt bătrîni ochii mei, ca blestemele.

N-am castele albastre, la faruri de mare, n-am cadîne care să mă aștepte la gratii de aur, n-am fîntîni cu găleată de argint. Și la porțile mele nu așteaptă călești de mătase.

Odaia mea e odaia iubirii. Pereții odăii mele sînt umbre de sărutări și parfumul îmbrățișărilor e în văzduh, fiecare colț are urma diafană a unei iubite . . .

Și n-am cărți de rugăciune în scrin. Cărțile sufletului și sîngelui meu sînt ale lui Baudelaire, Verlaine, Wilde.

Sînt feciorul lui Asmodeu.

Și, cînd am ajuns la porțile Romei, în grădina cardinalului roșu, am văzut o maică tînără, cu fața aplecată la pămînt, ca gîndul.

Era frumoasă, ca o faptă bună, și eu, feciorul lui Asmodeu, simții că nu mă pot apropia deloc de ea. Era așa de aproape de mine și, totuși, atît de departe.

Ea era albă și înflorită în rugăciuni, în mine vestejea un blestem uitat de păgînii mei strămoși: eram feciorul lui Asmodeu și ea era fata lui Hrist.

Și tot după ea mă duceam pe cărările nisipoase ale grădinii. Și ea n-a privit nicicînd în fața mea, despre care spun alții că e oglinda palidă a vieții . . .

Și maica tînără intră în schit, și horbota ei albă de la gît dispăru dinaintea mea. Nu i-am mai văzut fața, aplecată la pămînt ca gîndul.

Și cînd m-am reîntors în odaia mea fierbinte, acolo, unde atîtea bacante dănțuiau, unde curgea vinul potop, eu, feciorul lui Asmodeu, mă simțeam așa de mort față de viața ei. Nu-mi veneau cuvinte pe buze ca să-i pot vorbi. Și eu, feciorul lui Asmodeu, aș fi crezut iarăși în rugăciuni, căci uitai toate mesalinele, văzînd închinătoarea albă a lui Hristos.

Și, cînd clocotește cea mai sălbatică bacanidă, cînd răsună între pereți rîsetul de argint al dătătoarelor de beții trecătoare, îmi vine în minte chipul alb al maicii tinere, care se preumbla în grădina cardinalului roșu . . .

Și simțeam că și ea era întrupare din țărîna patimilor.

CADAVRUL

Ne-am dus la morgă, iubito, ca să vedem morți, să ne bucurăm că noi trăim și că ei sînt morți albi, morți tăcuți, cu sînge adormit pe veci, cu patimi stinse și cu ochii stinși; ne-am dus la morgă.

Am văzut atîția morți. Pe fața unora vedeam bucurii ucise, pe fața altora începuturi frînte și sfîrșitul început, tu mă prindeai de mînă și-mi ziceai: „Vezi morții, morții, morții".

Afară vuia viața, se duceau înainte viețile, durerile, gîndurile și visurile — noi simțeam că toate intră aci în morgă, toate pe cărări ascunse aci, morgă, tu înțeleaptă biserică a veșniciei.

Afară era toamnă frumoasă, văzduh roșu și dulce, așa e văzduhul, cînd nu vrei să mori, cînd iubești viața.

Și tu, draga mea, mă prindeai de mînă, prinzînd în mine o clipă de viață... și erai palidă și frumoasă de spaimă, cum sînt poveștile de care nu vrem să scăpăm...

Și era în morgă un mort tînăr, avea fața necoaptă, gura lui n-a sărutat destul, ochii lui s-au închis prea de timpuriu — n-au putut vedea destul. Era un mort senin și avea cunună de flori pe frunte. Și florile cununei lui aveau parfum roșu — așa vorbesc florile cînd sufletul vorbește din ele. Și tu mi-ai zis tremurînd:

— Cine poate fi mortul acesta? De ce e așa de tînăr aici, printre atîți morți?

Și ți-am răspuns cu frică:

— Iubito, în mortul acesta e viața mea — privirea mea se mută în privirea lui întoarsă către veșnica lumină, sîngele meu îi bea tăcerea lui. Ah, vino să ne ducem din morgă, căci mortul acesta mă cheamă în el!

Și ne-am dus cu ochii plînși, ne-am dus din morgă afară la viață, afară în toamnă, în văzduhul roșu, și cum ne-am dus simțeam că ne vom mai întoarce, căci scris ne este să fim și noi locuitorii ei.

— Vino, iubito, să ne ducem, ți-am zis...

Și rîdea ascuns gura uriașe a morței... Și morga se înălța neagră înaintea noastră.

HERVÉ RIEL

I

Iarnă. Iarnă albă, de departe strălucește zăpada. Poarta neagră de ce nu se deschide, să intre primăvara, să intre lumina, să intre căldura? Stelele nu strălucesc, ceața s-a lăsat peste lume, de departe nu licărește nici o pată de foc — iarnă, iarnă. Fii tare, sufletule, fii tare; se înțelege că e iarnă iarna ta — nu, nu lăcrămați ochi. S-a dus, s-a dus trandafirul roșu, s-a dus trandafirul roșu, mireasma lui de viață dulce a băut-o mormîntul — iarnă, iarnă.

Cunună de flori albe, de flori albe împletesc, vreau să mor și mă închin blestemului, căci nu știu să mă rog, stelele m-au înșelat și soarele, cînd au jurat iubire; florile toate au murit, toate au murit . . .

Lebede albe nu înoată pe albastra apă, nu răsună doina pe malul verde, nu crește floarea de mac roșie. Unde s-a dus trandafirul, unde s-a dus?

Iarnă, iarnă.

Arde focul în sobă și la fereastră dănțuiește noaptea nebună. Cine bate la fereastra mea? Cine bate? Și tremur, și tremur — unde-i trandafirul roșu, unde s-a dus sîngele meu din el, unde-s săruturile mele din el, unde-i sufletul meu din el?

Unde-i parfumul primăverii, unde, unde-i trandafirul roșu?

II

Beethoven . . .

Nu, Biblia . . . Nu, Marquis de Sade . . . Nu, Walt Whitman . . . Și Edgar Poe voi să vie . . .

Pe toți vă cetesc . . .

Chopin . . . să vie el, Chopin — vreau să mor.

Așează-le pe pian . . . să-mi cînte Moartea . . .

Dinaintea oglindei . . . iată-mă, sînt eu. Eu . . . Același care am fost . . .

Fruntea-mi albă nu poartă cunună de spini, nu se închină la fața mea nimeni, nu sînt Cristos . . . nu sînt Giordano Bruno . . .

Și mii de glasuri tainice mă întreabă: Unde-i, unde-i trandafirul roșu? Unde-i sînul care-l purta, care i-a dat căldură, unde-i sînul care l-a vestejit? Unde, unde-i trandafirul roșu?

III

Dimineață . . .

Trandafirul vestejit și mort

Vestejit și mort

Și rîd de el . . .

Dar trandafiri roșii mai sînt — mai frumoși, mai roșii . . .

Aduceți-mi un alt trandafir . . .

Un trandafir roșu.

MARIA

... Biată dăscăliță, ochii tăi frumoși și negri, ca viața ta, fruntea ta albă, ca un văl de zăpadă, gura ta roșie, făptura ta gingașă, fină și serioasă nu voi uita-o niciodată.

... Ai fost fata unui grefier din România, care, pierzîndu-și picioarele sub turbata viteză a unui tren, ajunse cerșetor de cojile guvernului maghiar într-un sătuleț, în care era zmeuriș, în mijlocul zmeurișului era o mănăstire, în mănăstire călugări albi, care vorbesc pe nas, că parcă ar cînta isonul. În satul ardelean, în care te-ai așezat, Marie, tu, dăscăliță din România, mai bîntuia și o boală românească: *sărăcia*. Ah! nu cred că este țară mai frumoasă și mai săracă ca Ardealul. În Ardeal, unde oamenii nu mănîncă hîlpavi mămăliga, unde nu mănîncă de prînz plugarul sarmale, plachie, alivenci și pască cu smîntînă, ci numai pîine, uscată și neagră, ca o binefacere omenească.

... Aici ai venit tu, fată a Bucureștiului, tu, în ale cărei vine curgea pofta de viață tînără. În sufletul tău rîdea bogăția unui suflet mare de fată, și în sătulețul în care te-ai așezat, biată dăscăliță, nu erau decît suflete slujbașe, bordeie sărăcăcioase și copii lihniți de foame.

... Și erau în satul tău, biată dăscăliță, dulăi mari, cu ochi pîndaci de lup, a căror limbă roșie atîrna dintr-o gură mare și băloasă, și lătratul lor răgușit îl auzeai noaptea tîrziu, căci casa voastră era aproape de cimitir, de cruci albe și de fantome negre ...

*

Biată dăscăliță. Tu visai cu fetele de la sat, pisai mălai și-l vînturai de buc, strugeai pene cu băbîci, care-ți povesteau de Gruia lui Novac, de tîlharul sprinten, care a făcut de ciuf pe turci în Țarigrad.

... Și, în loc să cînți *Mondschein Sonate*, în loc să visezi de marchizi blonzi cu scurteică de aur și cu spadă de argint, în loc să citești îndrăgostirea conteselor cu călăii Parisului și în loc să trăiești în lumea profundă a orașului mare, tu te-ai așezat, ca o ucenică a lui Hristos, albă, tăcută și blîndă ca o mielușea, te-ai așezat într-o căsuță stinsă și vegheată de întunecime, c-un tată olog în casă, care cînta ziua și noaptea psalmi, căci avea visuri roșii și vedea pe Satan în vis, vedea și simțea duhuri rele și nu putea fugi de ele, și sta înverzit în pat și cînta psalmi către Maria, uitînd că ar trebui să cînte despre tine, căci n-a fost Marie, mai Marie ca tine, biată dăscăliță gingașă, frumoasă și tînără, ca un crin de Naardes.

*

...Și venit-a o boală, care a-nceput să-ți șteargă trandafirii de pe față. Ți s-a făcut palidă și stinsă fața ca oglinda unei mari suferințe. Tremurai cînd auzeai mugetul vacilor și cînd auzeai cearta cărăușilor, și nu-ți mai plăcea să asculți doina fetelor și te temeai de noapte, de ochii ei nepătrunși, căci simțeai că te privește un ochi al întunecimii veșnice. Miroseai tot flori albe, flori curate și albe, crezînd că o să se albească fața ta de ele și, cînd apărea în stejeriș luna plină, lăcrămai de jale și de frică ...

... A intrat o boală în tine, biată dăscăliță, care a subțiat degetele tale și a umplut sîngele tău de-o beteală mare, mare, de mireasă. O, să fi vrut să ai pe cineva care să plîngă văzîndu-te plîngînd și care să zîmbească cînd zîmbeai neprihănită, ca o dimineață. Și n-ai avut în jurul tău numai fete care cîntau lălăind, un tată, care citea trepetnicul și care visa visuri din mormînt, soarele era departe de tine, soarele mare și cald și roșu, și poate te-ai gîndit la felinare, la șosele umbroase, la chioșcuri și la palate, la baluri și la înmormîntări frumoase, tremura în tine poftă și boală și dor și plîns, și, biată dăscă-

liță, în satul tău țipau cucuvaiele pe morminte, șuierau sufletele rele și carele de boi scîrțîiau așa de sinistru, de parcă ar fi dus tot căpățîni de morți . . .

*

. . . Și boala nu te-a iertat.

. . . În zadar ți-au citit preoții, în zadar puseră bătrînele inimă de mielușea în foaie de lipan, în zadar te-au descîntat fetele și în zadar au dat praznic cerșetorilor călugării mănăstirii.

. . . Ai murit, biată dăscăliță, ca un plîns neplîns, pe gura ta a rămas nesărutată viața și în brațele tale a-ncremenit prisosul de-mbrățișare și blăstemul neblăstemat.

. . . În ochii tăi au rămas priviri neprivite, ochii tăi azi privesc la lumină, în înțelepciune, în veșnicie . . . Dar cum te-ai dus, mi s-a strîns gîtul de plîns, căci știu și jur că pe tine *satul te-a ucis*. Satul ucide, căci satul este locașul acelor flămînzi și a acelor înșelați, pe care orașul nu-i cheamă, nu-i trezește niciodată.

Tu, biată dăscăliță, ai fost o floare de oraș care ai vestejit în mlaștina ogorului de la sat, ai murit ucisă de țipătul cucuvaielor, căci tu te-ai născut în lumină.

. . . Și cîte nu vor fi ca tine, biată dăscăliță română, care vestejesc uitate și părăsite, care pisează mălai și care strugesc pene; cîte dăscălițe române nu sînt, care se duc la sat cu lumină în suflet, și care pier obosite în gura flămîndă a întunecimii!

PRIMĂVARA

Un copilaș ședea lîngă zidurile învechite. Se juca cu o floare veștedă, și n-a știut că se joacă cu o viață moartă. Rîdea copilul de bucurie și de tinerețe și sfînt era zîmbetul lui în care nu zîmbea timpul și gîndul, în care nu rîdea numai zîmbetul unui suflet.

Un bătrîn, cu ochii stinși ca două lumînări suflate de-o gură cețoasă, cu plete albe, grele de povara anilor, venea lîngă zidurile învechite. Și cînd a văzut copilașul jucîndu-se cu floarea ofilită, bătrînul s-a dus la copilaș și, prinzîndu-l de mînă, i-a zis blînd:

— Știi că te joci cu viața mea?

Și copilașul spunea încet:

— Vrei floarea? . . . Vrei, moșule, floarea?

Iar bătrînul a privit în ochii copilașului, în ochii lui era uriașa sete a primăverii. Așa sînt fîntînile vieții, în care izvorăște bogatul izvor de lumină. În ochii copilului era o lume ce-o să vie . . .

Și bătrînul începu să zîmbească și-și spunea cu glas lăuntric:

— În ochii aceștia albaștri trăiesc privirile mele îmbătrînite. În ochii lui trăiește primăvara.

Și copilașul se mira că bătrînul îl săruta pe ochi, îl săruta lăcrămînd.

COPILUL

A venit tremurînd, zgribulit de frig și obosit de pașii săi, căci în el umbla durerea, tatăl doarme de trei zile între două lumînări și mama i-a spus punîndu-și degetul la gură:

— Du-te la boierul în curte și plînge-i în urechi părăsirea noastră.

Și a venit tremurînd copilașul zdrențăros, în ochii lui era noaptea foamei și în gura lui doarme atîta lume de plîns.

Și cînd a văzut boierul bătrîn pe copilașul zdrențăros, a poruncit slugilor să deschidă poarta de bronz și s-a dus la copil și, prinzîndu-l de mînă, l-a dus în grădină, către palat:

— Spune, ce să-ți dau ție, biet copilaș rebegit de ceață? Să-ți dau un porumb alb, ori un păun, care țipă în zori cînd vede răsărind soarele? Ori vrei să-ți dau jucării de argint? Vrei cuțit de aur, ori vrei un balaur de mătase?

Și copilașul tăcea cu evlavie, căci vedea grădina roșie a feeriei, erau florile roșii, era apa curată în fîntînă ca un cer strîns în gratii de fier, și copilașul tremura de poftă și de înduioșare, se mira și ar fi vrut să plîngă.

— Spune, ce să-ți dau? îl întrebă boierul și, prinzînd copilașul de mînă, intrară în palat.

Cînd intrară în palat, copilașul a început să strige de fericire. I se aprinseseră tăciunii din ochi, îi luminau ochii, căci străluceau în ei bucurii veșnice.

Copilașul, cu lacrimi de bucurie în ochi, săruta lacom, săruta și strîngea la sîn, ținînd în mînă un bun mare și sfînt, copilașul a aflat o *coajă de pîine*, aruncată într-un ungher, ca să se joace pisicile cu ea. Și copilașul săruta coaja de pîine, căci din pîine îi vorbea un glas de liniște, aducător de somn frumos.

. . . . . .

Și boierul, care a văzut atîtea furtuni, privea înduioșat la bucuria tăcută a copilașului.

STEAUA ȘI PĂSTORUL

Steaua era albastră și strălucea pe cer, păstorul privea din iarba muntelui la stea și steaua vedea ochii curați ai păstorului și păstorul lăcrăma văzînd că steaua e atît de frumoasă. Și nopți întregi sta păstorul și privea la stea, și steaua strălucea tot mai curată și tot mai departe, iar păstorul lăcrăma cînd o vedea murind în zorii zilei.

Și multe nopți a privit astfel păstorul. Privea înamorat la stea, căci în stea îi rîdea strălucirea bogată a veșnicei străluciri, în stea strălucea rîsetul veșnic al fericirii — și păstorul se gîndea adeseori:

„Dacă ar fi să trăiesc în steaua frumoasă, în mine n-ar fi durere și plîns, aș fi veșnicie, căci n-aș cunoaște moartea".

Și astfel cugetîndu-se, i se făcu sete și dor de stea.

Iar steaua simțea dorul fierbinte al unui om. Ea niciodată n-a fost atinsă de privirea iubirii, ea niciodată n-a simțit fericirea iubirii — și tremura steaua de patima omenească a iubirii, strălucea mai plină de o viață de om... și steaua pare că spuse într-o noapte păstorului:

„Vino spre mine, adu viața ta să se amestece cu a mea. În mine se vor face toate veșnice și tu vei trăi în mine ca o viață căreia i se dă veșnicia".

. . . . . .

Și în zorii unei zile muntenii se adunară tremurînd în jurul păstorului. Era mort și chipul lui palid părea încremenit de o ciudată și mare simțire.

Brațele îi erau ridicate la cer, gura îi era închisă de cheia morții, și în ochii lui era privirea stinsă a vieții. Iar pe fruntea lui se vedea parcă o steluță albastră, din care se revărsa izvor de lumină...

Și îngenunchează muntenii înaintea păstorului mort și în sufletele lor începură să cînte imnurile adînci ale tainei.

FLORILE

Trei flori erau în glastră. Una albă, a doua roșie și a treia neagră. Într-o noapte liniștită, cînd era luna albă și cînd freamătul pădurii nu se mai auzea, florile începură să vorbească.

— Eu, spunea floarea albă, am o poveste tristă. Am zăcut pe sînul unei fete și fata a murit. Și cînd a murit și-a sărutat sufletul în mine. De atunci sînt albă...

Floarea roșie începu tristă:

— Eu am zăcut pe sînul unui sclav, pe care l-a ucis călăul împăratului... Cînd a murit sclavul, sîngele lui a curs în petala mea. De atunci sînt roșie...

Și floarea neagră își clătină înduioșată capul și la stăruința celorlalte flori spuse resignată:

— Eu sînt floarea neagră, căci în mine și-a șoptit iubirea un călugăr al mînăstirii cu fîntîni reci... De atunci sînt neagră...

Și florile din glastră erau sărutate de veșnica moarte albă a lunii...

VISURILE

Era odată un avar care nu cunoștea altă rugăciune decît sunetul aurului. Nu-i era teamă de lacrămi, căci nu cunoștea darul zîmbetului — nu-l înduioșa plînsul copiilor flămînzi, căci nicicînd n-a avut fericirea celor sătui... Și cînd adormise în o seară, a visat un vis ciudat:

Era închis în o odaie scundă, cu unghere umede și fără ferești — și guzganii țăncăneau subțire... Văzduhul era surd și greu de blesteme, urlau mai negre, și la tavan rodea cariul vremei... Și lui îi era foame și cînd a început să guste, simțea că i se aprinde pînea în gură — și curgea pe el ploaia aurului, ca o ploaie de foc.

*

Un cerșetor, care n-a auzit nicicînd sunînd aurul și care cunoștea greutatea lacrămilor, și care vedea atîția copii flămînzi, adormise în o seară și visă un vis frumos:

Era împărat. Și tronul lui era din aur. Și la tron se închinau avarii și erau toți orbi și surzi — și o ceată mare de flămînzi îi băteau cu biciuri, iar el ridică sceptrul și porunci sclavilor: „Loviți pe toți aceia care nu cunosc decît rugăciunea aurului".

Și cînd s-au trezit, avarul își scoase din ladă tot aurul și-l dădu cerșetorului... Iar cerșetorul își ridică toiagul și bătu pe avar.

LUNA LUI SF. IUNIE

Tie C de T.

Ea era fată bogată, avea multe visuri în suflet și ochii ei nicicînd n-au plîns în întunericul părăsirii, în fruntea ei albă nu erau crețuri de gînduri și în părul ei nu era pieptănată durerea altora, avea sîn rotund, cald de prisosul de viață ce-l purta, avea sîn fraged, pe care vin somnuri lungi și frumoase, cînd dormi pe dînsul aiurînd de bucurie...

Și, cînd privea din fereastra strălucită, simțeam că privește în mine viața cu adînc înțeles, în privirea ei cobora farmecul fierbinte al tinereții.

Cînd privea din fereastră, în mine începea să tremure și să curgă fericit sîngele, în ochii mei ardea aurul poftei și în gura mea se făcea sete divină, sete de leu păgîn — ah, cînd rîdea fata în fereastră, uitai cîntarea maicelor la mănăstire și tînguirea de aramă a clopotelor bătrîne, în mine toate păreau albe și fragede și bune, simțirile mele, lacrămile și zîmbetele.

Și, într-o seară, cînd parfumul fragilor m-a chemat afară, cînd umbrele erau negre și grele și luna era mai albă ca un opal uriaș, cît adormise casa noastră în pacea ieftină a celor bogați și sătui, strecurîndu-mă din casă, ca o fantomă, purtînd în mînă trandafiri roșii, m-am dus la fereastra ei și bătînd în fereastră am chemat-o.

Fata a apărut.

Era albă și frumoasă și, peste inul cămeșii sale, lumina sînului sănătos, și în gura ei era vinul roșu al sănătății de fecioară.

A privit cu sfială la mine, căci m-a văzut de aproape și în fața mea a citit poate iubirea sălbatică a depărtării,

și privindu-mă lung, cu privirea lungă a iubirilor, mi-a zis încet:

— De ce-ai venit?

Și atunci am început să tremur, atunci s-a trezit în sufletul meu lumea de furtună pe care am lăsat-o afară, au început să vorbească guri negre în mine și toate șopteau, întrebau: „de ce ai venit", „de ce ai venit".

Și i-aș fi putut zice că am venit, căci m-a trimis primăvara să trezesc pe-o fată adormită, că am venit ca să o duc la izvoarele fierbinți ale patimilor; aș fi putut să-i spun că am venit căci m-a trimis un păcat, un blestem, ori o rugăciune, să tulbur apa senină a unui suflet senin, cu dorurile mele negre și aprinse de tăciunul lui Satan.

Dar nu i-am spus nimic, ci am privit cu privirea unei depărtări care nu-și înțelege rostul, în mine nu priveam eu, ci privea un suflet depărtat, surghiunit din trup de sfiala tinereții...

Și fata zîmbea... Și sînul ei lumina peste inul cămeșii sale. În gura ei era vinul roșu al sănătății de fecioară.

Și eu stam și priveam la ea... Și cuvintele mele mureau nenăscute în adîncul inimii mele...

*

Și de atunci, de cîte ori îmi aduc aminte de iubirea mea, totdeauna plînge în mine o bucurie trecută... Oh, atunci, cînd privea din fereastră cineva, cînd aș fi putut să cobor în brațele mele bogăția unui trup de femeie, cînd nu mă pîndea numai luna rece și sîngele meu cald, atunci am fost sfînt, căci nu cutezam să-i spun de ce-am venit.

Nu cutezam să mărturisesc că m-a chemat sînul și părul ei, că m-a chemat gura ei roșie, ca un fagur de miere cerească, n-am cutezat să-i spun, că fragile m-au chemat și, în chemarea lor: primăvara, care trece — oh, eram întristat și în mine nu era trezită conștiința sîngelui meu, căci altfel i-aș fi putut spune că m-au trimis florile roșii și visurile nervoase ale somnului meu turburat de pofta minunată a sînului de femeie...

Oh, atunci n-am cutezat să-i mărturisesc că aș fi vrut să dorm în brațele ei, adormind în îmbrățișări și în sărutări viața mea tînără și duioasă, n-am cutezat.

N-am cutezat.

Priveam la ea, ca la un altar rece, oh, și în închinarea mea a fost durerea mea de azi.

*

Și de cîte ori îmi aduc aminte de tine — pe care valurile vieții te-au dus în brațele altuia — de cîte ori mă gîndesc la tine, tu, fată frumoasă și bogată, totdeauna mi se aprinde fața de un foc uitat. Căci focul ăsta nu s-a putut și nu se poate stinge, căci nu te pot uita, cînd mă gîndesc că ai fost atît de frumoasă și atît de curată. Cînd mă gîndesc că, atunci, în seara aceea, pe noi doi ne muncea o sete mare, cînd mă gîndesc că în tine era o lume neclădită de pofte și plăceri și cînd mă gîndesc că eu n-am cutezat să trezesc în tine întîia rază de lumină, mă podidesc lacrimi, căci mă gîndesc că am păcătuit împotriva naturii mari, cînd am frînt cu voința sfielii mele porunca ei măreață. Căci poruncă a vieții e cînd un tînăr se duce cu flori roșii în mînă la o fereastră și cînd în fereastră luminează o fecioară, și dacă tînărul nu știe să spună de ce-a venit, atunci cînd l-a chemat viața și primăvara, atunci își are înțelesuri rugăciunea.

Oh, nicicînd n-a vorbit viața mai duioasă, ca atunci cînd am tăcut. Oh, de ce-am tăcut... De ce-am tăcut...

TIGER

A fost o fată a nopții, care plînge cînd se trezește din visurile frumoase ale întunecimei... Era palidă ca floarea lui Xilas, cînd luna își varsă izvoarele de argint pe lume, avea ochi galeși, plini de căldura cîmpiilor de orez și avea gura tînără, un cuib roșu de sărutări profunde... Era Tiger, dănțuitoarea japoneză... A venit în Franța cea roșie din Dai-Nipon, aducînd șoaptele braminilor și miresmele florii de lotus în sufletul ei adînc, a venit mîndră și curată ca Turaho, cînd se ducea în Patalam, în moartea a șaptea...

Am cunoscut-o într-un viscol. Eu mă duceam cîntînd o doină duioasă din munții Gilăului și bulevardul strălucit, cu felinarele obosite, cu tramvaiurile stinse și cu asfaltul tăcut, privea la mine mirat și înduioșat... Și cum mă duceam cîntînd pe bulevard, deodată apăru înaintea mea o figură antică și silfidă de femeie grațioasă, cu ochi moi de plînsuri sincere și cu mîini catifelate... Și cum se apropia de mine, simțeam că se apropie de mine mirosul bogat al fecioarei, că se apropie de mine un sîn vergin, cald și tînăr, și cînd ajunse la mine a privit în ochii mei bătrîni cu privirea tînără a poftei și a cîntecului... Și zise tremurînd nu de spaimă, ci de privirea mea pătimașă:

— Viscol... Viscol... Nu vii?...

Și eu atunci m-am agățat de brațul ei. Simțeam că o cunosc, că am așteptat-o să vie și m-am mirat că o întîlnesc așa de tîrziu, cînd în parcuri secerase coasa toamnei și cînd în văzduh pluteau fiorurile iernei...

— Domnișoară...

— Sînt Tiger... zise, că și ochii ei rîdeau. Avea papuci mici, cu panglici albastre, și avea un șal de Cașmir pe umăr... Era dănțuitoare.

— Vii din Moulin?

Ea rîse și zise veselă:

— Din Chat-Noir... Din Chat-Noir... Sînt Tiger, dănțuitoarea din Tokio...

Cînd am ajuns la ea acasă (locuia într-o mansardă), în odaia ei era stinsă lampa. Tiger aprinse o lumînare și cînd aprinse lumînarea, se deslușiră ungherele negre. Era o odaie albă, ca un suflet de fată mare. Pereții albi și serioși, nip-uri, două-trei glastre de Sèvres, o măsuță de mahogoni, un pat cu puf, cîteva icoane ieftine pe tapetă. Și Tiger se așează pe un scaun, și dîndu-mi loc pe canapea, mă întrebă voioasă:

— Spune cine și ce ești, streine, care m-ai petrecut în viscol?

Și eu m-am așezat pe canapea și, aprinzînd o țigaretă, începui trist:

— Sînt cîntăreț pe strune moarte... Și viu din furtună, căci vreau ca să mă duc la soare... Am plîns totdeauna la pragul plăcerilor, și rugăciunile mele le-a dus vîntul, vîntul negru... Am venit, căci m-a trimis cineva din lumea necîădită, am venit și n-am popas, patul meu e jalea, și visul meu e viață moartă, pîinea mea nu e dulce, și cîntecul meu e furat de buzele celor morți... Oh, în mine cîntă acei ce s-au dus, căci cîntă acei ce vin... Eu sînt cîntărețul acelora ce așteaptă să răsară soarele în ocne beznoase și adînci... Eu sînt cîntărețul unei mirese, care-a murit în îmbrățișări... eu sînt cîntărețul unui cămătar, care a murit pe rug... Eu n-am surori, căci lacrămile mă petrec și mă însoțește totdeauna umbra iubirii... eu sînt un sfinx, căci sfînt trebuia să fiu...

Și cînd auzi cuvintele mele dănțuitoarea japoneză, obrajii ei se aprinseră ca două flori roșii și ridicîndu-și mîinile ca să mă blagoslovească, spuse cu glas de aur, curgător din înduioșarea măreață a inimei:

— Oh streine, tu ești trimis de lună, tu ești o rază și o scînteie din Buddha!

Și îngenunchie Tiger, și sărutîndu-mi exaltată mîinile, șopti încet:

— Afară viscol... Viscol... Auzi cum zuruie fereastra?... Focul pîlpîie... Arde.. Rămîi, Rămîi...

Și am rămas...

Cînd m-am trezit, ea privea la mine cu ochi frumoși și adormiți, ca două lacuri primenite...

— Ai dormit și ai visat de țara ta? Spune, unde-i țara ta? Spune, ai vreo iubită părăsită?

Și eu îi răspunsei cu glas stins:

— Țara mea este țara durerii... Acolo, unde m-am născut e mare durere... Fețe bătrîne, ciini mari, biserici de lemn, paie, vînturi reci... Scîrțîie găleată la fîntînă... Boii mugesc în bătătură... Sapa zvîcnește în piatră, pluguri moarte, brazda stinsă. Și crînguri, crînguri negre... Și nu sînt porumbei albi...

În țara mea, sînt case mici, ferești puține, soarele nu intră bucuros prin ele... În țara mea sînt ploi ruginite, oh, multe, multe suferințe și chinuri și așteptări, în țara mea munții sînt înalți și sufletele mici...

În țara mea sînt rîuri repezi, cu apă latră și cu valuri speriate, și în rîuri mor florile, căci în rîuri curge blestem și sînge...

În țara mea, avui o iubită, o fată de duhovnic mai palidă ca tine și mai caldă ca mine, avea șorț de lînă albastră și avea cruce de tinichea la sîn... Și odată auzim cîntînd pe un cîntăreț hoinar și se duse fata după cîntec, iar duhovnicul a îmbătrînit și a murit cu barbă albă, și mie mi-a murit inima, căci s-a dus iubita mea după un cîntec hoinar și de-atunci fug și eu dinaintea inimei și de-atunci îmi par cernite toate, căci iubita mea era albă și curată și coaptă, dar n-a fost albă și curată pentru mine, s-a copt pentru altcineva... Așa sînt eu...

Și Tiger asculta cu lacrămi și cînd am sfîrșit, mi-a sărutat ochii:

— Oh, prea mult ați văzut...

Mi-a sărutat urechile:

— Oh, prea mult ați auzit.

Și cînd mi-a sărutat capul, șoptea blîndă ca maica la rugăciune:

— Oh, mult ai simțit...

Și ștergîndu-și lacrămile, începu să-mi povestească:

— Țara lui Dai-Nipon, e departe de aici... Aici e zăpadă... Să vezi la noi cum adoarme soarele în lacul cu trestii... La noi gînguresc porumbii sălbateci și cresc rîzînd trandafirii, cîmpiile de orez sînt din aur turnate și scînteiază și luminează spicele de grîu... La noi copacii au ramuri de flori, la noi sînt curate rîurile, căci rugăciuni macină moara lor, la noi nu se trezesc morții, cînd sună fluierele de nuntă și cînd se sărută îndrăgostiții... La noi e primăvară și valuri de lumină, și subt lampioanele aprinse fug cîrduri de fericiți, în pavilioane se joacă suratele cu flăcăii și flori, flori, oh, țara mea.

Iar aici?... Aici, strălucire pe uliți. Și case mari. Și oglinzi... Și cînd dănțuiesc în urma mea rîd ciudat bărbații... Și adesea, vin la mine bărbații rîzînd ciudat și mă cheamă... Mă cheamă în noapte... Aur. Spun că-mi dau aur mult... Multe, multe hîrtii albastre doar să mă vînd... Ei nu știu că e păcat să ceară de la mine aceea ce nu este al meu! Și cîte nopți reci și cîte dimineți ploioase... Și veșnic zgomot, trăsuri grele, pași mari, strigăte veșnice... Oh, țara asta blestemată! Oh, unde sînt cîmpiile de orez, cîmpiile de orez și unde-i floarea de lotus?

Și îmbrățișînd-o, simțeam că Tiger tremură, ardea obrăjorul ei, și în ochii ei zvîcneau boabe de lacrămi.

A fost o dragoste frumoasă, cum nu sînt dragostele domnești. O fată din Japonia a învățat cîntecile inimei unui flăcău, căruia i-a rîs soarele Ardealului, cînd s-a scurs sufletul lui din veșnicie... O fată, credincioasă lui Buddha, a început să creadă într-un anahoret sfînt, cu numele Hristos, despre care și astăzi susțin vlădicii și călugării grași că a murit flămînd pe cruce...

Și dragostea mea cu Tiger, a fost dragostea flămîndă a trupului — căci Tiger era fată caldă și bună și fragedă ca o piersică în care n-a mușcat dintele vieții și eu eram sănătos și tînăr și mi se aprindea sîngele cînd simțeam umbra părului ei...

Și într-o noapte, cînd statuiele parcurilor luminau fantastic, cînd în mine vorbeau doruri și glasuri ciudate, cînd sîngele meu rîdea și mă îndemna la păcat, într-o noapte, cînd m-am dus la Tiger, fata japoneză zăcea tolănită pe-o canapea și sînul ei bătea ritmul unei poeme divine, pe ochii ei ardeau flăcările frumoase ale patimei... Niciînd nu mi-a părut atît de coaptă, ca atunci...

Și am sărutat-o...

Și ea m-a sărutat... Și cînd, în amorțeala brațelor sale am vrut să-mi cufund înțelepciunea, cînd am vrut, cu sete de leu, să culeg florile întîiei dureri și bucurii ale ei, Tiger se deșteptă din sărutările mele pătimașe și cu un gest de fată sălbatică, cu ură și cu dragoste moartă răcni:

— Cîine alb, cîine alb... Și tu? Și tu vrei să ceri ce nu este al meu? Nu știi că am un logodnic mort? În Dai-Nipon?... Și nu știi că logodnicul meu trăiește în lună și ar vedea?...

Și a-nceput să plîngă.

Plîngea ca o sclavă din mîna căreia i-a smuls cineva cea mai frumoasă floare. Și eu am început să tremur și priveam ca la o stafie la iubita mea.

Tiger s-a dus acasă în Dai-Nipon... Și eu am venit de departe. Și n-am adus decît o floare de lotus din dragostea mea duioasă...

Și adesea, în nopți tîrzii, cînd toate dorm și toate par moarte eu vorbesc cu floarea de lotus:

— Tiger, de ce nu mi te-ai dat? De ce te-ai dus neatinsă, ca un flutur, care nu cunoaște ce-i floarea? De ce n-ai vrut să iubesc în tine dragostea mea... Poate astăzi ai duce cu tine dragostea mea, care ți-ar clădi un nou suflet în trupul tău curat...

Și cînd te-ai plimba printre straturi de crizanteme adesea ai tresări ca mine cînd ai vedea răsărind soarele...

DIN CLUJ

Singurătate frumoasă, te caut la masa unei cafenele. Prin vitrină, văd noaptea, în jurul meu joacă musafirii biliard și șah, beau filistinii șampanie, rîde casierița sub părul ei masiv și blond, chelnerii poartă tave de tinichea, încărcate cu lichioruri scumpe (cointreau, absint), singurătate frumoasă, te caut în zgomotul asfixietor al unei cafenele.

Cluj. Oraș cu icoane vechi, cu pereți noi și cu multe rugăciuni, pe străzile tale umblă conții flămînzi și sufletul acelor morți pe rug, porumbeii gînguresc, în zilele de primăvară, în piața lui Matia, și nopțile șuieră vînturi bătrîne, vînturi grele, scoborîte parcă în vîltori.

Cluj. Tu m-ai născut în leagăn de argint, în zîmbetul unui popă curat, tu mi-ai furat trandafirii tinereții și mi-ai trimis întîile cuvinte ale patimei în inimă, căci în tine am plîns lacrimile spitalului. Tu m-ai învățat la slove, ca să citesc din Biblie și astăzi să cred în Voltaire, Clujule. Clujule cu străzi lungi, cu fîntîni verzi și cu munți veșnic cețoși și ninși.

Clujule.

Tu ești orașul sufletului meu, căci din pragul tău am aflat piatra înțelepciunii, am plîns ori am zîmbit mult pînă s-a curățit piatra aceasta, dar astăzi, cînd douăzeci și patru anii mei se înșiruie, cu primăverile lor, în brațele mele, astăzi, mă bucur că nu te știu iubi, că vreau

să scap de tine, și totuși este cineva care mă leagă cu lanțuri de flori de zidirile tale învechite, o fată tînără care rîde în soare cînd se trezește, o fată tînără și rea, îngăduitoare și blestemată, o fată mă prinde cu mîna ei și-mi leagă sufletul de stîlpii tăi, ca pe un roib păgîn un sclav sănătos...

Clujule, Clujule, cu licăriri de ferești mici și cu valuri negre de Someș, pe care nu mai vin navele culturii, ci numai plute somnoroase, Clujule, Clujule, tu, care ai văzut pe Iancu și care vezi atîția sclavi ai muncii, ai prostiei, ai rugăciunii și ai vieții, Clujule, e noapte tîrziu...

Prin vitrina cafenelei văd cum plouă în noapte, ca într-un suflet cernit se zbuciumă licăriri de lacrămi. Trăsuri cu felinare roșii dispar în ropot încet, blînd, să nu trezească somnul celor adormiți în paturi bune, mai scînteiază cîte un muc de țigară în gura cutărui cavaler, care vine fericit de la iubită. Un cîine alb se strecoară lîngă case, grăbit, gonit parcă de el însuși, și sufletul meu fuge cu el pînă ce dispare într-o stradă strîmtă.

În jurul meu pocnesc necontenit bilele de biliard, sticlele se tot golesc și fețele sînt tot mai roșii, o domnișoară privește în ochii mei și se miră că eu nu cutez să-i zîmbesc, e fata unui senator, și eu sînt un biet scriitor. Eu dorm somnurile mele, adesea, la alții, jur pe Asmodeu, căci am avut o mireasă a sfintei Maici, eu sînt feciorul nopții, căci adesea cînt pe strunele beției și nu mai știu cînta isonul cu Popa Irimie. Nu mai am sfinți frumoși, nu mai am scoici și timbre, nu mai am cutii cu icoane și nu mai am soldați de alamă, oh, am numai un suflet și el într-o cumpănă a vieții... Și moartea și-a pus povara ei pe sufletul meu...

Clujule, Clujule, e noapte tîrziu. Cerul e ascuns în mister ca sufletul meu în pustiu. Nu mă leagă privirea caldă cu stelele veșnice, și domnișoara de alături se tot miră că mai privesc la ea.

Iubita mea, pe vremea aceasta, mă așteaptă să viu. Își piaptănă părul, își sărută degetele și nu mai citește romanul în care marchizul înșeală pe Matilda, mă așteaptă să viu. Sună lăutele, plînge durerea maghiară în ele, se bucură conții că sînt beți și mă înduioșez eu că sînt fiul

unui neam de istoviți, în lăutele lor plîng „nemeșii", iar în mine plînge poate fluierul lui Horea și Cloșca și Crișan, căci plînge *Berceusa* lui Grieg . . ., și tot mai vioaie sînt lăutele, aci zbiară ca hunii, aci se umilesc ca ucigașii răzbunați, lăutele cîntă, tot cîntă, oglinzi zvîcnesc cu flăcări căzute în ele, fețe tot mai roșii, fețe tot mai roșii.

Și eu aflu pace în zgomotul acesta, căci în Clujul aprins de chiote și de orgii, trăiesc mai alb ca un ucenic al lui Buddha care-și scaldă ramura de măslin în locul sfînt al iubirii. În jurul meu ciocniri tot mai dese și afară plouă tot mai negru, în turn bate ornicul cuminte două, acuma își numără arginții cămătarii, la lumina gogoloiului de său, acuma adorm, în cea din urmă sărutare, îndrăgostiții, acuma pornește la munca dimineții trenul, și acuma îmi adun eu hîrtiile, ca să mă duc palid, obosit, acasă, la iubita mea, care a privit de trei ori prin fereastră pînă ce m-a zărit.

DOUĂ FEMEI

Una era albă ca luna lui sfîntu Gheorghe, n-a visat nicicînd cu Chopin și n-a băut nicicînd Cordial Médoc, era plouată de vijelia vremii și în ochii ei vorbeau somnurile negre ale durerilor. Așa sunt femeile cari se nasc din furtună și care dispar în noapte fără gesturi de protestare, care nu lasă în urma lor plînsuri binecrescute și rudenii înduioșate.

A doua era fericită ca o sultană, care-și spală lenea în cadă de aur — în păr era pieptănată odihna, și în fruntea ei senină rîdea bucuria bucuriilor, haina ei era de mătasă și papucii ei erau de argint . . . așa sunt femeile care vin din soare, care să scaldă în baia fierbinte a poftelor și care dispar frumoase ca visurile, și în urma lor rămîne amintirea parfumată.

Aceste două femei s-au întîlnit odată pe stradă. Pe stradă fierbea viața, curgeau țintele, gîndurile și înaintau oamenii și poftele lor, pe stradă era primăvară albastră, coaptă, caldă și erau strălucite fetele și palatele, căci în aer clocotea sălbateca cîntare a învierii . . . A-nviat natura din letargie, s-au desfăcut șiroaiele și inimile, astfel e primăvara, cînd rîd toate, căci nu se oprește nimenea la vitrina în care scînteiază sicriuri de aramă . . .

Pe stradă era cîntec și melodii adînci, și lumea elegantă umblă fericită, și era atîta soare și atîta primăvară . . .

În biserici dormea rugăciunea, căci afară s-a trezit rugăciunea flămîndă a dragostei — era primăvară, cînd toate

se iartă, toate cresc și toate-s mai frumoase, cînd toate-s mai calde și toate-s strălucite . . .

Pe stradă s-au întîlnit cele două femei.

Femeia cea palidă se ducea pe stradă grea de plînsuri și ușoară de bucurie, în mintea ei plîngeau copiii rămași acasă flămînzi și betegi, în ochii ei vedea fața stoarsă și gălbuie a bărbatului ei, pe care l-a doborît la pămînt o roată de mașină, femeia cea palidă se ducea tristă și sfioasă pe stradă, căci în pașii ei umbla foamea, foamea și suferința, și, vai, grei sunt pașii aceștia . . .

Femeia, cea fericită și aprinsă de mirosul trandafirilor, se ducea pe stradă parfumată, se ducea sătulă și îndestulată, căci acasă avea palat și lachei și clavir și cai, și avea felinare în grădină, căci nu-i plăcea întunecimea, nu-i plăcea să coboare în beciul întunecos — femeia bogată era frumoasă și elegantă și tînără, căci avea bărbat bătrîn și copii n-avea, ei nicicînd nu i-a plîns în ureche iubirea de copil, căci în urechea ei numai ofițerii își sărutau șoaptele lor . . .

*

Și cînd s-au întîlnit, femeia cea flămîndă și zdrențuroasă a privit cu privirea ahtiată la femeia cea sătulă, și femeia cea elegantă s-a mirat că vede o față așa de tînără și așa de plină de suferință, și femeia cea slabă de nopți nedormite și frîntă de lacrămi zise cu glas stins, de care numai la înmormîntări poți auzi:

— Doamnă frumoasă, acasă cinci copii flămînzi . . .

Și cînd zise: „flămînzi", o podidiră lacrămi mari, căci îi era rușine că sunt flămînzi copiii ei . . .

Cinci copii flămînzi . . . Și bărbatul meu e schilăvit de mașină . . . Ajută-mă! . . .

Și n-a mai zis nici un cuvînt, doar vorbeau ochii ei frumoși de foame, căci foamea ucide din ochi toate patimile și lasă numai focul iubirei în ei.

Și femeia elegantă, ștergîndu-și cu batista gura roșie de vinul sănătății căută un ban de aramă și dînd banul de aramă femeiei flămînde s-a dus mai departe . . .

Și femeia cea flămîndă simțea că o arde-n mînă banul de aramă.

„Ban de aramă și cinci copii flămînzi . . ." „Ban de aramă, cu care nu poți cumpăra decît o cutie de chibrituri . . ." „Ban de aramă" . . . Și vorbea, rîdea, hohotea banul de aramă în mîna ei . . .

Femeia cea elegantă s-a dus . . . În urma ei n-a rămas decît parfumul și banul de aramă, și strada era strălucită, și femeia cea săracă simțea că în banul de aramă ține un suflet gol de femeie bogată.

*

Așa s-au întîlnit două femei pe stradă. Una a venit ca să cerșească milă, și a doua s-a dus ca să-și aștepte amantul. În una umbla durerea, și în a doua umbla dragostea . . . Una s-a trezit înconjurată de cinci guri flămînde, și a doua s-a trezit în pat de mătasă, trezită de-o cameriera discretă . . . Una s-a îmbrăcat în zdrențe ca să se ducă pe stradă, căutînd pîne acolo, și a doua s-a dus pe stradă fericită, căci ea pe stradă vedea altfel aerul și viața și primăvara . . .

Așa s-au întîlnit.

S-au întîlnit două femei pe stradă. Una avea suflet și dureri și cinci copii, a doua avea mătasă și lachei și bărbat bătrîn, dar sufletul ei era un ban de aramă, pe care l-a aruncat nepăsătoare în mîna unei flămînde.

22. II

Beatus ille qui procul...
HORAȚIU

Anselma, iubita mea, te-am întîlnit într-o noapte și ai venit la viață cu mine. Tu, tristă și palidă și caldă, eu, bun și curat și blînd, ne-am înfrățit fără popă, fără leagăn și altar. Evoe, Bacchus, ne-am înfrățit cum se înfrățește vîntul cu frunza, plînsul cu sărăcia, moartea cu viața.

Anselma, iubita mea, oh, te iubesc cum poate nu voi mai iubi. Iubirea mea este coaptă și sfîrșită, sub iubirea aceasta zace creierul meu strivit și inima mea moartă, deasupra ei rîde veșnicia lui Dumnezeu și dedesubt zbiară Satan; iubirea mea este focul din urmă, căci este plînsul dintîi. Anselma, ne-am întîlnit ca doi străini.

Tu veneai din viață, cu fața plînsă și palidă de îmbrățișări, aduceai argint și mătase pe trupul tău și lacrămi în ochi și zîmbete ofilite pe buze. Tu veneai din furtună, tînără și tristă, căci te-am întîlnit obosită de iubire. Și eu veneam cîntînd din cimitirul tinereții mele, mi-am înmormîntat sufletul și visurile toate; veneam cîntînd ca să te întîlnesc într-o noapte, cînd lumea cinstită visează în paturi masive, cînd fetele bine crescute îngînă rugăciuni, căci așteaptă viața, ne-am întîlnit în drumul prăfos și tu te-ai oprit, căci și eu m-am oprit și ne-am privit lung și tu mi-ai zis:

„Vino cu mine".

Și eu ți-am răspuns:

„Te urmez".

Și ne-am dus. Ne-a dus noaptea, căci ne chema liniștea unei odăi, ne-am dus tăcuți.

Și, cînd am ajuns la tine, tu ai început să rîzi și să plîngi, căci în ochii mei ai văzut izvorul negru al durerilor și eu te-am mîngîiat, m-am pus în genunchi înaintea ta, căci m-a îngenuncheat trupul tău frumos, ochii tăi frumoși, părul tău frumos.

*

Anselma, draga mea, tu, fata îndepărtatelor păduri, oh, fii-mi credincioasă. Fii numai a mea, căci ai fost a altora, fără să fii a cuiva; rămîi în brațele mele, căci sînul meu este curat prin tine, căci sînul tău se va curăți prin mine. Toate păcatele noastre, toate gîndurile rele, cîte le-am avut, cîte le-am gîndit și făcut, toate se vor înfrumuseța. Vom iubi iar pe Dumnezeu și vom umbla cu rugăciuni, căci biserica noastră a fost noaptea și sufletul ne-a ars drept candelă în ea. Toate cîntecele noastre le-am jertfit pe altarul vieții, ne-a despuiat lumea... Viforul sîngelui ne-a veștejit fața.

Anselma, Anselma, noi trebuie să înflorim.

Noi nu vrem să murim, noi nu vrem să tăcem în siguranță, noi vrem să renaștem în soare.

Noi am fost răi, căci dascălul ne-a fost patima, și vom fi buni, căci am învățat să ne iubim.

Din soare s-a scurs în noi dragostea de lumină; Anselma, vînturi reci, afară, noapte, furtună; în odaie la noi, cald, flori, albastru... Așa că vom sta aici, așa că nu vom mai ieși în pragul nopții, mireasa mea, noi stăm.

Ne-am dus mereu goniți, căci n-am avut popas, dar astăzi, noaptea ne-a oprit, în liniștea odăii, numai șoaptele noastre se aud, numai noi trăim, căci a murit lumea pentru noi. Anselma, plîngi, plîngi, căci vei zîmbi cînd te vei trezi și vei vedea că a trecut furtuna. A trecut. A trecut.

UNUI NOU-NĂSCUT

Ai venit pe lume chemat de dragostea părinților tăi, au fost frumoase stelele și florile, și străluceau curate cînd te-a simțit mama ta; ai venit în viață străin, cerînd cuvintele, durerile și frămîntările părinților tăi, și astăzi, în privirea ta, steaua este aproape de leagănul tău, plînsul tău este aproape de gura Lui, astăzi, în picioarele tale dorm drumurile neumblate — cîte cărări cu vînturi, cu soare, cîte furtuni, cîte livezi stîncoase și șosele umbroase zac nemăsurate de pașii tăi...

Ai venit pe lume, chemat de iubire — te-a trimis natura care trimite albina în floare, floarea în glastră; în sîngele tău dorm pasiunile, clocotirile minunate și revoltele frumoase ce o să vie, poate îți vei jertfi sîngele pentru viață ori viața pentru sînge, ori sîngele pentru sînge... În ochii tăi n-a privit numai soarele și luna și zîmbetul dimineților de aur și întristarea sură a serilor, dar veni-vor vremurile cînd vei privi în zadar la soare, la noapte și la viață, căci florile și stelele și cerul ce-ți zîmbesc astăzi — o, îți vor aduce atîtea blesteme, rugăciuni și cîntece și lacrimi... O, fericit ești astăzi cînd părinții tăi privesc în locul tău, cînd părinții tăi te feresc de soare, de vînturi, de noapte și de ploi...

Puiul de rîndunică ce are mamă, în cuibul lui, nu-și aduce aminte de furtuni, dar de două ori se bucură de cuibușorul ei rîndunica, pe care o recheamă în cuibul ei cald furtuna rece...

Tu nu simți cît de fericit ești că ai cuibușor, dar bucură-se părinții tăi, pe care îi leagă laolaltă plînsul tău, zîmbetul tău virgin și lacrimile tale plînse fără rost, căci în plînsul și zîmbetul tău nu plînge încă viața și vremea, numai tu plîngi și tu te bucuri.

Veni-vor vînturi care te vor bate, veni-vor ploi care te vor spăla. Vei fi cerșetor ori împărat, despot ori tribun. Vei muri pe baricade, ori îngenunchind la icoana Maicii Preciste — dar în toată viața ta nu poți uita că pe tine te-a chemat la viață iubirea, iubirea te-a făcut și ea te va susține.

PLOUĂ . . .

Ochiul meu roșu. Mă doare. Mi l-a sărutat prea mult iubita, ori mi l-a spălat prea mult ploaia. Am băut cafeaua mea amară și rece, am citit scrisorile ce mi le-a adus poșta, și mă trudesc să mă ridic din pat. Slujba, slujba . . . slujba . . . Cum își va smulge părul din cap șeful meu, că astăzi, luni, nu mă duc la slujbă . . . Astăzi, cînd clienții își freacă botul de mesele avocatului, zbierînd, plîngînd, amenințînd, iar eu, ireparabilul boem, zac liniștit în pat și vorbesc cu iubita mea:

— Drăguță, ar fi bine să te duci la prăvălie, să-mi cumperi caviar și o sticlă de șampanie.

Drăguța se uită lung la mine și răspunde cu vocea ei îngerească, cum fiecare drăguță are glas îngeresc cînd răspunde drăgutului ei:

— Icre? Șampanie? Ai uitat că sîntem surghiuniți din lume? Ai uitat că ți-a murit copilăria, ai uitat că n-avem douăzeci de franci cu totul? Ai uitat că se apropie iarna și copilul — întunericul și viața? Ai uitat că se apropie vînturi de noiembrie, seri de gheață, oboseli de ziuă, vine truda iernii, iarna lui Cuptor. Caviar? Caviar? Șampanie? . . . Îmbracă-te și du-te la slujbă să ridici leafa . . .

Ochiul meu roșu. Inima mă doare. Vîntul cîntă. Dumnezeu a murit. Simt că în inima mea privește un ochi batjocoritor și roșu, simt că în vînt cîntă rugăciuni moarte.

Și afară plouă plictisitor, rece, monoton — cad picurii de ploaie, ca mărunte mărturii ale unei furtuni trecute . . . Ferestrele aburoase, albastre și nespălate, la ușă așteaptă cățelul și executorul, pe canapea șade iubita și coase și coase hăinuța și eu tremur căci iubita coase hăinuța, aș vrea să fluier uitînd că sîntem trei în doi, că între mine și iubita mea plutește o viață ce-o să vie, și ochiul meu roșu, mă doare un ochi, îl leg cu pînza sărutată de iubita mea, și aș vrea să mor, ori să fiu bogat, lumină, lumină, dați lacheii mei, castelele mele, paturile de argint și parcurile cu nisip roșu, dați-mi lăutarii, bisericile, soldații de aramă ai copilăriei mele, mor, mor în sărăcia aceasta, cu doi franci la zi, cu apă și cu samovar stins, îmi gîtuiește sufletul mizeria aceasta fără baluri și înmormîntări frumoase . . .

Plouă . . . Plouă. Tot plouă . . .

M-a făcut demagog trecutul și mă face apostol viitorul. Rugăciunile bucuriei mele mor liniștite și, cum plouă, mă trezesc din amorțeală.

Mă scutur. Mă îmbrac. Sărut pe frunte pe iubita mea. Și mă duc să muncesc . . . Nu pentru mine, nu pentru ea. Pentru copil.

POVEȘTI DESPRE LUNĂ

CĂȚELUL ȘI LUNA

De cîte ori vedea Luna, cățelul începea să latre. Lătra amar, plin de duioșia romantică a strămoșului său care păzea Paradisul. Iar Luna, banala și convențională Lună, care tot Lună a rămas, rîdea de lătratul răgușit al cățelului și se gîndea:

„Dacă i-aș răspunde, ce sens ar avea lătratul lui? Las', latre-mă, fiindcă altcum nu-mi am nici eu rostul".

Și cățelul o tot lătra. Noaptea-ntreagă. Iar vecinul meu, care era profesor de fizică, a luat o nuielușă și a bătut cățelul...

— Prostule, tu latri în Lună, fără să știi că glasul tău nu se urcă mai sus de 27 de metri. Și luna e la o distanță de 88 milioane de kilometri. Așadar tu trebuie să latri zece mii cinci sute opt ani, nouă luni, opt zile ca să ți se audă glasul în Lună...

Și cățelul s-a gudurat rușinat sub masă.

LUNA ȘI DOMNIȘOARA

Domnișoara era palidă și îndrăgostită și luna era albă, căci respectivul era farmacist și avea ochi frumoși. Domnișoara cînta la clavir și cînta sonate de Beethoven, iar Luna rîdea și-i spunea:

— Cățelul mă latră, domnișoara mă cîntă. De două sute de mii de ani, cîinii mă latră și domnișoarele mă cîntă. Ce banali.

Iar domnișoara privea la lună și o întreba visătoare:

— Luno, Luno, Luno, tu sora lui Runo, ce face artistu, Toader farmacistu?

Și cînta la clavir domnișoara palidă, iar profesorul de fizică își bătea cățelul, explicîndu-i: ... 27 de metri.

LUNA ȘI FARMACISTUL

Farmacistul frămînta alifii, frămîntînd iluzii parfumate în ele.

„O, ce lună albă, ce lună albă", se gîndea farmacistul și începu să fluiere.

Iar Luna, satirica și scînteietoarea Lună, începu să rîdă:

— Cățelul mă latră, domnișoara mă cîntă și farmacistul mă fluieră. Pentru că tustrei caută în mine rostul vieții lor. Cîinele mă latră, căci nu mă înțelege. Domnișoara mă cîntă, căci e îndrăgostită, și farmacistul mă fluieră, căci domnișoara e departe, și alifiile amare se frămîntă greu ca iluziile... O, ce naivi, ce naivi!

Și farmacistul fluiera duios și frămînta iluzii în alifii mirositoare și, cînd intră o văduvă, bătrînă, de vreo două sute optsprezece ani, cerînd alifii de înfrumusețare, farmacistul îi dădu vitriol.

LUNA ȘI PERDELELE

Zbierau perdelele disperate:

— De cîte ori apari, Luno, totdeauna ne scutură și ne maltratează domnișoara. De altă dată ne lasă în pace, ne lasă să odihnim, dar cînd apari, ne scutură și ne maltratează.

Și plîngeau bietele perdele.

Și Luna le spunea, blîndă: „Las' că o să vă scap de șicanele domnișoarei".

LUNA VREA REZON

Și, în o noapte, cînd profesorul își bătu de cinci ori cățelul, domnișoara cîntă de opt ori fals, cum nu se poate mai fals, sonatele lui Beethoven, cînd farmacistul

dăduse de zece ori vitriol în loc de alifie de înfrumusețare și cînd perdelele țipau disperate, muncite de o sută de ori de gesturile domnișoarei, Luna se înfurie și zise răgușită:

— Ai dracului să fiți, profesor de matematică și fizică, domnișoară și farmacist, cățel și perdea, voi nu veți mai avea prilejul să vă bateți joc de mine.

Și, îmbrăcîndu-și haina de nori, dispăru de pe cer.

Iar cățelul a început să caute șoareci, profesorul de fizică lucră la un nou sistem de gravitație, domnișoara închise capacul clavirului și începu să fiarbă ciorbă pentru tat-său, care sosise obosit din minister, farmacistul zîmbea unei văduve, care ceruse discretă alifii... și-i dădu alifii parfumate... iar perdelele, lăsate în jos, odihneau fericite.

Și era tăcere și noapte neagră.

APAHIDA

Apahida este un sat verde, cu mori ruginite și cu case mărunte, albe, ca dinții într-o gură neagră.

Aci mi-a curs copilăria în Someșul albastru, pe care vin plutele moților, aducînd la Cluj scîndurile munților... Aci am jucat cea dintîi horă a vieții cu o țigancă tînără, o chema: Dinca și avea ochi mai frumoși ca Maica Precista pe care o vedeam în biserică... Aici am auzit mai dintîi cîntarea clopotelor de lemn, căci astăzi, cînd douăzeci și șase de înfloriri a regretat sufletul meu, mă retrag obosit în căsuța tristă a copilăriei mele din Apahida.

Cît de neagră și bătrînă-i căsuța! Unde-i Dinca? Poate țiganca neagră zace albă în pămînt, ori poate că în fundul unei căruțe-și visează somnul. Unde-i balaurul? Și unde-i Unghița? Unde-s morile ruginite și morarii sprinteni? Unde-i copilăria mea? Mi-a dus-o apa. Mi-a măcinat-o moara. Au dospit-o alții în pîine și mi-au păpat-o! Unde-i copilăria mea?

Și deschid fereastra.

Noapte de mai. Stelele își trimit flacăra în eleșteu și vînturi grele pornesc din văi, tremură plopii înaintea casei. E o tăcere bolnavă în natură și în suflet.

Fluierul păstorului uită să plîngă. Nici buhnele nu țipă în codru, ca demult, în copilărie, cînd în pat, punîndu-mi capul pe coate, visam despre feți-frumoși... Apa Someșului curge obosită, căci n-o mai spumegă iruga. Nu mai cîntă nimeni pe drum, ca odată... demult... cînd flăcăii cîntau nopți întregi lîngă casa noastră. Maria cea frumoasă, Maria cea căprie, nu mai slujește la noi...

Stau la fereastră și privesc în noapte.

Mă udă pe ochi roua amintirii. O, cît de mare și lungă-i viața, și cît de departe copilăria!... O, dacă ar putea să vie înapoi Dinca și balaurul, și Unghița, și flăcăii, și Măria. Să ceară înapoi locul lor, să spuie că tot ce-a trecut a fost minciună, că toate vor trăi, pentru totdeauna...

Acum, în noapte, m-aș strecura din casă, aproape de moară, lîngă o claie de fîn, aș strînge în brațele mele pe țiganca frumoasă și i-aș săruta tinerețea mea pe buzele ei. N-aș simți din lumea întreagă numai două brațe, care mă leagă cu lanțul lor plăcut...

. . . . . .

Închid fereastra.

Copilăria mi-a rămas afară. Înlăuntru, în odaie, am rămas singur. Peste perdele albe, văd petele de argint albastru ale cerului.

SCRISOARE

Să fii acum, aice lîngă mine în noaptea tîrzie, ți-aș plînge în suflet sufletul meu. Ți-aș spăla cu lacrimi fața și aș îngenunchea înaintea ta: iartă-mă, iartă, Annie, că te-am înșelat...

Nu sînt de vină. De cîte ori vin dintr-o grădină cu flori, acasă, în odaia rece, eu am lipsă de-o femeie care să-mi spună cu înflorirea ei: căldura întunericului.

Doamne, de ce nu poți tu fi femeia, care să mă întîmpini în pragul nopții cu zîmbetul tău și să amorțesc în fericirea ta, la sînul tău... De ce nu poți fi acum, aice, lîngă mine... Ți-aș plînge ori ți-aș rîde viața din mine, cum n-am plîns și n-am zîmbit niciodată. Ți-aș povesti pînă în zorii zilei ori te-aș sugruma în ploaia razelor de lună, căci este mai și sîngele pornește la păcat, drumeț nebun, va cădea odată bătut și învins...

De ce nu poți fi cu mine, Annie, în noaptea aceasta coaptă din care lipsești ca dintr-un inel diamantul, de ce nu pot adormi în brațele tale atîta trudă și atîtea dureri, care curg cu găleata din fîntîna albastră a sorții... De ce nu poți fi acuma, aice, Annie, să chem pe Dumnezeu prin frumusețea ta și să-l înțeleg pe Satan din ochii tăi, de ce nu ești lîngă mine...

Te păzesc ca pe o comoară. Îți leagă aripile cu lanțurile lumii și femei bătrîne, lachei rași, pîndesc la poarta voastră, ca să nu poți veni, unde ai găsi cărarea vieții (o, cîți arbori de povești, cîte rîuri de parfum, cîtă strălucire în flori...), ești legată de porunca altora... Și nu vii noaptea, în zadar te aștept...

Nu sînt de vină... Am căzut iar în brațele alteia. O noapte mi s-a smuls din viață, ca să fie fericită o femeie străină... Focul meu de astă-noapte fie candelă pe altarul iubitei mele, și iartă blestemul care-l însoțește ca vînt... Annie dragă, jur că numai pe tine te-am iubit atunci cînd am avut pe alta în brațe, cu tine am amorțit, nu cu ea, părul tău negru l-am mîngîiat în șuvițele ei blonde. Și sărutarea mea pătimașă, pe care a stors-o de pe buzele mele, a fost pentru tine atît de lungă, căci pe tine te trăiesc, pe tine te doresc, și nopțile cele mai frumoase le jertfesc pentru tine, ca să simțesc cît de departe ești, cînd te-aș dori aproape...

Veni-va vremea să fii a mea?

...Fugi, Annie, într-o noapte. Nu privi înapoi și nu te speria de noapte. Vino la mine și rămîi cu mine, în cuibușorul meu este loc pentru doi golași...

Cum aș plînge, să fii aici în noapte, lîngă mine...

DOAMNA GLÜCK

Doamna Glück apare totdeauna seara punct la 9 în cafenea, se așează la o masă și cere o cafea... O bea încet, sorbind cu patimă căldura laptelui vopsit cu cafea, citește ziare englezești și, cînd cîntă lăutarii, fluieră și bate încet cu degetul... (chelnerii spun că doamna Glück este văduva unui căpitan de marină și că are nenumărate comori: dinții ei de aur prețuiesc mai mult decît toată ființa mea)...

Punct la nouă seara, apare în cafenea doamna Glück, și stă pînă fix la douăsprezece, la douăsprezece dispare ca o fantomă. (Chelnerii spun că se duce în cimitir, unde o așteaptă bărbatul mort, cu care discută pînă în zori, pînă ce cîntă cocoșii.)

Din pricină că este atît de mistică, pe doamna Glück o privesc totdeauna cu spaimă și interes... Vine timidă, fața ei stoarsă, ochii ei obosiți, gura amară, părul fals, îmi pare atît de stranie, încît o salut cu frică, așa sînt femeile pe care le întîlnim în morgă, ori în spitale, și despre care niciodată nu știm de unde vin și unde se duc...

Punct la nouă seara, apare în cafenea doamna Glück. Peruca ei blondă luminează parcă și fața palidă, ca lustruită cu pudra vremii, îmi ucide zîmbetul; dacă aș fi copil, aș crede că e vrăjitoare și aș fugi în poala mamei plîngîndu-i spaima în mîinile ei firave... (chelnerii o servesc cu mare atenție și nu lipsesc trei pahare de apă de pe tava de argint, ziarele cele mai interesante se înșiruie pe masa ei, ca piramide de tipar).

Și n-ar cuteza nimeni să-i facă observație și nu cutează nimeni să-și bată joc de ea, căci știe despre doamna

Glück că vorbește cu morții și noaptea pe stradă o petrec motanii albi.

Trei nopți n-am văzut-o nimeni, și chelerii spuneau că a murit, ori zace greu bolnavă. Răsufla cafeneaua, musafirii erau mai veseli, căci nu ședea, într-un ungher, însăși taina, în persoana doamnei Glück.

Trei nopți în zadar am așteptat să vie, doamna Glück n-a mai venit, poate zace în agonie, ori albă și uscată în sicriu . . .

Și vesel ca niciodată, rîdeam cu prietenii, căci nu mai era la spatele nostru femeia nopții . . .

Dar deodată ne încremenește zimbetul, căci iată, doamna Glück apare astăzi din nou. Punct la nouă seara . . . Și se așează la masă și cere o cafea și soarbe cafeaua și citește. Fix la douăsprezece se duce acasă . . . În urma ei rămînem nedumeriți, speriați, nervoși.

Unde a fost trei nopți?

(Și un chelner care o cunoaște ne spune rebegit de spaimă că trei nopți a dormit în cavou doamna Glück și motanii albi stăteau pază înaintea cimitirului. Doamna Glück și-a căutat bărbatul în cavou, și în zori, cioclii au întîlnit-o veselă pe cărarea cimitirului, în mînă aducea trandafiri roșii și săruta trandafirii ce creșteau în fața cavoului și, cioclii și-au făcut cruce văzînd-o, iar doamna Glück le-a poruncit să mature cavoul . . .)

. . . Și tremurăm cu toții în cafenea, fix la unu, după miezul nopții.

CĂTRE ANNIE

Alba mea mireasă. E noapte neagră și veste roșie mi-a sosit. Vor bubui tunuri, vor plînge clopote, se vor dărîma clădirile trufașe și va porni cosașul cu coasa de fier, să taie rînduri de moarte în holdele celor vii.

Tu dragă, departe de mine, cu strălucirea inimei mele în inima ta, în noapte-ți plîngi chemarea și mă dorești cu toate lacrămile și zîmbetele mele, o, știu, tu ai vrea să-ți aluneci degetele fine în mătasea părului meu și să te bucuri de raza bogată de foc a ochilor mei. Nu plînge, Annie, departe de tine, în zadar îmi clincănesc bucuriile orașului și muzica magică a iubirei, eu nu mă vînd nimănui cu tremurările mele și cu prisosul de bucurie ce-l port în suflet . . .

Alba mea mireasă, e noapte neagră și veste roșie a sosit. Zboară pasărea blestemului din munți în văi, din livezi peste mări, și poartă în ciocul ei jăratecul războiului. Se vor aprinde flăcările urii și mii și milioane de vieți, spice de speranțe, își vor apleca în praf capul . . . Zile și nopți vor urla tunurile și ploile de gloanțe vor zbura cu vîntul morții și poate niciodată nu te voi mai vedea, voi muri departe de tine, aruncat în șanț, uitat în furtună de foc . . . Poate niciodată nu voi mai îngenunchea în fața bunătății tale și nu voi mai săruta de pe gura ta dulcele înțeles al fericirii. Mireasa mea albă, îți scriu răvaș în noapte și chem în condei sîngele meu, să-ți picure tinerețea-mi în cuvinte nebune . . . Sărut, cu toată înflorirea iubirii, hîrtia aceasta ce va vorbi în loc de mine, și chem vîntul să-ți ducă șoaptele mele . . .

Alba mea mireasă, departe ești de mine și tremur gîndindu-mă că poate niciodată, niciodată nu vei mai privi în brațele mele cerul infinit, pe-a cărui cărări de aur se aprind mărturiile de argint ale veșniciei . . .

Nu plînge cetind răvașul meu și adormi, culcînd sufletul meu în sufletul tău . . .

Annie, noapte bună . . .

ÎN SFÎRȘIT, PRIMĂVARĂ

Flori . . . soare . . . cîntec . . . iubire.

Tu, dulce și sfîntă comoară: tinereță.

Tu, tinereță scurtă, duioasă și fierbinte. Tu, dragoste bogată în lacrămi și zîmbet . . . Și voi toate, surori ale inimii mele: fericire, durere, iubire și melancolie. O, ori se deschide gura cerului și glăsuiește taina: în firul de iarbă se înalță aceeași viață ca în nemuritorii munți, în fiecare strop se micșorează veșnicia, în fiecare floare palpită un suflet de parfum și primăvara eternă.

Primăvară! . . .

Poetul își îngenunche înduioșarea. Și apucă lira, vopsită de sînge, și șterge strunele amorțite și răsună lung cîntarea primăverii.

O, fii slăvită, primăvară albastră, și ghiocei, și viorele, și rîndunele, și munți, și hori, și cîntece, fiți slăvite!

Fiți slăvite, bucurii și dureri ale facerii! Fiți slăvite, paseri, care treziți din tăcere arborii, și ramurile le împodobiți cu flori de cîntece.

Fiți slăvite, puteri și taine ale trezirii, ale primăverii fermecate . . .

Flori . . . soare . . . cîntece . . . iubire.

O, primăvară, tu dulce și sfîntă comoară.

Poeților, aduceți pe strunele voastre prinosul recunoștinței voastre. Aduceți flori pe altarul frumuseții și nu uitați să îngenuncheați înaintea trecerii eterne.

Copiii și fetele adune-se pe plaiuri și lăsați-i să se joace, să rîdă, să cînte . . .

Însenineze-vi-se fruntea, bătrîni, ce vă tîrîți spinarea obosită și nu blestemați, prindeți-vă în horă și uitați, în ritmul ei, umbra mormîntului. Căci e primăvară, primăvară . . .

ARIVISTUL ARDELEAN

[I]

O, cît este de insuferibil tipul arivistului! Oriunde ar fi, oricum ar fi, arivistul este însăși mediocritatea. Mediocritatea este naturală, căci Columb a putut face deosebire nu numai între ouă, ci și între oameni, și pînă ce profesorul Stein nu va putea produce tipul universal al omului egal în construcție fizică și psihică, omenirea se va baza pe o societate compusă din mediocrități. Este însă supărătoare, nespus de supărătoare, mediocritatea cu ifos, pretențioasă și gălăgioasă. Și privește în România mare: din toate colțurile îți rînjește mediocritatea.

La noi, în Ardeal, mediocritatea niciodată nu ne-a supărat, căci trăiam viața mizeră a sclaviei sociale și idealul genialității nu ne-a iritat prea mult. Astăzi, însă, cînd s-a înfăptuit unitatea politică și culturală, dreptul de control și selecțiune își apucă locul în viața de stat.

Și, iată, ne pășește în arenă: arivistul ardelean. Niciodată nu avuse viață de ideal. A trăit în atmosfera ucigătoare a provincialismului, s-a sufocat de un sentimentalism oriental, și-a însușit oportunismul în toate manifestațiile, intime și publice. N-a cunoscut nici o iotă din cartea suferinței, n-a produs nimic bun pentru cultura ori progresul românesc, n-a contribuit c-un accent de inteligență măcar la dezvoltarea marelui proces social ce se numește revizuirea hărții europene, a fost tot atît de bun ungur, ca și bun coeficient de constituționalism, căci, logic, azi, bazîndu-se pe lipsa de inteligență a masei, s-a încuibat în visteria statului, s-a încununat cu gloria efemeră a puterii de conducere, și-a umplut umerii de stra-

tele „meritelor" și, vînător de sinecură, spumegînd împotriva oricărui progres, anatemizînd talentul, priceperea și iscusința, lingușindu-se acolo unde se fierbe ciorba de „poziții", și-a asigurat un viitor, din care nu-l poate alunga nici o putere lumească. Arivistul ardelean, prostuț și incult, dar obraznic, a năpădit aproape toate căile manifestării publice. Visătorul ce stă în turnul de fildeș privește cu îngrețoșare și dispreț la zvîrcolirile de amfibiu ale acestei spețe de trîntori moderni. Biciul presei lipsește, căci presa din Ardeal este intimidată. Controlul social nu poate acționa, căci arivistul nu este sporadic, este o talangă, o cohortă uriașă de consemeni. Și, izolați, cei sfinți și iscusiți, ascunși în conacurile ori bordeiele lor, așteaptă glasul trîmbițelor din Iericon, așteaptă prăbușirea idolilor de ipsos și carton aurit, ca în bisericile națiunii să se audă glasul preoților consfințiți și unși cu smirna geniului și să înceteze frazeologia meschină, vînturată de pe amvon. Pe arivistul ardelean însă nu-l supără aceasta. După ce s-a făcut omnipotent, nu se rușinează a se numi de opincarii săi „excelență", după ce zeci de ani de zile a putut fi declasat și proletar în statul fudul maghiar, arivistul a mirosit deja după un os de ros, la care va roade, în ciuda celor flămînzi, mîrîind vesel ori furios, o viață întreagă. Arivistul ardelean (acest *viscum album* al copacului cultural), produsul unui stat tînăr, își fumează arogant țigara și-și plimbă copiii în automobil, învață meșteșugul nespus de greu de-a tăia cupoane și de-a călători în vagon de lux, iar încolo, puțin îl doare capul de așa-numita „cultură", „știință", „progres", „artă" etc., postavuri roșii pentru ochii oportunistului.

Credeam că, chiar în urma opresiunii seculare, în Ardealul nostru nu se va forma această ceată de impertinenți, credeam, evlavioși și timizi, că rugăciunile și botezul transformării sociale o să lumineze conștiințele, spre un idealism de-a căuta stelele lui Elmo. Și intelectul a divagat în *nil admirari*, ori, ce este și mai trist, în *time is money*. Și arivistul bucureștean, care ne-a făcut atîta necaz în Apus, arivismul din vechiul regat, care ne-a compromis de atîtea ori, iată, își are deja propteaua și la noi, în

Ardealul liberat, în Ardealul sclaviei moarte, alături de arivistii zilei, ni s-a format falanga de reacționari, respingător de reacționari și, mînă-n mînă, reacționarul ardelean cu arivistul său s-a încuibat pretutindeni.

Iar tu, care ai visat și ai muncit atîta ca să vezi zori albe în Ardeal, tu fă-ți bagajul, ori scrîșnește din dinți și alunecînd capul tău în mîini, plîngi cu hohot...

ARIVISTUL ARDELEAN

[II]

L-am fotografiat odată. Dar, de atunci, i s-a completat fața cu cîteva trăsături, i s-au mărit pupilele, i s-au dilatat nările, i s-a umplut sufletul de miresmele *savoir-vivre*-ului. Brilah Savarin ar putea spune, mai ușor, cum se face viveurul. A fost secole apăsat, a trăit viața de girondist intelectual, i s-a scurs traiul în apostolie și a fost consfințit de un iezuitism stîngaci; ce e mai „natural" decît ca orice ardelean căpătuit să învețe, de la *voisin* gurmeizm, să poarte cămăși *derby*, să-și diferențieze gustul, să-și tundă cu apă de migdale părul și să se coafeze cu pomada lui *Roger et Gallet?*

Arivistul ardelean este azi *en vogue*. Uitați-vă împrejurul vostru, și-l veți recunoaște, mirosind după sinecure, vîrîndu-se în bîlciul politicianismului de speculă, demonstrînd cu un șovinism necruțător, trîntind anateme în toți cîți au lucrat. L-ai întreba să-ți răspundă: dacă a citit vreodată pe Conta, dacă l-a sugestionat revolta de titan a lui Eminescu, dacă simte graiul și sufletul românesc? Și ți-ar bîlbîi cîteva fraze detestabile de retorism, și-ar poci minunatul grai ardelean cu acel amalgam bizar ce-i produce *milieu*-l provincial, te convinge că este o paparudă caraghioasă a intelectualității, neîntrecută în obrăznicie și în arta de a se vîrî.

Arivistul ardelean este un produs al războiului mondial creat anume în interregnul cultural ce predomină viața noastră publică. Nu se supără de acuza că-l numești bandit ori cretin. Pentru dînsul totul este azi un scaun în parlament, o carte de vizită cu inițialele: „parlamentar român".

Pe cine va reprezenta această fantoșe, înrudită cu dinastiile micilor tirani ai Ardealului, ales în direcțiunea cutărei bănci, încărcat de diplomă, un sincer și devotat admirator al oportunismului? Ce discursuri magistrale vor ieși din gîtlejul eminentului om de prăsilă, pe care l-a aruncat la suprafață un mare botez de sînge? Puțin îl doare că va fi numit banal și steril, va avea amantă la București și va deveni un stîlp al cafenelelor, nu al societății lui Ibsen... Ziarele îi vor tipări numele des și va deveni un „cineva". Celebrități de amfibiu, melcii grădinii de legume, ce se numește azi „activitate publică".

A fost grandios, umilitor de grandios ardeleanul sclav ... dar este de nesuferit și respingător ardeleanul arivist care imită pe iuncherul, pe marchizul, ori pe lordul, și în factura lui nu este decît un lacheu. Tipul acesta nu merită recunoașterea mîinii, ci numai a piciorului, și Ardealul își va scutura de pe trupu-și aceste insecte nesăturate, care molipsesc fecioreasca atmosferă ardeleană.

Și vei sosi nu peste mult ardeleanule, al culturii, care vei apuca de gît pe acești samsari ai suferinței noastre.

DASCĂLII

Ciudată vizită am avut ieri. Vă cunosc de mulți ani, dar pînă azi, dascăli români, nu v-am cunoscut. Ați venit trei dascăli zdrențăroși, bătrîni, gîfîind, voi „pionerii" culturii, cum vă numesc domnii cu joben la banchet, ați venit cu jalba voastră, ca să leg inima voastră beteagă de inima sutelor de mii, cu vorba tiparului să duc glasul vostru răgușit în larma lumească și să spun că voi, dascăli români, care deschideți ochii sufletului în trupșorul gingaș al copiilor noștri, sînteți și azi sclavii vieții. Pînă mai ieri, v-a năpăstuit jandarmul ungur, v-a înhățat procurorul, dacă ați încercat, cu orga nevinovată a junеții, să cîntați *Deșteaptă-te române*..., iar acum, de cînd s-a lărgit lumea cu o țară românească și s-a sporit geografia voastră cu multe, multe nume românești de văi, orașe, dealuri și sate..., vă toacă în cap mizeria.

Ciudată vizită am avut ieri.

Deputația celor părăsiți, deputația celor ce toarnă înțeles în căpșorul înfierbîntat al copilului nostru... Deputația dascălilor, pe care — ca pe mulți alți funcționari ai statului — îi uită poate și cerul. Apostolii palizi, care poartă blestemul slovei pe spate, care deschid cu cheia înțelepciunii lacătul lumii fantastice, ce-o clădește gîndirea..., preoții luminii care, în fiecare picur de cerneală, jertfesc o iluzie a tinereții și al căror plug e condeiul prodigios care, în sfîrșit, le iscălește necrologul — dascălii, dascălii, dascălii!

Dar cine se îngrijește de soarta lor?

Nu este o rușine a civilizației române că, tot atunci, cînd cîte un cavaler parfumat și pudrat risipește leafă grasă în cafenelele orașelor și cînd sinecuriștii statului se

lăfăie în trîndăvie, dascălul român și azi strînge în mînă, alături de moștenirea slovei, o bucată de pîine mucegăită?

Domnule ministru al cultelor! Să fi primit dumneata deputația celor trei dascăli bătrîni și, să le asculți glasul mizeriei, grandioasa baladă a sclaviei sociale, nu cred că ochii dumitale nu s-ar fi făcut uzi... Dascălul român trebuie salvat, dascălului român trebuie să i se dea tot ce cere, căci puțin cere, pîine dulce și trai liniștit. Căci nu poate naște generație de idealiști din educația celor ce, în școală, predică frumusețile vieții, iar acasă, sînt siliți să blesteme viața.

Domnule ministru al cultelor! Vei fi foarte ocupat și multe griji îți încrețesc fruntea, dar totuși, deschide dosarul dascălului român și te vei înspăimînta citind biografia lui. Și nu vei ezita nici un moment să apuci condeiul și să jertfești cîteva ceasuri pentru revizuirea condițiilor de viață în care sînt puși slujbașii statului, și oricît de grea e răspunderea, vei încerca să împlinești cererea lor, a dascălilor români, să le dai pîine mai dulce.

... Duceți-vă acasă, trei dascăli bătrîni, bolnavi, răgușiți... și știu că nu vă veți răzbuna pe micuții voștri din școală... le veți istorisi, cu ochii aprinși, poate, de spaima iernii, povestea privighetoarei care cîntă atunci mai frumos dacă îi scoți ochii.

ARTISTUL

Masa goală... Căminul stins... în ungher paianjenul țesea liniștit pînza clipei.

Copiii plîngeau... Lacrămile lor, ca boabe de durere, zvîcneau în razele de soare. Și mama bolnavă... cu brațele ca un fus, cu părul pieptănat de suferință, tușea în pat.

Și artistul își adună copiii în jurul lui. Cel mai mic ajunse pe genunchii lui, mezinul aproape de inima-i...

Și apucă penelul.

Și culorile se împărecheau, pe pînză se desfășura parcă fericirea, mîna creatoare chemă din umbră lumina: artistul văpsi un cozonac, rotund, frumos, cum vedeau copiii în vitrina strălucitoare...

Și zîmbetul copiilor flămînzi încununa fruntea asudată a artistului, coborî parcă din cer îngerul îndestulării, ca să sărute gurile flămînde...

Și parcă numai florile suspinau afară în grădină...

AMINTIRI

Putea-vei uita vreodată visele copilăriei? Cu balauri, cu hîrci, cu șerpi, cu flori roșii fantastic de mari? De cîte vise nu-ți aduci aminte, în care ai căzut din etaj, ori te-a mușcat un cîine negru!...

Îți aduci aminte de fețe albe de femei... care te-au iubit... te-au mîngîiat... au cîntat vesel din pianul negru, cu strune de argint... Unde-s visele, ce sînt visele? Dar, totuși, să vă spun un vis...

Era în ziua de 3 august 1914.

Pe mine m-au adus jandarmii unguri de la un bal, din Cojocna. Acolo, între lăutari și prieteni, cînd se ridica paharul în sănătatea habsburgului și se preamărea războiul, eu — cum era firesc — am aruncat paharul închinat și am spus cu dispreț:

— Nu ridic pahar în cinstea ucigașilor!

... Jandarmii s-au îngrijit ca să fiu răsplătit.

... M-au adus la Cluj, noaptea.

Și ce-a urmat, o știe toată lumea.

Eu am învățat să cunosc pușcăria, iar oligarhul ungur și-a primit răsplata.

Jandarmii țanțoși de atunci poate păzesc porcii. Să le fie de bine.

Ofițerii de atunci sînt poate în cimitir, ori, ce este și mai trist pentru aceste vietăți umplute pînă la buric cu galon, își macină zilele în viața grea a țivilismului. Procurorul care a fost atît de gentil și m-a înhățat... s-a făcut *croupier*, iar mai în urmă aud că este măcelar în Budapesta. Se potrivește de minune pentru trecutul lui!

Iar mie îmi arde în suflet și azi amintirea acelei zile de 3 august 1914.

Aud parcă și azi cum sunau ulițele de cîntările flăcăilor, care se duceau cu *Prinz Eugen-Marsch*... pe drumurile Nirvanei.

Ce larmă în jurul numelor Dankl, Potioreki!... Kövess... Arz!... Cum plîngeau, la porțile cazarmelor, femeile ca să-și mai poată revedea frații, bărbații, copii. Și cîte sulițe ducea în „Cetatea norilor" rebeliunea cetățenească, care nu se supusese războiului!

Cum mișunau în cafenele zbirii căpitanului Wild... și cum pîndea, bestia, „inginerul" Müller! Cîți popi legați în lanțuri, cîte femei bătute, copii chinuiți!

Cîtă foame, boală, blestemuri, cîntece de jale! Cîte înmormîntări!

Și ce trufaș se plimba, pe străzile Clujului, galonatul din Berlin, în tovărășia baronilor și grofilor! Și cîte discursuri de învrăjbire s-au ținut de popii unguri, care glorificau pe zeul special unguresc: *Hadur!*

Parcă e o ușurare pentru sufletul meu amintirea zilei de atunci.

Îți mai aduci aminte, Gheorghe Comșa, cînd, fugit din temniță, în noapte, pe străzile Clujului, ne-a legat ura și iubirea? Vezi ce mare-i ura și tare-i iubirea?

3 august 1914.

S-a cuvenit să comemorez ziua aceasta. Mai ales acum, cînd aș avea multe, multe de spus de ziua de 3 august 1921.

Idealismul de atunci, care ne-a nutrit pe unii — și susțin cu cinste numai pe unii — azi s-a rectificat. Căci este tragedia fiecărei amintiri, ca să sufere rectificare. Și nu arareori aceasta — *aqua rad* — distruge.

Mai ales dacă amintirea este floarea roșie a sîngelui vărsat cu belșug. Idealismul însă se nutrește pe sine ca pelicanul.

POVESTEA INIMII DE AUR

A fost odată... un cerșetor, cu numele Alexandru. O, vai de dînsul! Să-l fi văzut cum stătea înaintea bisericii, i-ați fi oferit cozonacul vostru! Din zori de zi și pînă seara tîrziu, stătea moș Alexandru înaintea bisericii, în ploaie, în vînt, și cîte bucurii și dureri a văzut intrînd în biserică! Căci moș Alexandru văzu pe toți aceia care intrau la altar, dar pe dînsul nu-l vedea nimeni. Un cerșetor bătrîn? Cui i-ar veni în minte că acestui bătrîn neputincios îi este rece patul și stinsă soba, și copiii morți și toată lumea străină?

Dar parcă totuși avea pe cineva, în lumea asta largă, cerșetorul bătrîn.

Era Florica, fata dughenarului bogat din fața bisericii, și Florica, căreia îi ziceau „inimă de aur", în oraș, îi aducea, în fiecare zi pîine albă și cîte-un ban. Florica venea singură, fugea neobservată de-acasă, căci altfel, tat-său, dughenarul bogat și îngîmfat, nu ar fi lăsat-o să învrednicească pe moș Alexandru cu prietenia ei. Dar moș Alexandru prețui această amiciție, căci de cîte ori se depărta Florica, trimitea rugi fierbinți la cer și spunea porumbeilor albi:

— Vedeți pe Florica? Asta-i sora voastră și inima ei este mai albă ca pana voastră!

Și porumbeii roteau deasupra Floricăi, și orășenii spuneau ca de minune, că „inima de aur" a cucerit păsările din slavă cu dragostea ei.

*

Într-o zi, în zadar aștepta moș Alexandru pe patroana lui micuță, Florica nu mai apăru cu un zîmbet vesel pe buze și cu surîs în ochi.

„De ce nu vine Florica? se întrebă îngîndurat bătrînul cerșetor și privea cu spaimă la casa dughenarului.

A observat părintele ei că Florica își pradă dragostea pe dînsul? Ori au dus-o în altă țară? Ori?"

Și ochii bătrînului cerșetor se umplură de lacrămi:

„Florica este bolnavă?"

Și văzu bătrînul cerșetor că pe poarta dughenarului bogat intră bărbați negri, îmbrăcați în costume de doliu:

„Medicii...

Florica este bolnavă!"

Și bătrînul cerșetor aruncă toiagul și fugi la dughenarul bogat:

— Este bolnavă Florica?

Bogătașul făcu ochi rotunzi de mirare:

— De unde o cunoști pe fiica mea și de unde știi că s-a îmbolnăvit?

Bătrînul cerșetor nu răspunse la întrebare, dar îngînă din nou:

— Este bolnavă?

— Da, răspunse cu adîncă tristețe dughenarul, Florica este foarte bolnavă.

Și boala ei nu este cunoscută de medici.

Ziua întreagă oftează, obrajii i s-au stins, ochii îi sînt plini de lacrămi și șoptește mereu: „Porumbeii... porumbeii".

Dar ce poate avea cu porumbeii?

Cerșetorul începu să zîmbească:

— Florica își recunoaște prietenii și îi așteaptă.

Porumbeii vor veni și vor vindeca-o. Și cerșetorul se ducea în grabă în fața bisericii și făcu semn unui porumbel: Vino să-ți spun ceva!

Porumbelul coborî.

— Florica este bolnavă. Și vă dorește pe voi. Ai auzit, vă dorește pe voi.

Și porumbelul zbură în slavă și spuse tuturor porumbeilor:

— Veniți la fereastra Floricăi, căci bătrînul cerșetor ne spune că prietena lui ne dorește.

Veniți să zburăm la fereastra ei și să-i alungăm durerile negre de pe suflet. Să-i gîngurim tinerețea și iubirea, să simtă iar inima ei de aur bucuria albă a primăverii!

Și a doua zi, dis-dimineața, în jurul ferestrei Floricăi începură să rotească mulți-mulți porumbei albi, se făcu albă slava de zvîcnirea aripilor și Florica, recunoscînd pe prietenii ei, începu să simtă căldură în inimă:

— V-a trimis, simt, moș Alexandru. Nu-i așa, moș Alexandru v-a trimis?

— Alexandru... Alexandru... răspunseră porumbeii.

Și Florica începu să bată din mîini de bucurie, obrajii îi înfloriră, ochii se umplură de surîs și dughenarul bogat nu putu să înțeleagă pricina bolii și leacul ei.

*

Dar, peste cîteva zile..., Florica se făcu mai bine.

Boala dispăruse ca un fulg și primii pași i-a făcut la biserică, căutînd pe bătrînul cerșetor.

Dar moș Alexandru nu mai era acolo.

În locul lui stătea un sfînt de piatră.

Și Florica se înecă parcă de plîns:

— Unde ești, moș Alexandre? Ți-am adus pîine și bani!...

Iar un porumbel se așeză pe umerii Floricăi și-i șopti parcă în urechi:

— Moș Alexandru este azi în mine, și sufletul lui îl înalț în văzduh, i-am moștenit sufletul!

Și Florica sărută porumbelul și-i spuse încet:

— Totdeauna să plutești deasupra mea, dragul meu prieten.

— Totdeauna voi pluti deasupra ta!

Și totdeauna zbura deasupra Floricăi porumbelul alb și orașul vorbea iar ca de minune de Florica.

În șapte țări și peste șapte mări se lăți vestea fetei, pe care o petrece totdeauna un porumbel alb.

Și toată lumea își făcea cruce, cînd pomenea numele Floricăi...

— Florica... inimă de aur... Florica noastră! Și rugăciune se făcu numele ei pentru bolnavi și bătrîni, și cerșetorii neputincioși îi sărutau urma, căci în urma Floricăi pătrundea lumină și noroc.

Dar vestea trecuse și în Țara dușmanilor, și venise un vestit ostaș odată în orașul Floricăi, pe care îl supăra mult și-l înfuria povestea Floricăi.

Și, într-o zi, cînd Florica trecu iar înaintea bisericii..., deasupra ei porumbelul alb..., străinul trimise un glonte după porumbel.

Și căzu mort porumbelul, în poalele micuței Florica.

Străinul fusese bătut în lanțuri și dus de argați orășenești, iar Florica îmbrățișă trupșorul neînsuflețit al porumbelului și oftă podidită de plîns:

— Ai murit și ca cerșetor... și mori și ca porumbel!

... Și învățații orașului, căutînd urmele glonțului, găsiră în porumbel o inimă de aur, în al cărei mijloc era un diamant, cît o alună.

Iar din prețul acestui diamant, Florica ospăta pe toți cerșetorii orașului și inima de aur o folosi ca medalion, pe care îl poartă și azi la gît, și porumbeii coboară pe mîinile Floricăi, iar cerșetorii îngenunchează cînd o văd trecînd...

*

Aceasta-i povestea, pe care mi-a spus-o un pescar bătrîn, cînd am părăsit, pe barca lui, o țară caldă și frumoasă și deasupra noastră pluteau, în apusul soarelui, porumbi albi, care — dragii mei copii — sînt suflete și dînșii și de aceasta să-i iubiți și să nu-i speriați niciodată și să încercați să-i chemați pe umerii voștri! Căci pe umerii copiilor buni coboară fără spaimă porumbelul!

NUMAI FLUIERUL...

Am văzut și eu, zilele trecute... într-o seară, cînd veneau nori roșii pe cer, învăluind țipătul cocorilor... o catastrofă... Trenul. Trenul s-a năruit, locomotiva s-a răsturnat ca o idee, semaforul cu ochii verzi privea îngrozit, țipetele țeseau deasupra noastră stofă fină de durere... în care dorm liniștiți morții... fețe ca varul... acari speriați, cu părul vîlvoi... morți mulți, vopsiți de penelul sîngelui nemuritor... S-a frînt o roată și s-au prăbușit opt vieți... O, ce duios era tînărul mort, alunecînd în întuneric pentru totdeauna, tot mai adînc... unde se va opri?... poate în lumea albă în care arde izvorul veșniciei...

Și se căutau părinți și copii... mame și fete... dușmani și prieteni s-au împăcat de strigătul morții. Îngrozitor... Jandarmii pătrundeau cu făclii în vagoanele negre, chemînd ce a mai rămas viață. Un șef de gară, plîngînd de nenorocire, cum plîng bătrînii care pierd flori și raze de soare. Poporul parfumat al vagonului cu paturi, hohotind în mîini... Și miros de toamnă, de pieire, de suferință, pretutindeni.

Și am văzut un țăran, un moț de la Abrud... înalt, voinic, spătos, ca o statuie latină. Și îi curgea încet sîngele din tîmple. O bucată de fier i-a crăpat capul. Își astupa tîmplele cu căciula. Și-mi spunea cu o tristețe de sfînt: fluierul, fluierul! Mi l-am pierdut! O, ce fluier frumos! Și de atîtea ori cîntam din el, în revărsatul zorilor și pînă ce adormea lumea. Fluierul!

Ai dreptate, frate. Tu ai pierdut fluierul vrăjit. Poate în fluierul tău a fost bucuria, bunul mers al trenului, somnul patului, parfumul fînului, dragostea fecioarei, credința duminecii... Și l-ai pierdut. Ai pierdut fluierul. Numai fluierul. Te-am înțeles.

Am înțeles, căci tu ai pierdut totul în fluier. Alții își căutau portofelul, copilul, piciorul, geamantanul, amantele, galoanele, cărțile, blănuri, poliței, ghiozdanul... Tu ai căutat însă ce era mai mult decît toate — cîntecul românesc pe care l-ai pierdut în fluier.

Moartea l-a apucat, ți l-a smuls din mîini și, în liniștita seară, a cîntat cîntarea eternului cîntec.

Și din tîmple picura încet sîngele. Vei găsi un alt fluier, frăține moț? Dar dacă îl vei găsi, nu mai coborî niciodată din muntele tău fecioresc și lasă să ți-l boteze furtuna și să ți-l liniștească șoaptele brădetului.

Fluierul...

UNUI ACTOR BĂTRÎN...

Veneam din drum, de departe, și-ntr-un vagon ne-am întîlnit. Era noapte de noiembrie, teatrală, parcă nu credeai că luna era veritabilă, părea un decor întreaga natură, pe care a lipit — din glumă — cineva, o bucată de lună. Vagonul rece, ca de obicei, ferestrele aburite, elanul roților nu mai înceta, și copiii dormeau alături, ca amorezii lui Rubens, pe dînșii nu-i interesa nimic, decît visul. La o stație, unde trenul s-a rușinat că se oprește, a intrat un bătrîn, pe care-l cunoșteam parcă de undeva. Poate l-am văzut mort, într-o morgă din Paris, și s-a trezit să mă păcălească... Nici altfel nu putea fi mai palid și mai trist... Geamantanul lui, epopeea românului intelectual, care nu se unge cu mirul politicii: mucava, sfori legate cu grijă, și din geamantan pătrundea, neîncetat, acel teribil miros al dulapului și-al nucilor rîncede, pe care nu-l mai uităm niciodată.

Se uită lung la mine. Mă uit lung la el. Și, scurt, ne recunoaștem.

— Ah, vezi ce este lumea! Este mult mai mică decît ne-am închipuit. Și ne revedem chiar acum, cînd nu ne-am așteptat!

Și bătrînul cabotin îmi strînge cu emoție mîinile.

Îți aduci aminte de badea Gheorghe Coșbuc? Cîte vinuri dulci am mai băut, cîte torturi bune, țigări fine! Toate s-au dus!

— Da, toate s-au dus! adaug eu, poate și stelele din cer s-au dus în altă lume. Au plecat toate cîntecele. Dar s-au dus și piesele romanțioase, fulgul de puf, perdavul,

parfumul de viorele de Parma, jobenul sur de la Lèon, țigările Gionaclis și balurile, nunțile!

— Dar au rămas lichelele!

Și bătrînul cabotin începe să zbiere. Glasul lui învinge urletul roților și parcă înfuria locomotiva să alerge și mai nebună, părul i se ridică vîlvoi, ca al unui cacadu hîrăios, i se umflă nările ca unui muzician ceh, care-și suflă plămînii în arii sentimentale, și mîinile și le ridică în slavă parcă ar imita pe sfinția sa, cînd blestemă norodul ticălos, și iese tumultul de vorbe nealese, vărsate parcă din izvorul veșnic al sufletului.

— Lichelele! Ah, să știi cum mă mistuie și cum mă chinuie existența lor. Oriunde ai încerca să scapi de ele, sînt mereu în calea ta.

— Și dumneata, întreb sfios, de ce nu joci?

Ochii i se umplură de lacrimi.

— De ce să joc, și cui să joc? Dacă aș păși din nou pe scenă, criticii ar spune că sînt învechit, că miros a mucegai, că strănută din mine sicriul. Ce s-a ales din Rocambole? Cui îi trebuiește Molière ori sentimentalismul celor orfani? Nici Sue, nici Balzac, nici chiar Ponson du Terrail. Ghitara a murit, și din farandola s-a făcut... charleston.

Și-și căuta parcă locul în lume, bătrînul artist care avuse loc în vagon. Ochii lui, moi de lacrimi, umezi de plînsul tăcut al bătrîneții, pe care nu-l aud decît amorezații și miresele moarte...

Ce să-i spui, cum să-l mîngîi? Cum poți să mîngîi pe cineva, căruia i-a murit cea mai frumoasă iluzie: arta. Vremea nouă l-a găsit bătrîn și stins, ca pe-un leu fără gheare, pe care-l poartă în circ oamenii, să rîdă de neputința lui.

— Și cum îți trec zilele?

Bătrînul își arată dinții galbeni:

— Am o meserie, dar să nu rîzi! Sînt dresor de canari! Ziua întreagă le fluier, le dresez, le prepar pentru colivie. Las', fie și dînsele sclave pe toată viața, las', cînte în colivie dacă pot cînta... Dresez canari. Ocupație, nu-i așa, ridicolă?... Dar are ceva legătură cu arta... Melodia tiranizează, melodia înșală și sclăvește pe bietele vietăți minuscule...

Tăcerea ne desparte ca un zid.

Trenul fuge monoton...

Nu mai uruie trenul, roțile lui macină vremea.

Ne urcăm poate în stele cu trenul fantastic și bătrînul artist ține în mînă un canar și-i fluieră. Iar eu simt că lumea este o colivie în care ne zbatem amîndoi, și deasupra noastră scînteiază stelele.

COPII FLĂMÎNZI PE STRĂZILE CLUJULUI

De cîte ori mă abat pe străzile Clujului — anahoret care am cunoscut atîția, fără să am prieteni... —, mă întîmpină copiii flămînzi! Și tot mai mulți... și tot mai zdrențăroși, și tot mai palizi! Și în zadar le dau un leu, doi lei — cum aș vrea să le pot da mii de lei... — eu știu că nu le ajut deloc.

... Teribil. Și voi, copilași ca ai mei, frați cu puișorul meu pe care-l păzesc de furtună, în pieptul vostru bate aceeași inimă ca în pieptul vlăstarului de principe... același sînge cald și bun care este al copilului nevinovat... și pe voi nu vă așteaptă guvernantă cu zîmbet grațios..., dar, ce să fiu banal, cînd tiparul este scump și cititorii nerăbdători?...

... Teribil. Și totuși, mă obsedează vedenia stranie, perpetuă... Dacă n-aș fi avut atîtea suferințe grele în viață, și dacă nu m-ar doborî, din cînd în cînd, cele mai dezgustătoare chinuri, m-aș simți și eu vinovat, cu sănătatea mea, pentru ochii roșii de plîns ai acestor copii care, asemeni unui stol de blesteme vii, este mereu deasupra conștiinței noastre.

... Ai cui sînt copiii aceștia?

... Întreabă-i cineva de unde vin, unde se duc? Mîngăie-le cineva fruntea îmbătrînită de brazdele nopților reci, cînd luna scînteiază ca un diamant fals pe firmament?... Nu cred că și-ar aduce aminte, ori i-ar observa pe acești mici martiri ai foamei, ai frigului, domnișoarele care-și desemnează cu roșu linia buzelor.

... Am privit atent să văd cine le dă acestor copii ai străzilor, care în cea mai cumplită iarnă poartă pălărie

de paie, și ale căror ghete sînt rupte, că parcă le-ar fi aruncat cineva din glumă pe piciorul lor înroșit de frig? ... Am observat că abia se îndură cîte-un suflet romantic de fecioară din care n-a murit amintirea lui Rocamole, ori cîte un pensionar îmbătrînit.

Majoritatea oamenilor nu au suflet. Indiferenți, scuzîndu-se parcă de exigențele grele ale vieții, proprietarii veseli de burți respectabile și plete mari nu simt nici o datorie ca să se opreasca în fața acestor veritabile mărturii ale sărăciei. *Qui prodest?* ar întreba străinul latin, pe care oportunismul îl traduce cu „prea mult zgomot pentru nimic".

... Și, în drumul meu, pe străzile Clujului, obstacolul nu sînt nici femeile elegante, nici notabilii, nici chiar solii opiniei publice, pe care îi poți ocoli oricînd spunîndu-le banalitățile care se potrivesc de făptura lor lipsită de duh. ... Cel mai teribil, dureros și arzător ca focul obstacol este un copil lihnit de foame, pe care îl văd în fața mea, ca pe un adevărat simbol al ticăloșiei lumești; de ce acestui copil nevinovat nu-i ajunge măcar o bucată de blană din uriașul conglomerat de carne, untură, briliante, blănuri, mătase, care se numește: „cucoana fruntașului X. Y."?

... Dar nu urmez cu sugestiile, scrise într-un ziar monden, ca răspuns la o anchetă. Am fost întrebat și cu iscălituri, din partea unei publicații mari, să spun ce anume impresii am în Cluj, unde trăiesc, „căci cititorii noștri sînt curioși să cunoască impresiile dv. ..."

... Nu știu dacă, după acestea, cititorii acelei publicații mari, care a cerut fotografie și biografie și un articol sentimenal, vor fi curioși, să cunoască impresiile mele din Cluj ...

... Pot să afirm însă, cu tărie, că acești copii flămînzi ai străzilor clujene mă pasionează mai mult decît banchetul la care nu mă duc, balul pe care-l ocolesc cu oroare, conferințele de care fug ... și conversațiile „culturale" cu oameni proști, pe care îi disprețuiesc; azi — afirm cu și mai mare tărie — nu observă aceasta nici chiar cel mai cronic client al oportunismului că-mi bat joc de dînsul cînd îl iau în serios.

ELSIE

O văd în fiecare zi și în fiecare zi mă întorc cu durere multă în suflet. Nu sînt eu destul de trist, mai am nevoie de durerea altora?

Și, în fiecare zi, o văd pe Elsie cum se luptă ființa ei gingașă cu umbra, cum cersesc ochii ei albaștri soarele, căldura, cum ar vrea să fie fericită și Elsie, ca fetele celelalte, care au logodnic ...

Căci și Elsie are logodnic, dar logodnicul ei este alb și doarme în mormînt, și noaptea, cînd lumea se odihnește, logodnicul alb se trezește din somn, cu pașii lui de văzduh mirositor, a tămîie, se apropie de Elsie, care doarme, o sărută pe buze și-i șoptește în ureche:

„Elsie, scumpa mea mireasă, te aștept la nunta mea. Vor cînta mii de bufnițe și corbi, va juca diavolul cu stafiile, motanul negru își va înfige ghearele lui în inima ta roșie, și-ți va bea sîngele vampirul, unchiul meu!

Elsie, scumpa mea mireasă, tu vei veni cu mine în pămînt, unde guzganii aleargă după rîme și curge neîncetat puhoiul."

Și Elsie se cutremură în vis, i se rosesc obrajii de spaimă, simte buzele reci ale mortului, se trezește din somn și strigă tremurînd de groază:

— Mamă! Mamă! Mamă!

Și mama o strînge în brațe pe Elsie, o sărută fierbinte, ca să uite sărutarea de gheață a mortului, o mîngîie pe obrajii palizi și-i spune cu glasul dulce al mamelor:

— Fetița mea, te voi duce la munte, să vezi acolo sînt mii de brazi și veverița se joacă glumeață prin ramurii brazilor ... și în vîrfui munților este un helesteu, în ju-

rul căruia cresc flori vrăjite și cîntă ciocîrliile! In vîrful munților sună cornul, și oile cu talanga, urmate de păstor, aduc în ugerul lor leacul tău! Vei vedea ce frumoasă și zdravănă o să te întorci din munte!

*

O văd în fiecare zi pe Elsie, și tușește, și tușește, și parcă se rușinează de tusea ei.

E tot mai frumoasă, tot mai albă, e parcă numai o icoană care trăiește din întîmplare.

Și tot mai vinete îi sînt buzele, tot mai strălucitori ochii. Focul adîncului luminează în ochii ei, ori poate seamănă cu focul stelelor privirea ei.

Elsie, Elsie, de ce nu te lasă cerul pe pămînt?

Elsie, Elsie, de ce nu pironește cineva un piron în cimitir la mormîntul logodnicului tău și de ce nu aruncă foaie de mătrăgună pe humă cineva, să nu te mai cheme logodnicul alb? Căci așa se spune că, dacă vineri-noaptea arunci mătrăgună pe mormînt și pironești piron pe mormînt, atunci mortul nu mai are putere și nu se mai întoarce noaptea, să ducă pe cineva în sicriu.

Căci altfel, Elsie, simt că tu vei părăsi pentru totdeauna *tennis-ground*-ul și în zadar te voi mai aștepta să vii, să te văd frumoasă, și bolnavă, și tristă, și ruptă în două ca un crin de vînt!

*

Elsie, nu o mai văd . . .

Unde ești Elsie?

Elsie, unde te-ai dus?

Se mișcă frunzele teilor, florile roșii aruncă parfumul lor greu în fața mea. Se fac și mai multe spume albe pe cer, și de departe, din codru, vine o șoaptă obosită.

Elsie! Elsie!

Te-ai închis într-o șoaptă.

POVESTEA UNUI CÎINE DE MUNTE

. . . Poate imaginea este prea vie și culorile prea stridente.

În zilele acestea de grea suferință a oamenilor, cînd mizeria și boala dănțează horă cu iarna, nu este cutezanță să scriu despre viața și moartea tristă a unui cîine?

Dar cîinele nu este viață? Dar în ochii lui nu se zbate flacăra durerii, ca un foc tăcut?

Dulău frumos, cu perii albi și cu lătrat vioi, îl chema Codru. Codru era numele lui și codrul de munte îi era împărăția, și hăulitul flăcăilor îl asculta cu voioșie mare, mișcîndu-și coada. Codru era dulăul unui bătrîn moț de la Vidra, care aducea la Cluj cărbuni, și moș Onuț se oprea în fiecare lună o dată în fața casei și striga cît îl ținea gura:

— Nu trebuie cărbuni?

Și-l cunoștea întreaga uliță, copii și moșnegi. Și Codru, cîinele lui blînd și frumos, cu ochii veseli ca ai unui strengar de hotpan, cu labe tari și cu lătratul vioi.

Nici nu cred că putea veni din munte moș Onuț fără dulăul lui, poate prietenul lui singur în viață, căci moș Onuț nu avea decît sacii lui cu cărbuni, un cal bătrîn și cîinele.

— Nu trebuie cărbuni?

Striga de treizeci de ani, de cînd îl știu, tot românește, pe străzile Clujului:

— Nu trebuie cărbuni?

— Ba trebuie! îi spuneau, de treizeci de ani, de cînd știu copilăria mea, casnicele, femeile și copiii străzilor.

Și cum se golea sacul de cărbuni, calul se făcea tot mai bucuros, iar Codru, cîinele pe care îl cunosc de-atîția ani, sărea jucînd de veselie că scăpau de povară și se întorceau în codrii de munte, unde sînt atîția brazi și veverița alungă cu nuci după păsări...

Moș Onuț a venit și azi și glasul lui este trist și răgușit:

— Cărbuni! Cărbuni!

Și calul parcă ar pricepe durerea stăpînului, își apleacă și mai tare capul.

— Dar unde este Codru?

Codru? Unde-i Codru, moș Onuț.

Moșneagul îmbătrînește parcă cu zece ani pînă ce răspunde:

— A plecat! S-a dus cu umbrele!

— Unde s-a dus cu umbra cîinele?

— Orașul mi l-a ucis! Blestemată să fie roata care l-a rupt.

— Roata l-a rupt?

— Da. Ia, un motor de care trece pe aci. Și arăta cu ură și dispreț la un automobil care trecu zuruind.

Un motor l-a apucat cînd am venit de la munte, și bietul cîine s-a uitat la mine și parcă mi-a spus: noapte bună, moș Onuț, eu nu-ți mai păzesc oile, și nu-ți latru dușmanii și nu-ți ling degetele, cînd te doare inima.

— Și...

— Și acum păzește oile lui Sfîntu Petru, acolo, în pădurea cerească și să nu crezi, domnule, că sufletul nostru nu-l va mai întîlni.

Era, în cuvintele lui moș Onuț, poate esența filozofiei pe care o căutăm să o înțelegem și o numim panteism, era atîta iubire și durere în cuvintele bătrînului, care-și plîngea durerea după un soț pierdut pentru totdeauna, încît mi se făcură și ochii mei umezi.

— Pe Codru l-a ucis orașul! Niciodată, niciodată n-o să-l mai aud lătrînd vesel după carul cu saci de cărbuni.

Imaginea este prea vie și culorile prea stridente.

Dar sîngele nu uită să stropească ulițele...

CLUJUL

Am plecat din Cluj rușinat, chinuit și huiduit, în anul blestemat 1940.

A trebuit să las acolo tot ce aveam mai drag: femeie, copil și morții neuitați.

Nu m-a durut că las acolo: casă și cărți, pe care le-am adunat cu atîta trudă, zeci de ani! Nu m-a durut că am „refugiat" — ce cuvînt îngrozitor — și m-am oprit la Turda și am stat acolo, fără voia mea, cinci ani... Nu m-a durut că mi-am pierdut cîntecul, că mi-a răgușit glasul și că părul mi s-a făcut tot mai alb. M-a obișnuit războiul și pe mine, cu toate tragediile lui. Boala și mizeria mi-au bătut destul la poartă. Nici nu vreau să spun cît de mult am suferit, cît am fost de umilit, cît de mult au pătimit, împreună cu mine, toți cei ce au trebuit să învețe o viață de calvar. Nu am nici un drept ca să plîng mai mult ca alții, să-mi număr chinurile, să-mi arăt fața mai palidă ca a altora. Lumea este sărită din țîțîni și se îngrijește voința celor ce aduc libertatea, ca dacă va sări la loc, să scape de toate blestemurile care au nenorocit-o.

Cinci ani am așteptat, ca iar să pot spune: Clujul este eliberat. Cu buze înfrigurate, rosteam în nopți tîrzii cuvîntul cel mai frumos al graiului meu: Clujul.

Cînd nu mă vedea nimeni, poate și lacrămi mi-au înmuiat fața și mă gîndeam la casa în care m-am născut, în care erau străini cu ura aprinsă în ochii lor. Și treceau primăverile și veneau iernile și „întoarcerea" în Cluj tot nu s-a împlinit. Cu scîrbă și groază vedeam, din geamurile odăii mele din Turda, pe nemții lui Hitler și trebuia să ascult minciunile cele mai ticăloase ale ticălosului slugă

român care, cu întreaga lui ceată de servitori și părtași în hoție călcau în picioare Ardealul.

Dar nici un moment nu m-am clintit — cum nu s-a clintit nici unul dintre refugiații adevărați —, în credința că va sosi ceasul, cînd vor veni... Vor veni acei ce nu mint. Vor veni acei ce nu ne-au furat Ardealul, ci care ni-l vor da înapoi. Puțin mi-a păsat că hainele mi s-au zdrențuit, că mi s-au subțiat degetele, că trăiam sărac, cum trăiesc oamenii cu griji grele și cu nenorociri pe cap. Nu mă făceam galben de invidie, cînd alții (și cîți au fost!...) își adunau averi, își cumpărau moșii și palate din banii furați, prietenii mei erau: birjarii, copiii rîioși, femeile care numai în vis se săturau. Iar dușmanii văzuți ori nevăzuți îmi erau: slugile lui Hitler, pe care îi ocoleam ca pe leproși. Și, vedeți, îngîmfaților de ieri, cu cucoanele voastre obosite de moarte de pocher, cu automobilele și mătăsurile voastre, totuși, au sosit aliații și în fruntea lor rușii, de care numai voi aveați frică și pe care îi afuriseați, căci știați că, atunci cînd vin soldații poporului, atunci vă va cădea din mînă paharul de șampanie, veți tremura de povara briliantelor, a căror strălucire a pălit fețele celor nenorociți: bătrîni, copii și femei...

Așa s-a întîmplat.

Și, acum, porțile Clujului sînt deschise.

Va putea intra oricine, care nu are pe suflet piatră, nu are blestem în urma pașilor, și nu vrea să continue, și într-un nou Cluj, ceea ce a făcut cinci ani: îmbogățirea pe spinarea celor năpăstuiți.

Clujul va trebui să aibă oameni curați, suflete cinstite, brațe muncitoare, minți luminate.

Clujul va trebui să renască din robia în care a fost aruncat, dar nu va asupri pe acel ce nu merită asuprire. Clujul nu poate fi decît așa cum l-am dorit și l-am visat: frumos, bun și înțelegător de roata lumii, care se învîrte. Clujul trebuie să fie un minunat imn de libertate, în care să nu-și mai fluture barba murdară profeții falși. Clujul, trebuie să fie al celor cinstiți, care să mătură din drum gunoiul rămas după bestia fascistă; din ruini va răsări un alt oraș, cu inima roșie de dragostea de om, și, în acest

Cluj, mă voi întoarce, ca să strîng mîna oricărui om care este cinstit, dar să scuip în calea celui ce vine acolo, crezînd că nu-i cunoaștem pe cei buni și pe cei răi, că nu facem deosebire între chinuitul de soartă și între îmbogățitul pe nedrept.

Un nou Cluj mă așteaptă, un nou Cluj ne va aștepta. Veniți cu mine, cu toții, acasă, după atîția ani de pribegie, cei care meritați să vă întoarceți. Ne așteaptă Clujul nostru, acum numai al nostru, al celor neprihăniți...

Clujul...

TEATRU

MAICA CEA TÎNĂRĂ

Dramoletă neoromantică într-un act

PERSONAJE

MAICA CEA TÎNĂRĂ
MĂRIOARA
CHELĂREASA

Decorul reprezintă grădina unei mănăstiri. La stînga, se vede mănăstirea cu cinci ferestre către scenă. La dreapta, o portală, proptită de un zid, pe care atîrnă flori. Portala are un geam către sat, a cărui lumină se vede. Lîngă portală e un iconostas, cu icoana Sfintei Maici, deasupra căreia arde un felinar. Inaintea iconostasului e un scaun. Acțiunea se petrece în zilele noastre.

[SCENA 1]

MAICA CEA TÎNĂRĂ. Apoi MĂRIOARA

Maica cea tînără Șade în scaun și privește, prin geam, la sat. Dinspre sat, se aude o cîntare zglobie de nuntă, lăutele cîntă urmate de chiote. Maica cea tînără privește tăcută la sat, se joacă cu crucea de la sîn și se vede pe toată făptura ei o neliniște mare.

Mărioara (Intră. Vine dinspre grădină. O femeie mai în vîrstă, dar tot frumoasă. În păr are flori roșii și în mînă o cofiță. Vine lălălăind. Privește în jur și, cînd observă pe maica cea tînără, tace, se duce încet la maică și, făcîndu-i temenele, spune tare): Bună seara maică, seară bună!

Maica (tresare): Cine ești tu?

Mărioara (blind): Nu mă cunoşti? ... Sînt nevasta lui Iosif. Soţia argatului domnesc, care vă aduce lapte.

Maica: Şi ce vrei? ... De ce vii aşa de tîrziu? N-ai întîlnit-o pe chelăreasă?

Mărioara: Şi dacă aş fi întîlnit-o? Astăzi e nuntă în sat şi nu-mi pasă de alţii ... Aşa sînt eu, nu-mi pasă de alţii ...

Maica: E nuntă în sat? E nuntă în sat?

Mărioara: A doua uliţă de-aici ... Ascultă, maică, şi cum chiotesc nuntaşii ... *(Se duc mai aproape de geamul portalei. Mărioara o prinde de mînă pe maică.)*

Vino mai aproape ... Destul de departe e viaţa ta de viaţa noastră. Nu-ţi fie teamă ... E slobod să priveşti şi tu măcar la lumina nunţii noastre ... Nu-ţi fie teamă ... Acolo-i nuntă ... Acolo-i nuntă ... şi zece lăutari cîntă la masă şi două mese încărcate şi optzeci de nuntaşi ... Şi cîntă lăutarii şi joacă bătrîn şi tînăr, căci tînărul joacă, căci va fi bătrîn, şi bătrînul joacă, căci va fi iarăşi tînăr ... Ascultă, maică, am venit din nunta mare, ca să duc apă ... Apă sfîntă ... Se spune că apa voastră e sfîntă, doar la fîntîna voastră nu aşteaptă flăcăii şi nu cîntă fetele. Şi mi-a spus mireasa că vrea să bea din apa voastră, căci setea o arde şi setea ei nu se astîmpără decît cu apa voastră ... După apă sfîntă am venit, maică ...

Maica: Ai adus cofiţă?

Mărioara: Tu nu o vezi? Doar o ţin în mînă! *(I-o arată.)* Maică, maică, nu vezi cofiţa?

Maica: Ah, da, cofiţa ...

Mărioara: O ţin în mînă şi n-ai văzut-o? *(Lăutele cîntă mai tare.)* Auzi, maică? O, ce nuntă frumoasă ... O, ce nuntaşi frumoşi ... O, să vezi mireasă ... E bătrînă şi urîtă şi firavă, dar are parale. Şi în haina de mireasă, cu fachiol pe faţă, pare şi mai urîtă. Are ochi mari şi bătrîni şi priveşte parcă ar vrea să muşte cu privirea. Căci vede lumea frumoasă şi ea e atît de urîtă ... Dar, parale, parale ... În lumea de astăzi, toate le poţi cumpăra pe arginţi: mătase şi grîu şi bărbat. Şi astfel s-a întîmplat şi

cu mireasa asta. Şi-a cumpărat un flăcău frumos. I-a fost sete de sărutarea unui flăcău sănătos ... L-a cumpărat ... Şi bineînţeles că la nunta asta, unde toate sînt cumpărate, venit-au atîţia musafiri. Venit-au domnii, domnii. Dascălul cel negru ... Popa cu domnişoara cea firavă, crescută la pension. *(C-un dispreţ vădit.)* Domnişoara, bălaie ca luna, care vorbeşte pe nas şi spune la toate: mersi, mersi.

Maica: Nu-i duci apa? De ce-mi povesteşti lucrurile acestea?

Mărioara: Ei, dar ce te zoreşti? Mie nu-mi arde de horă. Las' joace la horă cei ce vor să joace ... Eu mi-am jucat hora. Acuma numai la hora altora pot privi ... Ei, maică, aşa sînt bătrîneţele. Am îmbătrînit, m-am făcut mai rea, dar văd mai bine ... Văd că lumea nu e atît de frumoasă cum o vedeam cînd dormeam în fîn, cînd eram fetişcană, căreia i-au ars obrajii ... Dar tu, maică, tu eşti un boboc de floare.

Maica: Ce vorbeşti? *(Speriată; în turn, ornicul bate de nouă ori.)* Se apropie rugăciunea de seară ... Nevastă, du apa şi nu mai vorbi!

Mărioara (pune cofiţa în jos şi priveşte în jur): Aici e aşa de rece ... Brr! Ce albi sînt pereţii! Şi ce întunecime e lîngă ziduri! *(Lăutele cîntă iarăşi mai tare.)* Şi acolo, nuntă şi flăcăi şi vin ... Să vezi, Iosif al primarului joacă tot cu Vanda. Din hora lor se va face iar o nuntă.

Maica: Nu duci apa? Femeie, te aşteaptă mireasa ... Nu-i duci apă? Apă sfîntă?

Mărioara: Las', e destul de bătrînă ca să mai poată aştepta ... Dar tu eşti un' boboc de floare. Păcat de tine să stai aici ... Tu eşti tînără şi frumoasă ... Spune, maică, ce-ar fi să vii cu mine la nuntă?

Maica: La nuntă? ... La nuntă? *(Cu glas stins.)* Sînt fata lui Cristos ... Torc cunună din flori albe. Şi tămîia mă trezeşte şi mă adoarme clopotul de seară. În mine a murit lumea. Şi viaţa ei. În mine a murit: sîngele şi sînul meu nu are pofte fierbinţi. La nuntă? ... Se apropie rugăciunea de seară. Corul va cîn-

ta... Du apă, femeie, și mă lasă pe mine, biată femeie cu inima moartă.

Mărioara: Maică, o, ce frumoasă ești tu! Ochii tăi sînt calzi de suflet. În fața ta e mai multă viață și primăvară decît într-o floare. Și vestejești aici. Vino la nuntă! La nuntă! Păcat de tine! Te vestejești făr' să-ți fi sărutat cineva urma...

Maica: Femeie, femeie...

Mărioara: Și frumusețea trece. *(Lăutele iarăși cîntă.)* Și cînd vei fi bătrînă, vei plînge de atîtea ori că ai fost frumoasă cînd ai fost tînără. Vino la nuntă! Auzi lăutele? Doar chelăreasa nu te-ar vedea... Și maicile toate sînt bătrîne... Sub scufia lor, păr de argint. Și tu ești atît de frumoasă! De ce stai aici în răceala asta? Nu simți ce rece e între zidurile albe? Vino la nuntă!

Maica: Femeie... Femeie...

Mărioara: Ți-aș da haina mea de sărbătoare... Și floare roșie ți-aș pune în păr.

Maica: Floare roșie, floare roșie, femeie? Să-mi vînd sufletul? Să fiu păcătoasă?

Mărioara: Nu te va vedea nimeni... Dezbraci gluga. Și nu-i păcat. Nu-i păcat să dezbraci gluga, ca să îmbraci haina vieții. Vino cu mine, ne vom duce pe furiș... Oh, tu ești atît de frumoasă! Frumoasă și tînără... Și părul tău e negru... Va sta bine în părul tău trandafirul roșu.

Maica: Să-mi vînd sufletul?

Mărioara: Aș! Ți l-ai afla! Doar l-ai pierdut cînd ai venit la mănăstire.

Maica: Dar Cristos?

Mărioara: Cristos iubește pe cei ce vor să se pocăiască.

Maica: Dumnezeu?

Mărioara: Te va ierta, maică, te va ierta!

Maica: Oh, eu sînt fata lui Cristos. Sînt credincioasa lui.

Mărioara: Și nu-i poți fi cu credință? Dar nu poți fi credincioasa lui numai în mănăstire?... Toate sînt păgîne cîte joacă, iubesc și răsuflă afară? *(Lăutele*

cîntă.) Acolo-i viața... Nunta... Nunta caldă. Vino și tu, ești prea frumoasă ca să poți sta aici...

Maica: Du apa... Eu mă duc la rugăciune...

Mărioara: Ascultă lăutele, maică! Lăutele.

Maica: Du apa!

Mărioara: Pari prea frumoasă ca să nu cunoști viața. *(Pauză.)* Spune, n-ai iubit niciodată?

Maica: În mănăstire...

Mărioara: Ei, nu vorbi de mănăstire... Spune, n-ai iubit?... Ai iubit?... Ai iubit?

Maica: Ce este iubirea?

Mărioara: Iubirea?... Iubirea este cînd dormi în fîn și cînd miroși flori roșii și privești în luna albă.

Maica: Și este fericirea, iubirea?

Mărioara: Și suferința iubirii este fericire!

Maica (aplecîndu-și capul): Atunci eu sînt fericită.

Mărioara (îi strînge mîna cu compătimire): A fost dragoste?

Maica: A fost.

Mărioara: Și de ce-ai venit aici?

Maica: Părinții mei au vrut... A fost flăcău sărac și eu bogată.

Mărioara: De mult?

Maica: De doi ani, de cînd stau la mănăstire.

Mărioara: Și ai uitat?

Maica (după o pauză lungă, izbucnind): Nu pot uita... Nu pot uita... Ah, femeie, femeie, de ce m-ai trezit? Am adormit... Și m-ai trezit. M-au trezit, poate, lăutele păgîne... Căci nu sînt maică în felul celorlalte maici... Și în lumînări și în tămîie doarme trecutul meu. În rugăciuni îl văd pe *dînsul.* Cristos seamănă cu el... Și pernele patului meu sînt ude de lacrămi și-mi spune starița de multe ori: „Tu ești păgînă, tu ești păgînă, căci vorbești cu luna și dormi în fîn și miroși flori roșii". Ah, și nopțile, nopțile mele nedormite... Și diminețile posomorîte... Aici nu sînt grădini albe de flori, nu sînt ciocîrlii, nu sînt cîntări zglobii de copii... Numai pereți bătrîni... Și seara, cînd mă duc la rugăciuni, coridoarele lungi răsună de pașii mei — ca un cavou... Și totdeauna mă tem că o să-mi prindă mîna rece

o mînă caldă... Femeie, femeie bună... Du apa! Aici toate sînt ale morții... femeie, du apa!

Mărioara: Ai suferit așa de mult.

Maica: Sînt zile și nopți cînd uit că sînt în viață. Atunci cînt în cor... Și-mi fac rugăciunile. Dar, cînd privesc la trandafirii roșii, mă trezesc din somn. Atunci simt, cu lacrimi în ochi, că eu dorm, atunci cînd afară toate sînt frumoase... Atunci vine în mine putere de viață: aș gîtui... Căci vreau îmbrățișare... Înțelegi, vreau îmbrățișare!

Mărioara: Și flăcăul?...

Maica: Sîtu?

Mărioara: Îi zici Sîtu?

Maica: Sîtu, feciorul brutarului...

Mărioara: E căpriu?

Maica: Căpriu, femeie, căpriu.

Mărioara: Și are ochi albaștri?

Maica: Albaștri, femeie, albaștri.

Mărioara: Și cînd rîde i se văd dinții albi?

Maica: Albi, femeie, albi.

Mărioara: Buzele îi sînt roșii? Roșii ca fragile?

Maica: Ca fragile, femeie... Are ochi albaștri. Are cuțit la sîn, e fecior rău, căci nu plătește la cîrciumă și scuipă cînd vede preot. Are cinci inele de argint, căci atunci își cumpără inele de argint cînd bate strașnic pe cineva. Are dinți albi și glas dulce și brațe tari... Sîtu... Sîtu... *(Visătoare.)* Flăcău sărac!

Mărioara: Ciudată-i lumea asta și ciudați sînt oamenii. Aici, o inimă frîntă pentru un Sîtu; acolo, la nuntă, un alt Sîtu.

Maica: Așa-l cheamă pe mire? Sîtu îl cheamă?

Mărioara: O fi. E *Sîtu* cel vestit. Are ochi albaștri și bea cu cofița vinul. S-a vîndut pe arginți. Pe arginți buni s-a vîndut. Fata cămătarului...

Maica: L-a cumpărat pe *Sîtu* cu arginții ei?

Mărioara: L-a cumpărat.

Maica: N-a cumpărat pe Sîtu al meu? Pe Ionul meu? Femeie, nu l-a cumpărat?

Mărioara: Al tău să fie?... Dar alți Ioni, care se numesc Sîtu, să nu fie? Va fi un alt Ion, maică, dar ție-ți place să crezi că l-ai regăsit.

Maica: Simt că numai el poate fi... Simt că numai el poate fi cel ce s-a vîndut.

Mărioara: Cum poți simți?

Maica: Simt, ca femeile care iubesc. Ah, de ce-ai venit după apă? Femeie, de ce-ai venit, de ce mi-ai spus?

Mărioara: Ei, nu gîndești că e de prisos frica ta?... Presimțirea poate să te înșele. *(Lăutele cîntă.)*

Maica: Și cum e nunta? E frumoasă?

Mărioara: Frumoasă și bogată.

Maica: Și la masa încărcată cum șed mirele și mireasa? Ce vorbesc?

Mărioara: Ce să vorbească un mire? Mirele își sărută mireasa și tot „turturica mea" îi zice.

Maica: „Turturica mea" îi zice și o tot sărută? *Sîtu* spune astfel cînd sărută... Ah, Sîtu sărută. Pe fata cămătarului o sărută...

Mărioara: E bătrînă fata cămătarului... Dar îl iubește pe Sîtu. Și Sîtu o tot sărută.

Maica: Și tot „turturica mea" îi zice?

Mărioara: Pe arginți mulți l-a cumpărat...

Maica: Și poate n-a vrut să se vîndă?

Mărioara: Dar a fost flăcău sărac și s-a vîndut.

Maica: Nu mai grăi... Umple cofița ta de apă. Și vino să ne ducem. Vreau să văd pe mire. Pe mireasă vreau să o văd. Nunta vreau s-o văd... Sîtu tot „turturica mea" îi zice și o tot sărută?

Mărioara: Dar dacă va fi un alt Sîtu? Maică, poate fi alt Sîtu!

Maica: De ce te-ai vîndut, de ce te-ai vîndut?

Mărioara: Poate fi un alt Ion... Un alt flăcău.

Maica: Vreau să-l văd pe mire...

Mărioara: Maică, nu fi copilă. Dar dacă e un alt...

Maica: Atunci viu înapoi și voi îmbătrîni între zidurile acestea mucede.

Mărioara: Și dacă ar fi al tău?

Maica: Atunci... atunci... Nu mai vin nicicînd înapoi... Nicicînd.

Mărioara: Nu, maică... Stai, a fost o șagă rea că te-am chemat la nuntă.

Maica: Te temi că e *Sîtu.*

Mărioara: Nu mă tem, căci chiar dacă ar fi al tău, tu nu-l mai poți cere. El este mire și tu ești maică.

Maica: Dar sub glugă trăiește cineva.

Mărioara: Du-te la rugăciune, măicuță! Maică dragă, du-te la rugăciune! Și roagă-te pentru cei ce au murit și roagă-te pentru acei ce-or să se nască. Roagă-te pentru toți... *(Lăutele cîntă iarăși.)*

Maica: Să mă duc la rugăciuni. Și *(arată către sat)* acolo nuntă... Nuntă... Fata cămătarului... Hidoasa... Bătrîna... cu arginții... Și Sîtu tot „turturica mea" îi spune și o tot sărută?

Mărioara: Un mire cum să nu-și sărute mireasa? Asta-i rînduiala lumii... Dar eu mă duc... Umplu cofița de apă sfîntă și mă duc. Mă așteaptă nuntașii. Măicuță dragă, tu te du la altar... Și uită...

Maica: Dar nu ți-am spus că m-am trezit? „Turturica mea" îi zice și o tot sărută? *(Lăutele cîntă tare.)* Vino, vino... Îmbracă-mă în haina ta de sărbătoare! Să ne ducem la nuntă căci sînt tînără și e păcat de mine să stau aici, între zidurile acestea reci... Vreau să-l văd pe Sîtu... Vreau să-l văd cum joacă, cum rîde, cum sărută... Vreau să-i văd ochii, în care zac rugăciunile mele visate... Vreau să văd mireasa cea bătrînă, care l-a cumpărat, pe arginți l-a cumpărat. „Turturica mea" îi zice și o tot sărută?

Mărioara: Maică, du-te la rugăciune! Va fi un alt Ion... Un alt Sîtu... Va fi un alt flăcău. Nu e al tău... S-a aprins în tine sîngele... Și el îți spune povești... El te îndeamnă... Du-te la rugăciune, maică...

Maica: Mă trimiți înapoi *(arată la mănăstire).* Să plîng nopți și zile?... Să nu văd bucurii, să nu mai văd răsărind soarele pe cîmpii? Să plîng la fereastră, s-aștept mereu și să nu vie nimeni... *(Lăutele cîntă.)* Și „turturica mea" îi zice... Vino, să ne ducem! Vino, să ne ducem, femeie, la nuntă... Vino, căci vreau să-l mai văd! O singură dată să privesc în ochii lui. Numai o dată să-l mai văd rîzînd. O, cînd rîde Sîtu, toată lumea pare mai curată și mai

bună! Vino la nuntă, femeie, ar fi păcat să mor aici...

Mărioara: Rămîi, maică, să nu-ți spurci sufletul!

Maica: Sufletul?

Mărioara: Te-ar putea vedea cineva fugind din mănăstire. Și ce-ar zice cel ce te-ar vedea?

Maica: Ar putea zice: iată o maică, care se îndepărtează de Dumnezeu, căci vrea să se apropie de inima sa.

Mărioara: E păcat... E păcat mare...

Maica: Iubirea să fie păcat?... „Turturica mea" îi zice și o tot sărută. Înțelegi, femeie, s-a vîndut pe arginți mulți... S-a vîndut că a fost sărac... Sîtu, femeie, Sîtu...

Mărioara: Încetează, că ne vor auzi maicile cele bătrîne!

Maica: Mă vor cunoaște. Și vor înțelege că nu vreau să fiu ca dînsele.

Mărioara: Du-te la rugăciune, du-te la rugăciune! *(Lăutele cîntă tare de tot.)*

Maica *(apucă de mînă pe Mărioara și-i vorbește agitată):* „Turturica mea" îi zice și o tot sărută. Vino să ne ducem la nuntă. Vom sta ca leproasele la poartă, vom privi de-afară fericirea dinlăuntru. Vreau să-l văd. Pe el și pe mireasă... Vreau să-i văd gura și dinții și mustățile și ochii. Ochii, femeie, ochii lui frumoși vreau să-i văd. Vreau să-i văd ochii mari, în care a căzut inima mea... Oh, ochii, ochii... Vino să ne grăbim, să fugim...

Mărioara: Și dacă nu va fi al tău? Dacă va fi un alt Sîtu? Atunci ce-ai să faci?

Maica: Atunci viu înapoi și-mi macin cenușe pe cap.

Mărioara: Și dacă va fi el?

Maica: Atunci. *(Pauză.)* Vino. *(Maica se duce la iconostas și îngenunchiind se roagă.)* Sfîntă Marie... Sfîntă Marie... Iartă-mă, iartă... Nu sînt de vină. Tu ești femeie ca mine. Tu vei înțelege... A fost flăcău sărac. Sărac. Și l-au cumpărat cu arginți, ca pe Iuda. *(Lăutele cîntă.)* Ascultă, Sfîntă Mărie, cum cîntă lăutele. Și tot „turturica mea" îi zice și o tot sărută. Iartă-mă, iartă-mă, sfîntă Marie, dar trebuie

să mă duc la nuntă... Dacă va fi un alt Ion, atunci iartă-mă, Marie... Iar dacă va fi Sîtu... Atunci să nu mă mai aștepți. Voi fugi în noapte. Și voi fugi și voi cădea, ca să nu mă mai pot ridica niciclnd... Mireasa lui Cristos te roagă, Marie. „Turturica mea" îi zice și o tot sărută. Marie, s-a vîndut Sîtu, s-a vîndut. L-a cumpărat pe arginți. L-a cumpărat fata hidoasă a cămătarului. Ah, și „turturica mea" îi zice. Vreau să-i citesc în față. Vreau să-l mai văd, Marie. Ah, vreau să-i văd cum îi ard ochii: ochii lui, Marie, ard cu focuri adînci. Oh, de ce l-am cunoscut!... Marie, Marie, lasă-mă, lasă-mă să mă duc! Așa-i că mă lași? Tu mă lași? Nu voi sta mult... Doar într-o privire a lui voi citi toată viața mea... Iartă-mă, Marie... Marie. *(Cu glas tare.)* Vino, femeie, să ne ducem. Maria m-a lăsat.

Mărioara: Du-te la rugăciuni...

Maica: Maria m-a lăsat. Vino să ne ducem!

Mărioara: Du-te la mănăstire!

Maica: La viață mă duc... Cunoști calea? Spune, nu sînt cîini? Nu ne-or mușca? *(Privind la lună.)* O, ce albă-i luna!

Mărioara: Albă, albă...

(Ies; din fundul scenei se aud crîmpeie de cuvinte.)

Maica: ...ne ducem.

Mărioara: ...ai vrut să vii...

SCENA 2

(CHELĂREASA, singură)

(În momentul cînd iese Mărioara cu Maica cea tînără, în mănăstire se aude cîntînd corul maicilor urmat de dangăt lin de clopote. Cîntarea lăutelor se asociază cu cîntarea clopotelor și a maicilor, și cîte un accent mai puternic de cîntare de nuntă pătrunde pînă la scenă. Chelăreasa vine cu capul plecat. Ascultă cu evlavie cîntarea corului și-și face cruce adeseori. Cînd încetează corul, chelăreasa vine înainte și, cu pași mărunți, se duce la portală. Apoi se reîntoarce și, ridicînd un felinar, strigă.)

Chelăreasa: Maico... Maico... *(Pauză.)* Vino la rugăciuni. Nu răspunde din fundul grădinii... A adormit în fîn. N-o înțeleg pe maica asta. Pare a fi altfel decît noi. Adoarme în fîn. Și sub pernele ei albe, sub pernele ei sfinte, adesea am aflat flori roșii. Flori roșii... Flori roșii. Și e voinică. Are față frumoasă. Și brațe tari... Și poate are gînduri calde. Căci în cor cîntarea ei pare a fi alta ca a noastră cîntare. În cîntarea ei tremură viața înăbușită. Și se piaptănă la oglindă. Și adesea am văzut-o privind în fîntînă. Oare ce-a văzut, căci rîdea, cînd privea în oglindă... Și adesea am auzit-o vorbind cu luna. Vorbea încet, dar în glasul ei era căldură. Oare ce-a spus lunii? Oare ce-a vorbit? Și astăzi vorbește cu luna? *(Strigă tare.)* Maico! Maico, vino la rugăciuni... Vino căci închid poarta... Vino la rugăciune, maico...

. . . . . .

(Pauză lungă.) Și nu răspunde. Nu răspunde nimeni. Nici un răspuns. S-a dus la vreun mort. Să aprindă lumînări și să se roage pentru sufletul lui. Ori poate iar privește în fîntînă și rîde. Ori poate iar povestește cu luna și plînge. Nu o-nțeleg pe maica tînără. Niciodată n-am văzut-o plîngînd mult. Lacrămile ei trec repede. Și nu s-a căit. Și nu s-a înduioșat niciodată. În privirea ei e atîta foc de-afară. Așa sînt fetele de bogătaș. Li se sfarmă, cu încetul, sufletul. Foarte încet li se sfarmă. *(Lăutele cîntă.)* Ascultă, ascultă, cum cîntă lăutele. Bag seamă e nuntă în sat. Nuntă... *(Se duce la poartă și privește, ascultînd cîntarea.)* Afară e lume... E viață... Afară rîd oamenii. Se iubesc. Nuntă. Nuntă. O, cum mi-ar plăcea să văd jucînd mireasa. O, cum mi-ar plăcea să-l văd rîzînd pe mire. Ei, ei, oamenii, oamenii... O, cum rîde de fericită mireasa cînd o sărută mirele. Și cînd îi desface vălul de pe față... Oh, oh, nunta. Masă încărcată. Și vin... Și mîncăruri și băuturi. Fețe roșii de bucurie. Și hora... Hora... *(Își lovește picioarele.)* Ale tale sînt bătrîne. Taci, păcătoaso, taci! Iartă-mă, Isuse! *(Pau-*

ză.) S-a sfîrșit... Au încetat lăutele... E tîrziu... Și s-a sfîrșit rugăciunea. O, cum se întunecă ferestrele mănăstirii. Ca ochii morților sînt ferestrele... Maicile se duc să se culce. Și toate vor îngîna bătrînește: „Îndură-te, Doamne, îndură-te, Doamne!" Și vor adormi maicile. Vor visa de plaiuri albe... De miei... de păstori sfinți... De Dumnezeu... Vor vedea în vis raiul luminos. Și vor auzi răcnetele acelora din iad... Ah, toate, toate au adormit. *(Izbucnind spasmodic:)* Maico, maico, vino să te culci! Vino să te culci... Vino la somnuri bune și sfinte! *(Pauză.)* Maica a adormit iarăși în fîn. Ori vorbește cu luna albă. Las', doarmă în fîn... O să se trezească ea. Las', vorbească cu luna. Odat-o să i se urască. Și o să cînte și ea atunci în cor. O să uite de florile roșii. O să uite, cum am uitat și eu. Și cîte flori am avut. Și cît am plîns... Și mi-am plîns sufletul. Ei, florile roșii, florile roșii!... Primăvară. Vînturi calde. Toate, toate trec. Toate trec. Maico, maico, vino la somn! Nu vine. Nu vine. A adormit în fîn. Ori stă la vorbă cu luna. O, maică, maică... Și la nuntă a încetat cîntecul zglobiu. Mesele goale... Vinurile băute... Nuntașii se răzlețesc... Acuma sînt numai ei doi: mirele și mireasa. Mireasa privește în ochii mirelui și-l întreabă: „Mă iubești?" Și răspunde mirele: „Te iubesc, te iubesc". Și se prind de mînă. Și-și privesc în ochi. Oh, își privesc în ochi... Iubirea, iubirea... *(Își lovește gura rușinată.)* Taci... Oh, iartă, Marie!... Am vorbit prea mult. Dar... Un glas cald rătăcit din trecut a vorbit în mine. De-o grădină... De-o fîntînă... De trandafiri roșii. A fost demult. Demult... A trecut... Bătrînă-s, bătrînă-s... Iartă-mă, Marie!... *(Se apleacă înaintea iconostasului. După o pauză, destul de lungă, chelăreasa se ridică, își șterge ochii... Cască... Apoi, cu pași mici, se îndreaptă spre scaunul așezat lîngă portală... Micșorează flacăra felinarului pe care-l agață de un piron al portalei... Apoi se lasă în genunchi și se roagă evlavioasă. Încetul cu încetul, toate se cernesc. Doar felinarul licărește pe portală.)*

Chelăreasa (ridicîndu-se): Unde poate fi? S-a dus... O, ce bătrînă și neputincioasă-s... Mă dor ochii. *(Cască.)* Ce obosită-s... Toate trec, toate. Cînd ești tînăr, toate le vezi altfel. Cînd ești bătrînă, le uiți pe toate. Trece vremea... Mîine vor fi rugăciuni mari. Va cînta și orga. Vor arde o sută de lumînări în biserică. Vine starețа... Starețа. Și vine poate vlădica. O, vor fi rugăciuni frumoase... Vor veni mulți, mulți la rugăciune... Și pînă seara tîrziu vor ține rugăciunile...

. . . . . .

Oare, adormit-a mireasa? *(Își face cruce.)* ...Și iartă-ne nouă păcatele noastre, precum și noi iertăm păcatele altora...

(Se așează în scaun... Mai face o cruce. Bolborosește, din cînd în cînd. Adoarme. În turn, ornicul bate: unu. Liniște. Pauză lungă. Toate se cernesc.)

SCENA 3

MĂRIOARA și CHELĂREASA

Mărioara (Intră speriată. Părul ei, despletit, îi cade pe umeri. Mărioara privește în jur, la mănăstire, cu privirea uluită. Apoi se duce la iconostas și privește la chelăreasă. Se miră parcă de bătrînețea ei... După o pauză lungă de tot, prinde pe chelăreasă de mînă și o scutură puțin): Maică... Maică... trezește-te! *(Timidă, chelăreasa se trezește.)* Maică! Să nu te sperii... Să nu țipi! Să nu se trezească... Să nu se trezească celelalte maici... O, maică, maică...

Chelăreasa: Ce s-a întîmplat? De ce tremuri?

Mărioara: Maica cea tînără a ucis. A ucis la nuntă!

Chelăreasa: A ucis?

Mărioara: A ucis pe mireasă... Pe fata cămătarului a ucis-o maica cea tînără.

Chelăreasa: A ucis mireasa? Sss!... Taci, să nu se trezească maicile... Oh, a ucis *(se îmbrățișează).*

CORTINA

ANAFRIM

Comedie într-un act

Sîntem în anticamera unui doctor, unde două paciente discută:

Femeia dintîi: Umblu pe la doctori tineri, care nu prea au praxă, dar sînt feciori de casă bună și bogați. Și le mințesc că sînt fată de general și că tatăl meu m-a lăsat în cumplită sărăcie... Și le spun că sufăr de cele mai variate dureri... Iar ei mă cred... Și-mi scriu rețete. Unul spune pe latinește că am: *tabes dorsalis,* altul că am *scleroză.* Iar eu n-am nici o boală, dar de dragul rețetelor, bucuros sufăr boala... Căci, cînd îmi scrie rețetă tînărul, eu nu uit să-i amintesc că sînt fată de general... dar lemnele-s scumpe... Și ei (doctorii) se înduioșază. „Poftim femeie bună... zece franci împrumut..." Iar eu? Ha, ha, ha... Rețetele le adun, ca documente. Cît sînt de cuminți tinerii ambițioși, care vor să judece din puls înțelepciunile lumii mari!

Femeia a doua: Ciudat... Eu urmez aceeași carieră... Dar eu sufăr de boli sufletești. Eu sufăr de boli grele și, de dragul acestor boli, adesea sînt oprită la masă de către medici... Odată chiar... Ce spectacol... M-a oprit la masă, ca să mă „studieze", un doctor bătrîn, care invitase pe cinci prieteni. Doctorii ședeau serioși, cu mutră gravă și cu ochelari pe nas... Și mă priveau cu mare interes, căci doctorul spusese de mine că sufăr de-un caz rar de *paralizâ*... Și am mîncat... Și am băut... Și bînd mult...

Femeia dintîi: Te-ai turmentat?

Femeia a doua: Da. M-am turmentat... Dar dînșii, șase medici, crezură că din pricina bolii sînt agitată... Și, cînd am vrut să sărut pe-un doctor oacheș, toți spuseră pe latinește: „nymphomanie"... Și m-am trezit într-un spital. Aci, spunînd pățania mea, doctorii începură să rîdă și spuneau pe latinește: „paralisis progressiva". În sfîrșit, am fugit din spital... Dar, de atunci, nu mai simulez boli de suflet, ci m-am specializat în boli de plămîni. De pildă, acuma sufăr de tuberculoză... Tușesc și scuip sînge și am călduri tot mereu. Frecventez totdeauna antișambrele doctorilor tineri care, neavînd mare praxă, vin să creadă în suferințele mele. Am auzit chiar despre doctorul acesta... Dar scuză. Ar fi imposibil să stăm amîndouă aici. Așteaptă d-ta. Eu voi veni mai tîrziu... Curaj. *(Iese.)*

SCENA 3

ACELEAȘI. DOCTORUL

Doctorul: Bună ziua! Ei, sînteți suferindă?

Femeia dintîi: Foarte. *(Tușește.)* Căldurile mă omoară. Și asud mereu.

Doctorul: Ai răcit?

Femeia dintîi: Nu, domnule doctor... Am fost totdeauna mîndră ca o floare... Dar de-un an încoace... De cînd tușesc...

Doctorul: Simți înțepături în sîn?

Femeia dintîi: Da! Înțepături.

Doctorul: Și te dor picioarele?

Femeia dintîi: Da! Mă dor picioarele.

Doctorul: Și dimineața, cînd te trezești, te ustură limba?

Femeia dintîi: Da! Foarte.

Doctorul (după o pauză): Și... adesea ți-e sete?

Femeia dintîi: Da! Sete și foame.

Doctorul (aparte): Tot semne rele... *(Tare.)* Ei, femeie bună, dumneata suferi de-o boală grea... Boala dumitale nu se vindecă ușor, căci boala du-

mitale e foarte complicată. Suferi de T.B.C. și de meningită, dar toate acestea sînt curabile, dacă asculți de mine. Eu te sfătuiesc să te culci devreme și să te scoli la zece ore. Atunci să-ți iei cafeaua. Să mănînci lapte cu cozonac, șuncă de Praga și să bei un pahar de vermut. Pe urmă, să te duci la plimbare, dar numai cu trăsură cu cel puțin doi cai negri, să iai prînzul în livadă, cînd cîntă muzica și cînd senatorul Blănar își răsucește musteţile, apoi să te culci, dar să nu citești poezii, de pildă din *Convorbiri literare*, căci atunci n-ai putea adormi... La 4, după-prînz, să-ți faci vizitele, să discuți la Capșa despre Henry Bataille, să asculți vorbe de spirit de Herz, la 6 ore să te duci la teatru, la Pathé, iar la 8 ore să te culci, dar să nu dormi în pat decît cu două perne... Și, dacă urmezi acest program, doamnă, ai să te vindeci!...

Femeia dintîi: Și rețetă nu-mi scrii, domnule?

Medicul: Ah! Chiar să uit... Am să-ți scriu și o rețetă. O rețetă potrivită bolii d-tale.

Femeia dintîi: Dar să nu-mi scrii leacuri amare.

Medicul: Nu. Vor fi foarte dulci. *(Scrie rețeta.)* Poftim...

Femeia dintîi: Mersi...

Medicul: Să le folosești regulat.

Femeia dintîi: Ei, da... iar scuză,... domnule doctor...

Medicul: Poftim?

Femeia dintîi: Știi... Sînt fata generalului Braboianu...

Medicul: Da?

Femeia dintîi: Calea Griviței, 18... Telefon 478.

Medicul: Știu foarte bine... Cunosc din nume pe domnul general. Ostaș distins... Bărbat bine văzut la curte.

Femeia dintîi: Ieri a fost la majestatea sa, la prînz!

Medicul (uimit): La regele?

Femeia dintîi: Da... Și a sărutat mîna reginei.

Medicul: A sărutat-o?

Femeia dintîi: Da. Și regina i-a spus cu compătimire: „Aud, general Braboianu, că ai o fată bolnavă?" „Da", răspunse tatăl... Atunci regina a tușit și a zis cu mare iubire: „Du-te, general Braboianu, la doctor Ulcior"...

Medicul: La mine?...

Femeia dintîi: Da. Regina m-a trimis la d-ta.

Medicul: Oh! Oh!...

Femeia dintîi: Da... Curtea vă cunoaște... Da, chiar am auzit că țarul din Ierusalim vă cheamă la curtea sa, de medic.

Medicul: Oh! Doamnă...

Femeia dintîi: Dar scuză... Azi sînt foarte obosită... Mîine-ți comunic mai multe... Iartă-mă, că-ți cer un ajutor prietenesc.

Medicul: Mă rog, Doamnă...

Femeia dintîi: Știi... N-am adus cu mine bani.

Medicul: Poftiți, o mie de franci?

Femeia dintîi: Vor fi destul cinci sute.

Medicul (întinde banii): Cu plăcere.

Femeia dintîi: Îndată ce sosesc acasă ți-oi înapoia banii.

Medicul: Oh!...

Femeia dintîi: Și să nu-ți uiți... Voi fi bolnava d-tale cea mai credincioasă... Și o să spun reginei...

Medicul (cu gest comic): Să-i spuneți... că-i sărut mîna...

Femeia dintîi: Da. Am să-i spun. Și am să te recomand în atenția tuturor.

Medicul: Îți sînt cu recunoștință, doamnă...

Femeia dintîi: Iar acum, mă duc!

Medicul: Sărut mîna, doamnă!

Femeia dintîi: *Au revoir! (Iese.)*

Femeia a doua (intră): Pardon...

Medicul: Intrați, vă rog.

Femeia a doua: Doctor Ulcior?

Medicul (se închină).

Femeia a doua: Despre d-ta am auzit multe [lucruri] frumoase.

Medicul (se închină).

Femeia a doua: Chiar ieri, la serata prințului Lai-Ta-Pe, la ambasadorul Chinei, se zvonea că d-ta vei fi chemat la curtea chineză.

Medicul: Oh! Oh!

Femeia a doua: Și cred că pentru d-ta, omul genial, doctorul vestit, asta n-o să fie noutate... O, doar ar fi chiar păcat să-ți ucizi zilele în Balcanii noștri. Căci aici nu prea afli bolnavi serioși. La noi nu sînt decît cîțiva tuberculoși. Cîțiva tabietici... Cîțiva idioți incurabili.

Medicul: Oh, dar aș fi foarte îndestulat să am praxă bună... Pacienți mulți...

Femeia a doua: Chiar să ai pacienți, la noi n-ai avea viitor... O, dar în China! Acolo adesea se întîmplă că președintele senatului, mandarinul sfintei (...) cade rănit de vreun glonte... Cade greu vulnerat. Atunci, este chemat doctor Ulcior... Și, negreșit, doctor Ulcior face minuni... Țarul se vindecă... Doctorul Ulcior, decorat cu marele cordon al Cocostîrgului Albastru.

Medicul: Cocostîrgul Albastru?

Femeia a doua: Da. O nouă distincție făcută de președinte, anume pentru medici... Chiar ieri îmi spunea ministrul Nelgolandului, doctor Maikäfer, că marele cordon al Cocostîrgului Albastru nu s-a dat pînă azi decît doctorului Salvarsan.

Medicul: Ah, da, acela care a zămislit preparatul Erlich?

Femeia a doua: Da. Acela... Și ce mare învingere ar fi pentru noi, românii, ca, alături de profesorul Salvarsan, să fii decorat și dumneata, doctor Ion Ulcior... Și mai știi... Cu puțin noroc... Poți s-ajungi în grațiile cutărei prințese din curtea țarului... Oh, doar știi că prințesele din Rusia sînt foarte de viață... Ele adesea învață să cînte la clavir, ca să fugă cu vreun muzicant... Și ele adesea se îmbolnăvesc de dragul unui doctor tînăr... Ei, doctore, din parte-mi îți doresc tot succesul.

Medicul: Oh, doamnă din elita înaltă... D-voastră m-ați distins cu vizita d-voastră... Și iertați că vă spun, că-s foarte entuziasmat de cuvintele d-voastră.

Căci eu, sărman copil de țară, tresar de proorocirea d-voastră, căci mama mea a fost biată femeie de ogor, iar tatăl meu a fost un simplu dascăl, care juca la popici și se turmenta din cînd în cînd... Am crescut în mănăstire și am vrut să mă fac popă, dar, în sfîrșit, m-am făcut medic, căci în țara românească au mare viitor cei ce trăiesc din trecut și din boală... Am scris vreo șapte foiletoane în *Curierul Cișmigiului* despre filoxeră și cred că activitatea asta m-a făcut cunoscut *(se închină)* tronurilor... Căci, dacă nu mă înșel, Ion Iacob Russiu a spus că: știința se urcă pînă la tron, căci știința este știință, nu fleac... Și, doamnă, bine să vă însemnați că știința este știință...

Femeia a doua: Nu fleac...

Medicul: Și în știință vă puteți încrede, căci aici aveți mai multe șanse de reușită ca la loterie.

Femeia a doua: Chiar pentru că mă încred în știință am venit la d-ta.

Medicul: Ești suferindă?

Femeia a doua: Grea boală, ca toate femeile culte.

Medicul: Și în ce consistă boala d-voastră. Plămînii?

Femeia a doua: Nu plămînii.

Medicul: Rinichii?

Femeia a doua: Nu rinichii.

Medicul: Intestinele?

Femeia a doua: Nu intestinele.

Medicul: Mațele?

Femeia a doua: Nu mațele.

Medicul: Ei, vă doare capul?

Femeia a doua: Nu.

Medicul: Inima?

Femeia a doua: Poate inima!

Medicul: Și aveți dureri?

Femeia a doua: Aș... Dacă aș avea dureri de inimă, n-aș veni la d-ta. Dar mă simt foarte nenorocită, indispusă, obosită, palidă și plînsă. Nu-mi place viața și cleveta, nu doresc scandaluri și juvaiere, nu-mi place să vorbesc de ofițeri, căci nu-mi place să ascult de călugări, nu rîd, căci nu plîng și zilele mele se scurg astfel stinse, reci... O, vai!...

De multe ori m-am gîndit să mă duc la petreceri... Și, de cîte ori veneam acasă, totdeauna mă apuca plînsul. O marchiză de Puk and Puk, soția generalului prusian, mi-a spus că boala mea este foarte grea... Am fost în toate sanatoarele lumii. Am fost la Brünn, la Maria Grün, la Șuțu, la Mărcuța, dar tot nevindecată am venit acasă... În sfîrșit, la recomandația doamnei Odănești eanu, soția deputatului din Turnu-Văcărești, am venit la d-ta... Se spune de d-ta că ai o metodă nouă împotriva isteriei. Se spune că d-ta ai o metodă sigură! Se spune că d-ta vindeci isteria cu-n fel de apă...

Medicul (tresărind aparte): Apă? Bravo... Apa lui Jonahim de Verugia... Apa sfîntă... *(Tare.)* Da, doamnă, eu am un leac sigur împotriva isteriei... *(strigînd:)* Iosife!

Femeia a doua: Pe cine strigi?

Medicul: În odaia de alături este un călugăr sfînt... Știi, doamnă... În antișambra unui medic... Mor adesea bolnavii... Și e bine dacă e la îndemînă cîte-un călugăr, ca să spovedească pe-acei muribunzi!

Femeia a doua: Dacă cumva s-ar întîmpla să aștepte vreo bolnavă... Ei, mă înțelegi?... Atunci în odaia de alături trebuie să ai vreo... moașe?

(Rîd amîndoi.)

SCENA 4

ACEIAȘI. CĂLUGĂRUL

Medicul: Iată, sfinția ta, o bolnavă care suferă de boala sufletească. Și, unde începe boala aceasta, acolo sfîrșește știința noastră. Poate îi vei fi de vreun folos... Încearcă.

Călugărul: Da, doamnă. Unde sfîrșește meseria doctorului începe a noastră, a călugărilor. Noi venim atunci cînd medicii se duc, cînd știința lor dispare, ca fulgul de zăpadă. Căci deasupra noastră trăiesc puteri, pe care în zadar ar încerca să le deslușească

medicina... Niciodată, niciodată nu va ști ajuta știința acolo, unde numai apa sfîntă poate ajuta.

Femeia a doua: Apă sfîntă?

Călugărul: Da. Apă sfîntă trimisă de patriarhul din Brigovia.

Femeia a doua: Am auzit...

Călugărul: Da, ați putut auzi despre ea.

Medicul: Scuzați... Eu vă las... Mă duc în odaia de-alături... Și voi reveni cînd ați sfîrșit...

Călugărul: Da. O să bat la ușă. Ăsta va fi semnalul.

Medicul: Dar să nu uiți...

Călugărul (distrat): Să uit... Un om sfînt ca mine nu poate uita niciodată.

(Medicul iese.)

SCENA 5

FEMEIA A DOUA, CĂLUGĂRUL, apoi MEDICUL

Femeia a doua: Vorbește, părinte.

Călugărul: Uite. Am în sîn o sticlă. În ea este medicamentul. Mi l-a trimis însuși patriarhul din Brigovia. Oh, excelent leac.

Femeia a doua: Și mi-ai permite să gust leacul sfînt?

Călugărul: Cum nu. E apă... E apă simplă.

Femeia a doua: Apă? Și cum de s-a făcut leac?

Călugărul: Așa, că sfîntul Ionahim mi-a trimis o rugăciune, pe care i-a șoptit-o duminecă-seara, sub un plop, sfîntul Dumitru. Rugăciunea asta o citesc eu în apa pe care-o torn în sticlă și, de rugăciune, se face sfîntă și binefăcătoare apa...

Femeia a doua: Ha! ha! ha!

Călugărul: Nu rîde, doamnă.... Căci în rugăciunile noastre există minunea puterii. Și să nu-ți uiți că bolile sufletești le poate vindeca numai rugăciunea... De pildă, la d-ta, suferindă, medicina doctorilor n-a fost de folos... Pe ochii d-tale zace o paloare tristă, aproape de nebunie...

Femeia a doua: Ah!

Călugărul: Da. Căci dumneata ești femeie stricată, care faci dragoste cu vizitii. D-ta ești femeie bolnavă, care ți-ai ucis onoarea familială în cizmele unui locotenent...

Femeia a doua: Ah!

Călugărul: Și suferi acuma, fiindcă te mustră conștiința. Căci ai jurat că vei fi cinstită... Și te-ai vîndut.

Femeia a doua: Ah!

Călugărul: Te-ai vîndut... Nu-i așa, de zece ori?

Femeia a doua: Zece...

Călugărul: Unsprezece ori?

Femeia a doua: Douăsprezece ori...

Călugărul: Îngenunchează, să te spovedesc.

Femeia a doua: Aici?... Ziua?...

Călugărul (agitat, cu glas răstit): Îngenunchează, ticăloaso!

Femeia a doua (îngenunchind): Oh, oh...

Călugărul: Spune-mi, furat-ai?

Femeia a doua: Furat.

Călugărul: Ce-ai furat?

Femeia a doua: Un evantai.

Călugărul: De la cine?

Femeia a doua: De la un domn!

Călugărul: Cum îl cheamă?

Femeia a doua: Doctor Ion Popescu.

Călugărul: Blond?

Femeia a doua: Foarte.

Călugărul: Chior?

Femeia a doua: Dar bogat...

Călugărul: Frumos?

Femeia a doua: Evantaiul?

Călugărul: Nu. Omul!

Femeia a doua: Nu-i frumos.

Călugărul: Și de ce-ai furat evantaiul?

Femeia a doua: Pentru că mi-a fost cald.

Călugărul: De ce ți-a fost cald?

Femeia a doua: Fiindcă a fost obraznic.

Călugărul: Domnul?

Femeia a doua: Evantaiul să fi fost?

Călugărul: Și ce-ai făcut cu el?

Femeia a doua: L-am pus la sîn!

Călugărul: L-ai pus la sîn?

Femeia a doua: Da, și l-am aruncat în beci.

Călugărul: Pe domnul l-ai pus la sîn, și apoi l-ai aruncat în beci?

Femeia a doua: Aș! Despre evantai e vorba. Parcă nu ne înțelegem, părinte?

Călugărul: Taci! Ori te spovedești, ori nu te vindeci. Fără spovedanie nu te poți lecui, căci douăsprezece bube ai pe inimă... Răspunde, vrei să te lecuiești?

Femeia a doua: Vreau.

Călugărul: Și juri că vei fi bună?

Femeia a doua: Jur!

Călugărul: Și juri că, de cîte ori ți-aduci aminte de sfîntul Ionahim, vei face cruce?

Femeia a doua: Voi face!

Călugărul: Și juri că nu vei fuma, nu vei citi *Furnica*, că nu vei strănuta cînd vei vedea popă, că nu vei mînca decît mîncări prăjite, că nu vei mirosi parfum și nu vei purta parasol roșu? Juri? Căci dacă nu juri, nu te pot absolvi de păcate!

Femeia a doua: Jur.

Călugărul: Și juri că nu vei dănțui, că nu vei privi la ofițeri, că nu vei face avocat din fecior și nu-ți vei mărita fata după ovrei?... Juri că nu vei purta inele, că nu vei pescui, că nu vei privi la cocostîrci cu dor, că nu vei nutri cîini, că vei aprinde totdeauna cinci lumînări cînd vei fi singură acasă?

Femeia a doua: Jur! Dar lasă-mă să mă ridic. Mi se împietrește piciorul.

Călugărul: Îndată, femeie bună, îndată... N-ai decît să mai juri că vei fi totdeauna credincioasă sfîntului Dumitru. Juri?

Femeia a doua: Jur!

Călugărul: Ridică-te! *(Femeia a doua se ridică.)*

Femeia a doua: Oh, oh.

Călugărl: Acuma. Stai! *(Toarnă din glastră un pahar de apă.)* Acuma citesc în apă: rugăciunea lui sfîntul Dumitru... Și iată leacul gata *(Călugărul citește nedeslușit o rugăciune, ținînd cu mare evlavie un pahar de apă în mînă. Apoi întinde paharul*

de apă femeii.) Poftim... Leacul... Bea... O bubă se va vindeca în suflet... Poftim...

Femeia a doua: Mulțumesc. *(Bea apa.)*

Călugărul: Nu te-ai ușurat?

Femeia a doua: Parcă...

Călugărul: Ei... de cîte ori ți-ai înșelat bărbatul?

Femeia a doua (rușinată): De... douăsprezece ori...

Călugărul (cu mutră serioasă): Cînd vei ajunge acasă, să mai citești unsprezece rugăciuni și să bei unsprezece pahare cu apă...

Femeia a doua: Oh, părinte...

Călugărul: Nu vreau nici o mulțumire... Și nici recunoștință nu aștept. Eu sînt un călugăr cinstit, nu în zadar a fost tatăl meu ministru. Și m-am făcut călugăr, căci altfel ar fi trebuit să tai cupoane și să ascult palavre la *five o'clock thea*... Nu, așa e mai bine... Sînt om sfînt, care cred în puterea rugăciunilor... Și, doamnă, cu ajutorul acesteia să pot ușura toate suferințele. Vezi d-ta, ai venit la doctor, care a zis că ești sănătoasă. Căci doctorul nu ți-a văzut cele douăsprezece bube. Dar eu... M-am simțit... Și Lui *(ridicîndu-și ochii în sus)* îi mulțumesc, dacă te-oi putea vindeca...

Femeia a doua: Oh, oh.

Călugărul: Nu plînge și nu te tîngui, a zis sfînta Eleonora, cînd balaurul zbura în jurul ei... Și eu îți zic nu plînge... Și nu te tîngui... Ai trecut prin furtună... Dar soarele e aproape...

Femeia a doua: Oh, iartă-mă, părinte... Ai fost atît de bun... M-ai mîngîiat... Mi-ai spus cuvinte calde... Cum n-am auzit niciodată. *(Căutîndu-și portofelul.)* Oh, iar mi l-am uitat acasă... Am vrut să dau o sută de franci cerșetorilor... Oh, dar mîine... voi da și zece slujbe la mănăstire... Oh, ce bun ai fost, sfinte părinte... Așa că nu-s pierdută?

Călugărul: Nu doamnă... Și cred că nobilele intențiuni le vor înțelege și alții... Ai pomenit de portofel? Ai vrut să dai pomană?... Oh, îți dau eu bucuros. Sînt destul de bogat... Îți dau împrumut o sută

de franci sfinți... Poftim! *(Călugărul îi întinde banii, scoși din buzunarul glugii.)*

Femeia a doua (luînd banii): Oh, mîine ți-i reînapoiez cu mulțumiri... Și n-am să uit...

Călugărul: De sfîntul Ionahim de Verugia, patronul nostru.

Femeia a doua: Patronul nostru.

Călugărul: Fii bună și curată. Și să nu ajungi niciodată la treisprezece...

Femeia a doua: Nu voi ajunge... *(Se închină.)* Mă duc ușurată.

Călugărul: Soarele e aproape. *(Binecuvîntează femeia... Femeia iese cu pași triști.)*

SCENA 6

CĂLUGĂRUL și MEDICUL

Călugărul (vesel): Am învins... Am vindecat-o... O, doar sfînt e leacul lui Ionahim. Căci doctorii nu cunosc bolile sufletului... Bubele... Relele... din care izvorăsc păcatele. Oh, păcatele... din care se plămădește lumea rea... Am vindecat-o... Hehei, doctor Ion Ulcior. *(Bate cu pumnul în ușa de alături.)* Doctor Ion Ulcior. Doctore. Doctore... Invingere.

Medicul (iese): Ce-i, Iosife?

Călugărul: Douăsprezece bube... Și una s-a spart...

Medicul: Ce-i?

Călugărul (strîngînd mîna doctorului): A fost foarte bolnavă. Foarte... dar se va vindeca! A băut apă sfîntă. Douăsprezece bube.

Medicul: Oh, ce fericire, fericire. Eu am lecuit pe-o damă din elită și tu pe-o doamnă bolnavă sufletește.

Călugărul: Da. Și vindecarea ei este sigură. Dar a ta nu cred să fie statornică.

Medicul: De ce să nu fie?

Călugărul: Căci numai rugăciunea vindecă.

Medicul: Dar să nu uiți că sînt medic.

Călugărul: Nu. Nu uit. Știu că ești medic... Dar să nu uiți că rugăciunea este mai înaltă ca sticlele voastre de iodoform, și nu toate bolile le poți pipăi.

Medicul: Dar eu am pipăit-o... Și a fost atît de drăgălașe... A spus că e fată de general... Că-i înrudită cu miniștrii... Ba chiar, i-am stat într-ajutor.. Nu avea bani la ea și eu am împrumutat-o cu cinci sute de lei.

Călugărul: Cu cinci sute?

Medicul: Da.

Călugărul: Ciudat. De la mine a cerut o sută de franci.

Medicul: Și i-ai dat?

Călugărul: Să nu-i dau? Unei femei care-și expiază păcatele? Unei femei culte să nu-i dau împrumut?

Medicul: Și ești convins că ți-i va aduce?

Călugărul: Convins?... Dar tu nu ești?

Medicul: Sînt... Dar parcă îmi rîde cineva în urechi.

Călugărul: Nu cumva ai fost la berărie?

Medicul: Nu. Și chiar de aceasta mă mir. De cîte ori mă întorc din berărie, îmi rîd ori ochii ori urechile. Dar astăzi n-am fost nicăieri și totuși rîde cineva în urechile mele.

Călugărul: Ei, o cunoști, știi cine-a fost?

Medicul: A zis că e fata generalului Braboianu.

Călugărul: Fata generalului Braboianu?... Ei, nu cumva are telefon?

Medicul: Să căutăm. *(Se duce la telefon și caută în carte.)* Bravo... Are telefon. 2 pe 17.

Călugărul: Ei, n-ai decît să-l întrebi.

Medicul: Cum să-l întreb?

Călugărul: Astfel: Pardon, domnule general, sînt doctor Ulcior.

Medicul: Și?

Călugărul: Aș dori să știu cum se află fata d-voastră?

Medicul: Foarte bine. *(Sunînd la telefon.)* Alo. Alo... Vă rog domnișoară 2 pe 17... General Braboianu?... Da. *(după puțină pauză:)* General Braboianu? *(din telefon se aude răspunsul:* Da. Ce poftiți?...*)* Sînt doctor Ulcior. Scuzați domnule general, aș dori

să știu cum se află fata d-voastră... *(Pauză.) (Doctorul sare de la telefon speriat.)* Ai auzit? Ai auzit răspunsul generalului?

Călugărul: Ce-i. Ce-a răspuns?

Medicul: Mi-a răspuns că sînt idiot... De treizeci de ani, spune generalul că-i *garçon.* Niciodată n-a avut fată...

Călugărul: N-a avut?

Medicul: Niciodată n-a avut fată! Oh, oh, a fost o hoață. M-a înșelat.

Călugărul: Ei, nu dispera. Și pe mine m-a înșelat.

Medicul: Niciodată nu voi fi decorat cu cordonul Cocostîrgului Albastru.

Călugărul: Nu dispera.

Medicul: Niciodată nu voi avea dragoste cu prințese.

Călugărul: Nu lăcrăma.

Medicul (aproape plîngînd): Nu voi fi chemat la curte. Nu voi fi nimica... Voi trăi lecuind guturaiul pompierilor... Niciodată nu voi fi chemat la curte!

Călugărul: Plîngi după bani?

Medicul: Nu plîng după bani, plîng după un vis frumos, ce-a pornit atît de fermecător... Oh, n-are fată. N-are fată generalul Braboianu.

Călugărul: Nu fi ridicol. Și pe mine m-a înșelat. Așa sînt femeile.

Medicul: Oh, oh... Cocostîrgul Albastru... Balul de curte... Regina... Cinci sute... Oh, oh, Iosife, ce proști sîntem!

Călugărul: Am fost. Dar nu vom mai fi. Vom grija să nu ne mai tragă chiulul nimeni. Tu vei grija de bolnavii tăi și nu vei mai crede în suferințele lor... Eu voi avea grijă. Atît tot.

Medicul: Oh, oh... Ion Ulcior, Ion Ulcior, ce prost ești!

Călugărul: Amin...

(Se așează amîndoi iarăși pe canapele și, aprinzînd cîte o țigară, vorbesc încet.).

Medicul: Am avut o singură bolnavă... Și m-a înșelat.

Călugărul: Dar eu sînt totuși mai cuminte ca tine, cu patru sute de lei.
Medicul: A fost o hoață.
Călugărul: Așa sînt femeile ...

SCENA 7

ACEIAȘI. ANAFRIM

(La ultimele cuvinte ale Călugărului la ușă se aude bătînd cineva. Amîndoi tresar. Călugărul se ridică și face semn medicului.)

Călugărul: Cine poate fi? Creditori?
Medicul: Aș ...
Călugărul: Vreo iubită?
Medicul: Aș.
Călugărul: Un bolnav? Un bolnav închipuit.
Medicul: Care vrea să ne tragă chiulul.
Călugărul: Un escroc! Vrea să-și bată joc de noi.
Medicul: Minunat! Iosife, ne vom răzbuna.
Călugărul: Las' că o să prindă minte, dacă crede că sîntem proști.
Medicul: Va fi o nouă fată a lui Braboianu.
Călugărul: Ori a consului din Guatemala! *(Se aude iar bătaia la ușă.)*
Medicul (grav): Intră!
Călugărul: Intră!
Anafrim (o figură caraghioasă. Se vede, pe toate mișcările lui, că e greu bolnav. Capul îi este pansat și umblă pe cîrje. Intră gîfîind și tușind. Călugărul și medicul rîd.)
Medicul: Ei?
Anafrim (bolnav): D-ta ești doctor Ulcior?
Medicul: Da, dragă. Ion. Doctor Ion, blîndul doctor Ulcior.
Călugărul (ironic): Medicul de curte al țarului ...
Medicul: Cinci sute, frate, cinci sute!
Anafrim: Și-mi sună urechile și mă junghie în cap! ...
Medicul: Nu cumva ești rudă cu generalul Braboianu?
Călugărul: Cu domnișoara? ...

Anafrim: Am căzut de trei ori! Și mă junghie!
Călugărul: Nu vrei leacuri sfinte? Jonahim! Jonahim!
Anafrim: Și nu văd. Adesea, cînd vin acasă obosit, mă sperii de cîini ... Am băut multe leacuri amare, amare ...
Călugărul: Și vrei să te vindeci?
Anafrim: Da, vreau sănătate ... Vreau să fiu tare ca un jandarm.
Medicul: Și nu cumva vrei împrumut? Ei *(strigînd)* ce te doare, ce te doare?
Anafrim: Capul și șira spinării și mușchii ... Și nu dorm ... Oh, domnule doctor, domnule doctor, vindecă-mă, lecuiește-mă! Mă dor oasele.
Călugărul: Hehei ... *(aparte)* cum minte ...
Anafrim: N-am somn. Visez pe dracul.
Călugărul: Și auzi fîșîind suflete rele în grădini ...
Medicul: Și voi fi medic de curte? Nu-i așa că voi fi chemat la țar?
Anafrim: Și mi-au spus toți să mă duc la blîndul doctor Ulcior.
Medicul: La blîndul, la bunul doctor Ulcior.
Anafrim: Care lecuiește cu siguranță ... Și am venit. O, lecuiește-mă, domnule doctor, lecuiește-mă ...
Medicul: Cîte sute vrei? Una ... Două ... Cinci? ...
Anafrim: Numai somn vreau, somn ... Mă doare ... Tare mă doare ...
Medicul: Medic de curte? Nu-i așa, te-a trimis generalul Braboianu?
Anafrim: Nu, dascălul Pintiliu. Din mahala.
Medicul: Și vrei să-ți dau împrumut?
Anafrim: Numai somn *(strîngînd mîna doctorului)* Somn ... Somn ...
Medicul: Frate, nu mai minți ... Lasă minciunile ... Fii sincer: vrei bani?
Călugărul: Vrei bani?
Medicul (răstit): Vrei bani? ... Bani?
Călugărul: Vrei să ne tragi chiulul?
Anafrim: Somn ... Somn vreau ... Ajută-mă, domnule doctor ... Tare mă doare spinarea ...
Medicul: Nu mai minți ... Frate, eu m-am obișnuit cu minciuni. Tu vrei bani ... Și spui că ești bol-

nav ... Și spui că ești greu bolnav ... Dar mie nu-mi spune. Eu sînt doctor pățit ... Eu cunosc bolnavii ... Și pot spune că tu ești tot atît de bolnav ca fata generalului ...

Călugărul: Braboianu ... Braboianu cel vesel ... Cel *garçon* ...

Medicul: Nu, frate. Cum te cheamă?

Anafrim: Anafrim ...

Medicul: Nu, frate Anafrim ... Tu nu ești bolnav ... Tu vrei să-mi tragi chiulul.

Călugărul: În credința că-ți vom crede ...

Anafrim: O, soare ... Aș vrea mult soare.

Medicul: Ei, frate, destul de comedie. Spune, vrei bani? Ești bolnav închipuit?

Anafrim: Oh, domnule doctor, domnule doctor, mă omoară ochii. Nu văz bine. Văz roșu ... Văz fîntîni negre ... N-am somn ... Ajută-mă.

Călugărul: Ha! Ha! Ha!

Medicul: Ha! Ha! Ha!

Anafrim: Mi-au citit preoții, m-au uns cu fel de fel de alifii bătrînele, am umblat pe la vrăjitoare. Și nimeni, nimeni, nu mi-a putut ajuta! Nopți întregi fără somn ... Fără somn.

Medicul (furios): Ei, destul ... Încetează ... Încetează, șarlatanule. Nu mă mai irita, destul din comedie ... Încetează.

Anafrim: Capul. Capul!

Medicul: Ce capul, omule? ... Încetezi? ... *(Sare la Anafrim și-i dă o palmă:)* Încetezi? ... Tu crezi că n-ai de-a face cu un doctor, ci cu un tînăr bogat? ... *(Îi dă mereu palme.)* Voi, speță ordinară de oameni, voi, femei, voi, copii ai generalului Braboianu, voi veniți la mine să mă înșelați? ... Nu v-a fost destul, cinci sute, cinci sute? *(Îl lovește mereu.)* Doctor de curte? Voi fi chemat la curte? ... Na, na ... Curte ... Țar ... Pretor ...

Anafrim: Capul ... Valio, capul ...

Medicul: Capul ... Da, capul? ... Ei, las' că o să-ți ajut.

Călugărul: Dă-i, mă, nu-l cruța.

Medicul: Capul? ... Ei, dar cinci sutele mele? ... Glumă, ei ... Na, cap! ... Na, țar ...

Anafrim: Oh, iartă-mă ... Ce ți-am greșit? ...

Medicul (scrutîndu-l): Ce mi-ai greșit? ... Ai vrut să mă înșeli. Ai vrut să mă pungășești ... Dar am prins minte. Oh, multă minte. Ei, suferi? ... *(Îl lovește.)* Las' că o să prinzi minte. Las' că n-o să mai ceri ajutor de la medic cum sînt eu ... Du-te pe la profesori de clinică, dacă vrei să-i pungășești. Dar nu veni la mine. Eu am praxă, praxă omule.

Anafrim: Oh, oh ... Dar ce fel de medic ești d-ta?

Medicul: Ce fel de medic? Ei, medic cuminte. M-a învățat general Braboianu să fiu cuminte ... Dar nu mai glumim. Ieși teafăr, să nu-ți sparg oasele ... Ieși îndată. Și să nu mai vii pe la mine, că-ți voi zdrobi picioarele ... Ieși ... Ieși ... Ieși ...

Anafrim (Ridicînd cîrja, iese. Cînd vrea să iasă, Călugărul sare la el și smulgînd din mîna lui Anafrim cîrja, începe să-l bată.)

Călugărul: Escroc ... Hoț ... Pungaș ...

(Anafrim iese, țipînd.)

SCENA 8

CĂLUGĂRUL și MEDICUL

(Privesc tăcuți unul la celălalt. Deodată se felicită.)

Călugărul: Brava, doctore, brava!

Medicul: Ei, ești îndestulat? Vezi că nu m-a putut pungăși?

Călugărul: Splendid. Te-ai purtat admirabil ... Oh, obraznic ce-a fost. Și-a pansat capul și umblă pe cîrjă.

Medicul: Și spunea că-l doare capul.

Călugărul: Că-l arde spinarea.

Medicul: A vrut să mă înșele.

Călugărul: Dar i-ai dat.

Medicul: M-am răzbunat ... Las' că n-o să uite în curînd.

Călugărul: Așa să faci totdeauna. Să ții la reputația ta de doctor. Să nu te lași înșelat.

Medicul: Căci nu este mai ridicol decît un doctor, care nu știe face deosebire între pungaș și bolnav... Ăsta a fost un pungaș... Și a crezut c-o să-mi tragă chiulul...

Călugărul: Dar i-ai tras tu... Ei, dar n-are rost să mai vorbim de acesta... Știi, frate, ieri am mîncat o șuncă grasă și dulce la Scaunul de Aur și am băut o bere... Știi... minunată... Ar trebui să ne ducem... *(În ultimele cuvinte ale Călugărului, cortina cade.)*

Sfîrșită la 21 noiembrie, st. n., 1916.

FEMEIA

un act

POETUL, FEMEIA

Femeia: Ești singur? Ți-am promis, am venit.

Poetul: Prea tîrziu... Vreau să te uit.

Femeia: Nu vei putea.

Poetul: Voi încerca.

Femeia: Încearcă. Ai mai scris ceva? *(Cu bucurie prefăcută.)* Ce-ai scris?

Poetul: Nimic. De altfel, nu te interesează.

Femeia: Nu fi rău. Tot ce scrii mă interesează. Sînt cititoarea ta cea mai credincioasă. Poezii? N-ai dormit iar? Nu te nutrești. Nu ieși la aer. Te ofilești. De ce nu te îngrijești?

Poetul (zîmbet amar): Aceleași cuvinte. Le variezi și...[1]

Poetul (Rîde. După ce a terminat mărul, aruncă restul): Ce ți-a spus tatăl?

Anișoara: Tu știi! Mi-a spus că-mi rupe umbrela pe spinare...

Poetul: Și nu i-ar fi milă de umbrelă?

Anișoara: Nu fi rău. Poate i-ar fi milă și de mine.

Poetul: Dar atunci...

Anișoara (Îl lovește iar pe gură.): Nu ți-e milă de cuvinte? De ce nu le păstrezi pentru versuri?... Ori acestea le-ai uitat în tine? Scrii tot mai puțin.

[1] Manuscris lipsă.

Poetul: Căci te iubesc tot mai mult. Și iubirea înecă graiul.

Anișoara: Mai ales cînd este al tău.

(Pauză.)

Poetul: Editorul m-a refuzat. Directorul revistei m-a invitat la ceai și mi-a lăudat obrajii. Așa se vede că nu mai sînt de preț. O slujbă la poștă... O mătușă în America... Ori poate să fiu agentul cuiva, al unui săpun ori al unei fabrici... Să colind străzi și orașe și să scriu multe, multe foi de comandă. Anișoară, nu simți că sînt pierdut?

Anișoara (adagio sentimental): Nu sînt academie să decretez talent și nemurire.

Poetul: Nemurire? *(Repaus lung.)* De cîte ori privesc la stele, totdeauna îmi aduc aminte de „nemurire". Anișoară, nu simți ce profund este cuvîntul acesta? O piatră care cade în abis infinit... și se cufundă tot mai adînc... Cine știe unde se oprește, poate nu se oprește niciodată.

Anișoara (rîde): Se oprește. Stă în piață ca statuie...

Poetul: A regilor, a savanților, a celor bogați. A poeților pe care i-a botezat vremea cu venerația generațiilor... Și se opresc înaintea ei cîrduri de elevi... și un profesor îmbrăcat în negru, cu joben... amintește de viața celui ce stă nepăsător și rece, cioplit în piatră... Razele de soare îl cuprind... trilurile privighetorilor îl acoperă... și stă falnică statuia. Spune, Anișoară, dacă voi avea statuie, vei sta în fața mea?... Îmi vei aduce flori?... Fi-vei mulțumită că m-ai cunoscut cînd nu eram piatră?...

Anișoara: Și nu erai rău!

Poetul: Sînt bun. *(Pauză.)* E singura bogăție a celui sărac, a fi bun și curat. Și ce vei face tu, dacă tatăl te va mustra și te va opri să mă mai vezi?

Anișoara: Să nu te mai văd? Nu mă poate opri numai bătrînețea ori orbia. De cîte ori vei trece pe stradă și voi simți pașii tăi... prin perdele, privirea te va căuta. Te iubesc! Te iubesc! Te iubesc! *(Se sărută.)*

Poetul: Ritmul nemuririi...

Anișoara: Ceasornicul răspunde: sînt opt ore! Bătrînul ceasornic este cuminte și păzește! Și spune: la revedere.

Poetul: Și se întoarce de la dugheană burtă-verde și cere: pîine și carne. Te întreabă și te dojenește și parcă îi aud glasul: „Unde-ai fost, Anișoară? Ferește-te de poetul vagabond, cu ochii încercuiți de cearcăne. Să nu te mai văd cu pierde-vară, căci îți voi frînge oasele, Anișoară. Te-oi mărita cu un avocat, să te scap."

Anișoara: Nu, nu. Nu vreau avocat.

Poetul: Un ofițer cu cal alb?

Anișoara: Nici prinț cu elefant alb.

Poetul: Un director de uzină, cu limuzină sprintenă?

Anișoara: Să fie de aur și să aibă ochi de diamant și nu l-aș vrea. Te iubesc!

Poetul: Obosim publicul.

(Pauză.)

(Apare DOMINIC, bătrînul servitor.)

Dominic: Domnișoară, am sosit! Plecăm?

Anișoara: Îndată.

Dominic: Știți bine că stăpînul se supără.

Anișoara: Nu-mi pasă de stăpînul tău.

Dominic: Dar nu este numai stăpînul meu, ci și tatăl d-voastră.

Anișoara: Pentru tine este numai stăpînul tău.

Dominic: Dar știți că noi acum sîntem la băcănie, și băcăniile se închid la opt.

Anișoara: În mahala, un sfert de oră nu contează. Vei spune că au fost musafiri mulți.

Dominic: Dar, oricît de mulți să fi fost, tot puteau fi serviți. Veniți să plecăm. Spuneți-i, conașule, să vie!

Poetul: Chiar eu să-i spun, care vreau să rămînă pentru totdeauna?

Dominic: Ei, prostii! Dumneavoastră știți că stăpînul nu glumește.

Poetul: Știu.

Anișoara: Întoarce-ți puțin capul, Dominic. Vreau să-i spui ceva.

Dominic (cu gest comic își întoarce capul. Poetul și Anișoara se sărută): Dar multe mai aveți să-i spuneți!

Poetul (tremurînd de emoție): Anișoară ... dragă Anișoară!

Dominic: Mare lucru! Așa se vede că mare lucru. *(Hotărît.)* S-au închis prăvăliile. Domnișoară Anișoară, veniți!

Anișoara: Mîine seară, dragule.

Dominic: Dar mîine sînt închise băcăniile. E duminecă.

Anișoara: Vei spune că m-ai însoțit la cimitir.

Dominic (rîde): Dar n-avem morți!

Anișoara: Ori spune-i ce-i vrea. Minte-i ce-i vrea. Treaba ta și a lor. Eu vin!

Dominic: Firește că nu vei sta acasă.

Poetul: Slugă! Slugă! Slugă!

Dominic: Copii!

Anișoara: Dominic, de ce nu mă lași aici?

Dominic: Ce-ar spune străinii? O domnișoară ... care stă pînă seara tîrziu la cineva ... care a uitat să împrumute măcar barbă albă ...

Poetul: Duceți-vă ... duceți-vă. Nene Dominic, du-o. Tu ești însăși soarta, care-mi stai în drum.

Dominic: Să nu-mi întorc capul? ... Parcă ați avea ceva de spus, foarte important?

Poetul: Poți sta! *(Sărută lung pe Anișoara.)*

Dominic: Am văzut! ... Lucru mare. Ei, fragile dracului, că pînă aici le simți mirosul! Copii ... copii ... Și stăpînul nu înțelege. Nu înțelege. *(Înduioșat.)* Domnule poet, așa este primăvara. Așa este viața. Caldă și dulce ca zahărul. Și cîți nu o înțeleg și nu prețuiesc glasul ce sună din acest loc blestemat. *(C-un gest comic își arată locul inimii ...)*

Anișoara: Să nu te superi ... Să nu scrii ... Să dormi. Viu și mîine ... Și-ți aduc cozonac ...

Poetul: Ca unui copil, să nu plîng ...

(Anișoara și Dominic se duc.)

Stăpîna casei: N-am vrut să te conturb. Dar tot nu mai merge. Dragoste în cameră neplătită!

Poetul: Știam că o să vii. N-am.

Stăpîna casei: Ai însă două brațe tari ca un urs. Și nu ți-e rușine! S-aduci pe fata bogată. Și n-ai slujbă, ca un cerșetor! Ești însă trufaș ca un rege.

Poetul: Așa sînt poeții?

Stăpîna casei: Nebuni, leneși, cu părul mare. Să fiu primar, i-aș obliga să mături străzi. Ori i-aș trimite la ocnă. *(Cu dispreț.)* În viața mea n-am citit poezii. Și asta este ceva, că nu mă feresc decît de lucruri rele.

Poetul: Lasă-mă în pace! ... Te rog, cucoană, vino mîine. Poate-ți voi plăti.

Stăpîna casei (Rînjind.) Din ce? Poate-ți va aduce domnișoara?

Poetul: Blestemată!

Stăpîna casei: Se poate! Dar blestemată cum sînt, sînt stăpîna casei! Și dormi și visezi pe pernele neplătite, visuri gratuite. Un franc! Nici un franc! Și ești sănătos ... Și tare ... *(Cu glasul schimbat de sfială:)* De ce nu ești bun cu mine? Crezi că sînt prea bătrînă? Femei bătrîne nu sînt, numai bărbați tineri ...

Poetul: Al doilea act!

Stăpîna casei: Nici cel dintîi, nici cel din urmă. Las' versurile ... Ți-am mai spus, ești palid ... de nopți nedormite. Scrii pînă-n zori. Și cui? La noi nu se citește ... Ți-aș pune și eu flori în glastră, ai putea desface sticlele de compot făr' să mi le furi ... Ți-ar sta în dulap șiraguri de cravate ... bani ... Am bancă ... loc de frunte la biserică ... Ai putea juca popici cu profesori ... Ți-aș cumpăra lanț de aur ... și pantaloni albi, ca unui boier ... De ce nu vrei să înțelegi?

Poetul: Afară babă!

Stăpîna casei: Babă? Dar îi voi spune bătrînului bogătaș ... și se va sfîrși.

Poetul: Afară.

Stăpîna casei: Vrei dulceață? ... Apă-ți va aduce Maria ... Și mîine plată, ori ... Ori. Da, ori-ori. Nu

te mai rabd în casă. Ești ciumă . . . *(Cu zîmbetul femeii care îmbătrînește.)* Dar ciuma mea să fii, nu te-aș da pentru o mie de păduri și pentru patru perechi de case cu etaj.

(Stăpîna casei iese. Pauză.)

Poetul (se așează la masă și începe să scrie. Deodată, adoarme. Capul îi cade pe masă și scena se întunecă un moment. După aceasta, scena iar se luminează și la ușă apare Maria.)

Maria: Domnule, domnule.

Poetul (își freacă ochii): Ce vrei?

Maria: M-a trimis steaua nopții. Anișoara a murit.

Poetul: Anișoara a murit?

Maria: Tatăl ei a bătut-o cu un bici de foc. Și sîngele i-a curs în trandafirii din grădină. Ochii ei s-au făcut safire și un rege și-a făcut inel din dînșii. Sufletul i l-a băut soarele.

Poetul: Și acum unde este?

(I se aude din depărtare glasul.)

Dominic: Este dusă departe în băcănia sufletelor bune, unde părinții răi cumpără copii blînzi. Te așteaptă.

Poetul: Dar cum să mă duc?

(Asemenea, din depărtare:)

Anișoara: Agață-te de-o rază de lună, ce ți-am trimis. Un porumbel te va conduce.

Poetul: Unde, unde?

Maria: Vezi floarea asta albă? E cheia nopții. Adună-ți lacrimile și cîntecele. Să nu-ți uiți versurile. Vino.

(Scena se întunecă. Din depărtare, se vede luna, într-un codru, alunecînd . . . Un izvor de foc țîșnește și, în jurul lui, cîntă copii mulți. Poetul își ridică mîinile și, însoțit de Maria, se duce pe-o potecă albastră.)

(CORTINA)

ACTUL I

SCENA

Scena reprezintă un imens platou, luminat puțin de razele lunii. Se aude și chiar se vede un izvor, care curge zgomotos. Este izvorul veșniciei. În jurul lui se văd figuri albe, sînt sufletele. Se aude o muzică nedefinită, amestec de flaut și ghitară. O potecă albastră, plină de flori roșii, încercuie întreaga scenă și, din fundul ei, se apropie poetul. Poetul va avea înfățișarea unei figuri albe, cu mîinile ridicate în sus, și se apropie cu sfială. La mijlocul scenei se oprește și i se aude glasul, tot mai tare.

Poetul: Unde sînt? Unde am sosit? Sînt parcă obosit plăcut.

Păzitorul stelelor (fantastic): Ai fost anunțat de mult. Nu ți-e sete?

Poetul: Nu.

Păzitorul stelelor: Nu vrei pîine? Pîinea noastră este dulce, vrei s-o guști?

Poetul: Nu. Unde sînt?

Păzitorul stelelor: În veșnicie.

Poetul: Veșnicie? Dar există? Pe pămînt n-am crezut niciodată că este și cerul.

Păzitorul stelelor: Trebuia să o crezi! Puteai ști că, deasupra pămîntului, strălucesc stelele. Și, deasupra stelelor, unde nu se poate urca privirea voastră, începe lumea ce-o simți.

Poetul: E frumoasă ?

Păzitorul stelelor: Vei cunoaște-o. Vrei să-ți speli ochii cu roua florilor ce nu veștejesc?

Poetul: Și dacă-mi voi spăla ochii?...

Păzitorul stelelor: Te vor părăsi amintirile înălțimii și adîncimii. Vei vedea vremea care stă totdeauna nemișcată, neturburată de șoapte trecătoare. *(Îi aduce un borcan de argint.)* Încearcă.

Poetul se spală puțin pe ochi. Deodată, se luminează scena. O grădină fantastică, cu flori uriașe, cu statui, cu arcuri de triumf. (Se va lăsa fanteziei artistului decorator.) (Îngenunchează. Cu glas de rugăciune:) S-a întruchipat visul! Mulțumesc ție, stăpîn mare și bun și puternic... Știam că nu se sfîrșește cu plîns rostul ființei mele. *(Păzitorul stelelor a dispărut. În locul lui stă „Cel ce împarte rosturile".)*

Cel ce împarte rosturile: Ți-ai adus versurile?

Poetul (Gest comic. Caută în traistă și scoate din ea pietre.): Pietre...

Cel ce împarte rosturile: Au împietrit, cum te-ai urcat în slavă. Vrei să le arunci.

Poetul: Nu... nu. Sînt ale mele.

Cel ce împarte rosturile (rîde): Știu. Fiecare suflet care ajunge la noi își păzește comorile. Păstrează-le. Nu ți le cer. Dar, dacă vor veni sufletele bătrîne și te vor vedea cu pietre în traistă vor rîde de tine.

Poetul: Și ce voi face aci?

Cel ce împarte rosturile (Scoate un carnet. Citește:) Poetul Iosif, nemulțumit de lume, m-a rugat să-i dau un loc. Toate locurile bune sînt ocupate de alții, care au venit demult... Și sînt mulți, care așteaptă de la prăbușirea lumii, ca să le dau rostul lor... Am găsit însă un rost pentru tine. Tu vei păzi zăpada munților de pe pămînt. Vei trăi în veșnicia stelei albastre! Vrei să păzești zăpada stelelor?

Poetul: Totdeauna aceasta mi-a fost dorința să văd zăpada munților. Zăpada munților e albă ca mama mea. Spune, este aci mama?

Cel ce împarte rosturile: Este aci. Dar nu o poți întîlni, numai atunci cînd te va simți că ești aci.

Poetul: Și cum va simți mama că sînt aci?

Cel ce împarte rosturile: Fiecare mamă simte pe copilul ei... Iat-o! E aproape de tine. E floarea albă, care-o vezi înaintea ta.

Poetul (se apropie de floare): Mama? Mama! *(O mîngîie și o sărută.)* Tu ești mama? *(Floarea răspunde cu un sunet de flaut.)*

Cel ce împarte rosturile: O înțelegi?

Poetul: Da. M-a sărutat... M-a îmbrățișat. Și sărutarea ei și îmbrățișarea[1]...

[1] Manuscrisul se întrerupe aici.

DOMNUL MILION

Piesă în trei acte

PERSONAJELE:

DOMNUL MILION
DEPUTATUL
CONDUCĂTORUL MULȚIMII
SERVITORUL BĂTRÎN
MILLY
BANCOCRAT
SECRETARUL
ÎNGERUL MORȚII
MAJESTATEA SA MOARTEA
CORUL COPIILOR
FEMEIA DE FABRICĂ
COPILAȘUL CEL MAI MIC
DOCTORUL FIOLA
SERVITORUL
FEMEIA DINTÎI
FEMEIA A DOUA
UN SPERIAT

ACTUL I

Acțiunea se petrece în sala unui banchet dat în onoarea lui Milion. În momentul cînd se ridică cortina, muzica încetă cîntarea și invitații banchetului se ridică în picioare. Bancocrat cu-n pahar de șampanie ține un discurs.

[SCENĂ]

Bancocrat: Ridic paharul în onoarea ilustrului sărbătorit. Trăiască! *(Toți: „Trăiască!", emoție prefăcută, îmbrățișări ridicole etc.)*

Milion (îl privește lung și-i șoptește rîzînd): Ai fost o veritabilă canalie. Parcă aș fi murit deja.

Deputatul (se vîră comic în față): În numele poporului...

Milion: Da, poporul. Se putea fără popor?

Milly: E cea mai frumoasă zi a vieții mele...

Milion: Cea mai frumoasă? *(Îi strînge mîna.)* Înger! *(Către lăutari:)* Ceva sentimental. Sînt foarte emoționat... *(Lăutarii cîntă un cîntec sentimental.)* Nu este ceva mai frumos ca sentimentul. Adevărat, eu îl cunosc prea puțin. *(Strînge iar mîinile soției.)* Mă ierți?

O *doamnă de elită:* O, ce frumos, o, ce frumos. Parcă am fi în Veneția.

Milion: Numai gondolele ne lipsesc și puțin canal... *(rîde).*

Secretarul (foarte respectuos, se apropie de Milion și-i spune cu glas afectat): Dacă mi-ați permite. Cîteva momente. Am lucrări urgente. Cîteva iscălituri...

Milion: Ei?

Secretarul: În acest moment a sosit telegrama.

Milion: O telegramă nouă?

Secretarul: Uzinele din sud nu vor să primească propunerile.

Milion: Așa? Atunci închidem. *(Bea un pahar. Joc. Către muzicanți:)* De ce nu cîntați? Nu mă supără melodiile dulci.

Secretarul: Aceasta este hotărîrea dumneavoastră? Nu mai consultați pe domnul Brancocrat și pe domnul deputat?

Milion: Poți consulta pe cine vrei, domnule secretar, eu, eu nu cedez. De cîți lucrători ar fi vorba?

Secretarul: Douăzeci...

Milion: Mii?

Secretarul: Douăzeci de mii. Sînt patru fabrici bune. Părerea mea...

Milion: Nu mă interesează părerea dumitale, tinere, cum nu mă interesează părerile nimănuia. Eu nu cedez. *(Deputatul și Bancocrat, care au auzit de la o oarecare distanță dialogul, înaintează.)*

Deputatul: Totuși, iubite președinte, ar fi bine să rumegi puțin hotărîrea...

Milion: Dar ce sînt eu, animal, ca să rumeg? Nu pot și nu vreau să cedez. Trebuie să înțeleagă și dînșii că nu vreau să urc salariile. Să se mulțumească cu puțin.

Bancocrat: Nu este cu putință o conciliere? În fond, nu pierzi nimic. Fabricile merg admirabil și ar fi păcat să le oprești. Nu te gîndești la perturbație? La grevă și la alte comedii?

Milion: Eu nu mă gîndesc decît la ceea ce vreau eu. Și vreau ca turma să asculte de păstor. În sfîrșit, nu pot face din fiecare om un director general.

Milly: Ați terminat? Se servește înghețata... și domnii vor puțin joc de cărți. Ești urîcios că pentru toate lucrurile bagatele te înstrăinezi de noi. Nu trebuia să-l primești pe domnul secretar. Măcar azi te putea lăsa în pace.

Milion (cu gingășie): Dragă, iartă-mă, tu știi că sînt în fond un sentimental. *(Secretarului:)* Prin urmare, ai înțeles: refuz. Refuz categoric. Refuzul cel mai absolut categoric.

Deputatul: Nu-i de admirat Milion? Vezi, curajul lui te umilește.

Bancocrat: Curaj, curaj, dar e și încăpățînat.

Milion: Las, dragă, încăpățînarea asta m-a făcut să fiu așa cum sînt.

Milly: Așadar putem începe jocul?

Milion: Doamnelor, domnilor, poftiți la joc. Nici nu se putea termina banchetul fără noroc pentru jucători.

(Lumea se resfiră, și pe scenă nu rămîne decît Milion și servitorul bătrîn care apare.)

SCENA

Servitorul bătrîn: Domnule Milion...

Milion: Ce vrei, bătrîne scaun?

Servitorul bătrîn: Iertați-mă, domnule Milion. O vorbă bună.

Milion: Vrei o țigare?

Servitorul bătrîn: Mulțumesc, nu de țigare este vorba.

Milion: Înțeleg, moșule, țigări tu nu-mi ceri *(face semnul)*, tu iei. *(Observă că l-a jignit, cu glas mai blînd.)* Ai nevoie de... cinci sute.

Servitorul bătrîn: Nu cinci sute.

Milion: Nu cinci sute? *(Rîde cu poftă.)* Atunci o mie? Iar careva nepot? Strengar *(Observă iar că este jignit bătrînul servitor.)* Ce vrei să ceri? Azi, orice... sînt sentimental.

Servitorul bătrîn: Nu cer pentru mine.

Milion: Așadar totuși nepoții?

Servitorul bătrîn: Nu de nepoți e vorba.

Milion: Mă faci curios. Nici bani, nici nepoți. Ce poate fi? Spune...

Servitorul bătrîn (după o luptă sufletească grea): Domnule Milion, poate nu se cuvine c-am ascultat discuția dumitale cu secretarul. Să mă iertați. Vă rog...

Milion: Bine, omule, ce farsă sinistră vrei să-mi joci?

Servitorul bătrîn: Nu închideți fabricile...

Milion: Ceee? *(Cu ochii holbați de mirare:)* Ce-ai spus?

Servitorul bătrîn: Domnule Milion... nu închideți.

Milion: Ești caraghios.

Servitorul bătrîn: Domnule Milion, sînt servitorul dumneavoastră de patruzeci de ani. V-am cunoscut de cînd erați copil și aveați bucle blonde...

Milion: Dar ce să fi avut: să fi avut coamă ca un mînz?

Servitorul bătrîn: Nu faceți glume.

Milion (îl indispune, dar îl și interesează îndrăzneala servitorului bătrîn): Și tu nu fi obraznic. Ce te-amesteci în treburile mele?

Servitorul bătrîn: Nu mă amestec. Iertați-mă. Dar eu vreau să vă sfătuiesc doar un lucru bun. Nu închideți.

Milion: Ce te pricepi tu la lucrurile mari?

Servitorul bătrîn: Poate că nu mă pricep ca dumneavoastră, dar simt că veți face o nedreptate, mai mult... un păcat strigător la cer, dacă închideți.

Milion: Iată-l, parcă și dînsul ar fi deputat. Intervine... *(Pauză.)* Nu știu, să rîd ori să mă supăr pe această veche unealtă casnică? Face pe deșteptul. Iosife, îți promit că nu mă supăr. Mai mult, îți promit că nu mă supăr de loc. Dar spune-mi cine te-a sfătuit să mă îmbrînceșți? Te-a învățat cineva? Te-au mituit? *(Îl apucă de guler:)* Vreau să mă stăpînesc și nu pot. Canalie! *(Își ridică brațul să-l lovească.)* Ai merita. Ar fi onoare pentru tine și pentru mine ar fi poate o lașitate. *(Cu un tot mai blînd:)* Iosife. Și tu ești contra voinței mele? Nu vrei să-nțelegi că voința este tăria celor slabi? *(Cu ton foarte liniștit:)* Nu pot ceda.

Servitorul bătrîn: Domnule Milion, dacă de astă dată treceți peste voință, ajutați pe cei mulți, mii și mii. Mulțimea...

Milion: Ce-mi pasă de mulțime? Dar ei i-ar păsa de mine? Pînă ce o stăpînesc, pînă ce o am în mînă, pînă ce este a mea, are teamă de mine. Mă urăște, dar mă știe. Îndată ce o las să crească deasupra mea, mă fac și eu ca ea, turmă.

Servitorul bătrîn: Domnule Milion, gîndiți-vă că fiecare om este o viață.

Milion: Ascultă, Iosife, a fost destul. Nu ești nici filozof, nici bancher, nici politician. Tu ai ochi bătrîni și slabi. Mai vrei ceva?

Servitorul bătrîn: Am vrut să mă gîndesc cu inimă de om bătrîn la soarta celor tineri.

Milion: Inimă, inimă. Fleac. Inimă au poeții și fetele de liceu. Eu n-am avut timp să mă ocup cu astfel de nimicuri.

Servitorul bătrîn: Dar nu aveți și dumneavoastră femeie?

Milion: Ei și, vrei să spui că pentru că am femeie trebuie să am și eu inimă și să mă arunc în fața mulțimii? Și acum, termină cu limonada ta. Te-ai îngrijit de ce ți-am spus? Ai telefonat profesorului?

Servitorul bătrîn: Da. Cred că o să vină.

Milion: Vezi, aici te poți amesteca. Tu cunoști treaba neplăcută... Știi că de cîteva zile mă simt foarte curios. N-aș putea să spun că am dureri și totuși ceva nu este în ordine.

Servitorul bătrîn: Domnule Milion. Nici dumneavoastră nu mai sînteți om tînăr. Se poate întîmpla, vedeți...

Milion: Ei și? Fiecare om moare odată. Dar nici, mort n-aș ceda. Convingerea mea este că viața nu este făcută pentru cei mulți, lași și proști, ci numai pentru unii care știm stăpîni.

(În timpul discuției, se aude muzica și larma chefuitorilor. Servitorul se înclină adînc, privirea lui întreabă parcă: „Nu mai ai de spus?" Joc. Milion rîde ironic și-i face semnul unui bobîrnac. În momentul cînd se retrage servitorul, intră

pe furiș Conducătorul mulțimii. Un tip de om viclean, cu apucături teatrale și totuși stîngace. Are ceva de amfibiu și fanatic, glas mieros și gesturi largi, că parcă ar fi pe bordul unui vapor.)

SCENA

Conducătorul mulțimii: Sînt la dispoziția dumneavoastră! Am venit cum ați dorit. Vedeți fracul acesta? Impecabil, nu-i așa? Cine ar credea că străMoșul meu cel mai de seamă aduna haine vechi?

Milion: Ocupă loc. Firește, vei juca farsa ca un veritabil bandit de salon.

Conducătorul mulțimii: Fii sigur, domnule Milion, nimeni nu mă va recunoaște că eu sînt idolul celor nespălați, muncitori, țărani, studenți săraci și etc.

Milion: Da, etc.

Conducătorul mulțimii: Ce ne facem? Aud că închidem.

Milion: De unde ai auzit?

Conducătorul mulțimii: De la o vrabie... *(Cu rîsetul omului care este convins de șiretenie:)* Am auzit. Esențialul, este?

Milion: Este! Da, prietene, vreau să spun, lichea...

Conducătorul mulțimii: Mulțumesc! Nici o concesiune?

Milion: Nimic! *(Gest larg.)*

Conducătorul mulțimii: Rolul meu îl cunoști. Eu voi conduce „tratativele" cu dumneata. Voi fi intransigent, voi urla ca viforul, voi bate cu pumnii în masă...

Milion: Ne cunoaștem obiceiurile. Repede, repede, n-am mult timp. Milly mă așteaptă. Ce ceri?

Conducătorul mulțimii: Dacă n-ar fi vorba de patru uzine și de atîția copii tuberculoși, poate aș fi mai ieftin. Dar gîndește-te, poate va trebui să sufăr și cîteva lovituri de baston ale poliției. Și cauciucul doare. Cunosc cauciucul tău, începe la baston de polițist și se termină la CEC.

Milion: Ce ceri?

Conducătorul mulțimii: Stai să mă gîndesc... Știi, să te gîndești înseamnă pentru noi oamenii de rînd efort inutil. Cel puțin așa crezi dumneata, Dalai Lama trusturilor. Pentru fabrici cu cel puțin douăzeci de mii de lucrători. Grevele nu contează. Eu cred că sînt echitabil. Patruzeci... Zece milioane de fabrică.

Milion (patetic): Ce, crezi că sînt nebun?

Conducătorul mulțimii: Nu cred, cum să cred? Dimpotrivă, cred că sînteți mai deștept decît noi oamenii de rînd. În loc să urci salariile... te folosești de un stilou. Această armă a dumitale este formidabilă.

Milion: Vai, ce sterp... Repede... Repede! Așadar vei conduce tratativele, vei atîța „sfîntul popor", îl vei duce pe baricadă, în sfîrșit poporul va face ceea ce vrei dumneata. Să ne înțelegem însă bine. Eu nu am nevoie de mascaradă, vreau rezistență în toată regula.

Conducătorul mulțimii: N-aveți nici o grijă. Vor fi pline spitalurile. Și cimitirul are locuri destule, gratuite, pentru dorința dumitale.

Milion: Fie. Așadar ne-am înțeles. Poftim cecul. Zece milioane. Le vei încasa numai în străinătate... Nu vreau să te mai văd, vei dispărea. Zece... *(Își scoate cartea de cecuri și cu stiloul e gata să scrie.)*

Conducătorul mulțimii: Douăzeci...

Milion: Am înțeles zece.

Conducătorul mulțimii: Fiți mai înțelegători, douăzeci... două... ze... ci... *(arată cu degetele).*

Milion: Șantajist! Și dacă nu dau?

Conducătorul mulțimii: Atunci mulțimea va tăcea.

Milion: Cincisprezece?

Conducătorul mulțimii: Nici cu o centimă mai puțin. Sînt și eu om sărac.

Milion: Artistule! *(Îi strînge mîinile patetic.)* Să vezi că sînt om bun. Iată cecul. *(Îi întinde cecul, după ce Conducătorul mulțimii îl examinează cu atenție și răsuflă fericit cînd vede că totul este în ordine:)*

Conducătorul mulțimii: O, papirus miraculos. Dacă nu mi-ar fi rușine, ți-aș săruta mîinile.

Milion: Și vezi, mie nu-mi este rușine să-ți spun că ești mai grețos ca oricînd.

Conducătorul mulțimii: Spiritual!

Milion: Ce să-ți fac? Nu te-aș mistui niciodată. Așa sînt eu.

Conducătorul mulțimii: Și așa sînt eu *(sărută cecul, face reverență și se retrage ceremonios; Milion îl privește cu dispreț, dar totuși, se bucură că i-a reușit planul).*

SCENA

Milly: Ești singur?

Milion: Da, dragă. *(Se aude iar muzică și larma jucătorilor.)* Idioții!

Milly: Lasă-i. Își petrec. Nu vrei să vii să intrăm?

Milion: Îndată. Mi-e scîrbă de atîția oameni cheli și de atîtea femei cu păr roșu. O curată menajerie. M-au plictisit deja și m-aș bucura dacă i-ar apuca diavolul de gît pe toți.

Milly: Teodor, nu fi trivial.

Milion: Iartă-mă, dragă. De dragul tău sînt în stare să fabric chiar și poezii, ca aceea cu păr mare.

Milly: Ești gentil.

Milion: Tu mă știi, scumpă Milly, că în fond sînt sentimental. Eu nici n-am dorit decît să mă iubești. Să mă iubești întreg cu toate slăbiciunile mele. *(Îi sărută mîinile:)* În vîrful degetelor tale este frăgezimea fragilor de munte. O, tu... tu, piersică dulce! De douăzeci de ani de cînd te cunosc n-am fost decît un emoționat în fața frumuseții tale. Cît de vesel a putut fi dumnezeu cînd te-a creat pe tine. Ești o creație perfectă. Ce mai lipsește din privirea ochilor tăi? Este zîmbet mai luminos ca al tău?

Milly: Și acestea vrei să mi le spui toată noaptea? Acum cînd ne așteaptă... Vino să ne grăbim.

Milion: Mai poți să prelungești audiența cu zece minute?

Milly: Zece minute. *(Se așează lîngă Milion și îi mîngîie fața. Cu gingășia unei femei fericite, îl îmbrățișează, îi oferă buzele. După o sărutare juvenilă:)* Și de ce este vorba, Milion?

Milion: Dragă Milly, îți voi spune. Tu știi cît de sentimental sînt, că-n viață te văd numai pe tine dintre toți. *(Milly mirată:)* Bine, bine, sînt flori care nu revarsă parfum, căci sînt închise în seră. Și că n-am alt dumnezeu decît aurul, că sînt inimă de piatră — și tu prea bine știi că nu sînt decît un emoționat, un băiat de prăvălie care se spovedește pentru întîia oară în fața unei femei. *(Milly și mai mirată.)* Bine, bine, tu nu crezi, căci tu nu m-ai văzut emoționat niciodată, m-ai văzut dîrz și păgîn și rece. *(Milly cu o atenție tot mai mare.)* Dragă, poate am băut prea mult, ori florile tale au avut prea tare miros, ori, ori, știu eu ce, ori tu ești prea frumoasă. Te iubesc, cu toate acțiunile te iubesc, Milly.

Milly: Ce te-a apucat, Milion? *(Este neliniștită, din cauza absenței lor de la petrecerea de alături, dar, ca fiecărei femei, îi plac vorbele fine și le ascultă cu ochii strălucitori.)* Și n-ai avut timp să te spovedești, de douăzeci de ani, numai azi?

Milion: Nu, n-am avut timp, timpul mi l-au furat alții. Zîmbetele tale le-am tăiat în cupoane, sînt jefuit, m-au furat de la tine afacerile.

Milly: Dragă, așa se vede că totuși este o beție...

Milion: Nu-i beție, este beția beților.

Milly: Nici un cuvînt și nici un pahar de băutură! Altfel totul se va face banal. *(Cochetărie.)* Vom continua la noapte... Ori, dacă vrei, spre ziuă... *(joc).*

SCENA

Bancocrat: Nu vrei să cedezi? *(Ia de pe masă un măr și-l curăță.)* Ești încăpățînat.

Milion: Se poate... Îmi cunoști deviza: „Toți pentru unul".

Bancocrat: Durere, cunosc deviza. De două ori m-ai răsturnat.

Milion: Ai văzut? Cine mă poate scufunda pe mine? Cine? *(Dintr-o dată Milion se propteşte de un scaun şi vizibil l-a atins o durere în inimă.)*

Bancocrat: Pentru numele lui dumnezeu, ce-i cu tine? Ești alb ca varul.

Secretarul: Am redactat telegramele... domnule președinte, vi-e rău?

Bancocrat: Puțin... pare că...

Milion: Da, da, era ceva, trecător, ca un fulg de durere... Am fost palid?

Bancocrat: Ca o statuie te-ai făcut. Milion, de ce nu te cruți?

Milion: Bandit de onoare! *(Îl gîdilă.)* Ai crezut că-mi ajunge o lovitură? Ei, una definitivă? Și scăpați cu toții? N-ai avut noroc nici acum. *(Sever, secretarului:)* Ai făcut telegramele?

Secretarul: La ordin. În patru capitale se duc telegramele.

Milion: Care vor anunța că aici, în locul acesta, este cineva care nu cedează. Vor zbîrnîi sute de telefoane, mii și zeci de mii de telefoane, toate telefoanele lumii. Vor urui rotativele, vor porni cetele de demonstranți în capitale și eu voi închina un pahar de șampanie în sănătatea divinei mulțimi. Au scăzut acțiile noastre la bursă?

Secretarul: În fiecare moment scad.

Bancocrat: Și tu te bucuri că scad acțiunile noastre?

Milion: Dar ce te pricepi tu la strategia mare? Tu erai întotdeauna un pește mic și ai crezut că poți înghiți cu gurișoara ta un vas de război... Scad acțiunile? Minunat... Foarte bine... Continuă. Cu cîte puncte au scăzut astă-seară?

Secretarul: La Paris, treizeci.

Milion: La Londra?

Secretarul: Cu patruzeci!

Bancocrat: La New York?

Secretarul: Cu cincizeci!

Bancocrat (speriat): Așadar, pretutindeni scădere. Și tu te bucuri, Milion? Serios? Ce fel de strategie e aceasta? Mulțimea o distrugi, muncitorii îi aprinzi, acțiunile le scazi: ce fel de strategie este aceasta? Nu mai înțeleg nimic. Și crezi că vei reuși, Milion?

Milion: Voi reuși? De asta sînt tot atît de sigur ca de moarte... *(Iar jocul de dinainte, dar Milion îşi revine curînd.)* N-a fost nimic. Un incident. Vreo idee rea, renitentă, și-a căutat loc în inima mea. Bancocrat, mă întrebi ce fel de ofensivă este a mea? Sigură... Cad toți. Și, ca să vezi, am o deosebită, *(repetă)* o deosebită dragoste și stimă pentru tine, îți ofer o portocală. Vezi și-o savurează. Poate la aceasta te pricepi, să dezbraci de coajă un fruct!

Bancocrat (gest comic): Îți mulțumesc. *(Cu nedumerire, tot mai mirat, se retrage iar.)*

SCENA

Milion: L-ai văzut ce nătăfleț? Și acesta este reprezentantul marilor bănci care au încercat să-mi dea brînci? Aceștia sînt bancherii care șed în birourile lor, își dau aere grave, se umilesc în fața celor mari și cer de la nenorociții pe care îi împrumută poliță cu ipotecă... Aceștia sînt domnii președinți și directori generali de bancă, oamenii care se nasc și dispar cu cheia de Wertheim... Aceștia sînt hienele care trăiesc din cadavrele atelierelor și care nu cunosc decît o sărbătoare mare în fiecare an: adunarea generală. *(Pauză.)* Te miri că în loc să iscălesc și să te trimit... vorbesc cu dumneata? Este cîteodată așa în viață, cînd ai nevoie de descărcări... Dumneata ești tînăr și ai ochi nevinovați.

Secretarul (foarte jenat): O, domnule președinte!...

Milion (Iscălește și, după fiecare iscălitură): Da, ochii dumitale sînt nevinovați. După cele ce vezi, ar trebui să ai ochii roșii și tulburi, nu-i așa? *(Zîmbet dureros.)* Ești singurul copil în familie?

Secretarul: Nu, sîntem patru frați.

Milion: Foarte frumos. Lăudabil: patru... Atunci ești și paternal?
Secretarul: Îmi ajut pe-ai mei.
Milion: Îți trăiesc părinții?
Secretarul: Mama.
Milion: Prin urmare, ești pilonul familiei? *(Distrat.)* Să repeți categoric la Zürich: Nu cedez! Ce ți-a fost tatăl?
Secretarul: Tata a fost preot!
Milion: Preot? Frumoasă și nobilă ocupație. Durere, eu nu m-am putut face preot.
Secretarul: Ați vrut poate să fiți preot?
Milion: O, nu... îți spuneam numai așa, ca să spun ceva. Eu am vrut să fiu de cînd eram copil ceea ce sînt azi.
Secretarul: Ce sînteți azi?
Milion: Da... Îmi aduc bine aminte, eram de cincisprezece ani și atunci am bătut pe toți prietenii mei.
Secretarul: De ce i-ați bătut?
Milion: Așa... pentru că așa am vrut. *(Tot iscălește.)* Nu uita, repetă și la Stockholm: Nici o concesie pe nici o linie. În sud, în nord, în apus... pe pămînt și chiar sus în azur: un „nu"... Îți place să-mi fii secretar? Îmi închipui cum mă hulești în absență...
Secretarul: O, eu să vă hulesc? *(Ezitare rușinată.)* Chiar eu?
Milion: Nu-mi face declarații de amor. Nici nu mă aștept la delir. Știu că fiecare angajat al meu mă respectă pentru tăria mea și m-ar stinge într-o linguriță de apă. Aceasta intră în rubrica recunoștinței celui angajat.
Secretarul: O, de unde...
Milion: Ce, dumneata vrei să fii excepție din cele cîteva milioane care mă urăsc? Ai fi un specimen și te-ar arăta la panoramă, vreau să spun, la muzeu. *(Iscălește mereu.)* Nu uita, repetă în toate telegramele, la toate agențiile mele că „nu"!... Milion nu cedează. Am terminat... Ah, cavalcada aceasta. Tinere vrei și dumneata o portocală?
Secretarul (împotrivire ridicolă).

Milion: Este din Messina și n-a fost cutremur cînd s-a copt. Ia-o. Nu-ți fie rușine... *(I-o vîră în mînă:)* Și, dacă vrei un pahar, bea... *(Îi toarnă:)* În sănătatea telegramelor de azi-noapte! Vivat, floreat. Vezi, n-am uitat încă latinește. Să fii cu grijă, să nu ajungă telegramele în mîini străine... Și chiar dacă ar ajunge? *(Gest de dispreț.)* Tot nu s-ar schimba textul lor... Mai revii? Dacă ar fi ceva, să nu te sperie muzica de alături, stau pînă-n dimineață.. căci, de astă dată, sînt și eu tînăr.
Secretarul (cu o vădită prețiozitate): Sînteți, domnule președinte, și dumneavoastră bine. Chiar bine de tot, pentru vîrsta dumneavoastră.
Milion: Știu, știu... sînt convins. *(Îl poftește, cu gesturi largi, să plece... Se vede că Milion vrea să scape de toate balasturile corespondenței. Secretarul face adînci reverențe, aproape pioase și cu o vădită emoție, de slugă veritabilă, se retrage.)*

(În acest timp, se dezvoltă o acțiune de miraj: se vede cum apare femeia bătrînă și jocul copiilor flămînzi. În final, obsedat, lui Milion îi apare Îngerul morții.)

Îngerul morții (simbolic, fată tînără, îmbrăcată într-o haină lungă): Porunca mea este să te duc!
Milion: Să mă duci? *(Verosimilul și fantasticul. Joc. Milion crede că este o beție ușoară și ceea ce vede este numai un vis, cum a fost și mirajul, din care încearcă să se deștepte.)*
Îngerul morții: Vezi cătușele acestea?
Milion: Cătușele? Vrei să mă legi? Ridicol, sînt beat. *(Tot nu crede. Joc.)*
Îngerul morții: Vii cu mine, căci tu nu mai poți sta aci!
Milion: Și dacă nu vreau să mă duc? Nu vreau!
Îngerul morții: Nu este nici beție... nici vis... este adevărat. De tine trebuie să scape lumea. Voința ta nu mai are tărie. Privește înapoi să mai vezi lumea pe care o părăsești... Viața ta s-a sfîr-

șit... De cine-ți pare rău? Îți pare rău de fapte, de foame, de sînge, de bani, de femeie?

Milion: Femeia? Femeia îmi va rămînea aici? Cine vine cu mine? Pe cine o să mai am?

Îngerul morții: Numai pe tine o să te ai! Vino! *(Joc. Îi leagă mîinile cu un laț. Milion încearcă să se împotrivească. Deodată cade în genunchi.)*

Milion: Da, da, ești solul morții. O, simt cît de grea mi-a fost viața de păcate și cît de ușoară îmi este inima... O, mă doare... Femeia mi-a fost frumoasă... am iubit-o... Milly... Milly... dragă... *(Joc.)*

CORTINA

ACTUL II

Îngerul morții conduce pe Milion în fața Majestății sale Moartea.

Îngerul morții: L-am adus, Majestate!

Majestatea sa Moartea: Desfaceți-i cătușele! Înțelegi acum rostul vieții?

Milion: Înțeleg.

Majestatea sa Moartea: Firește, nici n-ai crezut vreodată că vei cunoaște împărăția mea. Oamenii cred, „acolo jos", că nu mai există nimic în afară de lumea lor.

Milion: Totdeauna am fost convins că voi muri, dar nu credeam că este și o altă lume.

Majestatea sa Moartea: Și-n lumea aceasta sufletul vostru nu este statornic.

Milion: Cum? Mai sînt și alte lumi?

Majestatea sa Moartea: N-ai crezut numai în viață și în moarte, dar n-ai înțeles-o pe nici una... Arată-te, umbră și lumină. Vezi umbra? Vezi cărarea care n-are sfîrșit? Acolo ajung sufletele care au adus prea multe păcate din lume. Și rostul lor este să nu-i oprească nici o privire, nici un cîntec, nici o floare.

Milion: Și cealaltă cărare?

Majestatea sa Moartea: Aceea este a celor buni și curați. Și, pe acest drum, care este bătut de zîmbete și aurit de soare, cresc florile veșniciei. Și cine ajunge la sfîrșitul cărării vede țîșnind izvorul iubirii și i se arată Marele Stăpîn al nostru al tuturor.

(Se închină.) Aleluia, aleluia, Stăpînului mare. *(Cor Milion cade în genunchi și încearcă să-și facă semnul crucii. Nu poate.)*

Majestatea sa Moartea: Nu încerca să te rogi, n-ai învățat niciodată. Nu te-a umilit nici plînsul altora, nici boala și suferința mulțimii, n-ai vrut să faci nici un bine.

Milion (se ridică, deodată, îndrăzneț): Este adevărat, recunosc. N-am vrut să mă tîrăsc, n-am vrut să fiu călcat în picioare de mulțime, am vrut s-o stăpînesc, căci mulțimea trebuiește stăpînită totdeauna.

Majestatea sa Moartea: Și nu ți-a păsat că alții sufăr și nu te-au durut chinurile altora, căci ai crezut numai în tine.

Milion: Am crezut în voința mea. Dar tu, Majestate, nu ai voință ca să stăpînești sufletele celor ce vin la tine?

Majestatea sa Moartea: Îmi place îndrăzneala ta, continuă! În fața mea nu vine nimeni îndrăzneț. Moartea îi face lași pe cei mai mulți, pe toți *(Către Îngerul morții:)* Spune, s-a supus la chemarea ta? Și-a întins mîinile ca să i le fereci în lanțuri?

Îngerul morții (cu respect evlavios): Nu, Majestate. N-a vrut să se supună.

Majestatea sa Moartea: N-ai vrut să te supui? Ai crezut că este o glumă?

Milion: Dar ce puteam crede altceva? În toiul unui banchet, după ce ațipisem puțin îmi apare această... figură. Întîi credeam că este o farsă pusă la cale de Bancocrat. Eu astfel de uniformă n-am văzut niciodată. *(Pipăie pe Îngerul morții c-un gest comic. Deodată, vîrful degetelor lui Milion scînteiază.)* Ah! Ah! *(Joc nătîng.)* Iertare...

Majestatea sa Moartea: Încete gluma lumească! Vei uita-o pentru totdeauna! Te-am chemat ca să-ți dai seamă de cele făcute în viață și să te pedepsesc. Vor veni toți în fața ta, așa cum i-ai alungat tu din viață. Veniți!

Corul copiilor: (Și mai slabi de cum erau în lume, cu un dans macabru, îl prind în horă pe Milion.)

Totuși ai fost cîine
Și nu ne-ai dat pîine.

Oamenilor toți
Le-ai spus că sînt hoți.

Foamea i-a ucis
Fără somn și vis.

N-ai vrut să ne lași
Să ne facem grași.

Ce-a rămas acum?
Blestem mult și scrum!

(Regizorul: ploaie de scrum, cenușă.)

Majestatea sa Moartea: Copiii aceștia puteau trăi. Tu n-ai vrut. În loc să alerge după fluturi, să se joace cu raze de soare, să cînte cu păsările, au căzut de-a rîndul, căci tu n-ai vrut să cedezi, tu i-ai umilit și le-ai închis ușile... În zadar te-au rugat în genunchi, tu ai rîs de ei, ai scuturat lacrămile lor de pe haina ta, căci tu n-ai crezut niciodată că vei da socoteală. Îi cunoști? Sînt copiii muncitorilor tăi... *(Către Îngerul morții:)* Cum au venit?

Îngerul morții: I-am mîngîiat pe păr, le-am sărutat obrajii aprinși de sete și foame și le-am șoptit în urechi cîntecul morții:

Veniți cu mine, îngerași,
Și totul va fi bine,
Veți auzi cum cîntă flori,
Veți auzi privighetori
Și veți vedea de aur nori,
Veniți, veniți cu mine!

Copiii (tresaltă și joacă, bătînd din palme): Da, da, așa ne-a spus îngerașul.

Îngerul morții: Și-au venit cu toții.

Majestatea sa Moartea: Și nu i-a oprit nimeni.

Îngerul morții: Majestate, a fost luptă cumplită, îngrozitoare... S-au aruncat în fața căpătîiului lor

părinții, mame bolnave, toți flămînzi, și au încercat să-i scape. Un părinte, îmi aduc aminte, s-a aruncat în genunchi, a început să zbiere, să-și smulgă părul și chema pe Isus să-i scape copilul . . .

Majestatea sa Moartea: Milion, tu ai vrut să-i jertfești. Tu i-ai alungat, tu ai vrut să-i aduci aici. Pedeapsa ta va fi și mai mare, iar bucuria lor și mai îndeplinită. Înger al morții! Porunca mea este să li se arate acestor copii cărarea cea luminoasă. Fiecare-și va putea alege jucăria care îi place mai mult. Vrei tu un miel de argint? Dar tu — o pasăre pe care să poți zbura și să alergi alături de un copil al vîntului? Tu vrei o trîmbiță de aur? Tu — o roată de diamante? Și ce vrei tu? *(Către cel mai mic copil și cel mai firav:)* Ce vrei tu?

Copilașul cel mai mic: Eu vreau o bucată de pîine și-un ulcior de lapte cald . . . *(Copiii dispar pe cărarea luminoasă . . . Imn, sopran, cîntec de copii . . .)*

Majestatea sa Moartea: Milion, ai auzit? Vezi, acești copii au trebuit să moară, ca să aibă jucării. De ce nu i-ai lăsat să crească, să fie și ei fericiți în lume? Și, dacă ar fi crescut, dacă s-ar fi făcut mari, ce se alegea cu dînșii?

SCENA

Femeia de fabrică (Îngerul morții o conduce înaintea tronului Majestății sale Moartea cu multă compătimire).

Majestatea sa Moartea: Înaintează! Nu mai avea teamă . . .

Femeia de fabrică: Nu mă va bate nimeni? Vedeți urmele bastonului de cauciuc? *(Arată.)*

Majestatea sa Moartea: Cunoști pe acest om? *(Arată la Milion.)*

Femeia de fabrică: Milion . . . *(Se cutremură de spaimă:)* Milion? Dar în ajutorul lui vor veni slugile.

Majestatea sa Moartea: Aici slugile lor, slugile sînt fără putere. Spune, femeie, ce ți s-a-ntîmplat?

Femeia de fabrică: Domnule procuror . . . *(observă greșeala cu o stîngăcie vădită).* Am uitat că nu sînt acolo. Eram nevastă cu patru copii. Și bărbatul meu a fost conducător de echipă. Aveam și noi o căsuță și-am vrut să tăiem la iarnă un porc . . . Și apoi n-am mai putut tăia porc; la poartă, într-o noapte, au apărut oamenii domnului președinte Milion . . . Și mi l-au legat în lanțuri și l-au dus . . . Nu știu de ce l-au dus. Am așteptat o zi, două zile, zece zile, și Petru nu s-a mai întors . . . M-am dus să-l caut. La fabrică mi s-a spus că este închis împreună cu ceilalți conducători . . . Și nimeni nu mi-a putut spune unde este Petru. L-am tot așteptat, în fiecare seară i-am fiert mîncare, după douăzeci de zile n-am avut ce să mai fierb, căci și eu am fost dusă.

Majestatea sa Moartea: Unde te-au dus?

Femeia de fabrică (mirată parcă de întrebare): Unde să mă fi dus? La închisoare.

Milion: Acolo ți-a fost locul, căci ai instigat și tu împreună cu soții voștri ca să nu primească nici o condiție. Ați vrut grevă și eu am închis fabricile. Așa este?

Femeia de fabrică: Am instigat? Ce înseamnă aceasta? Noi am cerut numai pîine, am vrut să ne faceți spital, să ne măriți salariile, căci nu mai răzbeam cu socotelile.

Milion: Excursii la Riviera nu v-ar fi trebuit?

Îngerul morții (îl admonestează cu o privire): Fără cuvinte . . .

Milion (rușinat): Iertare. Dar nu mă pot stăpîni cînd îi aud. Întîi, vine un cor ridicol de copii cu cîntece fabricate de agitatori, și acum femeia aceasta care nu mai înceată cu lamentările, căci din cîștigul bărbatului nu-i ajungea să se fardeze și să se pudreze . . .

Femeia de fabrică: Să mă pudrez, să mă fardez? Ce este asta? Eu nu cunosc aceste lucruri.

Majestatea sa Moartea: Și de ce ai murit?

Femeia de fabrică: N-am mai putut suferi. Și copiii plîngeau în întuneric și-n frig. Și... și...
Majestatea sa Moartea: Și?
Femeia de fabrică: Într-o noapte am pus capăt suferințelor.
Majestatea sa Moartea: Și copiii?
Femeia de fabrică: I-am adunat în jurul meu, le-am spus povești cu balauri, cu Barbă-Cot, i-am sărutat de-a rîndul pe toți și-am isprăvit.
Majestatea sa Moartea (către Îngerul morții): Cum i-ai adus și de unde?
Îngerul Morții: Mama lor i-a gîtuit. Și dînsa s-a legat de zăbrelele închisorii.
Majestatea sa Moartea: Ar fi vrut să rămînă în viață?
Îngerul morții: Nu, Majestate. *(Se închină ceremonios.)* Au murit liniștiți, dar femeia, înainte de-a muri, a blestemat pe Milion.
Majestatea sa Moartea: Cu ce l-a blestemat?
Îngerul morții: Să nu poată muri pînă ce nu va trăi toate chinurile celor înșelați și asupriți.
Majestatea sa Moartea: Pedeapsa lui va fi: să simtă blestemul, iar femeii îi arată împreună cu copiii ei cărarea de lumină. Bărbatul ei să poată trăi împreună cu dînșii în casa bucuriei... *(Imn, corul bucuriei.)*

SCENA

Majestatea sa Moartea: Nu ți-a ajuns încă. Vei vedea și pe ceilalți.
Milion: Majestate, mă închin în fața pedepsei tale, dar aș cere cu umilință de păcătos să nu mă mai confrunți cu lucruri trecute.
Majestatea sa Moartea: Ți-e teamă de victimele tale? Te dor cuvintele lor?
Milion: Nu, Majestate, dar eu știu că nimeni nu-mi va spune lucruri plăcute. Lumea totdeauna găsește motive destule ca să acuze pe cei învinși și pe învingător nu-l compătimește niciodată.

Majestatea sa Moartea: Aici nu este lume. Aici este moarte.
Milion (cinic): Și aceasta în felul ei.
Îngerul morții (indispus de cutezanța lui Milion): Să-i pun cătușele?
Majestatea sa Moartea: Nu, lasă-l. Lanțul cel mai dureros sînt faptele lui. Aduceți încă una din victimele lui Milion.

SCENA

Servitorul bătrîn: Majestate!
Majestatea sa Moartea: Spune, suflet cinstit, cine erai pe pămînt?
Servitorul bătrîn: Eram servitorul domnului Milion.
Îngerul morții (îi șoptește ceva în urechi).
Servitorul bătrîn: Servitorul lui Milion.
Majestatea sa Moartea: Și cîți ani l-ai servit?
Servitorul bătrîn: Patruzeci. Îl cunoșteam de cînd era copil.
Majestatea sa Moartea: Îl cunoști? *(Arată spre Milion.)*
Servitorul bătrîn (cu o mare luptă sufletească): Nu, nu-l cunosc!
Majestatea sa Moartea: Cum nu-l cunoști? Este stăpînul tău, Milion!
Servitorul bătrîn: Nu, nu, stăpînul meu era copil cu bucle blonde, cu pantalonași de catifea și horbotă de dantele albe la gît.
Majestatea sa Moartea: Dar nimeni nu poartă patruzeci de ani pantalonași de catifea, horbote de dantele albe la gît și nu are bucle blonde.
Servitorul bătrîn: Se poate. Dar stăpînul meu adevărat era copil.
Majestatea sa Moartea: Și acesta cine este, ce crezi? Este Milion!
Servitorul bătrîn: Milion... *(Rîde bleg.)* Să fie cu iertare, stăpîne, eu nu cred să fie Milion. Doar

Milion spunea că locul lui nu este decît în viață și acest om dîrz nu s-ar fi supus nici morții.

Majestatea sa Moartea: Și totuși este Milion! Ce spui tu, care-l cunoșteai de cînd era copil, era un păcătos, un mare păcătos?

Servitorul bătrîn: Majestate, poate că a fost păcătos mare, dar era și un copil, care n-a vrut să crească.

Majestatea sa Moartea: Cum n-a vrut să crească?

Servitorul bătrîn: Așa, din încăpățînare. Era un copil nărăvit, n-a vrut să lase din ale lui. Dacă-și băga în cap un gînd, nu-l scoteai nici cu cleștele din dînsul. Și așa cum era, ținea morțiș la ceea ce făcuse. Odată a vărsat cerneală din călimară. Alt copil fugea, mințea. El nu. Cînd l-a întrebat mamă-sa de ce a vărsat cerneală din călimară, a răspus răspicat: pentru că așa am vrut.

Majestatea sa Moartea: Și tu nu știai că acest om, după ce crescuse, a vărsat sîngele oamenilor și a răspuns dîrz...

Servitorul bătrîn: Știu: „Așa vreau eu!"

Majestatea sa Moartea: Acest om „așa vreau eu" a distrus mii și zeci de mii de vieți. În loc să se supună legilor firii, ale iubirii de consemeni, a rămas...

Servitorul bătrîn: ... Copilul cu bucle blonde, nărăvit.

Majestatea sa Moartea: Nărav, nărav, dar a nenorocit omenirea!

Servitorul bătrîn: N-a fost decît un copil răsfățat și-n loc să se joace cu jucării, s-a jucat de-a-nchisul fabricilor.

Milion (emoționat, îl îmbrățișează pe bătrînul servitor): Scaun de aur! Singurul care mă aperi dintre atîția lași și învinși!

Servitorul bătrîn: Ce curioasă îmbrățișarea aceasta. Ce ciudată privirea. Așa m-a îmbrățișat Milion cînd era copil și l-a bătut tatăl lui și așa privea Milion cînd fusese bolnav și nimeni n-a vrut să stea lîngă patul lui, căci se îmbolnăvise de exantematic... Numai eu l-am înțeles, numai eu l-am iubit, nu l-a înțeles nici femeia, nu l-a iubit nimeni...

Majestatea sa Moartea: Nu l-a înțeles femeia?

Milion (zbierînd): Milly?... *(Îi apucă mîinile.)* Nu m-a iubit?

Majestatea sa Moartea (către Servitorul bătrîn): Spune, îți poruncesc să spui totul.

Servitorul bătrîn: Nu l-a iubit. Noi, servitorii bătrîni, care păzim casele stăpînilor noștri, cunoaștem toate tainele. Și Milion, care a alergat după fluturi de aur și-a răsturnat munți cu voința lui, nu era fericit așa cum credea dînsul. Femeia l-a îndemnat să umple saci de făină tot mai mulți, dar cozonacul era al altuia.

Milion: Al altuia? De unde știi?... *(Vrea să se repeadă asupra Servitorului bătrîn. Îngerul morții îl oprește.)* De unde știi?

Servitorul bătrîn: Eu nu știu cine ești tu, căci nu te cunosc.

Majestatea sa Moartea: Îți poruncesc să-mi spui înainte...

Servitorul bătrîn: Dar Milion nu se poate lăuda cu femeia lui. Femeia a fost de vină, femeia a vrut aur mult, căci femeile vor aur tot mai mult. Ea îl îndemna la rău, ea l-a încălecat ca pe-un mînz zburdalnic: „tot înainte". Ea nu s-a înduioșat de lacrimile celor necăjiți, ea îi dădea pinteni ca să sară pînă în cer cu planurile lui. Bietul Milion, și dînsul credea că voința lui este tăria, el credea că este un uriaș care frînge catarguri, pînă ce nu era decît un copil șugubăț, cu bucle blonde și era jucărie în mîinile unei femei. O, Milion, Milion, dacă ai ști că femeia ta adorată rîdea de ceea ce faci, ascultai de mine și ascultai de copii care nu se joacă niciodată cu inima celor mari.

Milion: Majestate, Majestate, să încete... să încete, căci nu este mai mare pedeapsă decît vorba lui.

Majestatea sa Moartea: Duceți-l înapoi pe servitorul bătrîn în viață. Încă n-are loc aici.

Servitorul bătrîn: De ce nu pot rămîne aici? Sînt obosit și bătrîn... Aș vrea să mă odihnesc.

Majestatea sa Moartea: Îl veți duce înapoi! *(Îngerul morții îl duce. Un cîntec curios de ghitară și lăută îl însoțește.)*

SCENA

Majestatea sa Moartea: Nu vrei să spui ceva?
Milion: Nu, Majestate. Poți să-mi dai pedeapsa pe care o vrei. Mă supun.
Majestatea sa Moartea: Ai înțeles rostul luptelor tale?
Milion: Am înțeles... Credeam că un singur om credincios mi-a rămas, și acesta mi-a răsturnat lumea. Dar poate a mințit...
Majestatea sa Moartea: Aici nu există decît oglindă pentru fiecare suflet. Arată ceea ce este.
Milion: Am luptat ca să învinq, să-i calc în picioare, am rîs de slăbiciunea lor și acum eu aș vrea să rîd de mine însumi și să-mi calc în picioare voința. De ce am vrut să stăpînesc eu pe alții, de ce am vrut să-i umilesc, și o femeie m-a stăpînit fără s-o pot umili, ea m-a umilit! Tot ce-a fost frumos în mine, a fost urît, pentru că am iubit-o, am iubit-o, n-am făcut altceva decît s-o iubesc. Cînd tăiam cupoane, cînd închideam fabrici, cînd alergam cu trenul ca să ajung înaintea celorlalți, nu aveam decît o singură dorință: să închid în brațele mele ființa ei frumoasă. Și eu, care nu credeam în lacrămile copiilor săraci, nu credeam în sudoarea bărbaților istoviți, amenințam cu potopul pe acei care n-au vrut să ceară decît un pahar de apă pentru gurile însetate, acum, după ce am ajuns în împărăția morții, trebuie să cunosc viața care a fost întoarsă pentru mine, copacii care n-au crescut în cer, și mă tîrăsc ca un vierme după ce am fost strivit... Majestate, Majestate, porunca ta să mă surghiunească pe poteca întunecimii, să mă rătăcesc în întuneric... Pedeapsă mai mare nu este în lume decît a fi iubit și a nu fi înțeles. Nu doare nici rana pricinuită de bici, ca vorba auzită din gura acelui sfînt păcătos, care m-a aruncat din

vîrful luminos în abisul de putregai... *(Se aruncă înaintea genunchilor Majestății sale Moartea.)* Majestate, ferecă-mă în lanțuri, du-mă în închisoarea veșnicei întunecimi, dar cît de curînd... și fă-mă să uit c-am trăit vreodată, las' să-mi trăiesc numai păcatele și să mi le ispășesc.
Majestatea sa Moartea: Milion, sentința mea este făcută.
Milion: Și care este judecata?
Majestatea sa Moartea: Eu am văzut că ești îndrăzneț și m-a surprins dîrzenia ta. Pot să spun, atît cît poate spune un împărat, că mi-a impus în oarecare măsură intransigența cu care țineai să-ți aperi voința. În fața mea, oamenii lumești vin altfel, ori ridicoli de suferințele lor, ori schimbați în fiare, ori resemnați ca animalele înainte de a fi înjunghiate. Și tu pari a fi un om întreg, chiar pentru că ai fost atît de rău în viață față cu oamenii. Dar, dacă ai fost în stare să faci pentru o femeie atîtea, și dacă femeia te-a îndemnat să faci totul, atunci n-am decît să-ți fac o judecată dreaptă. Îngeri ai morții, sunați cu trîmbițele voastre sentința împăratului morții! *(Imnul poruncit.)*
Milion (cade în genunchi ascultînd sentința).
Majestatea sa Moartea: Milion, și voi toți care auziți porunca noastră, să ne urmați! Sentința noastră pentru Milion este întoarcerea lui în viață!
Îngerul morții: Sentința este întoarcerea lui Milion în viață.
Majestatea sa Moartea: Se va întoarce în viață să îndrepte ce-a stricat și să sufere pentru iubirea lui.
Îngerul morții: ...să sufere pentru iubirea lui.
Majestatea sa Moartea: Oricine s-ar împotrivi întoarcerii lui va suferi rigorile legilor noastre.
Îngerul morții: ...rigorile legilor noastre.
Majestatea sa Moartea: Și acum, Milion, întoarce-te!
Milion: Stăpune, stăpîne, mare este darul tău...
Majestatea sa Moartea: Te vei duce înapoi și vei face așa cum îți dictează inima ta.

Milion: Dar eu n-am inimă!

Majestatea sa Moartea: Vei avea, căci totdeauna ai avut-o, dar n-ai simțit-o decît pentru tine. Încearcă s-o ai și pentru alții. Pentru cei săraci și nevoiași și pentru copiii flămînzi, pentru trudnicii ogoarelor și înăbușiții atelierelor.

Milion: Da, Majestate, pentru înăbușiți și copii.

Majestatea sa Moartea: Deschide sufletul ca să pătrundă în tine căldura iubirii de frate.

Milion (tulburat): Iubirii de frate . . .

Majestatea sa Moartea: Dacă vezi plîngînd pe cineva, șterge-i lacrămile și, dacă zîmbește un copil, gîndește-te că prin gurița lui ți s-a deschis cerul.

Milion: Cerul . . .

Majestatea sa Moartea: Du-te înapoi și șterge urmele ruinelor cu coatele tale, dacă este nevoie, împarte căldura patului tău cu gînduri bune, adună flori și lasă să rugînească foarfecile tale în loc să tai cupoane. Și trăiește cum trăiesc și alții care vor să fie buni și, cînd părul îți va fi alb, sufletul să nu-ți mai fie negru de păcate. Aceasta este porunca și judecata mea pentru tine. Dar să grijești ca să nu te întorci aici cu vechea traistă, căci, dacă nu îndrepți ceea ce ai năruit, dacă vei muri de păcatele tale, se va înfuria marea și se vor întuneca privirile oamenilor și numele tău va fi un blestem pe care-l vor rosti călăii în fața spînzurătorii și cu numele tău vor fi blestemați acei ce necinstesc pe cei flămînzi. Înger al morții, arată-i drumul de întoarcere în viață și urmărește-l pas de pas ce va face. *(Imnul judecății . . . Îngerul morții îl prinde pe Milion de braț și, cu pași înceți, îl îndreaptă spre cărarea vieții.*

Regizorul: drum cu spini, cu bolovani mulți etc.)

CORTINA

ACTUL III

Același decor ca în actul întîi.

[SCENA]

Doctorul Fiola: În sfîrșit, singuri. Așteptam acest moment.

Milly: Și eu l-am așteptat. Este cel mai potrivit?

Doctorul Fiola: Cel mai potrivit. Nu mai pot aștepta, trebuie să-ți spun. Nu pot trăi fără dumneata.

Milly: Știu. Bărbații niciodată nu pot trăi fără cineva.

Doctorul Fiola: Nu vorbi în aforisme. Este cea mai serioasă oră a vieții noastre.

Milly: De ce vorbești la plural?

Doctorul Fiola: Pentru că viața mea fără dumneata este, doamnă Milly, o întunecime.

Milly: De ce-mi spui ceremonios „doamnă"? Spune-mi simplu: Milly. Pe fiecare femeie o măgulește sinceritatea unui bărbat.

Doctorul Fiola: Milly! Nu vrei să părăsești pe acest om rău, care este rău pentru toți?

Milly: Față de mine a fost bun.

Doctorul Fiola: Chiar de aceasta îl vei părăsi, căci, dacă ar fi fost bun cu toată lumea și te-ar fi chinuit numai pe dumneata . . .

Milly: Spune-mi „tu" și tonul liric va fi complet!

Doctorul Fiola: Nu-ți bate joc de mine. Nu mă chinui și nu mă umili cu concesiile ce mi le faci. Întîi, îmi admiți să-ți spun pe nume, să nu-ți mai spun decît Milly, pe urmă îmi permiți să-ți spun tu. Parc-ai fi o bunică. Aștept să-mi dai o bomboană, cum se face cu un copil bolnav.

Milly: Bolnav dumneata, domnule profesor doctor Fiola?

Doctorul Fiola: De ce nu-mi spui „Iosif" și „tu"? Ți-e frică? Te joci? Milly, nu mai este comedie.

Milly: Va să zică începe tragedia? Vrei să-l ucid, tu, care îl lecuiești?

Doctorul Fiola: De multe ori m-am gîndit... iartă-mă... poate sînt animal și sînt pradă fierbinte în gura altuia.

Milly: Eu nu sînt pradă. Sînt altarul lui.

Doctorul Fiola: Știu. Altarul acesta este însă un monstru. În jurul acestui altar se ridică blestemul în loc de tămîie.

Milly: Vorbe. Pentru mine este un bărbat care mă adoră și care și-ar jertfi bucuros viața oricînd.

Doctorul Fiola: Nu face și n-a făcut nimănuia un bine. Numele lui este amintit cu groază.

Milly: Pentru că este mai tare decît toți. Dacă ar fi slab și s-ar lăsa călcat, nici n-ar mai fi bărbat.

Doctorul Fiola: Milly...

Milly: Da, Milly. N-ar fi ridicol tigrul care s-ar gudura în fața unei găini? Un bărbat să fie bărbat. Și, dacă este bărbat, să aibă voință și să se știe stăpîni. Cînd îl vedeam crescînd, cînd îl vedeam că nu se dă înapoi, cînd îl vedeam dîrz, neșovăind niciodată, vedeam în fața mea o statuie de granit pe care nu o poate mișca o adiere sentimentală de vînt primăvăratec. Niciodată nu l-am văzut căzînd, să-mi ceară iertare, să ceară iertare. Totdeauna lovea, pe oricine și oricînd. În zadar îl sfătuiam să fie moale, să se lase modelat ca o pastă, ca un bulgăre de argilă; omul acesta este stîncă.

Doctorul Fiola: Dar stînca e spălată de furtuna lacrămilor celor chinuiți...

Milly: Stîncă! *(Pauză.)* Și dacă vrei să știi, acesta este secretul iubirii mele. Dragul meu Iosif, altfel ți-ar părea ciudat că eu, femeie tînără și frumoasă, ador pe un bătrîn.

Doctorul Fiola: Nu-l adori... Isterie...

Milly: Isterie? Atunci nu cunoști femeile. Femeia iubește pe acel care este tare, indiferent de vîrstă, căci vîrstă au și băieții de prăvălie și campionii de box și jocheii și ceilalți mulți, incolori, care asaltează

inimi de femei, dar niciodată nu stăpînesc în întregime o femeie. Așa cum mă stăpînește Milion din vîrful degetelor și pînă unde vrei... Sînt în întregime a lui. Nici nu cred că, în afară de dispreț și oarecare compătimire, mai pot avea ceva pentru alții.

Doctorul Fiola: Și pentru mine ce rămîne: dispreț ori compătimire?

Milly: Alege ce vrei... Stai, îți dau compătimirea mea.

Doctorul Fiola: Compătimirea?

Milly: Compătimirea! Mi-e milă de tine că de doi ani de zile încerci să mă seduci, să mă dezlegi de Milion, să mă bați cu privirea dulce, să mă înduioșezi cu vorbe scînteietoare, cum încearcă bărbații tineri să înduioșeze și să cucerească femeile frumoase și tinere care au bărbați bătrîni. Dar cînd te măsor cu el, simt că nici nu te pot măsura. Tu ai o gură roșie cu dinți frumoși, el are falcă de leu. Tu ești zvelt, înalt, deștept și bun, o adevărată creațiune reușită, un complex de carne sănătoasă, de fosfor abundent în creier, tu ești ce poate fi mai perfect în bărbat, el este însă inegalabil. *(Pauză.)* Inegalabil. Și, dacă vrei să știi, acest om temut și urît de mulțime, acest om care n-a avut nici un cuvînt melodios pentru nimeni, niciodată... de o privire a mea, de o singură privire de-a mea, se oprește oricînd. Eu sînt aceea, eu sînt aceea care l-am electrizat cînd avea accente de supunere, eu l-am sfătuit, eu l-am îndemnat: înainte, înainte! Înainte, nu te lăsa, nu te opri, du-i cu tine, cum duce valul mării buchetul logodnicei și frînge vîsla celui înamorat, eu i-am spus totdeauna: excelsior.

Doctorul Fiola: Și nu te-ai îngrozit de suferințele mulțimii?

Milly: Suferințele mulțimii? Ce sînt acestea? Fraze. Mulțimea suferă și atunci cînd mistuie greu. Mulțimea este bună să asculte, să tacă, să rabde, în sfîrșit, să facă orice vrea, dar nu mi-o aminti ca pe-un ideal de viață. Ești mulțumit? Mai vrei confesiuni intime? Spune-mi că sînt o hetairă, spune-mi că sînt o fantoșă împănată cu briliante, spune și

crede ce vrei! Realitatea este aceasta, dacă ai vrut să cobori în sufletul meu. Nu pot să mă împac cu dimensii mici, nu sînt chibrit, orizontul meu de foc este larg.

Doctorul Fiola: Și eu credeam că...

Milly: Ai crezut că voi fi mulțumită pentru o oră în brațele tale, că-n fiecare injecție pe care o dai bolnavului tău voi vedea un cutremur de pămînt, că-n fiecare rețetă pe care o scrii voi vedea o reformă a lumii?... Nu, domnule profesor doctor Fiola, altceva ești dumneata, și altceva este Milion. Dumneata ești util, ești șurub în mașinăria zilei, fără dumneata se vaită bolnavii de durere, nasc mamele cu suferință și gîlgîie sîngele celui rănit, căci dumneata și ceilalți mulți, mulți de tot, sînteți verigă în lanț, dar mîinile lui Milion stăpînesc lanțurile și jucați cu toții după cum vă fluieră el. Așa-i că nu te superi? *(Îi netezește mîinile.)* Ai mîini delicate, degete fine, păr buclat. Însă nu ești tiran, la tine vine fiecare om singur, nu-ți vine tumultul.

Doctorul Fiola: Ai vrea să pornească toți bolnavii spitalelor și clinicilor în procesiune la mine?

Milly (rîde): Ești spiritual... Nu, nu, să nu vie în procesiune. La dînsul vine întotdeauna mulțimea și aceasta-mi place. Să vie mulțimea și el să nu se cutremure. Nu-mi plac singuraticii, mie-mi place vulcanul, nu limba de foc a unei colibe de păstor în vîrful unui munte... Încetăm... Vine Milion. A fost la aer... a băut puțin, poate l-a durut capul...

SCENA

Milion: Sînteți împreună? Iartă-mă, dragă Milly, că te-am părăsit. Doctore, mă bucur că m-ai așteptat!

Milly și Doctorul Fiola: De unde vii?

Milion (pauză lungă): Am fost în grădină...

Milly: În grădină? Tu niciodată nu te duci în grădină. Ai stat pe-o bancă? Ai ațipit poate, spune?

Milion: Ciudat. Se poate că am visat ceva.

Milly: Ai visat? Cît de rar se întîmplă. Nu-mi spui și mie ce-ai visat?

Milion: Îți voi spune, dacă vom fi singuri.

Doctorul Fiola: Să mă retrag?

Milion: Nu, nu, nu este urgent.

Doctorul Fiola: Totuși, dacă ați vrea... să rămîneți singuri?

Milly (rușinată): Nu sînt bucătăreasă ca să fiu imediat curioasă de-un vis al soldatului meu.

Doctorul Fiola: O, doamnă, nu așa am înțeles.

Milion: Ei, iar vă certați? Eu visez urît și voi vă certați?

Milly: A fost un vis urît? *(Cu o curiozitate plină de gingășie.)* Dragă...

Milion: Prostie, cum sînt toate visurile.

Doctorul Fiola: Domnule președinte, de atîtea ori v-am sfătuit să nu beți nici un picur de alcool.

Milion: Ei, asta-i, dar cînd să beau dacă nu la banchetul meu de jubileu? Și, la urma urmelor, ce-am băut? Un pahar, două pahare de șampanie? Le poate bea și-un copil de cinci ani.

Doctorul Fiola: Un copil poate bea...

Milion: Iar eu nu? Am înțeles din privirea dumitale că asta ai vrut să-mi spui. S-a întîmplat. Ei și? Am murit? *(Cu o reminiscență dureroasă:)* Vezi că trăiesc și voi trăi, căci vreau să trăiesc, oricine și orice mi s-ar împotrivi. Milly... n-ai fi bună să mă lași puțin cu profesorul?

Milly (cu o mirare crescîndă): Să te las singur? De ce? De cincisprezece ani nu mi-ai spus așa ceva.

Milion: Îngeraș, nu fii geloasă pe doctorul Fiola.

Milly: Nu sînt geloasă, dar de ce vrei să rămîneți singuri?

Milion (îi șoptește în ureche cu multă emoție ceva): Acum, înțelegi? Poate totuși ar fi bine să nu fii de față cînd îl voi întreba.

Milly: Și tu crezi? Tu crezi așa ceva? Acum mă duc. Poate m-aș rușina de întrebarea ce i-o pui doctorului Fiola. Am uitat să adaug: domnului profesor doctor Fiola, celebrul medic, director al atîtor clinici și membru de onoare la atîtea academii.

Milion: Nu este adorabil scorpionul acesta?
Doctorul Fiola: Înger!
Milly: Dar înger care stă înmărmurit în fața statuilor de granit! La revedere! *(Amîndoi îi sărută mîna.)* Cu toate că este celebru, să nu i le crezi pe toate. Diagnoza lui nu totdeauna este sigură, ca moartea.
Milion: Ca moartea? Da, *(cu reminiscență)* ca moartea. *(Milly iese.)*

SCENA

Milion: Doctore, putem vorbi? *(Muzica se aude iar, noaptea-i tot mai albă. Cerul se luminează cu încetul și stelele ard parcă și mai cu foc, intens, pe firmament.)* Aș vrea să-mi spui deschis dacă nu sînt bolnav, predispus ipohondriei?
Doctorul Fiola: V-am examinat de atîtea ori.
Milion: Nu crezi că am ceva?
Doctorul Fiola: Ce să aveți? Sînteți un bărbat în vîrstă, însă pulsul vă este normal, ficatul bun, nu aveți hiperaciditate, tensiunea bună, cordul minunat. Bate ca un ceasornic elvețian.
Milion: Ești sigur de cord? Nu pentru altceva, căci nu mă pot plînge de ale inimii *(rîde cu rîsetul caracteristic capitaliștilor încrezuți)*, inimă nici nu cred că am.
Doctorul Fiola: Credeți numai că n-aveți. Fiecare om are inimă.
Milion: Dar unii au prea mare, încît încape lumea în ea, alții atît de mică, încît n-ar putea intra nici o dorință într-însa.
Doctorul Fiola: N-am găsit nici o alterație, absolut, dar absolut nici una *(gest medical)*.
Milion: Ochii?
Doctorul Fiola: Buni de tot.
Milion: Nu te-ntreb de celelalte organe.
Doctorul Fiola: (rînjet cinic).
Milion: Totuși, aș vrea să știu, crezi dumneata în visuri?

Doctorul Fiola: În visuri nu cred, dar acestea există. Sînt simple reflexe.
Milion: Așadar există visuri? Și crezi că există? *(Îi strînge mîinile tare.)* Există?
Doctorul Fiola: Cum să nu existe? *(Își privește brațul.)*
Milion: Iartă-mă. Dar acum te rog ceva. Fii bun și-mi examinează bine, cu toată atenția, mîinile. Nu vezi urma cătușelor?
Doctorul Fiola: Cătușe? În zadar pipăi, nu văd nimic.
Milion: Nu vezi nici o urmă?
Doctorul Fiola: Absolut, dar absolut nimic. *(Gest medical:)* V-ați lovit poate în grădină?
Milion: În grădină? *(Reminiscență.)* Nu, dar credeam că aș avea ceva semne pe mîini.
Doctorul Fiola (cu același gest medical:) Absolut, dar absolut nimic.
Milion: Foarte curios.
Doctorul Fiola: De ce?
Milion: Numai așa... Spune, doctore, halucinațiile se uită?
Doctorul Fiola: De obicei, le uiți chiar dacă le-ai avea, căci sînt atît de instantanee, încît, pe cînd ai vrea să-ți aduci aminte, trec.
Milion: Și cine are halucinații? Cine vede morți, îngerul morții?... Copii care cîntă slăbiți *(îngînă)*:

Toți îți spun cîine,
Căci nu ne dai pîine
Dacă ne dai pîine,
Nu-ți vom spune cîine...

Doctorul Fiola (cu o neliniște): Domnule președinte, poate... poate... alcoolul nu s-a eliminat încă... ori poate sînteți surmenat de muncă multă. Ar trebui să vă odihniți!
Milion: Să mă odihnesc? Nu, nu, nici urmă de nici o beție. Sînt prea treaz... Vreau să cunosc părerea dumitale.
Doctorul Fiola: Și?

Milion: Crezi că există împărăția morții? cu regi, cărarea dreptilor și-a celor necurați? ... Cortegiu întreg de stafii ... Sînt aberații?

Doctorul Fiola: Mă întrebați de împărăția morții ... Aceasta nu intră în specialitatea mea. Eu sînt internist, chirurg și ginecolog ... dar cele ce mă întrebați sînt aberații. O să vă recomand o cură de hidroterapie, o izolare completă de ocupația dumneavoastră și totul va merge bine. Firește, nu veți putea ține decît regim, fără untură, fără mîncăruri grele și niciodată seara prea mult. Întunericul pădurii vă va face bine.

Milion: Întunericul? *(Reminiscență.)*

Doctorul Fiola: Să nu exagerați însă, domnule președinte. În orice caz, abuzuri ca astă-noapte să nu mai faceți. Și ar fi bine să lăsați ocupația dumneavoastră cel puțin pentru cîteva săptămîni.

Milion: Fără ocupație cîteva săptămîni? Aceasta este egală cu moartea *(reminiscență)*, am vrut să spun cu nenorocirea cea mai mare.

Doctorul Fiola: Trebuie să suporți orice nenorocire, ca să eviți o catastrofă.

Milion: Catastrofă? Cum înțelegi?

Doctorul Fiola: Vedeți dumneavoastră, noi medicii nu sîntem dumnezei. Și nici nu ne putem lupta contra morții, ci contra bolilor.

Milion: Contra morții nu există leac?

Doctorul Fiola: Am consultat aproape toate tratatele de știință și lexicoanele: durere nu există. Este o fatalitate inevitabilă.

Milion: Și nu poți s-o eviți?

Doctorul Fiola: O poți înconjura ca pisica orezul fierbinte, dar să eviți moartea este cu desăvîrșire imposibil. De altfel, dumneavoastră sînteți un om genial, de ce mă întrebați lucruri naive, ca să nu spun copilărești. Le știți tot atît de bine ca și mine.

Milion: Copilărești ... *(reminiscență)*. Te întreb, căci credeam să nu-mi răspund singur la întrebări. Și nu este ceva mai îngrozitor decît să-ți răspunzi singur. Și nici nu știu ce să-ți mai spun despre visul de azi. A fost un vis? Îmi fuge frigul prin spinare și-mi

simt dinții străpeziți, parcă aș fi mușcat un măr necopt.

Doctorul Fiola: Vom începe cura chiar mîine. Bine? Să nu lăsăm însă pe doamna Milly neliniștită. Ea vă iubește atît de mult.

Milion: Milly ... *(scoate un medalion din buzunar)* Vezi, domnule profesor, medalionul acesta? Aici e lumea întreagă închisă. Vezi fotografia ei minusculă? Milly ... Vezi dumneata de ce nu pot muri? Ce-ar face fără mine? Căci eu ... eu ... dacă voi muri ... poate am mai murit, ori așa ceva ... dar acum vreau să trăiesc, să trăiesc și voi trăi, nu vreau să mor ... nu mă supun, nu ascult ... Începe mîine, doctore, începem ce vrei, numai bine să fie ... să uit idioțiile visate ... și totul este idioție, căci nu este decît voința de a trăi frumoasă. Domnule doctor, permite-mi încă un pahar de vin spumos ... numai un pahar ... muzică ... muzică ... veselie și cîinele bătrîn să bea și să asculte o cîntare. Permite-mi încă o noapte cu veselie, cu muzică ...

Doctorul Fiola: Cel mult un pahar ... Dar în nici un caz mai mult, căci altfel *(rîde medical)* vin halucinațiile cu copii slăbiți, cu îngeri negrii ... și fără grădină. *(La ultimele cuvinte apare Milly.)*

SCENA

Milly: Ați vorbit despre ... *(cu ochii strălucitori)*. Unde s-a dus Milion?

Doctorul Fiola: S-a dus să bea puțină șampanie.

Milly: Iar bea? Nu obișnuise niciodată.

Doctorul Fiola: Bine, dar este banchetul jubiliar al soțului dumitale și i se iartă.

Milly: Totuși, nu-mi place. El este omul voinței și băutura transformă voința. Nu este ceva mai penibil decît a vedea un om care se înmoaie după cîteva pahare de vin, ca franzela în paharul cu lapte al bunicii. La beție se sărută soacra cu ginerele, se împacă dușman cu dușman și cred că și miniștrii, după ce demisionează, trag un chef. Este odios să vezi un

uriaș al voinței cum se bîlbîie după un pahar de coniac.

Doctorul Fiola: Nu este periculos. La domnul președinte nu este nici slăbiciune, nici năravi, este un simplu act de bucurie. Și paharul, dacă este prea plin, se varsă.

Milly: Bine, dar la etatea lui ? Nu-i poate folosi.

Doctorul Fiola: Unui geniu *(ironic)* nu-i poate strica băutura celor profani. Și domnul președinte, nu uitați, cu toate că este un om foarte *(cu sadism)*, foarte bătrîn, este și foarte sănătos.

Milly (înțepată de cuvintele „foarte bătrîn"): „Foartele" dumitale este foarte plicticos. În sfîrșit, nu poate fi un Apollo și nici un Adonis. Titanii nu sînt linefili. Cu toate acestea, aș vrea să știu ce-ați vorbit împreună. A fost vorba de mine?

Doctorul Fiola: Nu. Vă dau cuvîntul că s-a vorbit numai la sfîrșitul convorbirii noastre despre dumneavoastră!

Milly: Și nu la început?

Doctorul Fiola: Nu. *(Mirare.)*

Milly: Nostim. Așadar am început să fiu la sfîrșit.

Doctorul Fiola: Exact.

Milly: Și despre ce-ați vorbit, dacă îmi permiți să te întreb, dragă Iosif? Spune-mi ca unei bune prietene. Vrei să-ți spun iar „tu"?

Doctorul Fiola (mirat foarte mult): Ce film de aventuri femeia aceasta! Cu iertare, Milly, nu te înțeleg. Ce vrei cu mine? Te-a rănit în amorul-propriu?

Milly: Și dacă n-ar fi vorba de aceasta? De unde ești sigur că întotdeauna sînt sinceră?

Doctorul Fiola: Chiar dacă n-aș cunoaște femeile, sînt sigur că o femeie numai atunci se face sinceră dacă o superi.

Milly: Și tu crezi că m-ai supărat?

Doctorul Fiola: Nu eu, Milion. Am văzut că ți s-a făcut palidă fața cînd ți-am amintit că nu tu ai fost obiectul convorbirii noastre. Te-a durut necredința lui, că a cutezat bietul om să risipească și alte cuvinte, nu numai pentru tine.

Milly: Milion? Pentru Milion? Dar te înșeli. Altceva este. Dacă n-aș fi atît de realistă cum m-a făcut viața, atunci aș crede că un sentiment neînțeles mi-a răsturnat credința.

Doctorul Fiola: Sentiment neînțeles? Sentimentul neînțeles al femeii înseamnă, de obicei, o nouă pălărie, ori un nou costum, în cel mai bun caz un pachet de bomboane.

Milly: Spiritual nu ești chiar, dar poți deveni impertinent, dacă vei continua. Aș avea lipsă, poate, eu, de pălăriile, costumele și bomboanele oferite de tine? După cum știu, tu trăiești de pe urma noastră și încă princiar, și rețetele tale primesc bază de valută forte după ce le iscălește Milion.

Doctorul Fiola: Mulțumesc, ești o grobiană adorabilă. Aș vrea să știu, în fond, de ce ne certăm? Nu vrei armistițiu? Te asigur că nu-ți fac propunere de pace dezonorabilă. Eu nu-mi schimb prima și ultima condiție: te iubesc.

Milly: Continuă, și cînd vei termina o să bat din palme de bucurie: bravo, bravo, ai inventat praful de pușcă. Nu crezi că ești plictisitor? ... Spune, căci dragostea ta nu mă interesează, dar un sentiment necunoscut pînă azi mă face incapabilă de o răutate față de tine. Spune-mi însă, că vreau să știu, ce ți-a spus Milion? Ți s-a spovedit, ori te face tovarăș de planuri? Spune-mi ce-ați vorbit?

Doctorul Fiola: Dragă Milly, în zadar ți-aș spune, poate nici n-ai crede.

Milly: Ce ți-a spus?

Doctorul Fiola (după o luptă mare internă): Omul tău, ori dacă vrei să-i spun, din „omul dumitale de granit" s-a sfărîmat o bucată. Mi-a făcut destăinuiri lirice.

Milly: Destăinuiri lirice? ... Spuse dumitale? Era, îți face impresia că era beat?

Doctorul Fiola: Ceva ieșit din comun. Omul realității, omul furtunii și al marilor răscoliri de mase ... mi-a spus despre un vis. *(Pauză.)* Da, de-un vis mi-a vorbit. Atîta-ți pot spune, ca medic, despre convorbirea noastră.

Milly: Și ca om, îmi poți spune mai mult? De ce vis ți-a vorbit? Ori și visurile lui trebuie să păstreze secretul profesional al dumitale, domnule profesor?
Doctorul Fiola: Poate ai dreptate, doamnă. Dacă bolnavul îți confiază ceva, înseamnă că ține de onoarea de medic ca să-i păstrezi toate confidențele. Și domnul președinte mi-a vorbit despre un vis.
Milly: Ca să te trezești dumneata? Și dumneata îl consideri pe Milion bolnav? Despre ce vis era vorba? Ce-a visat? Foc, apă, furtună, grindină, soacră? Suferă de boala visului? Eu știam că există numai boala somnului. De ce vis e vorba?
Doctorul Fiola: A visat moartea!
Milly: Moartea?... Foarte neplăcut, cît se poate de neplăcut.
Doctorul Fiola: Cred și eu!
Milly: Și de ce te-a întrebat pe dumneata? Nu putea să mă întrebe pe mine?
Doctorul Fiola: Pentru că asta intră în specialitatea mea!
Milly: Cum, ești specialist în visuri? Eu te știam medic excelent, dar nu dezlegător de visuri.
Doctorul Fiola: Nu de asta este vorba. Domnul Milion se temea că este bolnav, că-i lipsește ceva și poate din cauza aceasta m-a consultat. Dar l-am liniștit, cum te liniștesc și pe dumneata, doamnă Milly. I-am recomandat odihnă, căci este obosit peste măsură.
Milly: Ce i-ai recomandat?
Doctorul Fiola: Odihnă.
Milly: Odihnă? Lui? *(Pauză.)* Pentru cîtă vreme?
Doctorul Fiola: Depinde.
Milly: Cum depinde?
Doctorul Fiola: Unui om de vîrsta lui...
Milly: Iarăși vîrsta? Ți-am spus că n-are vîrstă, cînd are voință de fier.
Doctorul Fiola: Bine, dar nervii nu sînt de fier.
Milly: El n-are nervi. El este...
Doctorul Fiola: Înțeleg ce vrei să spui. Dar și granitul se poate despica în bucăți, dacă îl zdrobești de ceva, de cineva.

Milly: Nici ceva, nici cineva. Trebuie să stea întreg.
Doctorul Fiola: Și dacă n-ar mai fi întreg?
Milly: În acel moment l-aș disprețui. Nu vreau să văd numai o bucată din ceva, căci gheara leului, ea singură, nu este nimic. Cine s-ar teme de furtună, dacă aceasta ar mișca numai o frunză și nu ar doborî stejarii seculari?
Doctorul Fiola: L-ai disprețui?
Milly: Imediat, dar imediat mi s-ar face scîrbă de Milion.
Doctorul Fiola: Scîrbă?
Milly (gest): ... Încetează! Vine Milion.

SCENA

Milly: Unde ai fost?
Milion: Sper că nu v-ați certat *(tandrețe)*.
Milly: Bine. Bine. Unde-ai fost, Milion?
Milion: M-am răcorit puțin.
Milly: În grădină?
Milion: Da. Și, pe urmă, am făcut o plimbare scurtă. *(Pauză.)* Nu știu ce m-a apucat, mă trăgea ceva, mă ducea ceva să-l văd în casa lui. Știi, stă aproape.
Milly și Doctorul Fiola: La cine ai fost?
Milion: La Iosif.
Milly: La bătrînul servitor? Filantropie?
Milion: Nu știu ce-a fost. *(Foarte timid, palid.)* A murit.
Doctorul Fiola: A murit? Doar ne-a servit încă aseară.
Milion: Da. *(Confuz:)* Totuși există!
Doctorul Fiola: Ce există?
Milion: Visurile există. *(Ca-n extaz:)* Există aripi albe, îngeri negri... și cărarea albă și cărarea neagră.
Milly: Milion, Milion. Ce-ai pățit? Ești... beat? Vai, nu vreau să văd...
Milion: Niciodată n-am fost atît de treaz ca acum.
Milly: Înțeleg și mai puțin. Ce-i cu tine, Milion?
Milion: Mă supun *(reminiscență)*. Toate le fac așa cum mi s-a spus. Copiii au drept la viață, oamenii să fie

fericiți, Iosife, Iosife. *(Mirare mută.)* Voi ceda, majestate! Îți mulțumesc că-mi dai prilejul ca să mă pocăiesc. Am fost un tiran.

Doctorul Fiola (gingășie prefăcută): Domnule Milion... V-am sfătuit să vă odihniți, acum vă ordon chiar: odihnă! O cură de izolare de vechiul mediu, lăsați toate la o parte, sănătatea este scumpă, nu se poate cumpăra nicăieri. Injecții calmante și veți dormi.

Milion: Injecțiile dumitale ar fi de prisos.

Doctorul Fiola: De ce să fie de prisos?

Milion (cu glas surd): Pentru că nu de calmante este vorba acum. Este o treabă mai mare.

Milly: Dragul meu Milion, fii acum ascultător ca totdeauna. Mă iubești? Așa-i că mă iubești și mă asculți?

Milion (cu adorația bătrînilor): Te iubesc, te iubesc și te ascult.

Milly (se joacă, cu măiestria femeii care este sigură de rezultat, cu degetele lui Milion): Domnule profesor, dumneata ești de prisos.

Doctorul Fiola: Văd și eu, încercați... Dar nu slăbesc din sfatul meu: odihnă, multă odihnă!

Milly: Las' că știu ce va trebui să fac.

(Doctorul Fiola pleacă.)

SCENA

Milly: Ce-a fost comedia asta? Și, în genere, ce sînt comediile acestea? Tu ești difuz, nehotărît, cum nu te-am văzut niciodată. Ce este cu tine?

Milion: Scumpa mea, nu pot altfel. Va trebui să cedez, nu mai pot suferi fețele copiilor flămînzi.

Milly: Copii flămînzi?

Milion: Da, mulți, mulți, și eu i-am făcut slabi.

Milly: Tu?

Milion: Eu sînt de vină. A avut dreptate și Bancocrat.

Milly: Bancocrat? Idiotul!

Milion: Poate că este idiot, dar, de astă dată, avea dreptate. Nu trebuia să resping propunerile muncitorilor.

Milly: Nu trebuia să le respingi? Ce să faci? La urma urmelor, să le ceri iertare că i-ai învins?

Milion: În genunchi trebuia să cer iertare de la fiecare om.

Milly: Milion, ești cu mințile întregi? Nu te înțeleg. Tu parcă nici nu mai ești Milion, ci numai fantoma lui.

Milion: Fantoma lui? Dar vreau să-mi expiez păcatele...

Milly: Nu vrei să te călugărești? Ce vorbe sînt acestea? Milion, Milion, dragul meu, ce-i cu tine? Te simți bolnav, ai slăbit, n-ai vechea tărie sufletească. Vrei să fii ridicol în fața mea? Nu te gîndești că niciodată n-ai făcut ridicoli decît pe alții? De ce te-ai clătinat? Te-a zguduit moartea lui Iosif? Dă-l dracului, a fost destul de bătrîn și te-a furat destul. De multe ori am vrut să-ți spun că mi-e greață de doica aceasta masculină care își vîră nasul pretutindeni cu canoanele lui.

Milion: N-a fost nici hoț, nici doică, a fost un sfînt!

Milly: Un sfînt? Atunci n-ai decît să-l prinzi în rugăciunile tale. Dar acum vreau să încetezi cu comedia aceasta. Ce vrei? Ce ți s-a întîmplat?

Milion: Voi ceda, așa este porunca.

Milly: A cui poruncă? Ești cu totul zăpăcit. Așa-i că ești beat? Ai băut prea mult... Te-a tulburat ceea ce ai văzut. De ce te-ai dus la casa lui Iosif? Așa-i că tot ce-mi spui este o glumă? Vrei să mă sperii, vrei să mă încerci cum rezonez, cum îți răspund, ca să rîd, să-mi bat joc de tine? Acum, cînd ești deasupra tuturor, acum, cînd mai ai un salt și ești în vîrf, tu vrei să cazi, să-și bată joc de tine, să spună toată lumea că tu nu erai decît un om cum sînt ceilalți, mărunți, și ai căzut?

Milion: Nu, nu vreau nimic, vreau să am odihnă în suflet, să nu-mi fie plin obrazul de sînge, să nu-mi fie stropită fața de lacrămile copiilor, mamelor.

Milly: Milion, Milion, revino-ți. Vorbele tale n-au înțeles. Tu nu poți ceda, căci atunci... atunci mă pierzi pe mine. Nu vreau să fiu nici amanta, nici soția, nici femeia ta.

Milion (cu spaima unuia care își vede în pericol dragostea; reminiscența îl obsedează): Să te pierd pe tine?

Milly: Revino-ți în fire! Dacă vrei să joci comedia aceasta, atunci n-am decît să merg să dansez cu Fiola. *(Joc.)*

Milion: Cu Fiola?

Milly: De ce nu? În loc să-ți ascult prostiile, mai bine mă învîrt și eu în brațele unui bărbat tînăr.

Milion: Vrei să spui că sînt bătrîn? Vrei să dovedești că totul era farsă în dragostea ta? Știu că nu era decît farsă. Ai avut nevoie de bogăția mea.

Milly: Bogăția ta? Dar ce folos aveam de banii tăi? Nu mi-am tăiat toate aripile?

Milion: Aripile tale erau de ceară.

Milly: De ceară?... Ei, acum chiar destul! Milion, nu mai rabd farsa. Ce-i cu tine? Dacă te simți obosit, bine, te vei retrage... dar eu îți voi lua locul. Și eu le voi arăta acelor canalii că nu cedăm.

Milion: Și copiii cei mulți?

Milly: Ce-mi pasă mie de copiii altora, cînd eu n-am. Și chiar dacă aș avea, nu m-ar impresiona. Eu nu sînt nici orfelinat, nici soră de caritate, nici văduvă, ca să-i compătimesc. Și tu nu poți fi cretin, ca să te înduioșezi. Aceasta e meseria eroilor sentimentali, eu nu sînt eroină, sînt simplu soția ta. Nu vei ceda. Și-ți interzic să mai faci un pas de slăbiciune. Nici o emoție inutilă. Iar acum, sus inima. Milion, fii tare, întărească-te cuvintele mele. Nici atîta cedare cît este sub unghia mea! *(Arată.)* Nimic. Afară cu orice ar vrea să intre în viața noastră. Viața noastră este a vîrfului de munte. Jos, în abis, poate putrezi orice, deasupra noastră: stelele nepăsătoare! Dar ce, crezi că stelele se cutremură de vaierul celor de jos? Ce nu le pasă lor, nu-ți pese nici ție! Milion, cred că te-am restabilit, te-am ridicat. Poartă-te ca un veritabil om de rasă, de

de care sînt puțini. E spre dimineață, în o jumătate de oră, cel mult o oră, rămînem iarăși singuri... Se duc amfibiii, oamenii buni de gură și invidioșii. Și voi fi a ta... Voi fi a ta și voi fi duioasă cu tine, te voi netezi, te voi strînge în brațe, îți voi săruta ochii și vom rîde de lume, de toți. Ești mai bine?

Milion: Mai bine. *(Cu amor aprins:)* Îngerașul meu. Adorata mea. Ai dreptate. Ce folos am din filantropiile cronice? Nu voi ceda, fii sigură, nu voi ceda! *(Reminiscență.)* Fișiit de aripi negre? Stupiditate! Porunca Majestării sale?... Revenisem... Milly, draga mea, cît de mult te iubesc! *(Joc sentimental.)* Și acum, du-te și dansează și scapă... scapă de toți... și vino pe urmă să fim singuri și să ne ascultăm bătaia inimii. Stup de miere! Tu ești stup de miere.

SCENA

(Apare doctorul Fiola cu teamă medicală.)

Milly: Doctore, du-mă la dans.

Doctorul Fiola: La dans? Dumneata vrei să dansezi?

Milion: Da, du-o, du-o și dansați pînă ce va înceta muzica.

Milly: Voi dansa și mă voi gîndi la tine, dragul meu.

Doctorul Fiola: Și domnul președinte?

Milly: Se simte foarte bine. A fost o slăbiciune trecătoare.

Milion: Da, trecătoare. Vezi, de multe ori greșiți, domnilor medici. În cazul meu, a fost destul ca zîna aceasta, diavolul acesta, ori zi-i cum vrei, să-mi spună cîteva cuvinte fierbinți și Milion este iar cel vechi. Nici înjecții, nici cură. Vrei să vezi care este injecția și cura cea mai bună pentru mine? *(O sărută cu patimă pe Milly.)* Ai văzut? Și acum duceți-vă la dans, dar să nu vă certați după prima

tură, căci eu nu vreau să fac pe judecătorul de pace...

Milly (cochetă): Și tu mă lași să mă ducă un altul? Să mă strîngă în brațe?

Milion: Strîngă-te cît de tare, căci va fi numai joc fără importanță. Du-te, dragă Milly!

Doctorul Fiola: Ce-ați zice să începem chiar de-aici? Ar fi o nespusă surpriză pentru musafiri să intrăm dansînd între dînșii. Așa ceva n-au văzut de mult, poate niciodată! Permis? *(O invită la dans. Femeia, rîzînd, i se împotrivește. Milion, satisfăcut, dar puțin îngrijorat de temperamentul soției.)*

Milion: Ce pereche frumoasă! *(Milly cu doctorul Fiola ies de pe scenă, dansînd.)*

SCENA

Milion privește spre servitorul care apare.

Servitorul: Care este porunca?

Milion: Iosif a murit ușor?

Servitorul: Da, domnule președinte. N-am vrut să vă spunem pînă dimineață. După ce a venit în odaia servitorilor, i s-a făcut rău.

Milion: Și? A mai vorbit ceva?

Servitorul: Da. Amintea de dumneavoastră că l-ați refuzat.

Milion: L-am refuzat. Ce puteam să fac? *(Se aude muzica și rîsetul lui Milly și-al doctorului Fiola.)* Am refuzat și-i voi refuza pe toți. A plîns cineva după Iosif?

Servitorul: Nu, numai o ceată de copii s-au adunat în jurul lui.

Milion: Ai cui copii erau?

Servitorul: Nimeni nu-i cunoștea. Erau copii hoinari, poate, dar erau foarte palizi, foarte slabi și foarte triști.

Milion: Și ce-au făcut? Au plîns copiii?

Servitorul: Nu, domnule președinte, au cîntat. *(Se aude iar rîsetul femeii și muzica.)* Dar dumneavoastră nu dansați?

Milion: Nu, nu dansez. *(Cu o curiozitate de spaimă.)* Și ce-au făcut copiii lîngă mort? Cîntau? Da? Cîntau?

Servitorul: Da, cîntau despre un cîine bătrîn, așa spunea cineva care i-a auzit.

Milion (cutremurîndu-se): Despre un cîine bătrîn?... Aceștia vor fi... totuși... *(Muzica se aude iar și rîsetul lui Milly.)* Ah, ce prostie! *(Către servitor:)* Ascultă, nu este nimeni străin în sala de așteptare a castelului?

Servitorul: Nu, domnule președinte. Dar totuși, ca să nu spun ceva ce nu este exact, două femei, de astă-seară sînt la poartă și au cerut intrare. Portarul nu le-a lăsat să intre în sala de așteptare. Mi se pare, stau la poartă.

Milion: Două femei? Tinere, bătrîne?

Servitorul: N-aș putea să spun ce etate au. În orice caz, par a fi foarte chinuite de griji.

Milion: Ai vorbit cu dînsele? *(Muzica.)*

Servitorul: Domnule președinte, nu intrați de loc în sala de dans? Doar se apropie de dimineață.

Milion: Sală de dans!... Spune, și ce ți-au spus femeile?

Servitorul: M-au rugat să vă anunț că sînt aici!

Milion: Și ce vor femeile acum, în toiul petrecerii, spre dimineață?

Servitorul: Nu știu.

Milion (reminiscență): Ei, să terminăm cu enervările acestea. Du-te imediat și lasă femeile să intre!

(Pentru regizor: apar aceleași două femei pe care Milion le-a văzut în împărăția Morții. Intră Milly și doctorul Fiola.)

SCENA

Milly (Cu fericirea dansului în privire): Milion, vezi, am revenit.

Milion: Foarte frumos din partea ta. Vrei să se termine?

Doctorul Fiola: O, nu. Ar fi o crimă.

Milly: Ar fi nu numai o crimă, ci un sacrilegiu. A fost admirabil. Știi, Milion, a fost ceva nou pentru mine. N-am mai dansat de cînd eram fată, înainte cu mulți ani... Dansul acela însă nu era ca acel de...

Milion (cu frică): Acel de?...

Milly (observă că și-a trădat puțin simțirile, încearcă să bată în retragere): A dansa este bine.

Milion: Da, face bine... *(Uitîndu-se cu ochi răi la doctorul Fiola)* nervilor.

Doctorul Fiola (cu superioritatea bărbatului tînăr): În orice caz, nu le strică.

Milion: Cred că totuși a fost destul. Vezi, și stelele se culcă.

Milly: Milion... Milion... Nu ți-am cerut niciodată nimic, totdeauna tu mi-ai cerut totul... Acum eu te rog ceva și nu te supăra... Aș vrea să dansez... încă o jumătate de oră.

Doctorul Fiola: Puteai cere liniștită o oră. Se aprobă.

Milion (cu zîmbet amar): Nu-i sigur că se aprobă. *(Doctorului Fiola cu o gelozie începătoare):* Aceasta nu este rețetă.

Milly: Te rog, Milion, nu te supăra... o jumătate de oră, numai un un vals vienez... Este melodios și-l ador.

Milion: Așa, deodată, începi să adori valsurile? Domnule doctor Fiola, aceasta nu este tot o boală? Dintr-o dată i-a venit.

Milly: Numai cîteva ture, apoi zbor în brațele tale... Poți să mă lași cu încredere cu Fiola, tot mai bine e ca mîinile lui să mă conducă și nu ale altuia. Nu te supăra, doar tu nu dansezi și nici nu știi dansa.

Milion: Nu știu... *(Cu o gelozie crescîndă:)* Bine, fie... dar fix după o jumătate de oră, candelabrul salonului nu va mai funcționa. *(Rîzînd:)* Și apoi... dansați... dansați... dansați *(cu întristare)*, căci sînteți tineri, dansați...

Milly: Ce drăguț ești, Milion. Dacă nu mi-ar fi rușine, te-aș săruta pe frunte. Dar mi-e rușine de doctorul Fiola.

Milion: Dar înainte nu ți-a fost rușine să mă săruți pe gură? Și tot înaintea lui Fiola. *(Cu o gelozie și mai mare:)* Sînt emoționat, sînt încîntat, sînt foarte, foarte încîntat și emoționat. Nu pot să mă împotrivesc însă și nici nu vreau.

Doctorul Fiola (cu aerul unuia care spune „încearcă să te împotrivești și vei vedea că femeia tot va veni cu mine"): Și nici un sens n-ar avea. Dar doamnă Milly, vino să fugim. Avem doar cîteva ture îngăduite. Îmi permiți? *(Ies dansînd c-un brio absolut accentuat din care se observă imediat că aici nu se oprește firul dintre Milly și doctorul Fiola. Scena trebuie să arate dezolarea omului bătrîn care simte instinctiv că femeia, de astă dată, nu-l minte și că a cedat, contra voinței, doctorului Fiola.)*

Milion (privește buimăcit cum a ieșit Milly și doctorul Fiola. N-are timp să se gîndească prea mult, căci servitorul intră cu cele două femei. Milion pare să le cunoască de undeva pe femei, și femeile la fel): Parcă v-am văzut undeva, nu? N-ați fost și voi acolo?

Femeia dintîi și cea de-a doua: Parcă și noi v-am văzut...

Milion: Și de ce-ați venit și ați pîndit la poartă?

Femeia dintîi: Este ultima noastră încercare.

Femeia a doua: Ultima înainte de a se da foc uzinelor.

Milion: Foc uzinelor?

Femeia dintîi: Așa s-a hotărît. Poate chiar la noapte vor fi toate distruse.

Milion: Distruse? De ce?

Femeia a doua: Pentru că aceasta este voința mulțimii.

Milion: Voința mulțimii? Dar și mulțimea are voință?

Femeia dintîi: În cărțile vechi se spunea că mulțimea n-are voință și că o conduce întotdeauna un om.

Femeia a doua: Și că uzina n-are suflet, căci stăpînul uzinelor ești tu. Dar eu știu și simt că ai suflet.

Milion: De unde știi și simți că am suflet?

Femeia dintîi: Pentru că te-ai dus să-ți vezi servitorul bătrîn. Nu l-ai mai găsit...

Femeia a doua: Și nu-l vei mai vedea decît acolo...

Milion: De unde știți ce este acolo?

Femeia dintîi: Pentru că am venit aici.

Femeia a doua: Și ne-am întors să ne ducem și soții. Ce rost ar avea să trăiască ei aici, cînd pîine tu nu le dai și copiii lor sînt acolo.

Milion (tulburat): Voi sînteți mamele copiilor slabi care-mi cîntau?

Femeia dintîi și a doua: Noi sîntem.

Milion: Și cum vă numiți?

Femeia dintîi și a doua: Noi n-avem nume ca alte femei. Ne numim „mulțimea"!

Milion: Mulțimea? Voi sînteți mulțimea? Și de ce sînteți bolnave și de ce v-au murit copiii?

Femeia dintîi: Tu ne întrebi?

Femeia a doua: Tu știi mai bine. De ce n-ai vrut să ne lași bărbații să-și cîștige pîinea cinstit? Tu ne-ai aruncat în nenorocire.

Milion: Și-acum, ce vreți?

Femeia dintîi: Glasul meu e slab, dar este al tuturor. Mă întorc din adîncime ca să te urc la sufletul meu. Și să-ți spun: încetează cu călcîiul.

Femeia a doua: Ai inimă și gîndește-te că poți avea urmași.

Milion: Nu pot avea urmași și nici nu vreau să am.

Femeia dintîi: Alții au însă. Și gîndește-te la miile, zecile de mii de guri care se deschid blestemîndu-ți numele.

Milion: Nu mă interesează. Nu sînt crucifix ca să-mi sărute fiecare icoana.

Femeia a doua: Gîndește-te că ai femeie. Pentru ea fii îngăduitor și nu umili mulțimea. Gîndește-te la ea... *(La cuvintele acestea, Milion tresare, sună și cheamă servitorul. Se aude iar muzica și rîsete de femei. Servitorul intră cu repezeală, pe-o tavă are două pahare de șampanie. Se înclină în fața lui Milion.)*

SCENA

Milion: Ce sînt paharele acestea pline? Unde-i doamna, tot dansează?

Servitorul: Nu, domnule președinte. Doamna nu dansează de mult. Șade pe-o bancă în grădină cu domnul profesor doctor Fiola și le ducem paharele de tizană.

Milion: Doamna Milly nu dansează de mult și ședе în grădină cu acel doctor Fiola. *(Ar vrea să spună altceva, dar se jenează de servitor și de cele două femei; cu ton dur către ele):* Și, la urma urmelor, ce vreți?

Femeia dintîi: Cedează... Repară... Refă...

Femeia a doua: Deschide... Urcă... Împarte...

Femeia dintîi: Să nu-ți spună cîine.

Femeia a doua: Să le dai pîine.

Femeia dintîi: Căci ai fost lăsat și tu să-ți repari greșelile, să-ți arunci pe cap cenușă și să-ți bați pieptul ca vinovații.

Milion: Nu. Nu. Nu... Dacă n-ar fi în grădină, poate c-aș ceda pentru ea, dar acum nu cedez pentru mine. *(Către servitor:)* Aruncă-le afară. Sînt două nebune și cîntă nerozii. *(Se aude muzica; servitorul apucă de braț femeile și le scoate, cu toată împotrivirea lor.)* Așadar aceasta este? Întîi urci, urci la stele, și apoi cazi în noroi?

SCENA

Bancocrat: Totul este în ordine. În dimineața asta încep ciocnirile. O uzină au încercat lucrătorii s-o ocupe și s-o aprindă. N-au reușit. Forța publică i-a învins. Cu toate acestea, sper că dorința ta este împlinită.

Milion: Și ce-a spus mulțimea, că nu vreau să cedez?

Bancocrat: Ce să spună, te-a afurisit și mai tare!

Milion: M-a afurisit și mai tare? Mult îmi pasă de afuriseala mulțimii stupide. Acțiunile uzinelor tale le-am adunat. Nimeni nu mai are vot. Și sînt ferm

decis să închid toate fabricile, nu numai cele patru, ci toate fabricile trusturilor noastre.

Bancocrat: Toate fabricile? Rămîn pe drumuri sute de mii de oameni... *(Îngrozit și dînsul:)* Totuși...

Milion: Ce totuși? *(Aproape zbierînd.)* N-au decît să se ducă la bal, să danseze, ori să se așeze pe bancă în grădină și să ceară două pahare de tizană.

Bancocrat: Ce să facă? Să ceară tizană? Oamenii care nu vor avea ce să mănînce? Totuși...

Milion: Iar „totuși"? Totuși în dreapta, totuși în stînga, dacă n-au ce să mănînce, să se mănînce între ei, *qui vivra verra,* în sfîrșit, ce mă interesează. Mi-am terminat misiunea... Și aceasta să se știe: „nu expiez". *(Reminiscență.)* Nu mă las terorizat, nici de Mamon, nici de semizeu, nici de copiii slabi și nici... nici... de grădina cu două pahare de tizană.

Bancocrat: Cum te-a putut teroriza grădina? Ce tot amintești de cele două pahare de tizană? *(Dă semne de neliniște, de parc-ar fi sigur că nu-i totul în ordine în capul lui Milion.)*

Milion: Ce știi tu? Ce te interesează pe tine că, după ce ai clădit un turn înalt, cît veșnicia, o viață întreagă, acum se năruie, în cîteva minute, din cauza a două pahare de tizană. Și acum să spun „totuși"! Totuși nu cedez, nu cedez, eu, cîine bătrîn, care nu dau pîine și nu voi da de acum încolo decît piatră în loc de pîine. Și aceasta să se știe, jos și sus, că nu-mi pasă nici de cărări albe, nici de cărări negre, nici de sentințe de moarte nu-mi pasă. Și, dacă am revenit în viață, bucurie mare nu mi-a făcut fericirea de-a trăi și... și... și... sînt bătrîn... și cal bătrîn... și sînt și orb și copil, și suflet rătăcit. Bancocrat, du-te. Vei mai avea o datorie față de mine.

Bancocrat: Și ce anume?

Milion: După ce voi muri, să scrie toate jurnalele la dorința mea, înțelegi, la porunca mea, că n-am vrut să cedez nici în fața morții și puțin mi-a păsat de amenințările ei, totuși n-am cedat. *(Melodia cîntecului de copii se aude parcă.)* Puteți cînta, nu-mi

mai pasă. Puteți face gălăgie voi, suflete, nu mă mai interesează. Du-te, Bancocrat. Ar fi bine să-i spui dracului să te ducă, el te-ar duce mai repede. *(Îl lovește prietenește în spate cu pumnul.)* Să nu te superi, dar simt o oarecare oboseală, parcă m-ar chema ceva și, vezi, e aproape de dimineață...

Bancocrat: Pot să iau, așadar, dispozițiile orînduite de tine?

Milion: Firește! Vrei să-ți fac o bulă de aur, ca regii Angliei, să mă crezi?

Bancocrat: Pe toată linia, greve, distrugeri. Nu cedezi? Închizi tot?

Milion: Aș închide, dacă aș putea, și stelele și luna care luminează grădinile. *(Pauză.)* Ce știi tu, ce știi tu! *(Îa mîna.)* Salut!

Bancocrat: Salut. Dacă totuși te vei răzgîndi pînă la deschiderea burselor, te rog cheamă-mă...

Milion (rîde amar): Eu nu te voi chema, căci și eu voi fi chemat. Tu pleci nedumerit, eu voi pleca hotărît, dîrz, și mai tare în dorința mea! nu, nu!

SCENA

Milly (apare singură): Și tu încă tot aici? Credeam că te-ai dus să te culci.

Milion: Fără tine? Se putea? Mi-ai spus să te aștept.

Milly (confuză): Adevărat. M-a înnebunit dansul.

Milion: Iar pe mine m-a îmbătrînit și mai tare. Ai idee tu ce înseamnă o noapte în care banchetul este numai începutul, iar sfîrșitul nici nu este cunoscut?

Milly: Ce vorbe sînt acestea? Ai fost gelos și ești și acum? Dar cu cine să fi dansat, poate cu Tutankamon?

Milion: În loc de-o jumătate de oră, ai dansat două ore și jumătate.

Milly: Și-ți pasă?

Milion: Nu-mi pasă, în zadar mi-ar păsa, ar fi același lucru.

Milly: Cu alte cuvinte...

Milion: Cu alte cuvinte, nu este frumos ceea ce faci. Întîi mă pui să te aștept, îmi ceri o jumătate de oră și-acum vii singură după două ore și jumătate. Unde-ai fost?

Milly: Unde să fi fost? În sala de dans. Am dansat.

Milion: Și-n grădină n-ai fost? N-ai șezut pe bancă? N-ai cerut tizană, nu un pahar, ci două?

Milly: Ești ramolit și urîcios. Întîi să știi că, dacă vreau să stau în grădină, nu-ți cer voie; a doua: nu eu am cerut tizană, ci a cerut doctorul Fiola care, adevărat, m-a chemat în grădină să ședem pe-o bancă.

Milion: Și ți-a vorbit de nemurire? Căci doctorul Fiola se crede logodit cu nemurirea, cu toate că iubește viața și plăcerile ei.

Milly: Nu fi și trivial. Propriu-zis ce te doare?

Milion: Unde ai fost pînă acum?

Milly: Dacă încetezi cu vorbele tale, îți spun adevărul.

Milion: Aceasta îți este datoria.

Milly: Care este datoria noastră, noi, femeile, știm mai bine ca voi, bărbații, doar știința aceasta nu se învață din cărți. Nu mă mai tortura. Vino să ne culcăm. Și mîine și poimîine este ziuă.

Milion: Ai fost în grădină pînă acum și două ore și jumătate ți-au trebuit ca să-l asculți pe doctorul Fiola? Și tu mai spui că m-ai iubit? De ce-ai stat cu el în grădină?

Milly: Poate că am vrut. Am vrut. Înțelege că, precum mi-ai impus mie voința ta, tot astfel o să-ți impun și eu voința mea. Și, în fine, ce vină găsești tu în aceea că un tînăr șade în grădină cu o femeie tînără?

Milion: Nu-i nimic dacă o femeie tînără șade noaptea tîrziu, spre zorile dimineții, cu-n tînăr, pe-o bancă a unei grădini?

Milly: Ce să fie? Dar că un om bătrîn a stat cu o fată tînără, tot noaptea tîrziu, spre zorile zilei, și tot pe-o bancă și tot într-o grădină?

Milion: Altceva ar spune tînărul femeii tinere și altceva poate spune un bătrîn unei femei tinere.

Milly: În orice caz, moralistul nu ar fi tînărul. Sînt sătulă însă de noaptea asta și mă duc. Tinerii sînt

încîntați dacă seara, pe banca unei grădini, pot fi impertinenți. Și aceasta este un soi de moralitate invidiată de babalîci. Somn ușor!

Milion: Pot să spun însă că a fost Bancocrat aici și acum am hotărît definitiv că rezist. Nu cedez nimic. Nu numai cele patru fabrici le vom închide, ci și pe toate celelalte.

Milly (transformată parcă): Da, da, bine. *(Cu un aer de plictiseală:)* Bine.

Milion: Și nu cedez și în zadar vor aprinde bursa...

Milly (cu-n lung oftat): Vor aprinde-o? *(Cu-n aer tot mai pronunțat de plictiseală:)* Interesant... și... dar te rog rezumă tot ce ai de spus și grăbește.

Milion: Să rezum ceea ce am de spus? Altădată ascultai pînă dimineață tot ce-ți spuneam în legătură cu afacerile, mă îndrumai, mă instruiai...

Milly: Bine, omule, dar acum îmi este somn. Uaah... *(Cască.)*

Milion: Căști? Milly, Milly, ce s-a-ntîmplat cu tine? Nu te mai recunosc. Și așa se vede că grădina blestemată este cauza tuturora. Acolo am visat și eu despre moarte.

Milly: Și eu *(rîde înviorată)* am văzut viața. Vii, ori, dacă mai vrei, să stai și să controlezi. Sînt plictisită și obosită. Mă duc.

SCENA

Milion: S-a dus. Am rămas singur. *(Deodată, se aude zgomot mare, mulțimea a intrat în dosul scenei, tumultuoasă.)*

Servitorul (apare): Domnule președinte, a pornit mulțimea din uzine.

Milion: A pornit?

Servitorul: Și se îndreaptă spre noi.

Milion: Fugi și cheamă pe doamna.

Servitorul: Îndată. *(Iese.)*

Un speriat: Dumneavoastră sînteți Milion?

Milion: Da. Ce vrei?

Un speriat: Vreau să vă spun că oamenii vă cer capul.
Milion: Capul?
Un speriat: Ar fi bine să fugiți.
Milion: Să fug? *(Rîde.)* Nu, voi aștepta să văd ce-o să fie.
Un speriat: Ce-o să fie. O să curgă sîngele dumneavoastră.
Milion: Și-al altora.
Un speriat: Fugiți, mai aveți timp.
Milion: Să fug? Nici în gînd nu-mi este. Nu mi-e teamă de mulțimea lașă.
Servitorul intră.
Milion (îl apucă de braț): Vine doamna? I-ai spus ce este aici?
Servitorul: I-am spus. De altfel, doamna a auzit larma.
Milion: Și ce-a spus? Se îmbracă, va veni imediat?
Servitorul: Nu, a spus că nu vine.
Milion: Nu vine? *(Îi apucă mîinile:)* Nu vine acum, cînd se apropie prăbușirea, învingerea? Ce-a spus, că nu vine?
Servitorul: A spus să faceți ce vreți.
Milion: Să fac ce vreau? Fără ea? Fugi și adu-o.
Servitorul: S-a închis în cameră.
Milion: Bine a făcut! *(Regizor.)* Petre, mai este o sticlă de șampanie?
Servitorul: Sînt destule pe masă.
Milion: Desfundă una!
Servitorul: Da. *(Larma tot mai mare.)*
Milion: Toarnă. *(Servitorul toarnă.)* Să știi că beau în sănătatea voinței mele. Să trăiască voința! Vrei și tu un pahar? Bea. Tu ești mulțimea, eu sînt cel ce sînt. Și eu nu cedez. Pot să zbiere, să urle ca fiarele flămînde, poate să se plimbe în grădină, poate să rămîie în casă închisă, pot să fiu bătrîn, pot să fie copiii flămînzi, femeile, poate să mă amenințe iar îngerul negru... Nu, nu, nu. Mai un pahar. Muzică splendidă este glasul mulțimii... Cîntă, cîntă, mulțime, cîntă cît vrei, înjură, sparge, aprinde, eu, eu, voi trăi așa cum vreau eu, hotărît. Sînt granit. Mai un pahar... Acum beau lacrămile copiilor, și blestemul mamelor este în fundul paharului... O, ce gust minunat. Trăiască toți cei ce vor să mor, și eu, și moară toți cei ce nu vor să trăiesc eu.
Voci: Deschideți ușa, altfel o spargem.
Milion: Să mă apăr contra voastră, cîini rîioși? *(Apucă paharul de șampanie și-l trîntește de ușă.)* Atîta meritați să vă trîntesc paharul în gura voastră spurcată. Mulțime lașă! Milly, auzi? Auzi? Vezi, așa sînt eu, totuși nu mă umilesc. Tu m-ai întărit, căci te-am pierdut. Pentru tine aș fi fost sfînt, dar m-am făcut diavol. Toarnă, toarnă repede. *(Cu-n gest comic, parcă ar toasta:)* Onorată mulțime, n-am multe cuvinte, numai atîta vreau să-ți spun că te calc în picioare...

CORTINA

NOTE

I. POEME ÎN PROZĂ

DIN VOLUME

Din volumul ARDEALULE, ARDEALULE BĂTRÎN (1916)

Este primul volum de publicistică al scriitorului, apărut în colecția „Biblioteca Semănătorul", nr. 12, la Arad, în Editura Librăriei diecezane, în 1916, cuprinzînd 80 de pagini. Volumul poartă pe prima lui pagină următoarea dedicație: „Flori de sînge, culese pe cîmpia morții, le-am legat în cunună și le depun pe mormîntul bunului meu dascăl, Ioan L. Caragiale, Cluj, la 10 iunie n. 1916, Emil Isac".

În continuare se publică în loc de introducere un mic articol, cules cu cursive, intitulat *Răsfoind „Testamentul nou"*, publicat anterior în *Gazeta Transilvaniei*, LXXVIII, 1915, nr. 271 (13/26 dec.), p. 2.

Sumarul volumului este alcătuit din următoarele 17 poeme: *Clacă* (Lui Coșbuc), *Orbii*, *Fîntîna*, *Focul*, *pîinea*, *somnul*, *Lăuta lui Ștefan*, *Cei dintîi fulgi de zăpală* (Lui Iuliu Maniu), *Hai la mure... hai la mure...*, *De veți veni acasă...* (Lui Agârbiceanu), *Un plug ruginit am văzut*, *Hristos și soldatul*, *Clopotele*, *tunurile*, *Doamna Matilda*, *Ciocîrlia și corbul* (Ție, Getta), *Doctorul Sandru*, *Eroii noștri*, *Regimentul 50*, *Pădurile* și *La cîrciuma lui Moș Petru*.

Dintre aceste articole-poeme, doar *Hristos și soldatul* e inclus în cel de al treilea volum al scriitorului, *Cartea unui om* (1925), alte două *Clacă* și *Un plug ruginit*, figurează în cel de al doilea volum al scriitorului, *Poeme în proză* (1923), în timp ce alte două poeme n-au mai fost reluate în nici unul din volumele scriitorului, și nici în ediția definitivă de *Opere*, îngrijită de Miron Radu Paraschivescu, în 1946. E vorba despre poemele *Cei dintîi fulgi de zăpadă* și *Eroii noștri*, *Regimentul 50*.

Un tratament cu totul aparte acordă acestui volum M. R. Paraschivescu în ediția sa, adăugînd volumului (fără nici o jus-

tificare, credem noi) alte 28 de poeme, dintre care unul, *Bătrînul cabotin*, apărut inițial în cel de al patrulea volum al poetului, în *Notițele mele* (1925). În ceea ce ne privește, vom respecta în cele ce urmează succesiunea poemelor oferită de volumele originare.

CLACĂ

În manuscrisul 25/1956, aflat în arhiva scriitorului de la Muzeul memorial Emil Isac, cu dedicația *Lui Coșbuc* și sfîrșitul lipsă. Este primul poem din volumul *Ardealule, Ardealule bătrîn* (1916 unde figurează la paginile 7—8. Reprodus în *Ofensiva română*, I, 1937, nr. 32 (19 aprilie), p. 5.

A fost inclus în volumele *Poeme în proză* (1923), p. 43—44, *Poeme* (1936), p. 13—14. În Emil Isac, *Opere*, ediția lui M. R. Paraschivescu, figurează în ciclul *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 196.

ORBII

În volumul *Ardealule, Ardealule bătrîn* (1916), p. 9—12.

A mai fost publicat în *Gazeta Transilvaniei*, LXXIX, 1916, nr. 178 (14/27 august), p. 1—2, cu specificația: „Din volumul *Ardealule, Ardealule bătrîn* apărut zilele acestea".

Inclus în ediția M. R. Paraschivescu în ciclul *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 197—198.

FÎNTÎNA

În volumul *Ardealule, Ardealule bătrîn* (1916), p. 13—17.

Inclus în ediția M. R. Paraschivescu în ciclul *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 199—202.

FOCUL, PÎINEA, SOMNUL

În volumul *Ardealule, Ardealule bătrîn* (1916), p. 18—23.

Inclus în ediția M. R. Paraschivescu în secțiunea *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 202—205.

LĂUTA LUI ȘTEFAN

În manuscrisul 221/1956. Inclus în volumul *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 24—30. A apărut în *Cele trei Crișuri*, I, 1920, nr. 7 (15 august), p. 12—14. Reprodus în ediția M. R. Paraschivescu în ciclul *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 206—209.

HAI LA MURE... HAI LA MURE...

Publicat inițial în ziarul *Românul*, V, 1915, nr. 14 (august), p. 1. Reprodus în *Cronica*, I, 1916, p. 283. Inclus în volumul *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 36—37. În ediția M. R. Paraschivescu figurează în ciclul *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 209—210.

DE VEȚI VENI ACASĂ...

Publicat în *Gazeta Transilvaniei*, LXXIX, 1916, nr. 118 (4/7 iunie), p. 1, fără dedicație. Inclus în volumul *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 38—41, cu dedicația *Lui Agârbiceanu*. În ediția M. R. Paraschivescu figurează în ciclul *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 210—213.

UN PLUG RUGINIT AM VĂZUT

Se păstrează în manuscrisul 24/1956. A intrat în componența volumului *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 42—43. Inclus cu titlul *Un plug ruginit* în volumul *Poeme în proză* (1923), p. 41—42 și cu acela de *Un plug ruginit am văzut* în *Poeme* (1936), p. 7—8. În ediția M. R. Paraschivescu figurează în ciclul *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 213. Reprodus în *Cele trei Crișuri*, II, 1921, nr. 1—2 (15 ian.), p. 8 și în *Ofensiva română*, II, 1937, nr. 35 (17 mai), p. 8.

CLOPOTELE, TUNURILE...

A apărut în *Viața nouă*, XII, 1916, nr. 3 (1 mai), p. 74—80, în volumul *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 51—52. Reprodus în *Universul literar*, XXXVI, 1920, nr. 4 (1 febr.), p. 53; și în *Evoluția*, II, 1922, nr. 2 (15 ian.), p. 2.

Inclus în volumul *Poeme* (1936), p. 9—10, apoi reprodus în *Ofensiva română*, II, 1937, nr. 30 (5 aprilie), p. 5. În ediția M. R. Paraschivescu figurează în ciclul *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 218.

DOAMNA MATILDA

În volumul *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 53—58. Reprodusă în *Dimineața* la 17 aprilie 1920 și în *Voința*, I, 1920, nr. 23 (17 sept.), p. 1. În ediția M. R. Paraschivescu figurează în ciclul *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 218—223.

CIOCÎRLIA ȘI CORBUL

În volumul *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 53—62, cu dedicația *Ție, Getta*. Reprodusă în ediția M. R. Paraschivescu în ciclul *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 222—224.

Cea căreia îi este închinat poemul este Getta Kernbach, actriță la Naționalul bucureștean și care a jucat în piesa sa *Maica cea tînără*, rolul *Maicei*. Între ea și Emil Isac s-a purtat în acei ani un dialog epistolar, păstrat parțial, dovadă a stimei și dragostei cu care o înconjurase poetul. Ulterior el îi închină și un vibrant articol intitulat *Getta*, în *Rampa*, III, 1914, nr. 610 (15 ian.), p. 1.

DOCTORUL SANDRU

În volumul *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 63—67. În ediția M. R. Paraschivescu figurează în ciclul *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 224—227.

PĂDURILE

În volumul *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 75—77. Inclus în ediția M. R. Paraschivescu în ciclul *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 227—228.

LA CÎRCIUMA LUI MOȘ PETRU

În volumul *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 78—80. Publicat în *Pagini literare*, I, 1916, nr. 4 (15 apr.), p. 73. Reprodus în ziarul *Dimineața*, din 23 ianuarie 1920, p. 1. Inclus în ediția M. R. Paraschivescu în ciclul *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 228—230.

Din volumul POEME ÎN PROZĂ (1923)

Volumul *Poeme în proză* a apărut la Oradea Mare, Litho-Tipografia Românească [1923], 63 p.

Este cel de al doilea volum de proză al scriitorului, pe care poetul a încercat să-l scoată încă din 1916. *Gazeta Transilvaniei* anunța cu prilejul publicării însemnărilor *Din carnetul unui soldat mort* (nr. 12/30 ian., p. 1—2) următoarele: „Din volumul de proză ce va apare în luna următoare la București *În urma lui Marte*". Tot aici se anunța în martie 1916 cu ocazia publicării unei *Impresii de seară*: „Din al doilea volum al d-lui Emil Isac, *Privind viața*, ce-o să apară la București" (nr. 66, 24 mart./6 apr., p. 1).

Acest volum ar fi urmat să conțină mai ales publicistică, pe cînd cel din 1923 acordă poemului în proză locul capital.

Volumul cuprinde 20 de poeme în proză și o poezie intitulată *Epilog*, purtînd numărul de ordine 20. Dintre acestea, două sînt reluări din *Ardealule, Ardealule bătrîn: Un plug ruginit...* și *Clacă*.

În ediția de față am reprodus sumarul volumului cu excepția poemei în versuri *Epilog* conținînd de fapt două poezii: I. *Feciorului meu* și II. *Mamă...* și a poemei în proză *Cel ce-și sapă groapa*.

În ediția sa din 1946 M. R. Paraschivescu nu respectă nici aici structura volumului inițial, ci, sub titlu *Poeme în proză* (1912—1923), introduce altele noi, păstrînd din vechile poeme doar patru: *Credința*, *Femeia*, *Șoapte de codru* și *Umbra*. Restul poemelor din volum le-a inclus în ciclul *Ardealule, Ardealule bătrîn*.

DUMNEZEU MI-A ZÎMBIT

În manuscrisul nr. *21*/1956. A apărut fără modificări în *Noua revistă română*, XIII, 1912, nr. 3 (18 nov.), p. 40. Reprodus în *Adevărul literar și artistic*, III, 1922, nr. 73 (16 apr.), p. 1.

Inclus în volumele *Poeme în proză* (1923), p. 4—6 și *Poeme* (1936), p. 27—29.

În Emil Isac, *Opere*, ediție de M. R. Paraschivescu, figurează în ciclul *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 237—239.

DE CE NU DORMI?

În manuscrisul nr. *14*/1956. A apărut fără modificări în *Noua revistă română*, XIII, 1912, nr. 2 (11 nov.), p. 25 purtînd dedicația „Amicului Iser".

Inclus în volumele *Poeme în proză*, p. 7—10 și *Poeme* p. 43—44. Figurează în ediția M. R. Paraschivescu, în secțiunea *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 244.

VÎNTUL

În manuscrisul nr. *18*/1956. A apărut în *Adevărul literar și artistic*, IV, 1923, nr. 122 (25 mart.), p. 5.

Inclus în volumele *Poeme în proză*, p. 11—12 și *Poeme*, p. 53—54. În ediția M. R. Paraschivescu figurează în secțiunea *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 248.

ÎNTR-O SEARĂ FRUMOASĂ

În manuscrisul nr. *19*/1956 cu titlul *În o seară frumoasă*. Publicat în *Românul*, I, 1911, nr. 149 (9/26 iul.), p. 1. Reprodus în *Rampa*, III, 1914, nr. 708 (16 mai), p. 1 și *Universul literar*, XXXVI, 1920, nr. 27 (15 aug.), p. 423.

Inclus în volumele *Poeme în proză*, p. 13—16 și *Poeme*, p. 11—12. În ediția M. R. Paraschivescu figurează în ciclul *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 230—231.

Text reprodus după ediția M. R. Paraschivescu.

SINGUR ÎN CODRU

În manuscrisul nr. *4*/1956. A apărut în *Adevărul literar și artistic*, III, 1922, nr. 91 (20 aug.), p. 1, cu supratitlul *Nocturne*.

Inclus fără modificări în volumele *Poeme în proză*, p. 17—19 și *Poeme*, p. 21—22. A mai fost retipărit în *Ofensiva română*, II, 1937, nr. 42 (28 iun.), p. 13. Reprodus în ediția M. R. Paraschivescu, p. 234—235 în cuprinsul secțiunii *Ardealule, Ardealule bătrîn*.

Text reprodus după ediția M. R. Paraschivescu.

PĂPUȘA DOARME...

În manuscrisul nr *16*/1956, cu titlul *Păpușa doarme*. A apărut în *Cele trei Crișuri*, II, 1921, nr. 9 (1 mai), p. 261 și în *Adevărul literar și artistic*, II, 1921, nr. 53 (27 nov.), p. 1.

Inclus în volumul *Poeme în proză*, p. 21—22 și în *Poeme*, cu titlul *Păpușa doarme*. În ediția M. R. Paraschivescu la p. 246—247, cu titlul *Păpușa doarme*, în secțiunea *Ardealule, Ardealule bătrîn*.

FEREȘTILE SATULUI

În manuscrisul nr. *15*/1956. A apărut fără modificări în *Adevărul literar și artistic*, III, 1922, nr. 91 (20 aug.), p. 3, la rubrica *Nocturne*.

Inclus în volumele *Poeme în proză*, p. 23—24 și *Poeme*, p. 45—46.

A mai fost reprodus în *Ofensiva română*, II, 1937, nr. 37 (31 mai), p. 13.

ORBUL

În manuscrisul nr. *2*/1956 de la Muzeul memorial Emil Isac. Publicat fără modificări în *Adevărul literar și artistic*, II, 1921, nr. 7 (7 ian.), p. 3, cu supratitlul *Poeme în proză*.

A fost inclus în volumul *Poeme în proză*, la p. 27—28 și în cel de *Poeme*, p. 19—20.

Reprodus în ediția M. R. Paraschivescu (ciclul *Ardealule, Ardealule bătrîn*), p. 233—234.

În manuscris următoarele deosebiri:
r. 1 *în* florile iubiri
r. 3 zîmbetul *ei*
r. 10 *sclavi dănțează*
r. 13 *în* ramuri

Se reproduce după ediția M. R. Paraschivescu.

MOȘNEAGUL

Păstrat în manuscrisul nr. 6/1956. A apărut fără modificări în *România Junâ. Cartea semicentenarului*, Viena, 1921, p. 45. Inclus în volumul *Poeme în proză*, p. 29 și în *Poeme*, p. 23—24. În ediția M. R. Paraschivescu, la p. 236, în ciclul *Ardealule, Ardealule bătrîn*. Reluat în *Națiunea*, I, 1946, nr. 72 (21 iun.), p. 2.

CREDINȚA

În volumul *Poeme în proză* [1923], p. 32.

Reprodus în *Opere*, ediția M. R. Paraschivescu, p. 186—187, în secțiunea *Poeme în proză (1912—1923)*.

FEMEIA

Tipărit în *Versuri și proză*, II, 1913, nr. 1 (11 ian.), p. 2—3. Reluat în *Cuvîntul liber*, I, 1919, nr. 19 (28 dec.), p. 9.

Inclus în volumul *Poeme în proză*, p. 35—36. Reprodus în ediția M. R. Paraschivescu, p. 187—188, în secțiunea *Poeme în proză (1912—1923)*.

POETUL

În manuscrisul nr. *11*/1956. Publicat cu titlul *Pastel de iarnă — Poetul*, în *Noua revistă română*, IV, 1914, nr. 15 (16 mart.), p. 235.

Inclus în sumarul volumelor *Poeme în proză*, p. 37—38 și *Poeme*, p. 37—38. În ediția M. R. Paraschivescu, la p. 241, în secțiunea *Ardealule, Ardealule bătrîn*.

ZÎMBETUL

În manuscrisul nr. *12*/1956.

Inclus, fără modificări, în volumele *Poeme în proză*, p. 39—40 și *Poeme*, p. 35—36; în ediția M. R. Paraschivescu, la p. 240, în secțiunea *Ardealule, Ardealule bătrîn*.

Reprodus după ediția M. R. Paraschivescu.

ȘOAPTE DE CODRU

Publicat în *Viața nouă*, VI, 1910, nr. 16, (1 sept.), p. 333—334.

Inclus în volumul *Poeme în proză*, p. 45—47. Republicată în ediția lui M. R. Paraschivescu, p. 185—186, la secțiunea *Poeme în proză (1912—1923)*.

Se reproduce după ediția M. R. Paraschivescu.

ÎNTÎLNIRE

Se păstrează în manuscrisul nr. 7/1956.

Inclus în volumele *Poeme în proză*, p. 49—50 și *Poeme*, p. 49—50. Reprodus în ediția M. R. Paraschivescu, p. 240, în cuprinsul secțiunii *Ardealule, Ardealule bătrîn*.

A mai fost tipărit în *Ofensiva română*, II, 1937, nr. 40 (21 iun.), p. 5.

Se reproduce după ediția M. R. Paraschivescu.

UMBRA

Apărut în *Gîndirea*, III, 1923, nr. 16—17 (20 apr.), p. 228.

Inclus în volumul *Poeme în proză*, p. 61—62. În ediția M. R. Paraschivescu, la p. 188, în ciclul *Poeme în proză (1912—1923)*.

Se reproduce după ediția M. R. Paraschivescu.

Din volumul CARTEA UNUI OM (1925)

Volumul *Cartea unui om* (purtînd în subtitlu indicația: *Articole de ziar. 1918—1925)* a apărut la Arad, Editura Librăriei dieceneze, 1925, 126 p., „Biblioteca Semănătorul", nr. 65—66, însoțit de următoarea *Prefață:* „Lectorul revede o materie literară pe care, probabil, o cunoaște din risipirea ei în reviste și jurnale. Nu i-am dat nici o formă de catalog și nu am respectat obiceiul vechi de-a nu amesteca versul cu articolul politic și eseul cu necrologul liric. Cine vrea să mă cunoască, mă va putea vedea de sub perdea, pîndind steaua aducătoare de pace și iubire între oameni. Și, chiar din pricina aceasta, spun colecției de impresii: *Cartea unui om.* Cluj, la 1 martie 1925".

Volumul conține 14 (respectiv 16) articole *(Spre un nou Ardeal, Un sat românesc, Clujul, Cinstirea lui Avram Iancu, Augustin Paul, Ardealul nou, Octavian Bobtelec, Aristizza, Contesă, Antagonism?, Satele cu ferești cernite, Philatelie, Dumnezeu și Hristos și soldatul)* și 12 poeme în versuri *(Către ideal, Noaptea fantastică, Copilului meu, Cîntec de toamnă, Lacrămile, Ceasornicul, Cîntec de toamnă, Evantaiul miresei moarte, Cîntec, Voi morților, cari ați murit, Noapte de iunie, Voi fi sincer).* Menționăm că în cuprinsul poemei *Contesă* au mai fost incluse două: *În fața vitrinei* și *Domnule procuror,* care sînt de fapt independente, dar n-au fost despărțite grafic de corpul poemei anterioare. Ulterior, în ediția M. R. Paraschivescu, ele figurează ca entități separate.

Toate bucățile în proză incluse în volum sînt noi sau adunate din periodice, cu excepția celei intitulate *Hristos și soldatul,* luată din volumul *Ardealule, Ardealule bătrîn.*

Ediția definitivă de *Opere,* alcătuită de M. R. Paraschivescu în 1946, introduce și aici modificări importante cum ar fi: eliminarea celor 12 poezii din volum și a articolului intitulat *Philatelie,* schimbînd în același timp și ordinea inițială a bucăților. Noi am păstrat-o și de data aceasta pe cea inițială.

SPRE UN NOU ARDEAL...

A apărut în *Avîntul,* I, 1919, nr. 17 (21 nov.), p. 1.

Inclus în volumul *Cartea unui om,* p. 5—10. Reprodus în ediția M. R. Paraschivescu p. 261—263. Textul a fost reprodus după varianta definitivă din această din urmă ediție.

CLUJUL

A apărut în revista *Unirea română* (Buenos Aires), I, nr. 12, p. 9—10.

Inclus în volumul *Cartea unui om,* p. 29—34. Reprodus în *Jurnalul de dimineață* VI, 1944, nr. 1 (14 nov.), p. 3.

În ediția M. R. Paraschivescu în ciclul *Cartea unui om,* p. 272—275.

Am optat pentru textul defintitiv din ediția M. R. Paraschivescu.

ARDEALUL NOU

Apărut în *Adevărul literar și artistic,* I, 1920, nr. 1 (28 nov.), p. 2.

Inclus în volumul *Cartea unui om,* p. 43—49. În ediția M. R. Paraschivescu, p. 279—283.

Se reproduce după ediția princeps.

ÎN FAȚA VITRINEI

Inclus inițial în volumul *Cartea unui om,* p. 56—57, imediat după poemul *Contesă* și fără a fi despărțit grafic de acesta, ceea ce constituie, evident, o greșeală. Reprodus în ediția M. R. Paraschivescu în ciclul *Cartea unui om,* p. 286—287. Respectăm textul din *Cartea unui om,* cu observația că l-am tratat ca o poemă independentă și nu atașat (inclus) celei intitulate *Contesă.*

DOMNULE PROCUROR

Inclus în volumul *Cartea unui om,* p. 57—59, în cadrul poemului *Contesa,* continuativ, fără să se indice grafic că e vorba de o altă bucată.

Reprodus în ediția M. R. Paraschivescu în ciclul *Cartea unui om,* p. 287.

SATELE CU FEREȘTI CERNITE...

În volumul *Cartea unui om*, p. 65—67.

Reprodus în ediția M. R. Paraschivescu în ciclul *Cartea unui om*, p. 290—291. Am optat pentru versiunea M. R. Paraschivescu, prezentînd, față de textul original, următoarea deosebire: r. 6: *că nu o lăsa* înlocuit cu: *să nu lase*.

DUMNEZEU

Apărut în *Universul literar*, XXXV, 1920, nr. 26 (8 aug.), p. 407—408.

Inclus în *Cartea unui om*, p. 7—78. Reprodus în ediția M. R. Paraschivescu, în ciclul *Cartea unui om*, p. 291—295. Am optat pentru versiunea M. R. Paraschivescu, ce prezintă față de textul original următoarele deosebiri:

p. 111, r. 10 *conturb* înlocuit cu *tulbur*
p. 112, r. 7 *neg* înlocuit cu *tăgăduiești*
p. 113, r. 13 *imnelor* înlocuit cu *imnurilor*

Din volumul NOTIȚELE MELE (1925)

Volumul *Notițele mele* a apărut la Arad, Editura Librăriei diecezane, 1925, 122 p., „Biblioteca Semănătorul", nr. 75, însoțit de următoarea notă-prefață: „Sînt notițe tipărite în cursul celor din urmă ani, în diferite ziare și reviste literare din capitală. Nu au pretenția unor opere de artă, sînt poate numai bucăți ale unei oglinzi sufletești pe care și-a sărutat ștampilul vremea trecătoare. Le adun totuși la un loc căci sînt ale mele și iubesc amintirile cari să nu supere pe nimeni — nici pe cei lăudați, nici pe cei mustrați. În lacrima unui zîmbet se reflectă veșnicia, căci și clipele trecătoare sînt veșnice. Cluj, la 27 aprilie 1925"

Volumul cuprinde 31 de articole, mai ales cu caracter jurnalistic. Ele sînt: *Pe peronul gării, Prizonierii, Opera Română din Cluj, Dascăli ardeleni, Ouchy, Moții, Mitru, Țărani în automobil, Georges Booys, Europa nouă, Domnul Jules, Ruși 1915, Ore de seară (Ferike), Un vardist român, Ardealul, E bolnav Bubi..., Moartea unui doctor bun..., Badea Gheorghe, Țărani la telegraf, Aurel Vlaicu, Vili Șorban, O fetiță, Lăsați copiii să doarmă..., „Excelența sa doarme...", În zorii dimineții, Bătrînul cabotin, Bucarest—Bulgarie, Iosif, Iosif Vulcan.*

Nici structura acestui volum nu e respectată de ediția M. R. Paraschivescu, care introduce aici patru materiale noi, eliminînd în schimb poemul *Bătrînul cabotin* pe care-l trece, nejustificat, în ciclul *Ardealule, Ardealule bătrîn.*

OUCHY...

Apărut în *Mișcarea literară*, II, 1925, nr. 36 (18/25 iul.), p. 2. Inclus în volumul *Notițele mele*, p. 20—23. Reprodus în ediția M. R. Paraschivescu, la p. 311—313.

MOȚII

Inclus în volumul *Notițele mele*, p. 24—27.

În ediția M. R. Paraschivescu, în ciclul *Notițele mele*, p. 313—315.

MITRU

În volumul *Notițele mele*, p. 28—31.

În ediția M. R. Paraschivescu, în ciclul *Cartea unui om*, p. 315—317.

ȚĂRANII ÎN AUTOMOBIL

Apărut în *Avîntul*, II, 1920, nr. 187 (11 iunie), p. 1.

În volumul *Notițele mele*, p. 32—33.

Reprodus în *Caleidoscop*, I, 1934, nr. 1 (12 mai), p. 1. Inclus în ediția M. R. Paraschivescu, în ciclul *Notițele mele*, p. 317—318.

Se reproduce după ediția M. R. Paraschivescu, unde *d'essay* a fost înlocuit cu *de încercare* (r. 8).

GEORGE BOOYS

Publicat în *Avîntul*, I, 1920, nr. 88 (11 feb.), p. 1.

Inclus în volumul *Notițele mele*, p. 34—37. Reprodus în ediția M. R. Paraschivescu, p. 318—320.

DOMNUL JULES

Apărut în *Cuvîntul liber*, I, 1919, nr. 5 (21 sept.), p. 11.
În volumul *Notiţele mele*, p. 45—47.
Reprodus în ediţia M. R. Paraschivescu, în ciclul *Notiţele mele*, p. 320—321.

ORE DE SEARĂ (FERIKE)

Inclus în volumul *Notiţele mele*, p. 61—65.
Reprodus în ediţia M. R. Paraschivescu, în ciclul *Notiţele mele*, p. 327—329. Am optat pentru textul din ediţia M. R. Paraschivescu, unde singura deosebire constă că în loc de „soldaţi de *aramă*" s-a modificat în „soldaţi de *plumb*".

UN VARDIST ROMÂN

Inclus în volumul *Notiţele mele*, p. 66—68. Reprodus în ediţia M. R. Paraschivescu, în ciclul *Notiţele mele*, p. 330—331. Am optat pentru textul ediţiei lui M. R. Paraschivescu, prezentînd următoarele deosebiri faţă de original: *lăcrămioare* în loc de *lăcrimioare*, (r. 9), „ecoul *reîntoarcerii la natură*" pentru „*retour au forêt-ului*" (r. 12).

ARDEALUL

Apărut în *Evoluţia*, II, 1922, nr. 7—8 (15 apr.), p. 13.
Inclus în volumul *Notiţele mele*, p. 69—70. Reprodus în *Mişcarea literară*, II, 1925, nr. 36—37 (18—25 iul.), p. 2. În ediţia M. R. Paraschivescu, la p. 331—332.

E BOLNAV BUBI...

Apărut în *Rampa*, VII, 1923, nr. 1717 (20 iul.), p. 1 cu supratitlul *Ore de seară*.
Inclus în volumul *Notiţele mele*, p. 71—73. Reprodus în *Mişcarea literară*, II, 1925, nr. 36—37 (18—25 iul.), p. 2. În ediţia M. R. Paraschivescu, la p. 332—333, în ciclul *Notiţele mele*.

MOARTEA UNUI DOCTOR BUN...

Apărut în *Rampa*, V, 1921, nr. 1110 (11 iul.), p. 1.
Inclus în volumul *Notiţele mele*, p. 74—78. În ediţia M. R. Paraschivescu, p. 333—336.

ŢĂRANI LA TELEGRAF

Inclus în volumul *Notiţele mele*, p. 82—83. Reprodus în ediţia M. R. Paraschivescu în ciclul *Notiţele mele*, p. 337—338.

O FETIŢĂ

Inclus în volumul *Notiţele mele*, p. 91—94. Reprodus în ediţia M. R. Paraschivescu în ciclul *Notiţele mele*, p. 341—343.

LĂSAŢI COPIII SĂ DOARMĂ...

A apărut în *Dimineaţa*, XX, 1923, nr. 5960 (11 iunie), p. 1.
Inclus în volumul *Notiţele mele*, p. 95—97. Reprodus în ediţia M. R. Paraschivescu în ciclul *Notiţele mele*, p. 343—344.

„EXCELENŢA SA DOARME..."

Inclus în volumul *Notiţele mele*, p. 98—100.
Reprodus în ediţia M. R. Paraschivescu în ciclul *Notiţele mele*, p. 344—345.

ÎN ZORII DIMINEŢII

A apărut în *Adevărul*, XXXV, 1922, nr. 14 apr., p. 1.
Inclus în volumul *Notiţele mele*, p. 101—103; reprodus în ediţia M. R. Paraschivescu în *Notiţele mele*, p. 345—347.

BĂTRÎNUL CABOTIN

În manuscrisul nr. 23/1956. A apărut fără modificări în *Adevărul literar și artistic*, II, 1921, nr. 12 (13 febr.), p. 1, apoi în *Brașovul literar*, III, 1943, nr. 17—18, p. 82.

Inclus mai întîi în volumul *Notițele mele*, p. 104—106, apoi în volumul *Poeme* (1936), p. 55—56. În ediția M. R. Paraschivescu figurează în ciclul *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 249—250.

IOSIF

Inclus în volumul *Notițele mele*, p. 113—118. Reluat în *Rampa*, XIII, 1928, nr. 3148 (23 iul.), p. 1. Reprodus în ediția M. R. Paraschivescu în ciclul *Notițele mele*, p. 349—352.

Din volumul POEME (1936)

Volumul *Poeme*, București, Cartea Românească, 1936, 56 p., cuprinde 23 de poeme dintre care numai șase sînt adunate pentru întîia oară în volum: *Poveste de ianuarie, Fierul, aurul și piatra, Castanii din parc, Mamă și copil, Lacul morții, Poemă de Crăciun.* Restul sînt luate din volumele *Ardealule, Ardealule bătrîn* (1916); *Poeme în proză* (1923); și din *Notițele mele* (1925).

În ediția lui M. R. Paraschivescu volumul este complet desființat, cuprinsul lui fiind contopit cu materia din *Ardealule, Ardealule bătrîn.*

Noi păstrăm componența inițială a volumului, reproducînd mai jos cele șase poeme în proză publicate pentru întîia oară aici.

POVESTE DE IANUARIE

În manuscrisul nr. 20/1956.

Inclus în volumul *Poeme* (1936), p. 17—18.

În ediția M. R. Paraschivescu în ciclul *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 231.

FIERUL, AURUL ȘI PIATRA

Păstrat în manuscrisul nr. 8/1956. A apărut în *Românul*, I, 1911, nr. 119 (2/15 iunie), p. 6. Reprodus și în *Cele trei Crișuri*, IV, 1925, nr. 8—9, p. 122.

Inclus fără modificări în volumul *Poeme*, p. 25—26, apoi în ediția M. R. Paraschivescu, p. 236—237, în cadrul secțiunii *Ardealule, Ardealule bătrîn.*

CASTANII DIN PARC

Se păstrează în manuscrisul nr. 9/1956.

Inclus fără modificări în volumul *Poeme*, p. 31—32, apoi în ediția M. R. Paraschivescu, p. 239, în secțiunea *Ardealule, Ardealule bătrîn.*

MAMĂ ȘI COPIL

În manuscrisul nr. 13/1956.

Inclus în volumul *Poemie*, p. 41—42. Reprodus în ediția M. R. Paraschivescu în secțiunea *Ardealule, Ardealule bătrîn*, p. 243, cu deosebiri față de manuscris (de exemplu r. 15—16: „spuma *norilor* în loc de „*spuma mărilor*“ și un alt final). Finalul manuscrisului este următorul: „Și mama apucă pe copil și începură să plîngă, mamă și copil. Mult au plîns pînă ce au obosit de frig, de părăsire și iar au adormit.

Și se cufundară tot mai adînc în vis, care avea mai multe băgății, decît stelele și luna.

O, dacă nu v-ați trezi din vis, îmbrățișîndu-vă mamă și copil! Rămîneți acolo, căci pe pămînt e frig, boală și foame“.

LACUL MORȚII

În manuscrisul nr. 22/1956. A apărut în *Viața nouă*, VII, 1910, nr. 19, p. 393. A fost reprodus în *Izbînda*, III, 1921, nr. 704 (5 ian.), p. 1; *Cele trei Crișuri*, II, 1921, nr. 14 (1 sept.), p. 423 și în *Adevărul literar și artistic*, II, 1921, nr. 43 (18 sept.), p. 4.

Inclus fără modificări în volumul *Poeme*, p. 47—48.

POEMĂ DE CRĂCIUN

În manuscrisul nr. 17/1956 cu titlul *Poem de Crăciun.*

Inclus în volumul *Poeme*, p. 51—52. În ediția M. R. Paraschivescu la p. 247—248, în secțiunea ***Ardealule, Ardealule bătrîn.***

Din ediția OPERE (1946)

Emil Isac, *Opere*, ediție definitivă îngrijită de Miron Radu Paraschivescu, București, Fundația regală pentru literatură și artă, 1946, 365 p., cuprinde o largă selecție din opera poetică, din publicistica și din teatrul lui Emil Isac. Poemele în proză pe care editorul le-a antologat pentru întîia dată, le vom cuprinde și noi, dar într-o singură secțiune.

VÎNTUL

A apărut în *Viața nouă*, VII, 1911, nr. 19, p. 398—399.

Reprodus în ediția definitivă de *Opere*, îngrijită de M. R. Paraschivescu, la p. 175—176, în ciclul *Poeme în proză* (1912—1923).

UN CÎINE

Inclus de M. R. Paraschivescu în ediția definitivă de ***Opere,*** în ciclul *Poeme în proză* (1912—1923), p. 176—179.

O BATISTĂ

Inclus în ediția M. R. Paraschivescu în ciclul *Poeme în proză* (1912—1923), p. 179.

PASTEL

Apărut în *Versuri și proză*, III, nr. 3 (1 febr.), p. 80—81.

Inclus în ediția M. R. Paraschivescu în ciclul *Poeme în proză* (1912—1923), p. 180—182.

OMUL CARE-ȘI ÎNTINDEA MÎINILE

În ediția M. R. Paraschivescu, în ciclul *Poeme în proză* (1912—1923), p. 189.

POEMĂ ÎN PROZĂ

În ediția M. R. Paraschivescu, în ciclul *Poeme în proză* (1912—1923), p .250—251. Apărut și în *Ilustrațiunea română*, 1935.

HARFA DE ARGINT

În ediția M. R. Paraschivescu, în ciclul *Poeme în proză* (1912—1923), p. 251.

GLOSE PENTRU FLOAREA DE LOTUS

A apărut în *Cele trei Crișuri*, VI, 1925, nr. 6—7, p. 94.

În ediția M. R. Paraschivescu, în ciclul *Poeme în proză* (1912—1923), p. 252—253.

VAGOANE

În manuscrisul nr. 45/1956 cu titlul *Vagoane zdrobite.*

Inclus în ediția M. R. Paraschivescu, în ciclul *Poeme în proză* (1912—1923), p. 253—254.

VIS

În manuscrisul nr. 47/1956.

Reprodus de M. R. Paraschivescu, în ciclul *Poeme în proză* (1912—1923), p. 254—255.

ÎNTUNERIC ȘI LUMINĂ

În manuscrisul nr. *44*/1956.

Inclus de ediția M. R. Paraschivescu, în ciclul *Poeme în proză* (1912—1923), p. 255.

POTOP DE IARNĂ

Inclus în ediția M. R. Paraschivescu, în ciclul *Notițele mele*, p. 353—355, deși n-a apărut în volumul din 1925.

DIN PERIODICE

Sub gruparea *Din periodice* adunăm pentru întîia dată o selecție dintre *poemele în proză* și publicistica literară a scriitorului care se constituie în așa-zisele *tablete, crochiuri, instantanee, imagini, impresii*, și apelează la mijloace artistice de exprimare. În partea finală am antologat și cîteva pamflete, pentru a se vedea cum înțelege scriitorul specia, dar nu și aforisme, față de care a manifestat un interes timpuriu (cele dintîi dintre ele fiind semnalate în *Tribuna* din 1907). În antologarea tuturor pieselor am respectat cu strictețe criteriul cronologic.

ÎNTÎIUL VERS

A apărut în *Familia*, XL, 1904, nr. 19 (9/22 mai), p. 217—218. Constituie debutul poetului în poemul în proză.

TREI GRAȚII

Cu subtitlul *Senilie inedită* a apărut în *Familia*, XLI, 1905, nr. 11 (23/26 mart.), p. 128 cu dedicația „Către Maria Magdalena Lydis".

I. SINGURĂTATEA

Subintitulat *Croquis simbolist și pe care doresc să-l înțelegi.*

A apărut în *Familia*, XLI, 1905, nr. 29 (17/30 iul.), p. 337—338, reprezentînd partea I din ciclul *Din carnetul unui pesimist.*

II. INVIDIA

Subintitulat *Croquis simbolic și care este scris în secolul XX.* A apărut în *Familia,* XLI, 1905, nr. 40 (2/15 oct.), p. 469—470, reprezentînd a doua bucată (recunoscută ca atare) din ciclul *Din carnetul unui pesimist.*

ASMODEU

A apărut în *Viața nouă,* VI, 1910, nr. 14, p. 249—295. Reprodus în *Lupta,* IV, 1910, nr. 166 (22 sept./5 oct.), p. 1.

CADAVRUL

A apărut în *Viața nouă,* VII, 1910, nr. 20, p. 409.

HERVÉ RIEL

A apărut în *Viața nouă,* 1910, nr. 21, p. 437.

ION SFÎRLEAZĂ

A apărut în *Românul,* I, 1911, nr. 23 (29 ian./11 febr.), p. 2.

MARIA

A apărut în *Românul,* I, 1911, nr. 28 (5/18 febr.), p. 6. S-a reprodus în *Noua revistă română,* XII, 1912, nr. 7 (27 mai), p. 106—107.

PRIMĂVARA

A apărut în *Românul,* I, 1911, nr. 85 (17/30 apr.), p. 7, cu supratitlul *Poeme în proză.* A fost reprodus în *Flacăra,* I, 1912, nr. 2 (14 ian.), p. 100, cu supratitlul *Poezii în proză.*

COPILUL

A apărut în *Românul,* I, 1911, nr. 85 (17/30 apr.), p. 7 cu titlul *Un coplaș ședea,* alături de poemul *Primăvara,* sub genericul *Poeme în proză.* S-a reprodus în *Flacăra,* I, 1912, nr. 2 (14 ian.), p. 100, cu supratitlul *Poezii în proză.*

STEAUA ȘI PĂSTORUL

A apărut în *Viața nouă,* VII, 1911, nr. 7, p. 128—129.

FLORILE

A apărut în *Viața nouă,* VII, 1911, nr. 8, p. 151.

VISURILE

A apărut în *Viața nouă,* VII, 1911, nr. 8, p. 151—153.

LUNA LUI SF. IUNIE

A apărut în *Noua revistă română,* X, 1911, nr. 17 (4 sept.), p. 250.

Reprodus în *Rampa,* II, 1913, nr. 506 (5 iun.), p. 1.

TIGER

A apărut în *Noua revistă română,* XI, 1911, nr. 20 (11 dec.), p. 101—103.

DIN CLUJ

A apărut în *Insula*, I, 1912, nr. 3, p. 2.

DOUĂ FEMEI

A apărut în *Noua revistă română*, XI, 1912, nr. 24 (10 apr.), p. 449.

Reprodus în *Rampa*, I, 1912, nr. 250 (23 aug.), p. 1.

22. II

A apărut în *Flacăra*, I, 1912, nr. 32 (26 mai), p. 254, cu motoul „Beatus ille qui procul..." din Horațiu.

UNUI NOU-NĂSCUT

A apărut în *Noua revistă română*, XII, 1912, nr. 29 (30 sept.), p. 298—299.

PLOUĂ...

A apărut în *Rampa*, I, 1912, nr. 309 (31 oct.), p. 1.

ARDEALUL

A apărut în *Versuri și proză*, I, 1912, nr. 1, p. 17—18, cu dedicația „Memoriei bunului meu părinte, Caragiale".

POVEȘTI DESPRE LUNĂ

(Cățelul și Luna, Luna și domnișoara, Luna și farmacistul, Luna și perdelele, Luna vrea rezon)

A apărut în *Rampa*, II, 1913, nr. 401 (24 febr.), p. 1.

APAHIDA

A apărut în *Rampa*, III, 1914, nr. 705 (11 mai), p. 1.

SCRISOARE

A apărut în *Rampa*, III, 1914, nr. 713 (22 mai), p. 1.

DOAMNA GLÜCK

A apărut în *Rampa*, III, 1914, nr. 740 (21 iunie), p. 1.

CĂTRE ANNIE

A apărut în *Rampa*, III, 1914, nr. 770 (27 iulie), p. 1.

ÎN SFÎRȘIT, PRIMĂVARĂ

A apărut în *Telegraful român*, LXVII, 1919, nr. 50 (31 mai), p. 2—3.

ARIVISTUL ARDELEAN [I]

A apărut în *Avîntul*, I, 1919, nr. 5 (8 nov.), p. 1.

ARIVISTUL ARDELEAN [II]

A apărut în *Avîntul*, I, 1920, nr. din 2 mai, p. 1.

DASCĂLII

A apărut în *Izbînda*, I, 1920, nr. 534 (19 iulie), p. 1.

ARTISTUL

A apărut în *Adevărul literar și artistic*, II, 1921, nr. 36 (31 iul.) p. 1.

AMINTIRI

A apărut în *Adevărul*, XXXIV, 1921, nr. 35 (12 august), p. 1.

POVESTEA INIMII DE AUR

A apărut în *Lumea copiilor*, II, 1923, nr. 60 (11 martie), p. 1.

NUMAI FLUIERUL...

A apărut în *Adevărul*, XXXVI, 1923, nr. 12159 (18 sept.), p. 1.

UNUI ACTOR BĂTRÎN...

A apărut în *Rampa*, XII, 1927, nr. 2953 (27 nov.), p. 1.
Reluat în *Patria*, XI, 1929, nr. 244 (4 nov.), p. 2.

COPII FLĂMÎNZI PE STRĂZILE CLUJULUI

A apărut în *Lupta*, X, 1930, nr. 2781 (15 februarie), p. 1.

ELSIE

A apărut în *Rampa*, XV, 1930, nr. 3725 (25 iunie), p. 1.

POVESTEA UNUI CÎINE DE MUNTE

A apărut în *Patria*, XII, 1931, nr. 26 (3 februarie), p. 2.

CLUJUL

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, VI, 1944, nr. 1 (13 nov.), p. 3.

II. TEATRU

DIN VOLUME

MAICA CEA TÎNĂRĂ. *DRAMOLETĂ NEOROMANTICĂ ÎNTR-UN ACT*

Reprezentată la Teatrul Național din București, în 1912, piesa a apărut în *Noua revistă română*, XI, 1912, nr. 14 (29 ian.), p. 211—215, însoțită de un portret al scriitorului. Apariția sa fusese anunțată în revistă în nr. 3/1911 (13 nov.), p. 174, unde o notiță semnată de *Anonim*, alături de o fotografie a autorului, anunța: „Teatrul Național va reprezenta în cursul lunii curente drama într-un act *Maica cea tînără*, pe care revista noastră o va tipări în întregime (...) *Maica cea tînără* se va tipări într-o frumoasă plachetă care va apare în editura revistei noastre. „Piesa e publicată imediat și de *Rampa*, I, 1912, nr. 100 (19 febr.), p. 1—2, socotită de autor ediția a II-a, căci în 1931, cînd autorul își tipărește dramoleta în volum el indică pe copertă că e vorba de „ediția a II-a". O redăm cu titlul ei complet: *Maica cea tînără. Dramoletă neoromantică într-un act.* Cu o scrisoare de Caragiale (pe care o reproducem în continuare), ediția III-a, Cluj, Editura revistei „Societatea de mîine", 1931.

O scrisoare a lui I. L. Caragiale către Emil Isac

Iubite amice, cu mare bucurie am aflat că Maica cea tînără *este o strălucită promisiune. Rog cu stăruință pe tînărul autor să caute a o îndeplini — și să nu se îndoiască un moment de dragostea mea părintească, pe care se poate rezema cu încredere oricînd.*

Cu distinse salutări, al d-tale prieten,

Caragiale

Berlin, 1 (14) febr. 1912

Piesa mai cuprindea pe copertă toate indicațiile cu privire la data reprezentării, prima distribuție, regia (P. Gusti) și muzica (A. Bena). A fost reprodusă în: Emil Isac, *Opere*. Ediție definitivă îngrijită și cuvînt înainte de Miron R. Paraschivescu, București, Editura Fundației, 1946.

O traducere în ungurește a piesei a apărut în 1935 sub titlul *A fiatal apáca — Dramolett egy felvonásban*. Traducere de Kádár Imre, Cluj, 1935, 15 p., după ce inițial apăruse în *Erdelyi Helikón*.

Maica cea tînără este singura piesă publicată și jucată a lui Emil Isac. Privitor la data în care a fost scrisă beneficiem de două mărturii ale scriitorului, dar din păcate, amîndouă contradictorii. În prima dintre ele, poetul declara: „Am scris-o într-o noapte de vară ... în anul 1910. Piesa am scris-o într-o singură noapte, în grădina unui castel... a unei (iertați-mă, prieteni democrați) contese" (*Lupta*, IX, 1930, nr. 2580, 18 iunie, p. 1), ca apoi, în 1933, ținînd o conferință la Baia Mare, să mărturisească faptul că ar fi redactat-o în 1911 în Italia: „Scrisesem piesa în Italia, după o boală grea pe care numai tinerețele și aerul Mării Mediterane au învins-o" (*Literatura pură*, ms. Muzeul memorial „Emil Isac").

În orice caz, în prima ei formă, piesa era gata în 1910, cînd o scrisoare de la Ovid Densusianu ne informa: „Am citit piesa d-stră și desigur că ideea cuprinde dramatism emoționant dar nu trebuie să fiți prea optimist cu reprezentarea ei la Teatrul Național" (cf. Leon Baconsky, *Mărturii epistolare — Densusianu — Isac*, în *Astra*, II, 1967, nr. 11, p. 9). Desigur, că în urma unei atari rețineri și a altor obiecțiuni, el a refăcut-o în cursul anului 1911, mai ales sub presiunea șansei unei posibilități de reprezentare imediată pe scena Naționalului bucureștean, căci, după cum mărturisește, „am pus-o într-un plic și am trimis-o la București ca să fie jucată" (cf. Ion Brad, *Emil Isac, un tribun al ideilor noi*, Cluj, Dacia, 1972, p. 57). În același timp ei încerca să obțină de la Caragiale un fel de prefață sau „precuvîntare" în vederea publicării. Marele dramaturg l-a refuzat însă politicos, servindu-se de această parabolă: „O fată, intrînd în bal împodobită cu toate grațiile frumoasei vîrste, nu mai are nevoie de recomandația unei mătuși. Trebuie să priceapă amîndouă — și fata, că la farmecul ei nu poate adăuga nimic vorba bătrînii — și bătrîna, că n-are ce căuta la bal, nici la spatele tinerei, necum să-i treacă înainte și, printr-un discurs de prețioasă factură, să-i consacre

o carieră evident predestinată succeselor (...) Nu. Volumul d-tale n-are nevoie de o precuvîntare a mea... Aruncă-l la lumină, să-și caute în lume norocul, singur — liber de orice reazem de prisos: prestigiul talentului îi va fi de-ajuns" (scrisoare din 12 aprilie st.v. 1911, în I. L. Caragiale, *Opere*, VII, ed. îngrijită de Șerban Cioculescu, București, Editura Fundațiilor, 1942, p. 277).

Poetul nu s-a lăsat însă descurajat după acest răspuns și invocînd corul contestărilor și al criticilor la care era supus, insistă din nou pe lîngă marele dramaturg pentru o prefață. Scrisoarea acestuia, sosită la 14 iulie 1911, refuza din nou prefața, dar promitea în schimb sprijinul său pentru reprezentare: „Nu sînt oare și insultele ce ți se aduc, omagiu de-a-ndoaselea adus talentului? Așadar, nu cere prefață. Comedia dumitale, dacă poți să mi-o trimiți, nu face rău: citind-o, te-aș servi și mai bine. Eu am promisia actualului director general al teatrelor că o va căuta și va face tot ce se poate pentru a o pune în scenă chiar în stagiunea viitoare. Urîndu-ți din parte-mi tot succesul, îți trimit multe salutări. Al dumitale amic, Caragiale" (*Opere*, VII, p. 278).

Și, într-adevăr Caragiale s-a ținut de cuvînt. La puțină vreme, el expedia lui Ion C. Bacalbașa, directorul Naționalului, o scrisoare, în care spunea printre altele: „Am citit *Maica cea tînără*, piesa domnului Emil Isac, și mi s-a părut vrednică a fi încercată de Teatrul Național. Toate trei rolurile sînt interesante tot atît cît e și fabula de puțin comună, și cred că din această schiță dramatică trei artiste ar face, cu virtuozitate, o reprezentațiune de mare succes" (I. L. Caragiale, *Studii și documente*, E.P.L., 1963, p. 222).

După această manifestare de simpatie și după ce Caragiale i-a fost și „raportor" oficial, piesa lui Isac este luată în studiu de direcția Teatrului Național, aprobată și trecută în lucru, sub regia experimentatului Paul Gusti și muzica lui Augustin Bena. Emil Isac pleacă personal la București în octombrie 1911 pentru a discuta distribuția. Obține o formație de elită, adică tot ceea ce avea mai bun Naționalul bucureștean la acea dată: Getta Kernbach în rolul *Maicii*, Aristizza Romanescu în cel al *Marioarei* și Orsia Brăneanu-Achaune în cel al *Chelăresei*. L-a căutat și pe profesorul Ovid Densusianu, dar acesta era plecat la Paris.

În același timp poetul insista pe lîngă prietenii săi de la *Noua revistă română*, pentru publicarea textului, dar cei de la teatru nu voiau să cedeze textul. În acest sens C. Beldie îl informa pe Isac despre modul în care se desfășurau lucrurile. Iată,

de pildă, ce-i scria poetului, la 16 decembrie 1911, C. Beldie: „D-l Motru ți-a scris pare-mi-se ceva asupra piesei. Alaltăieri am fost la teatru. Nu vor să-mi dea manuscrisul. Sînt sigur însă că dacă-l trimit pe d-l Motru îl vom obține pentru două zile cît e necesar la tipografie. Luni d-l Motru se duce așadar în acest scop la Bacalbașa. Piesa este în repetiție. Boala d-nei Achaune să nu te îngrijorească. Are un rol mic de tot care poate fi spus de oricine. Cînd cu venirea d-tale aici, piesa era doar distribuită, acum ea se află în repetiție. Te vom ține în curent cu mersul ei. Ar fi, cred, tare bine să stai mai mult pe aci înainte de premieră și să asiști la repetițiile generale, colaborînd cu sfatul d-tale, căci artiștii noștri sînt cam lipsiți de gust prea fin din cauza lipsei de cultură serioasă de care sufăr toți. O lucrare așa de nouă ca a d-tale va trebui să fie bine înțeleasă și de actori, ca să nu te trezești la premieră cu o *altă Maică tînără* decît cea făurită de d-ta, cum a pățit d-l Motru cu *Păr de lup!* (...) Asupra piesei țin dar să-ți mai scriu săptămîna ce vine" (corespondență E. Isac, Muzeul memorial „E. Isac").

Într-adevăr, poetul a plecat la sfîrșitul lunii decembrie la București, pentru a asista la repetițiile generale. A primit sprijin peste tot de la cercurile moderniste, care au făcut o reclamă exagerată. „Îmi apare în toate revistele fotografia și toți vorbesc în termeni elogioși de mine" îi scria el mamei sale, scontînd pe un succes de proporții: „Piesa se reprezintă prin 15 ianuarie, bogat montată și cred că voi avea mare glorie".

În acest ultim punct, s-a înșelat amarnic scriitorul. Premiera piesei a avut loc la 23 ianuarie 1912, dar publicul n-a fost prea entuziasmat, cei din tabăra tradiționalistă manifestîndu-și fățiș dezaprobarea și „fluierîndu-l zdravăn" după cum o declară însuși autorul. A fost un spectacol *coupé* (piesa sa fiind cuplată cu o scurtă comedie a lui Iacob Negruzzi, *Amor și viclenie*), accentul căzînd fără îndoială pe piesa tînărului debutant. Din cauza insuccesului, dar și a îmbolnăvirii unor actori, dramoleta s-a mai jucat o singură dată, apoi a fost scoasă de pe afiș. Lumea bucureșteană a fost în general prost impresionată de reclama ce i s-a făcut în raport cu valoarea piesei, iar adversarii poetului n-au pregetat să-i impute stilul comercial al lansării. Însuși E. Lovinescu se simte chemat să-i comenteze *blufful*, în acest stil incisiv: „De cîteva luni sîntem terorizați de d. Emil Isac, un foarte tînăr publicist din Cluj.... Dramoleta neoromantică a d-lui Emil Isac nu e decît o omletă, în care ouăle sînt Maeterlinck și cu deose-

bire *Salomeea* a lui Oscar Wilde... Nimic original la acest căutător stăruitor de originalitate... Toată garderoba lui Oscar Wilde a trecut peticită pe dinaintea ochilor noștri, într-o dramoletă ce n-avea nici măcar meritul parodiei. Autorul se lua cu disperare în serios (...) Dar în acest tînăr văd un simbol, pe care țin să-l salut de la ivirea lui.

În d. Emil Isac salut bluffu1 american care în sfîrșit s-a hotărît să vină și la noi; văd campania de presă încălzită cu dibăcie, văd conspirația gîndacilor și a rataților, văd scări de redacție urcate, văd fraternitatea literară rău înțeleasă; văd reclama americană ca pentru un săpun și niște pilule, văd naivitatea încrezută, văd gesturi, văd trucul străinătății ce vrea să ne dispute o glorie națională, văd calculul unora și nepriceperea multora — văd, în sfîrșit, un amestec de atîtea lucruri dintre care răsare roșie floarea bluffului".

Cam aceleași lucruri îi reproșează și alți cronicari ca D. Tomescu și C. S. Făgețel de la *Ramuri*. Cel din urmă scria: „Reclama e mînuită c-o abilitate într-adevăr pariziană. Cîteva luni de zile, Emil Isac ne-a bătut capul c-o piesă care era să fie tradusă în nu știu cîte limbi și jucată pe nu știu cîte scene din străinătate" (*Ramuri*, VII, 1912, nr. 5, p. 134).

Cuvinte aspre de condamnare sau numai simple ironii conțin și cronicile lui Radu Dragnea (*Tribuna*, XVI, 1912, nr. 23, 10 feb., p. 2—3), N. Rudu (*Neamul românesc*, VI, 1911, nr. 132—133, p. 20—22) și Costin Fulga (*Un duș balcanic*, în *Rampa*, I, 1912, nr. 231, 29 iulie, p. 1).

Ceva mai ponderați în judecăți au fost criticii din tabăra modernistă, între care Ovid Densusianu, P. Locusteanu, C. Beldie etc., care au pus accentul mai ales pe calitățile literare ale piesei, decît pe spectacolul în sine. Astfel în cronica pe care *Ev.*, alias Ervin = Ovid Densusianu i-o consacră în *Versuri și proză*, citim: „O adevărată sărbătoare literară a fost pentru iubitorii de frumos reprezentarea la Teatrul Național din București a piesei tînărului scriitor ardelean Emil Isac. *Maica cea tînără* a adus pe scena teatrului nostru, pentru întîia oară, o atmosferă de vis, un misticism romantic de înaltă artă, un dialog bine condus și plin de profunzimi alese. Este una din puținele lucrări teatrale românești în care nu ne lovim de expresii și situații banale, de efecte scenice trase de păr și de deznodăminte smulse de prin romane de senzație.

D-l Emil Isac, cu actul său bine închegat, e un precursor — sîntem convinși — al unei mișcări dramatice originale care va veni" (*Versuri și proză*, I, 1912, nr. 10, 17 febr., p. 181).

La rîndul său, *Stal X* declara: „subiectul dramoletei e simplu. Motivul dramatic puternic. Tratarea subtilă și nouă. Fondul sufletesc se țese din patimă și poezie. Sînt unele lucruri naive, altele bizare în această dramoletă, dar ele se iartă unui tînăr, căruia trebuie să i se recunoască talentul remarcabil, deși nelămurit încă" (*Minerva*, I, 1912, nr. 1115, 26 ian., p. 4).

Mai comprehensiv și mai exact în aprecieri e cronicarul *Noii reviste române*, în care noi îl bănuim pe C. Beldie, care se ascunde sub iscălitura *Interim*. După ce își comunică repede impresiile asupra piesei lui Iacob Negruzzi, *Amor și viclenie*, se oprește mai îndelung asupra piesei lui Isac, despre care declară că a fost „*clou*-l serii", și că subintitulatura piesei trimite de la început la ideea de frondă, de contestație, cu care vine spre a „înfrunta la rampă prejudecățile publicului nostru". Apreciază piesa pentru „interpretarea lirică pe care d. Isac o dă situațiilor", prin atenta disecare a pasiunilor puse în discuție, prin psihologia „pură" și „rafinată" a personajelor, prin calitățile „de concentrare și un superior simț de artă în tratarea temei". Se recunoaște totuși că „Piesa, poate și din pricina scenei a doua care e prea zadarnic lungă, nu a plăcut", dar e de părere că „chiar dacă pe unii *Maica cea tînără* i-a nedumerit, autorul ei rămîne. Ceea ce înseamnă un folos real pentru viitoarea noastră literatură dramatică."

Cît despre spectacolul în sine, reținem amănuntul: „Interpretarea a suferit prin jocul supărător al d-nei Romanescu, impresiunea a fost corectată însă prin finețea deosebită a d-nei Achaune care a jucat colorat și simpatic și prin impetuozitatea temperamentului dramatic al d-nei Getta Kernbach care a fost o foarte bună *Maică tînără*. D-sa a știut să sublinieze fericit momentele caracteristice prin care trecea protagonista și a reușit printr-o interpretare unitară și logic studiată să fixeze pe alocurea personalitatea complexă a eroinei" (Interim, *Maica cea tînără*, în *Noua revistă română*, XI, 1912, nr. 14, 29 ianuarie, p. 219—220).

Cu toate aceste aprecieri, piesa lui E. Isac, n-a mai cunoscut o altă montare, cu excepția celei de la Cluj, din 1946 (vezi interviul cu Emil Isac din *Tribuna nouă*, nr. 293/1946). *Maica cea tînără* a reprezentat un moment important din lupta dintre

tradiționaliști și moderniști la noi, dar ea a fost, fără voie, chiar victima acestei situații, deși acesta nu a fost singurul motiv pentru suspendarea spectacolului, ci, mai ales, îmbolnăvirea actorilor, așa cum reiese dintr-o scrisoare, din 5 februarie 1912, a regizorului Paul Gusti:

„Iubite domnule Isac. N-am răspuns pînă acum la scrisoarea d-tale, fiindcă așteptam să-ți pot da o veste plăcută. Voiam, de pildă, să ajungem cît mai repede la a cincea reprezentație a piesei d-tale și să fac să ți se remită și programele respective și tantiema cuvenită. Dar pare un lucru făcut! A doua zi după premiera pieselor *Maica cea tînără* și *Amor și viclenie* se îmbolnăvi d-na El. Mihăileanu și reprezentarea a doua avu loc abia peste șapte zile. A treia era anunțată pentru alaltăieri, vineri. Chiar în ziua de spectacol cade bolnav tînărul Iancovescu și afișul se schimbă prin forța împrejurărilor. Acum altă pacoste. Poliția ne-a încunoștiințat că Mitropolia interzice reprezentațiile teatrale în săptămîna mare, așa că Teatrul N. va sta închis pînă duminecă, 12 februarie și rîndul piesei d-tale va veni marți, la 14 februarie. Notează că toate cazurile de amînare ne vin de la interpreții piesei d-lui Negruzzi. La a doua reprezentație, piesa d-tale a fost mult mai gustată decît la întîia și a avut un mai mare succes. Aceasta se explică prin lipsa de la teatru a dușmanilor d-tale în acea zi. Și dușmani literari — din fericire — ai destui. Zic, din fericire, pentru că ai cuvînt de a fi mîndru cu atîția dușmani. Numărul lor mare nu e pentru tot omul de bun-simț decît o confirmare strălucită a vigurosului d-tale talent. De mediocrități nu se agață nimeni, e știut. În scurtul timp cît am avut plăcerea să fim împreună am constatat că ai un temperament combativ și că luptînd petreci. Petrece și luptă, iubite domnule Isac, și nu vei fi învins, sînt sigur. Cît despre mine — oricît de puțină însemnătate ar avea persoana mea, mă vei găsi din convingere în rîndul admiratorilor d-tale și sînt și aceștia destul de numeroși, sper. Profit de ocazie să-ți strîng mîna și să-ți zic la revedere, P. Gusti"

Destul de mică consolare pentru dramaturgul care dorise să cucerească într-un timp record gloria europeană!

Ceea ce îl mai scoate din amăreală e o scrisoare venită de la Berlin, de la I. L. Caragiale, care în ciuda reacțiilor întîmpinate îl felicită pentru succes. Emil Isac îi va răspunde printr-o *Scrisoare deschisă Lui I. L. Caragiale,* scrisoare, datată „Cluj, 6 februarie v. 1912", în care vorbind de „goana" și „prigoana" pornită împotriva lui, poetul nu se putea abține să nu atace și el în stînga și în dreapta, cu lovituri ascuțite de floretă, îndreptate mai ales împotriva lui E. Lovinescu, acela care-i numise piesa „omletă", sfîrșind prin a declara: „Și adevărul este — un fecior sărac al muzelor, am mîncat la masa lucullică a d-tale, maestre Caragiale, și n-o să-mi pese de «omletele» unor filistini care niciodată nu vor înțelege ce este arta și ce meseria" (*Noua revistă română,* XI, 1912, nr. 16, 12 febr., p. 243).

Cît privește mențiunea scriitorului că piesa urma să se joace la Viena, Budapesta, Milano, ea pare să aibă oarecare temei, deoarece Muzeul memorial Emil Isac păstrează manuscrisul traducerii piesei în italiană, efectuat cam în acei ani de către profesorul Ramiro Ortiz, după cum, se pare, că s-a tradus și în franceză.

Cronici consacrate piesei au mai apărut în *Adevărul* (Emil D. Fagure), în *Dimineața (De la galerie)* și *Acțiunea* (Emil Nicolau), cele mai multe insistînd asupra calităților reale ale piesei, care nu trebuiesc nicidecum bagatelizate sau trecute cu vederea. Pe lîngă lirismul discret al scenelor, de o poeticitate incontestabilă, piesa pune în circulație și un tip de eroină problematică, purtătoare a unui mesaj de răzvrătire față de ordinea prestabilită, de întrupare a unor forțe telurice obscure, comparabilă cu Nona din *Tulburarea apelor,* de Lucian Blaga, chiar dacă nu dispune încă de forța și coerența tragică a acesteia. Lor li se adaugă o bună știință a gradației sentimentelor, capacitatea de a surprinde cu mijloace dintre cele mai elevate modul în care eroina se eliberează de povara grea a unei suferințe ascunse, după ce a gustat picătură cu picătură din otrava dulce a geloziei și răzbunării. Nu mai puțin interesantă este ca personaj Marioara, reprezentînd demonul tentației și fermentul distrugerii ordinii prestabilite.

Cît privește riposta dată de poet contestatarilor săi, ne stă mărturie sceneta intitulată *O serată literară,* apărută în *Noua revistă română,* XI, 1912, nr. 18 (26 febr.), 283—284, un fel de articol pamflet, scris în formă dialogată.

DIN MANUSCRISE

ANAFRIM

Anafrim, Comedie într-un act, se păstrează în manuscris la Muzeul memorial Emil Isac din Cluj-Napoca (dosar 5, cota 2/1956), de unde se reproduce. Piesa este datată *21 noiembrie, st. n., 1916* și se păstrează fragmentar, lipsindu-i începutul (deci și titlul), care cuprinde scena I și o parte din scena a doua. Sînt indicii că ea s-a intitulat inițial *Anafrim*, apoi *Femeia* sau *Femeia și doctorul*.

Prima mențiune despre piesă datează din 1912, cînd probabil, eșecul dureros înregistrat de poet cu reprezentarea *Maicii tinere* l-a stimulat în direcția scrierii unei noi piese. Momentul apropiatei intrări în război a României spre realizarea deplinei unități naționale l-a îndreptat în mod firesc spre alegerea unui subiect eroic, legat de eroul martir al luptelor noastre naționale: Avram Iancu. Subiectul piesei urma să evoce scene din viața și activitatea marelui nostru luptător pașoptist, piesă care din păcate nu ni s-a păstrat. Totodată poetul fusese atras și de subiectul unei comedii de actualitate, intitulată provizoriu *Anafrim*. Informația era furnizată publicului de revista *Rampa*: „D. Emil Isac — se spunea în notiță — a cărui piesă *Maica cea tînără* a fost jucată la Teatrul Național din București — lucrează la o nouă piesă: *Iancu*, cu subiect din revoluția transilvănenilor. Noua piesă a d-lui Isac va fi gata probabil încă în anul acesta, cînd autorul ei o va prezenta Teatrului Național din București. Tot d. Emil Isac a sfîrșit în zilele acestea o comedie în un act: *Anafrim*, o satiră modernă, care va fi jucată probabil pe o altă scenă din Capitală" (*Rampa*, I, 1912, nr. 175, 24 mai, p. 2).

O piesă cu acest titlu nu s-a găsit printre hîrtiile scriitorului. S-a găsit însă un fragment din 21 noiembrie 1916, care pare a fi o versiune modificată a piesei, deoarece aici rolul lui Anafrim a suferit o simțitoare reducere. (Ideea este susținută de Ieronim Precup în articolul *Citeva precizări despre teatrul lui Emil Isac*, din *Transilvania*, III, 1974, nr. 3, p. 47—48.) Poate că o atare operație să fi fost întreprinsă și la sugestiile unor prieteni ca C. Beldie, căruia poetul clujean îi trimisese spre lectură piesa în toamna anului 1912.

Secretarul de redacție al *Noii reviste române* îi scria la 15 septembrie 1912 poetului la Cluj următoarele: „Scumpul meu Emil Isac, Te-am ținut în loc cu piesa trimeasă, muncit de cele mai contradictorii gînduri. Nu știu acum ce vei crede despre mine cînd voi încerca să te sfătuiesc să mai păstrezi lucrarea aceasta pentru o mai tîrzie și mai coaptă apreciere a spiritului d-tale de autocritică. Îți spun acest lucru, pentru că însuți d-ta mi-ai cerut, odată cu trimiterea ei, părerea unui vechi prieten (poate printre cei dintîi), conștient și entuziast admirator al scrisului d-tale — care sînt eu. Aș îndrăzni să te rog, chiar, să mai păstrezi în masa d-tale lucrarea aceasta" (*apud* Ion Brad, *Emil Isac, un tribun al ideilor noi*, Cluj, Dacia, 1972, p. 64).

Sfatul lui C. Beldie a triumfat și piesa a rămas în continuare între cartoanele din biroul poetului. Urmărirea cristalizării preocupărilor pentru teatru ale lui Emil Isac nu poate face însă abstracție de acest proiect de savuroasă comedie, ce prezintă suficiente puncte de rezistență spre a fi reactualizată și redată cercetării literare.

FEMEIA

Fragmentul piesei într-un act *Femeia* se păstrează în manuscris la Muzeul memorial Emil Isac, din Cluj-Napoca (cota 2/1956), după care se reproduce. Manuscrisul este însă fragmentar, deoarece lipsește o bună parte din scena I și finalul scenei a II-a.

Piesa a fost scrisă după toate probabilitățile prin anii 1923—1924. Pentru întîia oară ea este amintită într-un interviu acordat de poet ziarului *Lupta* în care poetul afirma că lucrează la o piesă care ținteste la „persiflajul renumitului poet care ahtiază gloria nemuririi, ca aceasta să nu-i aducă fericirea". În completare el adăuga: „Am disprețuit totdeauna literatura bunei mistuiri și chiar de aceasta, condeiul mi l-am ascuțit și-l trec nemilos în burta oportunismului. Am curajul să ridiculizez cel mai

sfînt ideal al parvenitului: gloria" (*D. Emil Isac despre piesa d-sale „Poetul"*, în *Lupta*, III, 1924, nr. 773, 11 iulie, p. 2). Anunța totodată că piesa în cauză se numește *Poetul* și că, tradusă în franțuzește, de Charles Bernard, urma să fie jucată la Geneva. Era, ca de obicei, mai mult o dorință decît o realitate, căci despre piesă nu se mai aude nimic pînă în 1933, cînd scriitorul declara din nou presei că a terminat o piesă *Poetul* pe care intenționează să o dea „scenei chiar în iarna aceasta" (Ionel Gh. Severineanu, *O convorbire cu scriitorul Emil Isac*, în *Hyperion*, II, 1933, nr. 11—12, p. 284). Același lucru destăinuia peste un an, în 1934, lui Octavian Șireagu într-un interviu pentru *Națiunea română*, arătînd că face ultimele corecturi la piesa *Poetul* (Octavian Șireagu, *Discutînd cu d-l Emil Isac despre scriitori*, în *Națiunea română*, VIII, 1934, nr. 155, p. 2).

Între timp, poetul și-a abandonat proiectul legat de *Poetul*, singurul element nou fiind acela de a-i schimba titlul în *Femeia*, dar analiza situațiilor ne determină să conchidem că e vorba de una și aceeași piesă, căci cele două personaje principale ale piesei sînt aceleași: *Femeia* (Anișoara) și *Poetul*.

DOMNUL MILION

Piesa în trei acte *Domnul Milion* este, după *Maica cea tînără*, cea de-a doua lucrare dramatică a lui Emil Isac care ni s-a păstrat în întregime (Muzeul memorial Emil Isac, dosar 5, cota 3/1956, scrisă cu creionul). Ea a fost publicată postum în *Steaua*, VIII, 1957, nr. 4, p. 17—53, însoțită de următoarea notă a redacției: „Piesa *Domnul Milion*, scrisă înaintea celui de al doilea război mondial, continuă pe un plan major activitatea de dramaturg a lui Emil Isac. Pentru cititorii noștri, piesa oferă o optică uneori depășită și este evident că astăzi însuși autorul ar fi conceput-o altfel. Însă nu trebuie uitat că la data cînd a fost scrisă *Domnul Milion* dramaturgia noastră nu număra multe asemenea piese de protest împotriva exploatării capitaliste. Iată de ce considerăm că publicarea ei va fi primită cu interes și simpatie."

Cît privește datarea, există două versiuni. Cea dintîi aparține lui Ion Brad, care în cartea sa *Emil Isac, un tribun al ideilor noi*, e de părere că piesa era gata în 1936, luîndu-se după o mărturie a poetului care spunea că „am gata și manuscirsul unei piese de teatru pe care cred că am s-o prezint și la noi și în străinătate" (George Macovescu, *Un poet își spune gîndurile. D-l Emil Isac despre poezie, teatru, pace*, în *Dimineața*, X, 1936, nr. 10750, 25 nov., p. 3.)

După părerea lui Ieronim Precup, însă poetul avea în vedere în 1936 tot vechea sa piesă *Poetul*, *Domnul Milion* fiind scrisă abia în anii celui de al doilea război mondial, în refugiul său la Turda. Evenimentul era anunțat de *Gazeta de Turda*, din 1942: „De luni de zile, Emil Isac a fost absorbit aproape exclusiv de piesa teatrală *Milion* — comedie sentimentală în trei acte mari, în care ne este redată viața unui om bogat, posesor al unei voințe de fier, căreia îi subordonează atît sufletul cît și inima (...) *Milion* este o piesă bine scrisă, în care Emil Isac a pus multă trudă și meticulozitate, astfel că ea va fi o prețioasă piesă a literaturii noastre.

Zilele acestea scriitorul va pleca la București pentru alegerea artiștilor care vor juca *Milion* chiar în stagiunea actuală, la Teatrul Național. Credem că rolul principal va fi încredințat d-lui Calboreanu sau d-lui Ion Manolescu" (*Noua lucrare a d-lui Isac: „Milion"*, în *Gazeta de Turda*, III, 1942, nr. 123, 4 oct., p. 3). În același an piesa era anunțată și în ziarele *Viața* (*Noua lucrare a d-lui Emil Isac. „Milion"*, în *Viața*, XI, 1942, nr. 19 sept., p. 6) și *Timpul* (Vasile Iluțiu, *Noua lucrare a lui Emil Isac „Milion"*, în *Timpul*, 1942, nr. 1926, p. 2).

Din păcate, nici atunci și nici mai tîrziu, piesa n-a intrat în atenția oamenilor de teatru, deși conține destule pagini realizate cu o anumită acuratețe scenică și ideatică.

CUPRINS

Prefață 5
Tabel cronologic 34
Notă asupra ediției 47

Din volume

POEME ÎN PROZĂ

Clacă 51
Orbii 52
Fîntîna 55
Focul, pîinea, somnul 58
Lăuta lui Ștefan 61
Hai la mure... hai la mure... 64
De veți veni acasă... 65
Un plug ruginit am văzut 67
Doamna Matilda 68
Ciocîrlia și corbul 71
Doctorul Sandru 73
Pădurile 76
La cîrciuma lui Moș Petru 78

Din volumul POEME ÎN PROZĂ (1923)

De ce nu dormi? 80
Vîntul 81
Într-o seară frumoasă 82
Singur în codru 84
Păpușa doarme 86
Ferestile satului 87
Orbul 88
Moșneagul 89

Femeia 90
Poetul 91
Zîmbetul 92
Șoapte de codru 93
Întîlnire 95
Umbra 96

Din volumul CARTEA UNUI OM (1925)

Spre un nou Ardeal 97
Clujul 100
Ardealul nou 103
În fața vitrinei 106
Domnule procuror... 107
Satele cu ferești cernite... 108
Dumnezeu 110

Din volumul NOTIȚELE MELE (1925)

Ouchy 114
Moții 116
Mitru 118
Țăranii în automobil 120
Georges Booys 121
Domnul Jules 123
Ore de seară (Ferike) 125
Un vardist român 127
Ardealul 129
E bolnav Bubi... 130
Moartea unui doctor bun 132
Țărani la telegraf 134
O fetiță 136
Lăsați copiii să doarmă... 138
„Excelența sa doarme...“ 140
În zorii dimineții 142
Bătrînul cabotin 144
Iosif **145**

Din volumul POEME (1936)

Poveste de ianuarie 148
Fierul, aurul și piatra 150
Castanii din parc 151
Mamă și copil 152

Lacul morți 153
Poemă de Crăciun 154

Din ediția OPERE (1946)

Vîntul 155
Un cîine 157
O batistă 160
Pastel 161
Omul care-și întinde mîinile 163
Poemă în proză 164
Harfa de argint 165
Glose pentru floarea de lotus 166
Vagoane 168
Vis 169
Întuneric și lumină 170
Potop de iarnă 171

Din periodice 173

Întîiul vers 173
Trei grații 176
I. Singurătatea 178
II. Invidia 183
Asmodeu 188
Cadavrul 190
Hervé Riel 192
Maria 194
Primăvara 197
Copilul 198
Steaua și păstorul 200
Florile 202
Visurile 203
Luna lui Sf. Iunie 204
Tiger 207
Din Cluj 212
Două femei 215
22. II 218
Unui nou-născut 220
Plouă... 222
Povești despre Lună 224
Apahida 227
Scrisoare 229

VERIFICAT
1987

Doamna Glück 23
Către Annie 23
În sfîrșit, primăvară 23
Arivistul ardelean [I] 23
Arivistul ardelean [II] 23
Dascălii 24
Artistul 24
Amintiri 24
Povestea inimii de aur 24
Numai fluierul... 250
Unui actor bătrîn... 252
Copii flămînzi pe străzile Clujului 255
Elsie 257
Povestea unui cîine de munte 259
Clujul 261

TEATRU

Din volume 267

Maica cea tînără — dramoletă neoromantică într-un act . . 267

Din manuscrise 280

Anafrim 280
Femeia 299
Domnul Milion 308

Note 365

Lector: AURELIA RUSU
Tehnoredactor: ELENA CĂLUGĂRU
Bun de tipar: 08.09.86
Coli ed.: 17,62, coli tipar: 25,5
Tiparul executat sub comanda nr. 225
la ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ
Municipiul Cluj-Napoca,
B-dul Lenin 146
Republica Socialistă România